

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KELİME VE CÜMLE YAPILARI BAKIMINDAN ARAPÇA
VE FARŞANIN KARŞILAŞTIRILMASI**

DOKTORA TEZİ

OSMAN AKTAŞ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA 2019

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KELİME VE CÜMLE YAPILARI BAKIMINDAN ARAPÇA
VE FARŞANIN KARŞILAŞTIRILMASI**

DOKTORA TEZİ
OSMAN AKTAŞ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET MÜCAHİT ASUTAY
DANIŞMAN

ANKARA 2019

ONAY SAYFASI

Osman AKTAŞ tarafından hazırlanan “Kelime ve Cümle Yapıları Bakımından Arapça ve Farsçanın Karşılaştırılması” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Danışman Dr. Öğr. Üyesi M. Mücahit ASUTAY	A.Y.B.Ü İslami İlimler Fakültesi	
Jüri Üyesi Prof. Dr. Faruk TOPRAK	Ank. Üni. D.T.C.F	
Jüri Üyesi Prof. Dr. Yakup CİVELEK	A.Y.B.Ü İslami İlimler Fakültesi	
Jüri Üyesi Prof. Dr. Murat DEMİRKOL	A.Y.B.Ü İslami İlimler Fakültesi	
Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi M. Ali Kılınç ARAZ	A.S.B.Ü Dini İlimler Fakültesi	

Tez Savunma Tarihi: 17.05.2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. / /

Osman AKTAŞ

TEŞEKKÜR

Yüksek lisanstan bu yana ilmi kişiliği ve yol göstericiliği ile her zaman bana destek olan ve güvenen, doktora tez konusunun belirlenmesinde, hazırlanmasında ve bütün aşamalarda desteğini ve teşvikini hiçbir zaman benden esirgemeyen, beni öğrencisi olarak değil meslektaşısı olarak gören danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Mücahit ASUTAY'a, başarmak isteyen biz öğrencilerinin her zaman yanında olan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Yakup CİVELEK'e, tez izleme komitesinde bulunup değerli görüş ve önerilerinden istifade ettiğim sayın hocam Prof. Dr. Murat DEMİRKOL'a, olumlu eleştiri ve dönütleri ile katkıda bulunan sayın Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK'a, aynı kurumda çalışmaktan onur duyduğum ve her türlü desteği ile her zaman bana güç ve cesaret veren sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Kılray ARAZ'a, bu çalışmanın hazırlanması aşamasında çok büyük fedakârlıkta bulunan eşime, son olarak doktora eğitimim için sağladığı maddi destekten ötürü TÜBİTAK'a (2211-A) sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	vii
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
KISALTMALAR	xiii
ÖNSÖZ	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
KELİME YAPILARI BAKIMINDAN ARAPÇA VE FARŞANIN KARŞILAŞTIRILMASI	5
1. KELİME TÜRLERİ.....	5
1.1 İSİM	12
1.1.1 ANLAMLARI BAKIMINDAN İSİMLER.....	15
1.1.1.1 ÖZEL İSİM	15
1.1.1.2 CİNS İSİM	17
1.1.1.3 SOMUT İSİM	18
1.1.1.4 SOYUT İSİM	18
1.1.1.5 BELİRLİ İSİM.....	19
1.1.1.5.1 İSM-İ MEVSÛL.....	22
1.1.1.6 BELİRSİZ İSİM.....	25
1.1.1.7 ERİL VE DİŞİL İSİMLER	31
1.1.2 YAPILARI BAKIMINDAN İSİMLER	41
BU BAŞLIK ALTINDA ARAPÇA VE FARŞADA BASİT VE BİLEŞİK İSİM TÜRLERİ ELE ALINACAKTIR.	41
1.1.2.1 BASİT İSİM	41
1.1.2.2 BİLEŞİK İSİM.....	41
1.1.3 SAYILARI BAKIMINDAN İSİMLER.....	47
BU BAŞLIK ALTINDA İSİMLERİN TEKİL, İKİL VE ÇOĞUL DURUMLARI ELE ALINACAKTIR.....	47
1.1.3.1 TEKİL İSİM.....	47
1.1.3.2 İKİL İSİM	48
1.1.3.2.1 MAKSÛR İSİMLERDE TESNİYE.....	49

1.1.3.2.2	MEMDÛD İSİMLERDE TESNİYE	50
1.1.3.2.3	MANKÛS İSİMLERDE TESNİYE	50
1.1.3.3	ÇOĞUL İSİM	51
1.1.3.3.1	KURALLI ERİL ÇOĞUL.....	55
1.1.3.3.2	KURALLI DIŞIL ÇOĞUL	59
1.1.3.3.3	KURALSIZ ÇOĞUL	64
1.2	FİİL.....	80
1.2.1	ZAMANLARI BAKIMINDAN FİİLLER	81
1.2.1.1	GEÇMİŞ ZAMAN.....	81
1.2.1.1.1	Dİ'Lİ GEÇMİŞ ZAMAN	83
1.2.1.1.2	ŞİMDİKİ VE GENİŞ ZAMANIN HİKÂYESİ	84
1.2.1.1.3	DUYULAN GEÇMİŞ ZAMAN	85
1.2.1.1.4	DUYULAN GEÇMİŞ ZAMANIN HİKÂYESİ	87
1.2.1.1.5	SÜRMEKTE OLAN ŞİMDİKİ ZAMANIN HİKÂYESİ.....	89
1.2.1.1.6	İSTEK KİPİNİN GEÇMİŞ ZAMANI	90
1.2.1.2	ŞİMDİKİ VE GENİŞ ZAMAN	92
1.2.1.2.1	SÜRMEKTE OLAN ŞİMDİKİ ZAMAN	95
1.2.1.2.2	İSTEK KİPİNİN ŞİMDİKİ ZAMANI	96
1.2.1.3	GELECEK ZAMAN	98
1.2.1.3.1	GELECEK ZAMANIN HİKÂYESİ.....	100
1.2.1.4	EMİR FİİL.....	102
1.2.1.5	NEHİY FİİL	105
1.2.2	FİİLLERDE OLUMSUZLUK	107
1.2.3	FİİLLERDE EDİLGENLİK	109
1.2.4	NESNELERİNE GÖRE FİİLLER.....	110
1.2.4.1	GEÇİŞSİZ FİİL	111
1.2.4.2	GEÇİŞLİ FİİL	111
1.2.5	SAHİH VE İLLETLİ FİİLLER.....	115
1.2.5.1	SAHİH FİİLLER	115
1.2.5.2	İLLETLİ FİİLLER.....	116
1.2.6	MÜCERRED VE MEZİD FİİLLER.....	116
1.3	ZAMİR.....	118
1.3.1	AYRI ZAMİRLER	118
1.3.2	BİTİŞİK ZAMİRLER.....	121
1.3.3	PEKİŞTİRME ZAMİRİ	124
1.3.4	İŞARET ZAMİRİ	125

1.3.5	İŞARET İSİMLERİ	126
1.3.6	BELGİSİZ ZAMİRLER	127
1.4	KELİME TÜRETME VE SIFAT	129
1.4.1	MASDARLAR	130
1.4.1.1	ARAPÇADA MASDARLAR	131
1.4.1.2	FARŞÇADA MASDARLAR	132
1.4.2	SIFAT	135
1.4.3	ARAPÇADA TÜREMİŞ İSİMLER	139
1.4.3.1	İSM-İ FÂİL	139
1.4.3.2	İSM-İ MEFUL	140
1.4.3.3	SIFAT-I MÜŞEBBEHE.....	141
1.4.3.4	MÜBÂLAĞALI İSM-İ FÂİL	143
1.4.3.5	İSM-İ TAFDÎL	143
1.4.3.6	İSM-İ ZAMAN VE İSM-İ MEKÂN.....	145
1.4.3.7	İSM-İ ÂLET	148
1.4.3.8	İSM-İ TASĞÎR	149
1.4.3.9	İSM-İ MENSÛB	152
1.4.4	FARŞÇADA SIFAT TÜRLERİ	154
1.4.4.1	BASİT VE BİLEŞİK SIFAT	154
1.4.4.2	ETKEN ORTAÇ	154
1.4.4.3	EDİLGEN ORTAÇ.....	157
1.4.4.4	AİTLİK SIFATI.....	159
1.4.4.5	LİYAKAT SIFATI	161
1.4.4.6	ÜSTÜNLÜK BİLDİREN SIFAT	162
1.4.4.7	İŞARET SIFATI.....	163
1.4.4.8	BELGİSİZ SIFAT	164
1.5	SAYILAR	164
1.6	ZARF	166
1.7	EDAT.....	173
1.7.1	HARF-İ CERLER.....	173
1.7.2	İZAFET HARFLERİ	175
1.7.3	ATIF HARFLERİ.....	178
	İKİNCİ BÖLÜM	183
	CÜMLE YAPILARI BAKIMINDAN ARAPÇA VE FARŞÇANIN KARŞILAŞTIRILMASI.....	183
2.	CÜMLE VE CÜMLE ÇEŞİTLERİ	183
2.1	İSİM TAMLAMASI	186

2.2 İSİM CÜMLESİ.....	189
2.2.1 ARAPÇADA İSİM CÜMLESİ	189
2.2.2 FARŞÇADA İSİM CÜMLESİ.....	195
2.3 FİİL CÜMLESİ	199
2.3.1 FAİL	201
2.4 KÂNE VE BENZERLERİ.....	206
2.5 İNNE VE BENZERLERİ.....	208
2.6 MEFUL VE MEFUL TÜRLERİ.....	210
2.6.1 MEFULÜN BİH	211
2.6.2 MEFUL-İ BÎ VÂSITE.....	213
2.6.3 MEFUL-İ BÂ VÂSITE	215
2.6.4 MEFULÜN MUTLAK	216
2.6.5 MEFULÜN LEH.....	217
2.6.6 MEFULÜN MAAH.....	217
2.7 ANLAMLARI BAKIMINDAN CÜMLE ÇEŞİTLERİ.....	218
2.7.1 SORU CÜMLESİ.....	219
2.7.2 EMİR VE NEHİY CÜMLESİ	221
2.7.3 TEMENNİ CÜMLESİ	221
2.7.4 ÜNLEM CÜMLESİ.....	223
2.7.5 ŞART CÜMLESİ.....	224
2.8 KURULUŞLARI BAKIMINDAN CÜMLE ÇEŞİTLERİ.....	228
2.9 YAPILARI BAKIMINDAN CÜMLE ÇEŞİTLERİ	229
SONUÇ	233
KAYNAKÇA	237
ÖZGEÇMİŞ.....	245

ÖZET

KELİME VE CÜMLE YAPILARI BAKIMINDAN ARAPÇA VE FARŞANIN KARŞILAŞTIRILMASI

Aktaş, Osman

Doktora: Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi. Muhammet Mücahit ASUTAY

Mayıs 2019, xv+245 sayfa

Bu çalışma, Arapça ve Farsçada kelime ve cümle yapılarının benzer ve farklı yönlerini tespit ederek karşılaştırmalı dil öğrenimine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada karşıtsal dilbilim ve karşıtsal çözümleme yöntemlerinden yararlanılarak Hami-Sami dil ailesine mensup Arapça ile Hint-Avrupa dil ailesine mensup Farsça dilleri, kelime ve cümle yapıları bakımından karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Giriş bölümü, birinci bölüm ve ikinci bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde her iki dil, kelime yapıları bakımından, ikinci bölümünde ise cümle yapıları bakımından karşılaştırılmıştır.

Bu çalışmanın her iki dili öğrenen öğrencilere, özellikle İlahiyat fakültesinde okuyup birinci yabancı dil olarak Arapçayı öğrenen ve Farsçayı seçmeli ders olarak alan öğrenciler ile Fars Dili ve Edebiyatı bölümünde okuyup birinci yabancı dil olarak Farsçayı öğrenen ve Arapçayı seçmeli ders olarak alan öğrencilere yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Farsça, Karşıtsal Dilbilim, Karşıtsal Çözümleme, Dilbilim.

ABSTRACT

COMPARISON OF ARABIC AND PERSIAN LANGUAGES IN TERMS OF WORD AND SENTENCE STRUCTURES

AKTAŞ, Osman

Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Assistant Prof. Muhammet Mûcahit ASUTAY

May 2019, xv+245 page

This study aims to make a contribution to comparative language learning, determining the similarities and differences of word and sentence structures in Arabic and Persian languages.

In this study it is aimed to make a comparison between Arabic which is a member of Afro-Asiatic languages and Persian which is a member of Indo-European languages using contrastive linguistics and contrastive analysis methods.

This study consists of introduction, first and second parts. In the first part of this study both of the languages are compared in terms of word structures; and, in the second part they are compared in terms of sentence structures.

This study is thought to be useful to the students studying in the faculty of religious studies who are learning Arabic as the main foreign language and Persian as an elective language; and the students studying in the faculty of Persian philology who are learning Persian as the main foreign language and Arabic as an elective language.

Keywords: Arabic, Persian, Contrastive linguistics, Contrastive analysis, Linguistics.

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.e.	:	Aynı eser
b.	:	Bin, İbn
bkz.	:	Bakınız
bsmyy.	:	Basım yeri yok
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Enst.	:	Enstitüsü
h.	:	Hicrî
h.ş.	:	Hicrî-yi şemsî
Nşr.	:	Neşreden
Ö.	:	Ölümü
s.	:	Sayfa
şrh.	:	Şerheden
thk.	:	Tahkik eden
ts.	:	Tarihsiz
vb.	:	Ve benzeri
vs.	:	Vesaire

ÖNSÖZ

Bu çalışmada farklı dil ailelerine mensup ve farklı yapılarda olan Arapça ve Farsçayı kelime ve cümle yapıları bakımından karşılaştırdık. Diller arasında yapılan karşılaştırma çalışmaları, karşılaştırmayı farklı yönlerden yapabilmektedir. Bu çalışmada iki dil, dil öğretiminden ziyade dil bilgisi bakımından karşılaştırılmıştır. Bunun nedeni ise bu çalışmanın Arapça ve Farsça karşılaştırması konusunda Türkiye’de yapılan ilk çalışma olduğu için, kapsamın geniş tutulmaya çalışılması gayesidir.

Farklı dil ailelerine mensup ve farklı yapılara sahip bu iki dil arasında şimdiye kadar ülkemizde karşılaştırmalı bir çalışmanın yapılmamış olması, bizi böyle bir çalışma yapmanın yararlı olabileceği kanaatine ulaştırdı. Şüphesiz Arap olmayan toplumlar, İslam dinini benimsedikten sonra Arapça öğrenimine önem vermişlerdir. Bunun en büyük nedeni ise Kur’an-ı Kerim’in Arapça oluşu ve İslam dinini benimseyen milletlerin Kur’an-ı Kerim’i anlama isteğidir.

Farlar Arap olmayan milletler içinde İslam dinini benimseyen ilk milletlerdendir. Dolayısıyla Farların Arapçaya olan ilgisi çok erken devirlerde başlamıştır. Farların Arapçaya olan ilgisi, Farsçanın Arapçadan etkilenmesine yol açan etkenlerden biridir denilebilir. Arapçanın Farsçayı etkilemesi, Arapçadan Farsçaya yoğun bir şekilde kelime geçişiyle sınırlı kalmamış, Farların yazı dilinde Arap alfabesini kullanmaları noktasına kadar ulaşmıştır. Günümüzde İran’da hala Arap alfabesi kullanılmaktadır.

İlk Farsça gramer kitabı kaleme aldığı ileri sürülen Mirza Habîb İsfahânî’den (1835-1893) günümüze kadar Fars dilbilimcilerinin Farsça gramerine dair telif etmiş oldukları eserlerde kullandıkları kavramlarda Arapçanın bariz bir şekilde etkisini görmek mümkündür. Gerçi modern dönem Fars dilbilimcilerden bazılarının Farsça gramer eserlerindeki Arapça etkisini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarının varlığı da göze çarpan hususlardan biridir.

Türklerin de İslam dinini benimsedikten sonra özellikle Kur’an-ı Kerim’i anlama gayesiyle Arapça öğrenimine ilgi duydukları tarihi bir gerçektir. Özellikle Selçuklular döneminden itibaren ise Türklerin Farsçadan da etkilendikleri görülür. Hatta bir dönem, saray ve bürokrasi dili olarak Farsçanın kullanıldığı da iddia edilmektedir. Türklerin edebî

alışmalarında zellikle Divan Edebiyatında hem Arapçanın hem de Farsçanın etkili olduğu da yine tarihi bir vakıadır.

İki dil arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları konu edindiğimiz bu çalışmada iki dil arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları sadece kelime yapısı düzeyinde ele almadık, bilakis cümle yapıları bakımından da karşılaştırma yapmaya çalıştık. Bu noktadan hareketle her iki dili öğrenenler için bu çalışmanın yararlı olabileceği kanaatindeyiz.

GİRİŞ

Arap olmayan toplumlar İslam dinini benimsedikten sonra özellikle Kur'an-ı Kerimi doğru bir şekilde anlama gayesiyle Arapça öğrenimine büyük önem vermişlerdir. Şüphesiz Farmlar, Arap olmayan milletlerin içinde ilk olarak İslam dinini benimseyenlerin başında gelmektedir. Farmların Müslüman olan toplumların içinde Arapçaya ve Arapça öğrenimine daha erken dönemlerde ilgi duymalarının nedeninin de burada aranmasının yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

Farsçanın, Farmların dini ve siyasi yaşantılarının etkisiyle birkaç döneme ayrıldığı söylemek mümkündür. Yaygın olan kanaate göre Farsça, tarihi seyri bakımından üç döneme ayrılır. İlk dönem M.Ö 2000 ile M.Ö 4-5 Yüzyılları arasındaki dönemi kapsayan ve Zerdüştilik dininin kutsal kitabı olan "Avesta" adıyla anılan dönemdir. İkinci dönem ise M.Ö 3-4. Yüzyılları ile M.S 8-9. Yüzyılları arasındaki dönemi kapsayan ve Pehlevî Farsçası olarak adlandırılan dönemdir. Üçüncü dönem ise 8-9. Yüzyıllardan günümüze kadar olan dönemi kapsayan ve Derî Farsçası olarak isimlendirilen dönemdir.¹

Farsçanın bu üçüncü döneminde gözlemlenen en belirgin özellik, Farmların bu dönemde İslam dinini benimsemeleri ve bu dönemde Arapçanın Farsça üzerinde etkili olmaya başlamasıdır. Şüphesiz Arapçanın Farsça üzerinde etkili olmaya başladığını gösteren en önemli husus ise Farmların yazı dilinde Arap alfabesini kullanmaya başlamalarıdır.

Dilbilimciler, dünyada konuşulan dilleri kaynak bakımından Hami-Sami dilleri, Hint-Avrupa dilleri ve Ural-Altay dilleri gibi gruplara ayırmışlardır. Dillerin bu şekilde dil ailelerine taksim edilmesinde etkili olan husus ise diller arasındaki fonetik, yapısal ve biçimsel farklılıklar ve benzerliklerdir. Arapça Hami-Sami dil ailesinden kabul edilirken, Farsça Hint-Avrupa dil ailesinden kabul edilir.²

Bu çalışmada farklı dil ailelerine ait ve farklı yapılarla sahip bu iki dili, aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları esas alarak karşılaştırmaya çalıştık. Kuşkusuz farklı diller arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar gittikçe daha fazla ilgili duyulan çalışmalardan sayılmaktadır.

---

¹ Abdu'l-Mun'im, Muhammed Nüreddin, *el-Luğatu'l-Fârisiyye*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1977, s. 6-7; Ayad Muhammed Hüseyin, *el-'Avâmilu'l-Muessira fi Tatavvuri'l-Luğati'l-Fârisiyye*, Merkezu Bâbil li'd-Dirâsâti'l-İnsâniyye Dergisi, C. 7, Sayı 1, Babil 2013, s. 267.

² Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 110- 136.

Farklı diller arasında yapılan çalışmalar niteliklerine, sınırlarına ve hedeflerine göre farklı şekillerde adlandırılmıştır. Bu isimlendirmelerden en fazla ön plana çıkan ise karşıtsal dilbilim ve karşıtsal çözümlemedir. Karşıtsal dilbilimin temel olarak amacı “iki ya da daha fazla dili birbirleriyle karşılaştırarak bunlar arasındaki ayrılıkları/karşıtlıkları/farklılıkları ve benzerlikleri belirlemek, bunları çeşitli yönlerden irdelemektir.”³ Karşıtsal çözümleme ise diller arasındaki benzerliklerden ziyade farklılıklarla ilgilidir.⁴ Gerçi karşıtsal dilbilim ile karşıtsal çözümlemeyi kesin çizgilerle ayırmak zordur,⁵ fakat bu çalışma sadece iki dil arasındaki farklılıkları ele almadığı, bilakis benzerlikleri de incelediği için bahsi geçen tanımlara göre daha çok karşıtsal dilbilimin inceleme ve araştırma alanına girdiği söylenebilir.

Karşıtsal dilbilim ve karşıtsal çözümleme ile ilgili değerlendirmeler daha çok ana dil ve amaç dil kavramları etrafında gerçekleşmektedir. Bu çalışmanın ise iki farklı amaç dil arasında yapıldığını belirtmek mümkündür.

Türkiye’de Arapça ile Türkçe ve diğer diller arasında karşılaştırmalı olarak yapılan çalışmaların sayısının gittikçe arttığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmalardan bazılarını zikretmek istiyoruz:

- Emrullah İşler: *Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi*⁶.
- Emrullah İşler: *Arapça ve Türkçede Ortaçlar –Karşıtsal Çözümleme*⁷
- Emrullah İşler: *Arapça ve Türkçede Zamanlar – Karşıtsal Çözümleme* –⁸
- Ayşe Koç: *Arapça ve Türkçede Zamirler –Karşıtsal Çözümleme*⁹
- Tahirhan Aydın: *Arapça ve Türkçe Cümle Yapısı, Yabancılara Arapça Öğretimi –Karşıtsal Çözümleme*¹⁰
- Zübeyt Nalçakan: *Arapça ve Türkçe’de İsim ve Fiil Cümlesinin Karşılaştırılması*¹¹

³ Yücel, Fatma ve Erişek, Özcan, *Karşılaştırmalı Dilbilim ve Yabancı Dil Dersi*, Ankara Üniversitesi Tömer Dil Dergisi, 118. Sayı Ocak-Şubat, Ankara 2003, s. 30.

⁴ Aydın, Tahirhan, *Arapça ve Türkçe Cümle Yapısı, Yabancılara Arapça Öğretimi –Karşıtsal Çözümleme*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 24.

⁵ İşler, Emrullah, *Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi*, Nüsha, 2. Yıl, 6. Sayı, Yaz 2002, s. 125-126.

⁶ İşler, Emrullah, *Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi*, Nüsha, 2. Yıl, 6. Sayı, Yaz 2002.

⁷ İşler, Emrullah, *Arapça ve Türkçede Ortaçlar –Karşıtsal Çözümleme*-, 2. Yıl, 7. Sayı, Güz 2002.

⁸ İşler, Emrullah, *Arapça ve Türkçede Zamanlar –Karşıtsal Çözümleme*-, Nüsha, 3. Yıl, 8. Sayı, Kış 2003.

⁹ Koç, Ayşe, *Arapça ve Türkçede Zamirler –Karşıtsal Çözümleme*-, Gazi üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

¹⁰ Aydın, Tahirhan, *Arapça ve Türkçe Cümle Yapısı, Yabancılara Arapça Öğretimi –Karşıtsal Çözümleme*-, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

¹¹ Nalçakan, Zübeyt, *Arapça ve Türkçe’de İsim ve Fiil Cümlesinin Karşılaştırılması*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2008.

- Tahirhan Aydın: *Arapça ve Türkçe’de Sesler –Karşıtsal Çözümleme*-¹²
- Cemal Işık: *Kelime ve Cümle Yapıları Bakımından Arapça ve Türkçe’nin Karşılaştırılması*¹³
- Figen Kervankaya: *Arapça ve İngilizce Bağlaçların Karşıtsal Çözümle Yöntemiyle İncelenmesi*¹⁴.

Ahmed Kemâluddîn Hilmî tarafından kaleme alınan *Mukârane beyne’n-Nahvi’l-‘Arabî ve’n-Nahvi’l-Fârisî*¹⁵ adlı eser, bizim bulabildiğimiz Arapça yazılmış Arapça ve Farsça karşılaştırması yapan tek eserdir. Yaptığımız araştırmalarda Türkçe yazılmış Arapça ve Farsça karşılaştırması yapan herhangi bir eser bulamadık. Bu doğrultuda bu çalışmanın Arapça ve Farsça karşılaştırma çalışmalarına mütevazı bir katkı sunacağı düşüncesindeyiz.

Türkler İslam dinini benimsedikten sonra tıpkı Farslar gibi özellikle Kur’an-ı Kerimi anlama gayesiyle Arapça öğrenimine büyük önem vermiştir. Selçuklu ve Osmanlı medreselerinde Arapça derslerinin yoğun bir şekilde okutulduğu tarihi bir gerçekliktir. Öte taraftan özellikle Selçuklu döneminden itibaren Türkçenin Farsçadan da etkilendiği görülür. Örneğin Türkçede günümüzde dahi kullanılan namaz, oruç ve abdest gibi bazı dini kavramların Farsça oluşu, bu durumun gerçekliğine ışık tutar mahiyettedir. Divan edebiyatında ise çok bariz bir şekilde Arapça ve Farsçanın etkisi görülür. Ayrıca Farsça, İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren Arapların da ilgi odağında olmuş, hatta dini geleneğimizde Farsça namaz kılınıp kılınmayacağı, cennet dilinin Arapça mı yoksa Farsça mı olduğu gibi sorular, Farsçanın bigâne kalınmayacak derecede önemli bir dil olduğunu gösterir niteliktedir. Öte taraftan ülkemizde İlahiyat Fakültelerinde Farsçanın, Fars dili ve edebiyatı bölümlerinde ise Arapçanın seçmeli ders olarak okutuluyor olması, yaptığımız bu çalışmanın gerek öncelikle yabancı dil olarak Arapçayı öğrenen ve Farsçayı seçmeli ders olarak alan İlahiyat fakültesi öğrencilerine, gerekse yabancı dil olarak Farsçayı öğrenen ve seçmeli ders olarak Arapçayı alan Fars dili ve edebiyatı bölümü öğrencilerine yararlı olacağı kanaatindeyiz.

---

¹² Aydın, Tahirhan, *Arapça ve Türkçe’de Sesler –Karşıtsal Çözümleme-*, Ekev Akademi Dergisi, 14. Yıl, 44. Sayı, Yaz 2010.

¹³ Işık, Cemal, *Kelime ve Cümle Yapıları Bakımından Arapça ve Türkçe’nin Karşılaştırılması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014.

¹⁴ Kervankaya, Figen, *Arapça ve İngilizce Bağlaçların Karşıtsal Çözümle Yöntemiyle İncelenmesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2015.

¹⁵ Hilmî, Ahmed Kemâluddîn, *Mukârane beyne’n-Nahvi’l-‘Arabî ve’n-Nahvi’l-Fârisî*, Câmî‘atu’l-Kuveyt, Kuveyt 1992.

Bu çalışmada karşılaştırma yaparken ne tamamen Farsçayı ne de tamamen Arapçayı temel aldık, bilakis çalışmamızın Türkçe yazılmış olması hasebiyle Türkçe gramerini de dil özelliklerini de göz önünde bulundurduk.

Çalışmamızda Arapça bütün kelime ve cümleleri harekeli olarak Türkçe anlamları ile birlikte yazdık. Farsçada ise hareke olgusu bulunmadığından ve Farsça okumayı bilmeyenlerin zorluk çekmemeleri ve yanlış okumamaları adına Farsça bütün kelime ve cümlelerin Türkçe okunuşlarını ve Türkçe anlamlarını da yazdık. Arapça yazılmış Farsça gramer kitapları ve Farsça yazılmış Arapça gramer kitaplarından da yararlanmamız, çalışmamızda karşılaştırmanın daha doğru ve sağlıklı yapılmasına yardımcı olduğu düşüncesindeyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KELİME YAPILARI BAKIMINDAN ARAPÇA VE FARŞÇANIN KARŞILAŞTIRILMASI

1. Kelime Türleri

Klasik nahiv eserleri incelendiğinde kelimenin (sözcüğün), müfred anlama delalet eden lafız olarak tanımlandığı görülür. Örneğin İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249) *el-Kâfiye fi 'İlmi'n-Nahv* adlı eserinde kelimenin tanımını şöyle yapar: “الْكَلِمَةُ لَفْظٌ وَضِعَ لِمَعْنَى مُفْرَدٍ وَهِيَ اسْمٌ” (Kelime, müfred anlam için konulmuş/belirlenmiş bir lafız olup isim, fiil ve harftir.)¹⁶ Örneğin رَجُلٌ (adam) ve فَرَسٌ (at) lafızları birer kelimedir.¹⁷ Fakat صص veya كك lafızları birer kelime değildir. Çünkü bu lafızlar herhangi bir anlam ifade etmez. Anlamı olan lafızlar Arapçada مُسْتَعْمَلٌ (kullanılan), anlamı olmayan lafızlar ise مُهْمَلٌ (ihmal edilen/kullanılmayan) olarak ifade edilir.¹⁸ Örneğin رجل ve فرس lafızları bir anlamı ifade ettiği ve kullanıldığı için kelimedir. Fakat صص ve كك lafızları, herhangi bir anlama sahip olmadıkları ve dilde kullanılmadıkları için Arap dilbilimcileri tarafından kelime olarak kabul edilmezler. Buradan hareketle kelime, “müfred anlam ifade eden lafız” olarak tanımlanabilir. Müfred anlamdan kastedilen ise bölümlere ayrıldığında her bir bölümünün herhangi bir anlam ifade etmemesidir. Örneğin زيد bir kelimedir. Çünkü bu kelime bölümlere ayrılacak olsa ز , ي ve د herhangi bir anlam ifade etmez. Fakat غَلَامٌ زَيْدٍ (Zeyd'in kölesi) bir kelime değildir. Çünkü bu ifade müfred anlam içermez. Bu ifade ikiye ayrılacak olsa ifadenin bir bölümünü غلام, diğer bölümünü de زيد oluşturur ki her birinin delalet ettiği bir anlamdan bahsetmek mümkündür.¹⁹

¹⁶ İbnu'l-Hâcib, Cemâluddin Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yunus, *el-Kâfiye fi 'İlmi'n-Nahv*, thk. Salih Abdulazîm eş-Şâir, Mektebetu'l-Âdâb, 1. Baskı, Kahire 2010, s. 11.

¹⁷ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddin Abdullah b. Yusuf, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, Beyrut 1431/2010, s. 31.

¹⁸ İbn Yaîş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddin Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufasssal*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1422/2001, I, 70.

¹⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*, s. 32.

Farsçada ise kelime, واژه (vâje) sözcüğü ile ifade edilir. Örneğin گل (gol/çiçek) ve درخت (direht/ağaç) lafızları birer kelimedir.

Farsçada dilin birimlerinden/bölümlerinden bahsetmek mümkündür. Dilin birimlerine Farsçada واحدهای زبان (vâhidhâ-yi zebân) denir. Dilin birimlerinin küçükten büyüğe doğru sıralanışı şu şekildedir: جمله (gurûh), واژه (vâje), تکواژ (tekvâj), واج (vâc), جمله مستقل (comle), جمله مستقل (comle-yi mustekil).²⁰

Farsçada dilin en küçük birimini oluşturup ses veya harf anlamına gelir. *Vâc*'ın kendi başına bir anlamı yoktur. İki kelime arasındaki anlam farklılığını ortaya çıkaran dilsel olgu *vâc*'dir. Örneğin سیر (sîr/ tok, doygun veya sarımsak)²¹ ile سور (sûr/ düğün, şenlik, eğlence, porsuk ağacı veya kale duvarı)²² kelimeleri arasındaki anlam farklılığını ortaya çıkaran سیر kelimesindeki “ي (i)” sesi ile سور kelimesindeki “و (u)” sesidir ki bu ikisi de *vâc* olarak isimlendirilir. Ayrıca کور (kûr/ görmeyen, kör) ile پور (pûr, erkek çocuğu, oğul) kelimeleri arasındaki anlam farklılığını ortaya çıkaran کور kelimesindeki “ک” harfi ile پور kelimesindeki “پ” harfi de birer *vâc*'dir. Farsçada 23 sessiz ve 6 sesli olmak üzere toplam 29 *vâc* bulunmaktadır. *Vâc*'ın Arapçadaki karşılığının harf ve hareke olduğu söylenebilir.

Farsçadaki dil birimlerinin küçükten büyüğe doğru sıralanışında *vâc*'dan sonra gelen birim, تکواژ 'dır. *Tekvâj*, bir veya birkaç *vâc*'dan oluşur. ما کتاب خریدیم (Mâ kitâb herîdîm/ Biz kitap satın aldık) cümlesi, anlama sahip olma bakımından bölümlere ayrılacak olsa şu şekilde *tekvaj*'lara ayrılır:

ما کتاب خریدیم

Bu cümlede altı çizili olan her bir bölümün *tekvâj* olduğuna delalet eden gösterge, başka bir cümle kuruluşunda kullanılabilir olmalarıdır. Yukarıdaki *tekvâj*'lerden bazıları kelime iken bazıları değildir. Fakat her hâlükârda ortak iki işleve sahip oldukları söylenebilir

²⁰ Kâmyâr, Takî Vâhid-yân, *Destûr-i Zebân-i Fârsî (1)*, Semt, 17. Baskı, Tahran 1395 h.ş., s. 7.

²¹ Bkz. Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 936.

²² a.e., s. 928.

ki bunlar da: Hem ses hem anlama sahip olmaları ve yerlerine başka *tekvâj*'ların getirilebiliyor olmasıdır. Aşağıdaki iki cümle bahsedilen hususa örnek teşkil edecektir:

1- ما کتاب خر يد يم Mâ kitâb herîdîm / Biz kitap satın aldık.

2- شما کتاب خر يد يد Şoma kitâb herîdîd / Siz kitap satın aldınız.

Görüldüğü gibi birinci cümledeki ما (biz) tekvâj'ının yerini ikinci cümlede شما (siz) tekvaj'ı, aynı zamanda يم (îm/birinci çoğul şahıs fiil çekim eki) tekvâj'ının yerini يد (îd/ikinci çoğul şahıs fiil çekim eki) tekvaj'ı almıştır.

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere ancak anlamlı parçalar *tekvâj* olabilir. Örneğin کتاب kelimesi ک . ت . ا . ب şeklinde bölümlere ayrıldığında hiçbir bölümün anlamlı olmadığı görülecektir.

Farsçada تکواژ قاموسی (tekvâj-i kâmusî) ve تکواژ دستوری (tekvâj-i destûrî) olmak üzere iki grup *tekvâj* vardır.

Tekvâj-i kâmusî ki tekvâj-i âzâd (تکواژ آزاد) olarak da isimlendirilir²³ کتاب (kitap), پلنگ (peleng/ panter), گنجشک (goncişk/serçe), زنده (zinde/ canlı) örneklerindeki gibi bağımsız bir anlam ve işleve sahiptir.

Tekvâj-i destûrî ki tekvâj-i vâbeste (تکواژ وابسته) olarak da isimlendirilir, bağımsız bir anlam ve işleve sahip olmamakla birlikte اشتقاقی (iştikâkî) ve صرفی (sarfî) olmak üzere ikiye ayrılır.

Tekvâj-i iştikâkî, türemiş kelimelerde kullanılır. Örneğin باغچه (bâğçe/ bahçe) ve باغبان (bâğbân/ bahçıvan) kelimeleri باغ (bâğ/ bağ) kelimesinden türemiştir. Bu iki kelimedeki چه bağımsız bir anlama sahip değildir, ancak kelime türetiminde bir anlam ve işleve sahip olurlar. Bundan dolayı her ikisi de tekvâj-i iştikâkî sayılır.

Tekvâj-i sarfî de tekvâj-i iştikâkî gibi bağımsız bir anlam ve işleve sahip değildir. Fakat yeni bir kelime türetiminde de kullanılmaz. Örneğin مردان (merdân/ adamlar)

²³ Bâbgoherî, Vecîhe Zemânî ve Basîrî, Muhammed Sâdık, *Terkîb ve İştikâk Der Destûr-i Zebân-i Fârsî ve Erebî*, Funûn-i Edebî Dergisi, 10. Yıl, 23. Sayı, İsfahan 1397 h.ş., s. 72.

kelimesindeki çoğul eki olan ان (ân), مرد (merd/ adam) kelimesinden yeni bir kelime türetmediği için tekvâj-i sarfî kabul edilir.²⁴

Farsçadaki *tekvâj* olgusunun benzerinin Arapçada da var olduğu söylenebilir. Örneğin ما کتاب خریدیم Farsça cümlesindeki bölümlere ayırmanın benzeri يَكْتُبُونَ (yazıyorlar) Arapça cümlesi için de şu şekilde yapılabilir:

ي - ك ت ب - و - ن

ي : Muzarilik harfi

ك ت ب : Filin kök harfleri

و : Fâil

ن : Damme yerine gelen merfuluk alameti.²⁵

Görüldüğü üzere yukarıdaki bölümlerden her birinin bir anlam veya işlevi vardır. Hatırlanacağı üzere ما کتاب خریدید ve ما کتاب خریدیم Farsça cümlelerinde ما yerine شما nın geldiği ve çekim eki olan یم yerine ید geldiği belirtilmişti. Yine belirtildiği gibi *tekvâj*'ın özelliklerinden biri, yerine başka *tekvâj*'ın getirilebiliyor olmasıydı. Aynı hususun örneğin يَكْتُبُونَ (yazıyorlar) ile يَكْتَبَانِ (o ikisi yazıyor) Arapça cümleleri için de söz konusu olabileceği söylenebilir. Zira birinci cümledeki “و” in yerini ikinci cümlede “ا” almıştır ki ا 'in cümlede bir işlevi vardır o da fâil olmasıdır.

Farsça dil birimlerinin üçüncüsü واژه 'dir. *Vâje*, bir veya birkaç *tekvâj*'dan oluşur.²⁶ *Vâje* bölümlere ayrılabilirken, *tekvâj* bölümlere ayrılamaz. Bu da *vâje* ile *tekvâj* arasındaki en belirgin ve en önemli farktır. Örneğin دانشگاهیان (dânişgâhiyân / akademisyenler) *vâje*'dir fakat ان ، ی ، گاه ، ش ، دان olmak üzere 5 adet *tekvâj*'dan oluşmuştur.²⁷

²⁴ Kâmyâr, *a.g.e.*, s.7-9.

²⁵ Bkz. el-Hâşimi, İbrahim b. Mustafa es-Seyyid, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Ma'rife, 3. Baskı, Beyrut 1432/2011, s. 51.

²⁶ Vefâyî, Ali Abbâs, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, Semt, 3. Baskı, Tahran 1391 h.ş., s. 15.

²⁷ Kâmyâr, *a.g.e.*, s. 9.

Vâje'den sonra gelen dil birimi گروه 'tur. Gurûh, Farsçada عبارت (ibâret/ ibâre, ifade) olarak da isimlendirilir. *Gurûh* kelimesi Farsçada sözlük anlamı bakımından topluluk, takım, bölüm veya grup gibi anlamlara gelir. Terim anlamı olarak ise bir veya birkaç kelimedenden (*vâje*) meydana gelmiş kelime grubu veya ifadedir.²⁸

Farsçadaki dil birimlerinin en büyüğü جمله (comle/cümle)'dir.²⁹ Cümle, bir veya birkaç gurûh'tan oluşur.³⁰ Cümle konusu, araştırmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacağı için burada ayrıntıya girilmeyecektir.

Farsça için söz konusu olan, dili birimlere ayırma hususunun benzerinin Arapça için de söz konusu olduğu söylenebilir. Örneğin Mısırlı Arap dilbilimcisi Ahmed el-Hâşimî (1878-1943) *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye* adlı eserinde اللفظ (lafiz), الكلمة (kelime), الكلام (kelâm), الكلم (kelim), الجملة (cümle) ve القول (kavl/ söz) terimlerinin ayırım ve tanımını yapmıştır. Bu ayırım ve tanımlamanın dili birimlere ayırma olduğu söylenebilir.

el-Hâşimî, kelime'nin tanımını yaparken anlama delâlet eden müfred lafız (الكَلِمَةُ هِيَ) (الَلْفُظُّ الْمُرْدُ الدَّالُّ عَلَى مَعْنَى) olduğunu söyler. Lafzı tanımlarken ise onun ister محمد gibi gerçekten, ister gizli zamirler gibi var olduğu kabul edilen bazı hece harflerini içeren ses olduğunu söyler (الصَّوْتُ الْمَشْتَمِلُ عَلَى بَعْضِ الْحُرُوفِ الْهَجَائِيَّةِ تَحْقِيقًا كَمُحَمَّدٍ أَوْ تَقْدِيرًا كَالضَّمَائِرِ الْمُسْتَتِرَةِ). el-Hâşimî, kelâmı ise şöyle tanımlar: Kelâm, nahiv bilginlerine göre (söylendiğinde) sükût edilebilecek anlamlı bileşik lafızdır. Bu durumda kelâm için anlamlı olma şartının söz konusu olduğu söylenebilir. Kelim (الكَلِم) ise şöyle tanımlanır: *İlim insanı yüceltir* (الْعِلْمُ يُرَقِّي الْإِنْسَانَ) örneğinde olduğu gibi ister anlamlı olsun, *eğer insan yücelirse* (لَوْ ارْتَقَى الْإِنْسَانُ), *eğer yüceysen* (إِذَا كُنْتَ رَاقِيًا) örneklerinde olduğu gibi ister tam bir anlam ifade etmesin üç veya daha fazla kelimedenden oluşan lafızdır.

el-Hâşimî, son olarak cümle (الجملة) ve kavl (القول)'in tanımını yaparak kavl'in diğer birimlerden farkını ortaya koyar. el-Hâşimî'ye göre cümle, anlam ifade etmesi

²⁸ Vefâyî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, s. 15.

²⁹ a.e., s. 17.

³⁰ Kâmyâr, a.g.e., s. 9.

kastedilmemiş olsa bile tam anlam ifade eden ve isnadın ortaya çıkardığı terkiptir. *إن قام* (eğer kalkarsa) örneğindeki şart fiili ve *الذي قام أبوه* (babası kalkan kişi) örneğindeki sıla cümlesi, cümleye birer örnektir. Kavıl ise ister kelime olsun ister kelam, kelime veya cümle olsun telaffuz edilen şeydir. el-Hâşimî'ye göre kavıl, müfred ve mürekkebi kapsadığı için kelimeden, anlamlı olan ve olmayanı kapsadığı için kelamdan, iki veya daha fazla kelimeden oluşmuş olanı kapsadığı için kelimden, anlamlı olması kastedilen ve kastedilmeyeni kapsadığı için de cümleden daha kapsamlıdır.³¹ Görüldüğü gibi el-Hâşimî'nin, özellikle kelimin üç veya daha fazla kelimeden oluştuğunu belirtmesi ve kavlin diğer bütün unsurlardan daha kapsamlı olduğunu ifade etmesinin bir nevi dili birimlere ayırma işlemi olduğu söylenebilir.

Klasik nahiv kitaplarında kelime, isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılır.³² İbn Fâris (ö. 395/1004) nahiv bilginlerinin kelimenin üç türe ayrıldığı hususunda görüş birliğine vardığını belirtir.³³ Fakat modern dönemde İbrahim Enîs (1906 – 1977), Mehdî el-Mahzûmî (1910 - 1994) ve Temmâm Hassân (1918 – 2011) gibi Arap dil bilginleri kelimenin üçten daha fazla türünün olduğunu belirtirler. Örneğin İbrahim Enîs, kelimenin isim (الاسم), zamir (الضمير), fiil (الفعال) ve edat (الأداة) olmak üzere dört türünün olduğunu ifade eder.³⁴ Mehdî el-Mahzûmî de kelimenin isim, fiil, edat ve kinaye (الكناية) olmak üzere dörde ayrıldığını belirtir.³⁵ Temmâm Hassân ise kelimeyi isim, sıfat (الصفة), fiil, zamir, hâlîfe (الخالفة), zarf (الظرف) ve edat olmak üzere yediye ayırır.³⁶ Fâdıl Mustafa es-Sâkî *Aksâmu'l-Kelâmi'l-Arabî*

³¹ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 16-19.

³² Sibeveyh, Ebu Bişr 'Amr b. Osman, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, 3. Baskı, Kahire 1408/1988, I, 12; el-Muberrred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. 'Umeyr el-Ezdî es-Sumâlî, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Udayme, Âlemu'l-Kutub, Beyrut ts., I, 3; İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, thk. Abdulhüseyn el-Fetelî, Muessesetu'r-Risâle, 3. Baskı, Beyrut 1417/1996, I, 36; ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İshak, *el-İdâh fi 'İleli'n-Nahv*, thk. Mâzin el-Mubârek, 3. Baskı, Beyrut 1399/1979, s. 51; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fi Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1. Baskı, Beyrut 1422/2001, s. 11.

³³ İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *es-Sâhibî fi Fikhi'l-Luğati'l-'Arabiyye ve Mesâilihâ ve Suneni'l-'Arab fi Kelâmihâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1418/1997, s. 48.

³⁴ Enîs, İbrahim, *Min Esrâri'l-Luğa*, Mektebetu'l-Ancelo el-Mısıriyye, 6. Baskı, Kahire 1978, s. 282-294.

³⁵ el-Mahzûmî, Mehdî, *fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâ'id ve Tatbîk*, Matbaatu el-Bâbî, 1. Baskı, Kahire 1966, s. 46-51.

³⁶ Hassân, Temmâm, *el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, Dâru's-Sekâfe, Mağrib 1994, s. 86.

min Haysu'ş-Şekl ve'l-Vazîfe adlı eserinde Temmâm Hassân'ın yapmış olduğu taksime katıldığını ifade eder.³⁷

Modern dönem Arap dil bilginlerinin eski dönemde yapılmış olan kelimenin üçe ayrılması düşüncesine katılmamaları ve kelimenin üçten daha fazla türünün olduğunu ileri sürmelerinin neden ve gerekçelerinin incelenmesi şüphesiz ki başka bir araştırmanın konusudur. Bundan dolayı biz bu araştırmamızda bu hususta daha fazla detaya girmenin gerekli olmadığı kanaatindeyiz.

Farsçada ise kelime sekiz türe ayrılır:

- 1- اسم (isim)
- 2- صفت (sıfat)
- 3- ضمير (zamir)
- 4- فعل (fiil)
- 5- قيد (zarf)
- 6- حرف اضافه (edat)
- 7- حرف ربط (bağlaç)
- 8- صوت (ünlem)

“Kategorik dilbilgisi araştırmalarında yukarıda sıralanan bu sekiz sözcük grubundan “isim” ve “fiil” asıl sözcük türleri olarak kabul edilir. İlk beş sırada yer alan “isim” , “sıfat” , “zamir” , “fiil” ve “zarf” tek başlarına, her yerde bağımsız bir anlam ifade edebilen, cümlenin her yerinde herhangi bir ögesi konumunda bağımsız olarak hiçbir yardımcı ögeyi gerektirmeden gramatikal görevler yapabilen sözcükler kategorisinde yer alırlarken; “edat” , “bağlaç” ve “ünlem” gibi ikinci kategoride yer alan sözcükler de bağımsız olarak anlam ifade edemeyen, tek başlarına cümle içinde gramatikal görevlerde bulunamayan sözcükler grubunu oluştururlar.”³⁸

Bu araştırmamızda Arapça ve Farsçadaki kelime türlerini karşılaştırırken, Arapçadaki kelime türlerine dair klasik dönemde yapılmış olan taksimi esas alacağız.

³⁷ es-Sâkî, Fâdıl Mustafa, *Aksâmu'l-Kelâmi'l-'Arabî min Haysu'ş-Şekl ve'l-Vazîfe*, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1398/1977,s. 216.

³⁸ Yıldırım, Nimet, *Farsça Dilbilgisi*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 18.

Örneğin Farsçada sıfat, zamir ve zarf ayrı birer kelime grubu olarak değerlendirilirken, bunlar Arapçada isim türü olarak kabul edilir. Çalışmamızda kelime türlerini başlıklandırırken Farsçadaki taksimi esas alacağız ama her bir kelime türünün Arapçada hangi kelime türüne karşılık geldiğini de ifade edeceğiz.

1.1 İsim

Hem Arapçada hem Farsçada isim, kelimenin türlerinden biri kabul edilir. Arapçada isme dair birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan en kapsamlı olanı ise şöyledir: “Herhangi bir zamanla ilgisi bulunmayan ve kendi başına bir anlama delalet eden kelimedir.”³⁹

Farsçada isim نام (nâm) demektir. Fakat Farsçada ن yerine Arapçadan geçmiş olan اسم (ism) kelimesinin kullanımı daha çok tercih edilir. Farsçada ismin tanımı şu şekilde yapılabilir: “Kişileri, canlıları veya nesnelere gösteren, onları tanıtan kelimelerdir.”⁴⁰

Arap dil bilginleri ismin tanımını yapmakla birlikte, isim için bazı alametlerin var olduğunu belirtmişlerdir. Bu alametler ismi, kelimenin diğer iki türü olan fiil ve harften ayıran alametlerdir. İsmi fiil ve harften ayıran alametler şunlardır:⁴¹

- Başına cer harfinin gelmesi.

³⁹ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 36-37; ez-Zeccâcî, *el-İdâh fi 'İleli'n-Nahv*, s. 48-49; İbnu'l-Verrâk, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdillâh b. el-Abbas, *'İlelu'n-Nahv*, thk. Mahmud Câsim Muhammed ed-Dervîş, Mektebetu'r-Ruşd, 1. Baskı, Riyad 1420/1999, s. 139; ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Mufassal fi San'ati'l-İ'râb*, thk. Ali Ebû Mulhim, Mektebetu'l-Hilâl, 1. Baskı, Beyrut 1993, s. 23; İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydillâh, *Esrâru'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Erkam b. Ebî Erkam, 1. Baskı, Beyrut 1420/1999, s. 238; el-'Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Huseyn b. Abdillâh el-Ezecî el-Beğdâdî, *Mesâil Hilâfiyye fi'n-Nahv*, thk. Muhammed Hayr el-Halvânî, Dâru's-Şarki'l-'Arabî, 1. Baskı, Beyrut 1412/1992, s. 45; el-Galâyînî, Mustafa b. Muhammed Selîm b. Muhyiddîn b. Mustafa, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 28. Baskı, Beyrut 1414/1993, I, 93; el-Lubedî, Muhammed Semîr Necîb, *Mu'cemu'l-Mustalahati'n-Nahviyye ve's-Sarfîyye*, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1405/1985, s. 197; Mâhyâr, Abbâs, *Sarf-u Nehv-i 'Erebî*, Semt, 16. Baskı, Tahran 1395 h.ş., s.92; Hansârî, Muhammed, *Sarf-u Nehv ve Usûl-i Tecziye ve Terkîb*, İntişârât-i Mecîd, 14. Baskı, 1378 h.ş., s. 7.

⁴⁰ Vefâyî, a.g.e., s.53; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 19; Bolelli, Nusrettin, *Farsça Dilbilgisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 102; Mevlevî, Abbas Ali, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, İntişârât-i Tâbân, 1. Baskı, Tahran 1359 h.ş., s. 40; Cevâd, Rezâ Dâî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, Kitâbfurûşî-yi Meş'el-i İsfehân, 3. Baskı, bsmyy., 1350 h.ş., s. 57; Peñç Ostâd (Şu beş kişilik heyet tarafından yazılmıştır: Abdulazîm Karîb, Muhammed Takî Behâr, Bediüzzamân Furûzânfer, Celâl Humâyî, Reşîd-i Yâsemî), *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, Sâzmân-i İntişârât-i Eşrefî, 4. Baskı, Tahran 1366 h.ş., s. 24.

⁴¹ Bkz. İbn 'Akîl, Abdullâh b. Abdurrahman el-'Akîlî el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru't-Turâs, 20. Baskı, Kahire 1400/1980, I, 16-21; el-Eşmûnî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Muhammed b. İsa, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1419/1998, I, 27-35; en-Neccâr, Muhammed Abdulaziz, *Diyâu'l-Mesâlik ile Evdahi'l-Mesâlik*, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1422/2001, I, 28-35.

عَلَى الْبَاغِي تَدْوُرُ الدَّوَائِرُ (Gün gelir, zaman azgın, zalim olanın aleyhine döner)

örneğinde البَاغِي kelimesinin başına عَلَى harf-i cerri gelmiştir ve bundan dolayı isim kabul edilir.

- Tenvin alması.

فُؤَةٌ خَيْرٌ مِنْ ضَعْفٍ وَ صِرَاحَةٌ خَيْرٌ مِنْ نِفَاقٍ (Güçlü olmak zayıf olmaktan ve açık sözlü olmak

iki yüzlü olmaktan iyidir) örneğinde قوة , خير , ضعف , صراحة ve نفاق kelimeleri tenvin almıştır ve her biri birer isimdir.

- Nidâ (seslenme) harfi kabul etmesi.

يا , خالد ve محمد (Ey Hâlid!) يا خَالِدُ (Ey Muhammed!) örneklerinde

harfini kabul ettiği için her ikisi de isim kabul edilir.

- Başına harf-i tarif (ال) gelmesi.

أَلْحَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْدَاءُ تَعْرِفُنِي وَالسَّيْفُ وَالرُّمْحُ وَالْقُرْطَاسُ وَالْقَلَمُ

(At, gece ve çöl tanır beni

, السيف , البيداء , الليل , الحيل örneğinde الحيل , الليل , البيداء , السيف ,

الرمح , القرطاس ve القلم kelimelerinin her biri başına harf-i tarif aldığı için isimdir.

- Kendisine isnadda bulunulması. Kendisine isnadda bulunulmasından kastedilen ise ismin mübteda olup haberle kendisine isnadda bulunulması veya ismin fail veya nâib-i fail olup fiille kendisine isnadda bulunulmasıdır. İsme isnadda bulunulunca anlamlı bir yapı meydana gelir ve anlam ortaya çıkar. Örneğin

أَخَذْتُ مَوْضِعِي بَيْنَ شَبَابِ الْوَطَنِ فَنَحْنُ جَمِيعًا مَسْئُولُونَ عَنْ مُسْتَقْبَلِهِ (Ülkenin gençleri arasında

yerimi aldım ve hepimiz ülkenin geleceğinden sorumluyuz) cümlesinde

نحن أخذت'deki ت faildir ve أخذ fiili ile kendisine isnadda bulunulmuştur. Ayrıca نحن

zamiri de bir isimdir ve مسئولون haberi ile kendisine isnadda bulunulmuştur.⁴²

İbn Hişâm (ö. 761/1360) bu beşinci alametin, bir kelimenin isim olup olmadığını tespiti hususunda, isim için zikredilen diğer alametlerden daha etkili olduğunu belirtir.

⁴² İd, Muhammed, *en-Nahvu 'l-Musaffâ*, Mektebetu'ş-Şebâb, Kahire 1975, s. 8-9.

Örneğin *قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِ وَمِنَ التِّجَارَةِ* (De ki, Allah'ın katında bulunan, eğlenceden de ticarettten de daha hayırlıdır)⁴³ ayetindeki *مَا*'nın isim olduğunu kendisine *الْأَحْسَنُ* denilen daha hayırlı olma durumu ile kendisine isnadda bulunulmasından anlıyoruz. *مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ* (Sizde olanlar tükenir fakat Allah'ın katında olan kalıcıdır)⁴⁴ ayetinde geçen iki *مَا*'nın da isim olduğunu kendilerine tükenme ve kalıcı olma durumlarının isnad edilmesinden anlıyoruz.⁴⁵

İsmin alametleri bahsinde değinilmesi gereken bir diğer husus da zikredilen alametlerin hepsinin veya birinin isimde fiili olarak bulunmasının zorunlu olmadığıdır. Bilakis gerekli olan, bu alametlerin bir isimde bulunabilme olanağının söz konusu olmasıdır.⁴⁶

Farsçada, Arapçada olduğu gibi ismin alametlerinden bahsetmek mümkündür. Bu alametler Farsçada bir kelimenin isim olduğunu tespit etmeye yarayan unsurlardır. Farsçada isim için şu beş alametten bahsetmek mümkündür:

1- Vâbeste⁴⁷ kabul etmesi. Örnek:

مرد عاقل (merd-i âkil/akıllı adam). Bu örnekte *مرد* (adam) isimdir ve *عاقل* (akıllı) vâbestedir. *همه مردم* (heme-i merdom/bütün insanlar, herkes) Yine bu örnekte *مردم* (insanlar, halk) isimdir ve *همه* (hepsi, tamamı) vâbestedir.

2- Sayı kabul etmesi. Örnek:

یک کتاب خواندنی (Yek kitâb-i handenî/ okunacak, okunası bir kitap). Bu örnekte *کتاب* (kitap) ismi, *یک* (bir) sayısını almıştır.

3- Nekira (belirsizlik) ve marife (belirlilik) alametleri alması. Örnek:

⁴³ Cuma, 62/11.

⁴⁴ Nahl, 16/96.

⁴⁵ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri 'z-Zeheb*, s. 14-15.

⁴⁶ 'Îd, *en-Nahvu 'l-Musaffâ*, s. 9.

⁴⁷ Vâbeste (وابسته) Farsçada ilgili, bağlantılı anlamlarına gelir. Terim anlamı olarak ise sıfat veya işaret ismi gibi isim veya fiil ile ilgili, irtibatlı olan dilsel öge demektir.

این کوه (in kûh/bu dağ). Bu örnekte کوه (dağ) isim olup Farsçada marife kabul edilen این (bu) işaret sıfatını almıştır. قلمی (kalemî/ bir kalem). Bu örnekte kelimenin sonundaki ی Farsçada nekira harfidir.

4- Kendisinden önce veya sonra edat gelmesi. Örnek:

به حسن گفت (be Hesên goft/Hasan'a söyledi). Bu örnekte حسن ismi به edatını almıştır.

کتاب را گرفت (kitâb râ girift/kitabı aldı). Bu örnekte کتاب isminden sonra را edatı gelmiştir.

برای پیروزی کوشش کرد (berâyi pîrûzi kûşeş kerd/başarı için çabaladı). Bu örnekte ise پیروزی (başarı) isminden önce برای (için) edatı gelmiştir.

5- Çoğul eklerini alması. Örnek:

کتابهای کتابخانه (kitâbhâ-yi kitâbhâne/kütüphanedeki kitaplar). Bu örnekte کتاب ismine ها çoğul eki bitişmiştir.

درختان سبز (direhtâni-i sebz/yeşil ağaçlar). Bu örnekte درخت (ağaç) ismine ان çoğul eki bitişmiştir.⁴⁸

1.1.1 Anlamları Bakımından İsimler

Bu başlık altında özel isim, cins isim, somut isim, soyut isim, belirli isim, belirsiz isim, eril ve dişil isimler konusu ele alınacaktır.

1.1.1.1 Özel İsim

Özel isim Arapçada الْأِسْمُ الْخَاصُّ⁴⁹ veya اسم العَلَمِ⁵⁰ olarak, Farsçada ise اسم خاص (ism-i hâs) veya اسم علم (ism-i 'elem) olarak ifade edilir. Her iki dilde de özel isim, bir cinsteki tek

⁴⁸ Vefâyi, a.g.e., s. 59.

⁴⁹ ed-Dakr, Abdulğani, *Mu'cemu'l-Kavâ'idi'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dimeşk 1406/1986, s. 306.

⁵⁰ ed-Da'kûr, Nedîm Hüseyin, *el-Kavâ'idu't-Tatbikiyye fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Muessesetu Bahsûn, 2. Baskı, Beyrut 1998, s. 84.

varlığa veya bireye verilen isim demektir.⁵¹ “Genellikle kişi, hayvan, yer, dil, din, mezhep, kitap, ulus, ülke, dergi, gazete, kurum, vs. adlar *özel isim* grubuna girer.”⁵² Özel isimler, “bir cinsin bütün bireylerini içermeyen, sadece verildikleri varlığa özgü olan isimlerdir.”⁵³ Örneğin dünyadaki bütün erkeklere Feridun (فریدون), bütün kadınlara da Meryem (مریم) denilmiyor. Feridun, bütün erkek türü için kullanılan bir isim değildir. Bilakis erkek türü içinde bazı bireyler için kullanılan bir isimdir. Bundan dolayı da özel isimdir.⁵⁴ Mesela Farsçada bütün atlar رخش (rehş) olarak isimlendirilmez. Bilakis at türü içinde asil, iyi ve güçlü olan atlar رخش olarak isimlendirilir.⁵⁵

Hem Arapçada Hem Farsçada kişi, hayvan, yerleşim birimi, din ve mezhep isimleri özel isimdir.⁵⁶ Örneğin بغداد، زینب، ایران، تبریز، أحمد، مکه، birer özel isimdir.

Arapçada kişi isimleri فاطمة – فاطمات – زيد – زیدون، örneklerinde olduğu gibi çoğul yapılabilirken Farsçada kişi isimleri çoğul yapılamazlar.⁵⁸ Fakat gibi ve benzeri anlamında şu örnekteki gibi çoğul yapılabilir:

ایران در کنار خود فردوسی ها، سعدی ها و حافظ ها پرورده است

(İran der kenâr-i hod Firdovsîhâ, Se‘dîhâ ve Hâfîzhâ perverde est/İran, bünyesinde Firdevsî’ler, Sâdî’ler ve Hâfîz’lar yetiştirmiştir.) Burada zikredilen şair isimlerinin çoğul yapılmasından kastedilen husus “onlar gibi” anlamıdır. Farsçada bu şekilde kişi isimleri çoğul yapıldığında, isimler özel isim olmaktan çıkar ve genel isim olur. Farsçada kişi isimlerinin bu şekilde çoğul yapılması, Arapçadan etkilenmenin neticesiyle ortaya çıkmıştır.

⁵¹ Keşmîrî, Abdurrahmân, *Sarf-i Karbordî*, Muessese-i Mutâla‘ât-i Râhbordî-yi ‘Ulûm ve Me‘ârif-i İslâm, 2. Baskı, Meşhed 1396 h.ş., II, 433.

⁵² Yılmaz, Nurullah, *Arapça’da İsimler ve İsim Türetme*, Fenomen Yayıncılık, 1. Baskı, Erzurum 2013, s. 3.

⁵³ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 19;

⁵⁴ Şeriat, Muhammed Cevâd, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, İntişârât-i Esâtîr, 4. Baskı, Tahran 1393 h.ş., s. 10.

⁵⁵ Amîd, Hasan, *Ferheng-i Fârsî Amîd*, İntişârât-i Râh-i Rüşd, 1. Baskı, Tahran 1389 h.ş., (رخش maddesi) s. 568.

⁵⁶ Şeriat, *Tercume ve Râhnumâ-yi Mebâdiu’l-‘Arabiyye*, İntişârât-i Esâtîr, 6. Baskı, Tahran 1394 h.ş., I, 75.

⁵⁷ el-Afğânî, Said b. Muhammed b. Ahmed, *el-Mûcez fî Kavâ’idi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1424/2003, s. 145; el-Endelusî, Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân, *İrtişâfu’d-Darb min Lisâni’l-‘Arab*, thk. Receb Osman Muhammed, Mektebetu’l-Hancî, 1. Baskı, Kahire 1418/1998, II, 585; İbnu’s-Sâiğ, Muhammed b. Hasan b. Sib’a Ebu Abdullah Şemsuddîn, *el-Lemha fî Şerhi’l-Milha*, thk. İbrahim b. Sâ’idî, ‘İmâdetu’l-Bahsi’l-‘İlmî, 1. Baskı, Medine 1424/2004, I, 202, İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman, *el-Luma’ fî’l-‘Arabiyye*, thk. Semih Ebu Muğlâ, Dâru Mecdelâvî, Amman 1988, s. 97; es-Suyûtî, Ebu’l-Fadl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Hem ‘u’l-Hevâmi’ fî Şerhi Cem ‘i’l-Cevâmi’*, thk. Ahmed Şemsuddîn, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1418/1998, s. 74.

⁵⁸ Erjeng, Gölâmrezâ, *Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz*, Katre, 1. Baskı, Tahran 1374 h.ş., s. 11.

Aksi halde bu örnekteki kişi isimlerinin çoğul yapılması Farsçada امثال سعدى و حافظ (emsâl-i Se‘dî ve Hâfız/Sâdî ve Hâfız gibiler) şeklinde olur.⁵⁹

1.1.1.2 Cins İsim

Cins isim, herhangi bir türün geneli için kullanılan isimdir. Cins isim Arapçada اِسْمٌ ve Farsçada اسم عام⁶¹ (ism-i ‘âm) olarak ifade edilir. Örneğin Farsçada مرد (merd/adam, erkek) bütün erkek türünü kapsayan bir isimdir. Fakat حسين veya محمد isimleri bütün bir erkek türünü kapsayan isimler olmadığı için özel isimdir. پسر (peser/ erkek çocuk), دختر (dohter/ kız çocuk), اسب (esb/ at), گنجشک (goncişk/ serçe) Farsçada cins isimlere örnek olarak zikredilebilir.

Arapçada cins isim, ifrâdî (اِسْمُ الْجِنْسِ الْإِفْرَادِي) ve cem‘î (اِسْمُ الْجِنْسِ الْجَمْعِي) olmak üzere ikiye ayrılır. Cem‘î cins isim, çoğula delalet eder ve tekili de kelimenin sonuna “ ة ” veya nisbet yâsı (ي) getirmek suretiyle yapılır. Örnek:

تَمْرٌ (hurma) – tekili: تَمْرَةٌ

تُفَّاحٌ (elma) – tekili: تَمَّاحَةٌ

تُرْكِيٌّ (Türk) – tekili: تَرْكِيٌّ

عَرَبِيٌّ (Arap) – tekili: عَرَبِيَّةٌ

Ifrâdî cins isim ise bir şeyin hem az miktarına hem de çok miktarına delalet edebilir. Örneğin ماءٌ (su) ifrâdî cins isimdir. Çünkü suyun bir damlasına da delalet edebilir, denize de delalet edebilir. لَبَنٌ (süt) ve عَسَلٌ (bal) da az ve çok miktara delalet edebildikleri için birer ifrâdî cins isimdir.⁶²

⁵⁹ Keşmîrî, a.g.e., II, 433.

⁶⁰ Ebu'l-Fidâ, ‘Îmâduddîn İsmail b. el-Efdâl Ali el-Eyyûbî, *el-Kunnâş fi Fenneyi 'n-Nahv ve's-Sarf*, thk. Riyad b. Hasan el-Havâm, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2000, I, 292.

⁶¹ Hânlerî, Pervîz Nâtel, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, Bonyâd-i Ferheng-i İran, 4. Baskı, Tahran ts., s. 47.

⁶² Bkz. el-Ğalâyînî, *Câmi' u 'd-Durûsi 'l-'Arabiyye*, II, 65; el-Afgânî, *el-Mûcez fi Kavâ'idi 'l-Luğati 'l-'Arabiyye*, s. 154-155; el-Hamlâvî, Ahmed b. Muhammed, *Şeze 'l-'Arf fi fenni's-Sarf*, thk. Nasrullah Abdurrahman

1.1.1.3 Somut İsim

Somut isim “duyu organlarımızla görüp kavrayabildiğimiz ve tabiatta madde olarak var olan gerçek nesne ve varlıkların adıdır”.⁶³ Arapçada somut isim *إِسْمُ الْعَيْنِ*⁶⁴ veya *إِسْمُ الذَّاتِ* olarak ifade edilir. Örneğin *إِمْرَأَةٌ* (kadın), *رَجُلٌ* (adam), *حِصَانٌ* (at), *حَجَرٌ* (taş) ve *عُصْنٌ* (dal) birer somut isimdir.⁶⁵ Farsçada ise somut isim *اسم ذات* (ism-i zât) olarak ifade edilir. *پسته* (peste/ Antep fıstığı), *چشم* (çeşm/ göz), *پرده* (perde/ perde), *چراغ* (çerâğ/ lamba), *درخت* (direht/ ağaç) Farsçadaki somut isimlere örnektir.⁶⁷

1.1.1.4 Soyut İsim

Soyut isim “görünürde madde olarak var olmayan, duyu organlarımızla kavranamayan, ancak zihnimizde ve tasavvurumuzda var olan kavramlara ve niteliklere karşılık olan adlardır”.⁶⁸ Arapça soyut isim *إِسْمُ الْمَعْنَى* olarak ifade edilir.

Arapçada soyut isim masdar ve masdar olmayan şekilde ikiye ayrılır. *قِيَامٌ* (kalkış, duruş), *قُعُودٌ* (oturma, oturuş), *نَجَاحٌ* (başarı) ve *إِحْفَاقٌ* (başarısızlık) gibi masdarlar Arapçada zamandan, failden, şekilden ve türden arınmış olduğu için soyut isim kabul edilir. Örneğin *رَكْضٌ* (koşma, koşuş) denildiğinde bu koşmanın ne zaman, kim tarafından, ne şekilde, nerede gerçekleştiği gibi hususlar belli değildir. Böyle bir masdar duyu organlarıyla algılanamaz. Sadece zihnî bir tasavvurdan ibarettir. Koşma işi bir insandan veya hayvandan sâdır olmuş olabilir. Aynı şekilde Amr veya Zeyd koşmuş olabilir. Hızlı veya yavaş olabilir. Fakat *رَكْضٌ* masdarı bu hususların hiçbirine işaret etmez. Bilakis sadece koşmaktan ibaret olan bir kavrama delalet eder. Bu şekilde masdar, cins isme benzer. Örneğin *بَيْتٌ* (ev) denildiğinde

Nasrullah, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad ts., s. 97; el-Fâkihî, Abdullah b. Ahmed, *Şerhu Kitâbi'l-Hudûd fi'n-Nahv*, thk. Ramazan Ahmed ed-Demîrî, Mektebetu Vehbe, Kahire 1414/1993, s. 112.

⁶³ Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2017, s. 229.

⁶⁴ Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2014, s. 84.

⁶⁵ Umer, Ahmed Muhtar Abdulhamid, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyye el-Mu'âsıra*, 'Âlemu'l-Kutub, 1. Baskı, Kahire 1429/2008, I, 800.

⁶⁶ Bkz. Halevânî, Muhammed Hayr, *el-Muğni'l-Cedid fi 'İlmi's-Sarf*, Dâru's-Şarki'l-'Arabî, Beyrut ts., s. 209.

⁶⁷ Bkz. Vefâyî, s. 54; Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s.17.

⁶⁸ Korkmaz, a.g.e., s. 229.

bu evin taştan mı yoksa ahşaptan mı yapıldığı, büyük mü ya da küçük mü olduğu, kaç odasının olduğu, bahçesinin olup olmadığı gibi hususlara işaret edilmez.

Burada bir hususa dikkat çekmek gerekir. O da burada bahsettiğimiz masdarın nahiv ilminde mefulü mutlak ve temyiz olarak gelen masdardan farklı olduğudur. Bizim söz konusu ettiğimiz masdar, yalın olarak kullanılan masdardır.

Arapçada masdar olmayıp soyut olan isimler de vardır. فِكْرَةٌ (düşünce), سَبَبٌ (neden), أُخُوَّةٌ (kardeşlik) ve أُبُوَّةٌ (babalık) bu tür soyut isimlere örnek olarak zikredilebilir.⁶⁹

Farsçada ise soyut isim اسم معنی (ism-i ma'nâ) olarak ifade edilir. Farsçada da soyut isim tıpkı Arapçada olduğu gibi masdar ve masdar olmayan şeklinde ikiye ayrılır. Masdar soyut isimlere رفتن (reften/ gitmek, gidiş), نشستن (nişesten/ oturmak, oturuş), گفتن (goften/ söylemek, söyleyiş) masdarları örnek olarak zikredilebilir. Masdar olmayan soyut isimlere ise عشق ('ışk/ aşk), هوش (hûş/ akıl), اندیشه (endîşe/ düşünce) isimleri örnek olarak zikredilebilir.⁷⁰

1.1.1.5 Belirli İsim

Bilinen ve belirli bir şeyi gösteren isimler belirli isimlerdir.⁷¹ Arapçada belirli isimler مَعْرِفَةٌ olarak isimlendirilir. Arapçada marife isim 7'ye ayrılır:⁷²

Zamir: أَنْتَ طَالِبٌ مُجْتَهِدٌ (Sen çalışkan bir öğrencisin).

Özel isim: عَلِيٌّ يَذْهَبُ إِلَى الْمَكْتَبَةِ (Ali kütüphaneye gidiyor).

İsm-i işaret: هَذِهِ سَيَّارَةٌ جَدِيدَةٌ (Bu yeni bir arabadır).

Harf-i tarif (ال) bitişmiş isim: الرَّجُلُ كَرِيمٌ (Adam cömerttir).

İsm-i mevsul: رَأَيْتُ الطَّالِبَ الَّذِي يَجْتَهِدُ كَثِيرًا (Çok çalışkan öğrenciyi gördüm).

⁶⁹ Bkz. Halevânî, *el-Muğni 'l-Cedîd fi 'İlmi 's-Sarf*, s. 210-215.

⁷⁰ Bkz. Vefâyî, s. 54; Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 17.

⁷¹ Günday, Hüseyin- Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, Alfa Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2012, s. 127.

⁷² İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelûsî el-Ceyyânî, *Şerhu Teshîli 'l-Fevâid*, thk. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevî el-Mahtûn, Hecer, 1. Baskı, Kahire 1410/1990, I, 115; es-Suyûtî, *Hem 'u 'l-Hevâmi ' fi Şerhi Cem 'i 'l-Cevâmi '*, s. 186; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu 'l-Esâsiyye li 'l-Luğati 'l-'Arabiyye*, s. 78.

Bu beş isimden birine muzaf olan isim: كِتَابٌ عَلَيَّ جَدِيدٌ (Alinin kitabı yenidir).

Münâdâ: يَا رَجُلُ (Ey Adam!).

Suyûtî (ö. 911/1505) Münâdâdaki marifeliğin kasıtlı olduğunu belirtir. Zira münâdâ, kastedilen ve kastedilmeyen olmak üzere ikiye ayrılır. Kastedilmeyen münâdâ يَا رَجُلًا لِحُدِّ يَدَيْ (Ey adam! Elimi tut) örneğinde olduğu gibi mansub olur.⁷³

Arapçada bir isim bir cümle veya metinde ikinci defa zikredildiğinde, ilk defa zikredildiğinde belirsiz (nekira) olsa bile, marife kabul edilir. Örneğin جَاءَنِي ضَيْفٌ، فَأَكْرَمْتُ (bana misafir geldi ve misafire ikramda bulundum) cümlesinde ضَيْفٌ (misafir) kelimesi ilkinde nekira olarak, ikincisinde ise الضَيْفِ şeklinde marife olarak zikredilmiştir. كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ (...Firavun'a elçi gönderdiğimiz gibi, Firavun elçiye isyan etti...)⁷⁴ ayetinde olduğu gibi elçi kelimesi ilkinde رَسُولًا şeklinde nekira olarak, ikincisinde ise الرَسُولِ şeklinde marife olarak gelmiştir.⁷⁵

Farsçada ise belirli isim Arapçadan alınmış olan معرفة (merife) kavramıyla veya Farsça bir kelime olan شناس (şinâs)⁷⁶ veya نام شناخته (nâm-i şinâhte)⁷⁷ kavramıyla ifade edilir. Farsçada belirli isimler, zatı itibarı ile belirli olan isimler ve başka bir etken vasıtasıyla belirli olan isimler olmak üzere ikiye ayrılır. Zatı itibarı ile belirli olan isimler ise 5'e ayrılır:

- Özel isimler: أحمد ve تهران gibi.
- Tek bir şeye münhasır olan olgu isimleri: خورشید (horşîd/ güneş), بهشت (bihişt/ cennet) gibi.
- Bazı mübhem isimler: فلانی (fulânî/ filanca, filan kişi).
- Zamirler: من (men/ ben), تو (to/ sen) ve شما (şoma/ siz) gibi.

⁷³ Bkz. es-Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevâmi ' fî Şerhi Cem 'i'l-Cevâmi*, s. 186.

⁷⁴ Müzemmil, 73/15-16.

⁷⁵ Bkz. el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi 'l-'Arabiyye*, I, 147-148.

⁷⁶ Kâmyâr, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, s. 90.

⁷⁷ Meşkûr, Muhammed Cevâd, *Destûrnâme der Sarf-u Nahv-i Zabân-i Pârsî*, Muessese-i Matbûâtî-yi Şark, 7. Baskı, Tahran 1350 h.ş., s. 23.

- Bazı zaman isimleri: امسال (îmsâl/ bu yıl), دیروز (dîrûz/ dün) gibi.

Başka etken vasıtasıyla belirli olan isimleri belirli yapan 5 etken bulunmaktadır:

- Nidâ (seslenme) durumu: مرد! زود برگرد (Merd! Zûd bergerd/ -Ey- Adam! Çabuk dön). Bu örnekte مرد (merd/ adam) ismini belirli yapan etken, kendisine seslenilmiş olmasıdır.
- Kelimeyi meful yapan را (râ) edatı: کتاب را خواندم (Kitâb ra handem/ kitabı okudum). Bu örnekte کتاب kelimesini belirli isim yapan etken, را edatıdır.
- İşaret sıfatı: نمونه ها را از این کتاب انتخاب کرده است (Numûnehâ ra ez ân kitâb intihâb kerde est/ Örnekleri bu kitaptan seçmiş.) Bu örnekte کتاب kelimesini belirli isim yapan etken, این (în/ bu) işaret sıfatıdır.
- Belirli isme muzaf olan isim: پسر آقای احمدی (peser-i ağa-yi ehmedî/ Ahmedî beyin oğlu). Bu örnekte پسر (peser/ erkek çocuğu, oğul) kelimesini belirli isim yapan etken, آقای احمدی (Ağa-yi ehmedî/ Ahmedî bey) özel ismine muzaf olma durumudur.
- Bazı sıfatlar: دومین نفر از سمت راست (duvvomîn nefer ez semt-i rast/ sağ taraftan ikinci kişi). Bu örnekte نفر (nefer/ kişi) kelimesini belirli isim yapan etken, دومین (duvvomîn/ ikinci) sıfatıyla pekişmiş olmasıdır.

Farsçada isimlerin bir karine yoluyla belirli olma durumundan söz etmek mümkündür. Bu şekilde ismi belirli yapan iki karine vardır. Biri, tıpkı Arapçada olduğu gibi bir ismin birden fazla zikredilmesi:

گنجشکی در جنگلی بر درختی آشیانه ساخته بود. روزی گنجشک از آشیانه اش خارج شد و با جنگل و

درخت وداع کرد

Goncişkî der cengelî ber direhtî âşiyâne sahte bûd. Rûzî goncişk ez âşiyâne eş hâric şod ve bâ cengel u direht vedâ' kerd/ Bir serçe bir ormanda bir ağaca yuva yapmıştı. Bir gün serçe, yuvasından çıktı, orman ve ağaçla vedalaştı.) Bu örnekte

altı çizili olan گنجشک (goncişk/ serçe), آشیانه (âşiyâne/ yuva), جنگل (cengel/ orman) ve درخت (direht/ ağaç) isimlerini belirli yapan etken, birden fazla zikredilmiş olmalarıdır.

İsmi belirli yapan karinelere diğeri ise Farsçada قرینه حضورى (karine-i huzûrî) olarak isimlendirilen, sözün söylendiği anda var olma, bulunma karinesidir:

چراغ خاموش است و کوچه تاریک ، از خیابان هم صدایی به گوش نمی رسد، گویی شهر در سکوتی ابدی فرو رفته است

(Çerâğ hâmûş est ve kûçe târîk, ez hıyâbân hem sedâyî be gûş nemi resed, gûyî şehder sukût-i ebedî furû refte est/ lamba sönük ve sokak karanlık, caddeden de ses gelmiyor. Sanki şehir ebedî sessizliğe dalmış gibi.) Bu örnekte altı çizili olan چراغ

(çerâğ/ lamba), کوچه (kûçe/ sokak), خیابان (hıyâbân/ cadde) ve شهر (şehr/ şehir)

isimleri, sözün söylendiği esnada var olan ve işaret edilen şeylerin isimleri olduğu için belirli isim kabul edilir.⁷⁸

1.1.1.5.1 İsm-i Mevsûl

Arapçada ism-i mevsul (الْإِسْمُ الْمَوْصُولُ), anlamı kendisinden sonra gelen bir cümleyle tamamlanan isimdir. İsm-i mevsuller Arapçada belirli isim kabul edilir. İsm-i mevsulden sonra gelen cümleyle sıla cümlesi denir. Sıla cümlesi hem isim cümlesi hem fiil cümlesi hem de şibih cümle olabilir. Sıla cümlesi isim veya fiil cümlesi olursa, sıla cümlesinde ism-i mevsule dönen sarîh (açık) veya müstetir (gizli) bir zamir bulunması gerekir. Bu zamire aid zamir denir. Sıla cümlesi şibih cümle olursa, sıla cümlesinde ism-i mevsule dönen bir zamir bulunmaz.⁷⁹

Arapçada ism-i mevsuller, has (çekimli) ism-i mevsuller (الْأَسْمَاءُ الْمَوْصُولَةُ الْخَاصَّةُ) ve ortak (çekimsiz) ism-i mevsuller (الْأَسْمَاءُ الْمَوْصُولَةُ الْمَشْتَرَكَةُ) olmak üzere ikiye ayrılır.

Has ism-i mevsuller, eril, dişil, tekil, ikil ve çoğul çekimleri olan ism-i mevsullerdir:

⁷⁸ Bkz. Kâmyâr, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, s. 90-91.

⁷⁹ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 96-97; er-Râcihi, 'Abduh, *et-Tatbiku'n-Nahvî, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye*, 2. Baskı, Beyrut 1431/2010, s. 63; Günday, Hüseyin- Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 192-195.

Çoğul	İkil	Tekil	
الَّذِينَ	الَّذَانِ/الَّذَيْنِ	الَّذِي	Eril
اللَّوَانِي، اللَّائِي، اللَّائِي	اللَّوَانِ/اللَّائِي	اللَّائِي	Dişil

Has ism-i mevsuller, marife bir ismin sıfatı olarak gelebildiği gibi kendi başlarına mübteda, haber, fail ve mefulün bih gibi cümlelerin bir ögesi olarak da gelebilir. Örneğin السَّيَّارَةُ الَّتِي اشْتَرَيْتَهَا لَوُحَا أَبْيَضُ (satın aldığın arabanın rengi beyazdır) cümlesinde الَّتِي ism-i mevsulü, السَّيَّارَةُ marife ismine sıfat olmuştur. اشْتَرَيْتَهَا deki ها zamiri ise aid zamirdir. جَاءَ الَّذِي نَجَحَ (başarılı olan geldi) cümlesindeki الَّذِي ism-i mevsulü ise cümlelerin öğelerinden olan fail olarak gelmiştir. Bu cümledeki aid zamir ise نَجَحَ (başardı, başarılı oldu) fiilindeki هُوَ gizli zamiridir.

Has ism-i mevsullerin ikilleri tıpkı ikil isim gibi merfu durumunda elif (ل) ile, mansub ve mecrur durumunda ise yâ (ي) ile irablanır:

جَاءَ الَّذَانِ نَجَحَا : Başarılı olan iki kişi geldi.

رَأَيْتُ الَّذَيْنِ نَجَحَا : Başarılı olan iki kişiyi gördüm.

سَلَّمْتُ عَلَى الَّذَيْنِ نَجَحَا : Başarılı olan iki kişiye selam verdim.

Arapçada müşterek ism-i mevsuller ise مَا , مَنْ , دَا ve أَيُّ olmak üzere dördtür. Has müşterek ism-i mevsuller tekil, ikil ve çoğul olarak yapılarında herhangi bir değişiklik olmadan kullanılır.⁸⁰

- مَنْ âkil varlıklar için kullanılır: جَاءَ مَنْ نَجَحَ (başaran/başarılı olan kişi geldi).
- مَا gayr-i âkiller için kullanılır: فَهَمَّ الطَّالِبُ مَا قَالَه الأُسْتَاذُ (öğrenci hocanın söylediğini anladı).

⁸⁰ er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi*, s. 64-66; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 98-99; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2008, s. 227-228.

- بِأَيِّ أَكِيل ve gayr-i âkiler için kullanılır. Müennesi أَيَّةٌ dür. Cümle içindeki konumuna göre irabı değişir: هُوَ نَاجِحٌ (başarılı olan beni sevindirir).
- دَاً âkil ve gayr-i âkiler için kullanılır. دَاً den önce مَنْ veya مَا soru edatları olmalıdır. Aynı zamanda kendisinden sonra bir sıla cümlesi olmalıdır ve دَاً ism-i işaret olmamalıdır: مَنْ دَاً نَجِحٌ (başarılı olan/başaran kimdir?). Bu cümledeki دَاً ism-i mevsulü الَّذِي anlamındadır. Bundan dolayı دَاً nin yerine الَّذِي getirilebilir: مَنْ الَّذِي نَجِحٌ؟

Farsçada cümlenin bir kısmını diğer kısmına bağlayan, cümlenin iki kısmını birbiriyle ilişkilendiren kelimelere mevsul (موصول) denir. Farsçada “که (ke/ki)” ve “چه (çe)” olmak üzere iki adet mevsul kelimesi vardır. “که” âkil ve gayr-i akiler için kullanılırken “چه” sadece gayr-i âkiler için kullanılır.⁸¹

Farsçada mevsul kelimeleri genellikle yâ-i nekire “ياء نكيره (belirsizlik yâ’sı)” veya “هر (her)” gibi belgisiz zamirlerden sonra gelir ve bu durumda mevsul kelimedenden sonra gelen cümle, mevsulün anlamını nitelenmek veya açmak için kullanıldığı kelimenin sıfatı olur. Oysa böyle bir durum Arapça için söz konusu değildir. Arapçada ism-i mevsuller marife bir kelimeye sıfat olabilir.

مردی که دیدی پدر من است (merdî ki dîdî peder-i men est): Gördüğün adam benim babamdır.

هر چه گرفتی مال تو است (her çe giriftî mâl-i to est): Tuttuğun senindir.⁸²

Farsçada mevsuller, cümlenin iki kısmını birbiriyle ilişkilendirir ya da kendisinden sonra gelen cümle, cümlenin birinci kısmını niteler veya açıklar. Bu yönüyle mevsulden sonra gelen cümle, Arapçadaki sıla cümlesine benzer. Mevsuller, iki cümleyi birbirine bağlamaz. Eğer “که” iki cümleyi birbirine bağlarsa, bu durumda mevsul değil حرف ربط (herf-

⁸¹ Cevâd, s.171-172.

⁸² Değirmençay, Veyis, *Farsça Edatlar ve Bağlaçlar Sözlüğü*, Kurtuba Kitap, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 349.

i rebt/bağlaç) olur. Örneğin من دیدم که او از خانه بیرون آمد (men dîdem ki u ez hâne bîrûn âmed/onun evden çıktığını gördüm) cümlesinde “که” iki cümleyi birbirine bağlamıştır. Bundan dolayı burada mevsul olarak kullanılmamıştır. ماشینی که دیدی مال من است (mâşînî ki dîdî mâl-i men est/gördüğün araba benimdir) cümlesinde ise “که” “ماشین (mâşîn/otomobil)” kelimesini nitelemiş veya açıklamıştır. Bundan dolayı buradaki “که” mevsuldür.⁸³

Farsçada mevsuller “این (în)” ve “آن (ân)” ile birlikte de kullanılabilir:⁸⁴

آنچه در دل است بزبان می آید (ânçe der dil est bezebân mî âyed): Gönülde olan dile gelir.⁸⁵

اینکه آمد برادر من بود (înki âmed berâder-i men bûd): Gelen, benim kardeşimdi.

Görüldüğü üzere Arapçada ikil ve dişil ism-i mevsuller bulunurken, Farsçada ikil ve dişil mevsul kelime yoktur. Örneğin سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبِينَ الَّذِينَ رَأَيْتُمَا أَمْسِ (dün gördüğüm iki öğrenciye selam verdim) cümlesinde ism-i mevsul olan اللّٰذِينَ kelimesi ikil olarak gelmiştir; fakat bu cümlenin Farsçasında سلام دادم ، سلام دیدم ، بر دو دانشجو که آنها را دیروز دیدم ، سلام دادم (ber do dânişcû ki ânâhâ râ dîrûz dîdem, selâm dâdem) mevsul olan که kelimesi tekil olarak gelmiştir.

1.1.1.6 Belirsiz İsim

Belirli bir varlığa, cisme, nesneye, kişiye, yere vs. delalet etmeyen isimlere belirsiz isim denir. Arapçada belirsiz isim النّٰكِرَةُ⁸⁶ kavramıyla ifade edilir. Arapçada belirli (marife) isimlerin alametleri zikredilmişti. Tıpkı bunun gibi belirsiz (nekira) isimlerin de alametleri vardır:

- Nekira ismin en belirgin alametlerinden biri harf-i tarif (ال) alabilmesidir.

Örneğin قَرَأْتُ كِتَابًا (bir kitap okudum) cümlesinde كِتَاب kelimesi, nekira isim

⁸³ Bkz. *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 90-91.

⁸⁴ Bkz. *Cevâd*, s. 173.

⁸⁵ *Değirmençay*, s. 8.

⁸⁶ İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Muhammed Sâdık el-'Ubeydî ve Emin 'Abdulvahhâb, *Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî*, 3. Baskı, Beyrut 1419/1999, XIV, 282.

olarak gelmiştir. Çünkü bu kelimenin başına harf-i tarif getirilebilir. قُرْأْتُ الْكِتَابَ (kitabı okudum) cümlesinde كِتَاب kelimesinin başına harf-i tarif getirilmiş ve kelime marife isim yapılmıştır. Arapçada başına harf-i tarif alamadığı halde nekira kabul edilen ve harf-i tarif alabildiği halde nekira kabul edilmeyen isimler vardır. Örneğin esmâ-i sitteden ⁸⁷ olan ذُو başına harf-i tarif alamamasına rağmen nekira kabul edilir. Çünkü her ne kadar ذُو başına harf-i tarif alamasa da ذُو ile aynı anlama gelen صَاحِب kelimesi başına harf-i tarif alabilir. Aynı şekilde عَبَّاس ismi özel isim olduğundan marife isim kabul edilir, fakat başına harf-i tarif alabilir. عَبَّاس ismi her ne kadar başına harf-i tarif alabilse de nekira kabul edilmez.⁸⁸

- Nekira ismin bir diğer alameti başına, yerine göre çokluk veya azlık bildiren ⁸⁹ رَبُّ harf-i cerini ⁹⁰ almasıdır.⁹¹
- Tenvin, nekira ismin alametlerinden biridir.⁹² Örneğin سَلَّمْتُ عَلَى طَالِبٍ (bir öğrenciye selam verdim) cümlesindeki طَالِب kelimesi sonuna tenvin almış nekira bir isimdir. Bu öğrencinin kim olduğu belli değil. Herhangi bir öğrenci olabilir.
- Nekira ismin diğer alameti, min-i istiğrâkiye'nin (مِنِ الاستغراقية) gelmesidir:

... مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ...⁹³ (...Bize bir müjdecî gelmedi...).
- Bir ismin nekira olduğuna delalet eden bir diğer alamet, cinsi nefyeden lâ (لَا النافية) edatıdır.⁹⁴ لَا إِنْسَانَ مُخَلَّدًا (Sonsuza dek kalacak, yaşayacak bir insan yoktur).

⁸⁷ el-'Ukberî, *et-Tebyîn 'an Mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, thk. Abdurrahman el-'Useymin, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut 1406/1986, s. 193-201.

⁸⁸ Bkz. el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabîyye*, s. 77-78.

⁸⁹ Bkz. El-Kaysî, Ebu Ali el-Hasan b. Abdullah, *İdâhu Şevâhidi'l-İdâh*, thk. Muhammed b. Hammûd ed-De'cânî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut 1408/1987, I, 284-306.

⁹⁰ Arapçada harf-i cerler, aslî harf-i cerler (حرف جر أصلي), zâid harf-i cer (حرف جر زائد) ve zâide benzeyen harf-i cer (حرف جر شبيه بالزائد) olmak üzere üçe ayrılır. رَبُّ harf-i ceri, zâide benzeyen harf-i cerdir.

⁹¹ el-Hâşimî, Ahmed b. Ömer b. Musâid, *Fethu Rabbi'l-Berîyye fî Şerhi Nazmi'l-Âcurûmiyye*, Mektebetu'l-Esedî, 1. Baskı, Mekke 1431/2010, s. 443.

⁹² el-Hâşimî, *Fethu Rabbi'l-Berîyye fî Şerhi Nazmi'l-Âcurûmiyye*, s. 443.

⁹³ a.e., s. 443.

⁹⁴ a.e., s. 443.

Bu örnekte görüldüğü gibi sonsuza dek yaşamama hükmü bütün insanlar için veriliyor. İnsanlar içinde belli, belirli bir zümre veya birey için değil.⁹⁵

Arapçada nekira, herhangi bir şeyle sınırlanmış, kayıt altına alınmış olup olmama yönünden nekira-i mahda (النَّكِرَةُ الْمَحْضَةُ) ve nekira-i gayr-i mahda (النَّكِرَةُ غَيْرُ الْمَحْضَةِ) olmak üzere ikiye ayrılır. Nekira-i mahda, sıfat gibi unsurlarla herhangi bir şekilde sınırlanmamış, kayıt altına alınmamış nekira demektir. Örneğin رَجُلٌ kelimesi bütün erkek türünü kapsayacak şekilde erkek türü için kullanılabilen genel bir nekira isimdir. Herhangi bir şekilde sınırlandırılmamıştır. Fakat رَجُلٌ صَالِحٌ (iyi bir adam) örneğindeki رَجُلٌ kelimesi bütün erkek türüne delalet etmez. صالح sıfatıyla mukayyed kılınmış ve erkek türü içinde iyi olma özelliğini taşıyan ferdlere tahsis edilmiştir. Dolayısıyla nekira-i gayr-i mahda olmuştur.⁹⁶

Nekira, kastedilme ve kastedilmeme yönünden nekira-i maksûde (النَّكِرَةُ الْمَقْصُودَةُ) ve nekira-i gayr-i maksûde (النَّكِرَةُ غَيْرُ الْمَقْصُودَةِ) olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayırım Arapçada nidâ konusuyla ilgilidir. Eğer kendisine seslenen kişi (الْمُنَادَى) kastedilmiş, yani belli bir kişiye seslenilmişse bu durumda münâdâ, يَا رَجُلًا أَقْبِلْ (Ey adam! Gel, yanaş.) örneğinde olduğu gibi nekira-i maksûde olur. Nekira-i maksûde her ne kadar şekli itibarı ile nekira ismin özelliklerini taşısa da, marife isim kabul edilir. Eğer münâdâ, kastedilen belli biri değilse bu durumda nekira-i gayr-i maksûde olur: يَا غَافِلًا أَفِئْ (Ey gâfil! Uyan, ayıl.)⁹⁷

Farsçada muhatap tarafından bilinmeyen isimlere, Arapçadan alınmış olan نَكْرَه (nekire)⁹⁸ veya Farsça kavramlar olan ناشناس (nâşinâs)⁹⁹ veya نام ناشناخته (nâm-i nâşinâhte)¹⁰⁰ denilmektedir.

Farsçada belirsiz isimlerin iki alameti vardır:

⁹⁵ Bkz. er-Râcihî, 'Abduh, *et-Tatbîku 'n-Nahvî*, s. 186.

⁹⁶ Bkz. Hasan, 'Abbâs, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, Dâru'l-Meârif, 15. Baskı, Kahire ts., I, 213.

⁹⁷ er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-Nahvî*, s. 322-324.

⁹⁸ Mu'in, Muhammed, *Mufred-u Cem' ve Merife-u Nekire*, İntişârât-ı Dânişgâh-i Tehran, Tahran 1337/1958, s. 225.

⁹⁹ Kâmyâr, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, s. 91.

¹⁰⁰ Meşkûr, *Destûrnâme der Sarf-u Nahv-i Zabân-i Pârsî*, s. 23.

1- İsmi sonunda belirsizlik “yâ”sı (یا/یا-ی تنکیر) bulunması: پسرى را دیدم (peserî ra دیدem/ bir erkek çocuk gördüm).¹⁰¹

Eğer sonu ی ile biten isim, bir sayısının anlamını içeriyorsa bu durumda ismin sonundaki ی, yâ-i nekire değil, yâ-i vehdet (یا وحدت) olur. Örneğin سیب کیلویی چند (sîb kîloyî çend est/ elmanın kilosu kaç?)¹⁰²

Tekil isimlerin sonuna yâ-i nekire de gelebilir yâ-i vehdet de. Fakat çoğul isimlerin sonuna yâ-i vehdet gelmez. Çoğul isimlerin sonuna gelen, yâ-i nekiredir: پسرانی را دیدم (peserânî ra دیدem/ erkek çocukları gördüm).¹⁰³

2- İsmi öncesinde یک (yek) bulunması: یک فیلم دیدم (yek film دیدem/ bir film izledim). یک هدیه خوبی گرفتم (yek hediye-yi hûbî giriftem/güzel bir hediye aldım).

Bu iki örnekte یک belirsizlik alametinden sonra gelen فیلم ve هدیه isimleri, belirsiz isimlerdir.

یک'in kendisinden sonra gelen ismi belirsiz yapabilmesi için sayı anlamı taşımaması gerekir. Eğer یک'in yerine دو (do/iki), سه (se/üç) gibi sayılar getirilebilirse, bu durumda یک belirsizlik alameti olmaktan çıkar. Örneğin از آن همه کتاب فقط یک کتاب را خواندم (ez ân kitâb heme feket yek kitâb ra handem/ bütün o kitaplardan sadece bir kitap okudum) cümlesinde یک, belirsizlik değil, sayı bildiriyor. Çünkü یک'in yerine دو veya سه gibi sayılar getirilebilir.¹⁰⁴

یک'in belirsizlik alameti olabilmesi için terkipte veya cümlede نه بیش (ne bîş/ daha fazla değil) ifadesinin söylenememesi gerekir. Örneğin یک شب تأمل ایام گذشته می

¹⁰¹ Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 30-31.

¹⁰² İbnu'r-Rasul, Seyyid Muhammed Rezâ- Huygânî, Muhammed Rehîmî, *Envâ-i Ye Der Zebân-i Fârsî-yi İmrûz*, Funûn-i Edebî Dergisi, 6. Yıl, Sayı 2, İsfahan 1393 h.ş., s. 52.

¹⁰³ Şeriat, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁰⁴ Vefâyî, s. 55.

کردم (yek şeb teemmül-i eyyâm-i gozeşte mi kerdem/ bir gece, geçen günleri düşünüyordum) cümlesindeki شب یک (yek şeb/ bir gece) ifadesi شبی (şebî/ bir gece) anlamındadır. Bu cümlenin sonuna نه بیش ifadesi getirilemez.¹⁰⁵

Bazen ismin sonuna bitişen yâ-i nekirenin yerine ismin başına یکی gelir: یکی گربه در یکی (yekî gorbe der hâne-i zâl bûd/ Zal'ın evinde bir kedi vardı).¹⁰⁶ یکی kelimesi, ikisi de belirsizlik alameti olan یک ve yâ-i nekirenin terkiibinden oluşmuştur: یکی : ی + یک¹⁰⁷

Bazen isim, iki belirsizlik alameti alabilir: یکی دختری داشت خاقان چو ماه (Yekî doherî daşt hâkân ço mâh/ Hakan, ay gibi bir kız aldı).¹⁰⁸ Bu örnekte دختر (dohter/ kız) ismi, kendisinden önce gelen یکی ve sonuna bitişen yâ-i nekire alametini birlikte almıştır.

Farsçada eğer isim hem belirlilik hem de belirsizlik alameti almışsa belirli sayılır. Örneğin آن پسری را که دیدم برادر من بود (Gördüğüm o çocuk, benim erkek kardeşimdi) Bu örnekte peser (peser/erkek çocuk) ismi, hem belirlilik alametlerinden olan آن (ân/ şu, o) işaret sıfatını almış hem de sonuna belirsizlik alameti olan yâ-i nekire bitişmiştir. Aynı anda hem belirlilik hem de belirsizlik alameti almış olan bu isim, belirli sayılır.¹⁰⁹

Eğer nekire isimden sonra که (ki) veya را که (ra ki) gelirse bazı Fars dilbilimciler bu ismin hususileşmiş nekre anlamında nekre-i muhassasa (نکرة محصصة) olduğunu belirtirler. Nekire-i muhassasa ise, bir veya birkaç kişi tarafından bilinen, marife olan fakat diğer kişilerce bilinmeyen, nekire olan isim demektir. Şeriat'a göre bazı Fars dilbilimciler ise کتابی (kitâbî ra ki dâdî handem/ verdiğin kitabı okudum) örneğinde olduğu gibi yâ-

¹⁰⁵ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 31.

¹⁰⁶ Penç Ostâd, s. 27.

¹⁰⁷ Şeriat, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁰⁸ *a.e.*, s. 32.

¹⁰⁹ *a.e.*, s. 32.

i nekireden sonra كه veya را كه gelmesi durumunda yâ-i nekirenin, yâ-i marifeye dönüşeceği gerekçesiyle böyle bir ismin belirli olduğu fikrini benimserler.¹¹⁰

“Ya-yı nekre ا, â, و, u, ه, e, ی, i ile biten kelimelerin sonuna getirilirken şu hususlara dikkat etmek gerekir:

- 1) Kelime ا, â ve و, u ile bitiyorsa, kelime ile ya-yı nekre arasına kaynaştırma “y” si getirilir:

جایی câ-y-î “bir yer”   آهویی âhu-yî “bir ceylan”

پایی pâ-y-î “bir ayak”   دانشجویی dânişcu-yi “bir öğrenci”

- 2) e ile bitiyorsa, ه nin üzerine hemze veya kelime ile ya-yı nekre arasına elif getirilir:

چشمه ای çeşme-î “bir çeşme”

همسایه ای hemsâye-î “bir komşu”

- 3) ی, i ile bitiyorsa, ی nin üzerine hemze konur:

کشتی keşti-î “bir gemi”

ماهی mâhi-i “bir balık”.¹¹¹

İsimlerde belirlilik ve belirsizlik yönünden Arapça ve Farsça arasındaki en belirgin farklılardan biri, hiçbir alamet almayan, yalın halde bulunan isimlerde ortaya çıkar. Arapçada marife bir isim alamete ihtiyaç duyarken, Farsçada tam tersi, Nekire isim alamete ihtiyaç duyar. Yalın haldeki bir isim Arapçada nekiraya, Farsçada ise marifeye delalet eder. Örneğin “erkek, adam” Arapçada “رجل”, Farsçada ise “مرد (merd)” demektir. “Adam geldi” cümlesini her iki dilde “adam” kelimesini yalın halde kullanarak kuralım:

Arapça: جاءَ رَجُلٌ

Farsça : مرد آمد (Merd âmed)

¹¹⁰ Bkz. Şeriat, *a.g.e.*, s. 32.

¹¹¹ Öztürk, Mürsel, *Farsça Dilbilgisi*, Murat Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2017, s. 101.

Arapça cümlede yalın halde bulunan رجل kelimesi belirsiz isim, Farsça cümlede yalın halde bulunan مرد kelimesi ise belirli bir isimdir. Zira Arapça cümledeki belirsiz ismi belirli yapmak için harf-i tarif gibi bir alamete, Farsça cümledeki belirli ismi belirsiz yapmak için yâ-i nekire gibi bir alamete ihtiyaç duyarız.

Arapça: جاء رجل : Belirsiz. جاء الرجل : Belirli

Farsça : مرد آمد : Belirli. مردی آمد : Belirsiz.

1.1.1.7 Eril ve Dişil İsimler

Arapçada isimler cinsiyet yönünden eril ve dişil olmak üzere ikiye ayrılır. Eril isimler *المذكر müzekker* olarak, dişil isimler ise *المؤنث müennes* olarak isimlendirilir. “Müzekker isim, canlı varlıkların erkeklerine verilen adlardır.”¹¹² Bu tür isimler hakiki müzekker olarak adlandırılır. *الأب* (baba), *الدَّيْكُ* (horoz), *الْكَبشُ* (koç), *التَّيسُ* (teke), *الْعَمُّ* (amca) ve *الْحَالُ* (dayı) gibi isimler hakiki müzekker isimlerdir. Müennes isim ise canlı varlıkların dişileri için kullanılan isimlerdir. Bu tür isimler de hakiki müennes olarak adlandırılır. *الْأُمُّ* (anne), *الدَّجَاجَةُ* (tavuk), *الْفَرَسُ* (kısırak), *الأختُ* (kız kardeş), *الْأَعْمَةُ* (hala) ve *الْحَالَةُ* (teyze) gibi isimler hakiki müennes isimlerdir.¹¹³

Arapçada müzekker isim herhangi bir alamete ihtiyaç duymaz. Fakat buna karşılık müennes isim alamete ihtiyaç duyar. Çünkü müzekker asıl, müennes ise fer‘dir. Arapçada asıl, alamete ihtiyaç duymazken, fer‘ alamete ihtiyaç duyar.¹¹⁴

Arapçada müenneslik alameti üçtür.¹¹⁵

¹¹² Akdağ, Hasan, *Arap Dili Dilbilgisi*, Tekin Kitabevi, Konya 1989, s. 182.

¹¹³ a.e., s. 182-183.

¹¹⁴ el-Curcânî, Abdulkâhir, *el-Muktesid fi Şerhi'l-Îdâh*, thk. Kâzım Bahru'l-Mercân, Dâru'r-Reşid, Bağdat 1982, I, 115; İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail ed-Darfîr el-Mursî, *el-Muhassas*, thk. Halil İbrahim Cefâl, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1. Baskı, Beyrut 1417/1996, V, 55; el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Huseynî el-Kirimî, *el-Kulliyât Mu'cem fi'l-Mustalahât ve'l-Furûki'l-Luğaviyye*, Muessesetu'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut 1419/1998, s. 820; es-Sicistânî, Ebu Hâtim Sehl b. Muhammed, *el-Muzekker ve'l-Muennes*, thk. Hâtim Sâlih ed-Damîn, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dimeşk 1418/1998, s. 36; Halevânî, *el-Muğni'l-Cedîd fi İlmi's-Sarf*, s. 433; Hilmî, Ahmed Kemâluddîn, *Mukârane beyne'n-Nahvi'l-'Arabî ve'n-Nahvi'l-Fârisî*, Câmi'atu'l-Kuveyt, Kuveyt 1992, s. 164; es-Serrâc, Muhammed Ali, *el-Lubâb fi Kavâ'idi'l-Luğa ve Âlâti'l-Edeb*, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dimeşk 1403/1983, s. 70; İbnu'l-Haşşâb, Abdullah b. Ahmed, *el-Murtecel fi Şerhi'l-Cumel*, thk. Ali Haydar, Dâru'l-Hikme, Dimeşk 1392/1972, s. 63; el-Melh, Hasan Hamîs, *Nazariyyatu'l-Asl ve'l-Fer' fi'n-Nahvi'l-'Arabî*, Dâru's-Şurûk, Amman 2001, s. 86.

¹¹⁵ eş-Şartûnî, Reşid, *Mebâdiu'l-'Arabîyye fi's-Sarf ve'n-Nahv*, İntişârât-ı Dâru'l-İlm, 4. Baskı, Tahran 1338 h.ş., II, 55.

- a) Tâ-i marbûta (ة) : Kelimenin sonuna bitişen tâ-i marbûta, müenneslik alametlerindendir:

عُرْفَةٌ (oda), نِعْمَةٌ (nimet), حَدِيحَةٌ (Hatice), مَدْرَسَةٌ (okul), مِسْطَرَّةٌ (cetvel).

Arapçada tâ-i marbûta, bazen müenneslik alametinin dışında başka anlamlara delalet etmek üzere gelebilir:¹¹⁶

- Cins ismin tekiline delalet etmek için:

تَمْرٌ (hurma) : Cins isim

تَمْرَةٌ (hurma) : Tekil isim

- Mübalağa anlamı bildirmek için:

عَلَّامَةٌ (çok bilen).

- Çoğul anlam bildirmek için:

حَجْرٌ (taş) : Tekil isim

حَجَرَةٌ (taş) : Çoğul isim

- مفاعيل veznindeki bazı kelimelerde, vezindeki yâ'nın (ي) yerine gelebilir: Örneğin

جَحَّاجٌ¹¹⁷ kelimesinin çoğulu جَحَّاجِيحٌ olarak gelir. جَحَّاجِيحٌ kelimesinden yâ (ي)

silindiğinde geriye جَحَّاجٌ kalır. Silinen yâ'nın yerine tâ-i marbûta gelmiş ve

kelime جَحَّاجِيحَةٌ olmuştur. Bu durum özellikle muarreb kelime olarak adlandırılan,

Arapçaya başka dillerden geçip Arapçalaşmış kelimelerin çoğulları için

geçerlidir. Örneğin Farsçadan Arapçaya geçmiş olan زَنْدِيقٌ¹¹⁸ kelimesinin çoğulu

زَنْدِيقِيحٌ olarak gelmiş, daha sonra kelimedeki ي atılmış ve bunun yerine kelimenin

sonuna tâ-i marbûta getirilmiş ve kelime, زَنْدِيقَةٌ olmuştur.

¹¹⁶ Muhaysin, Muhammed Sâlim, *Tasrîfu'l-Ef'âl ve'l-Esmâ fi Dav'i Esâlibi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, I. Baskı, Beyrut 1407/1987, s. 424-426; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi San'ati'l-İ'râb*, s. 249; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, I, 100.

¹¹⁷ جَحَّاجٌ kelimesi "cömert efendi" anlamına gelir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (جَحَّاجٌ maddesi), II, 181.

¹¹⁸ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (زَنْدِيقٌ maddesi), VI, 91.

- Nisbet anlamı bildiren kelimelerin çoğulunda, silinen nisbet yâ'sı (ي) yerine gelebilir:

دِمَشْقِيّ (Şamlı) : Tekil isim

دِمَاشِقَةٌ (Şamlılar) : Çoğul isim

- Kelimede silinen bir harfin yerine gelebilir. Bu harf, fâu'l-harfi (ilk harf), 'aynu'l-harfi (orta harf) veya lâmu'l-harfi (son harf) olabilir.

وَعْدَةٌ – وَعْدٌ : Kelimenin fâu'l-harfi olan و silinmiş ve yerine kelimenin sonuna tâ-i marbûta getirilmiştir.

إِفَامَةٌ – إِفْوَامٌ : Kelimenin 'aynu'l-harfi olan و silinmiş ve yerine kelimenin sonuna tâ-i marbûta getirilmiştir.

لُعَّةٌ – لُعُوٌ : Kelimenin lâmu'l-harfi olan و silinmiş ve yerine kelimenin sonuna tâ-i marbûta getirilmiştir.

- Tef'îl (تفعيل) bâbında uzatma (med) harfi yerine gelebilir:

رَجِيٌّ – رَجِيٌّ – رَجِيَّةٌ

- b) Elif-i Memdûde (ء) : Elif-i memdûde, kelimenin sonuna bitişen elif (l) ve

hemze'den (ء) ibarettir. Müenneslik alameti olan elif-i memdûde, kelimenin aslı harflerinden değildir. Sonuna elif-i memdûde bitişen bazı müennes isimler şunlardır:¹¹⁹

- Müzekkeri أَفْعُلُ vezninden olup müennesi فَعَالَةٌ vezninden olan sıfatlar:

سَوْدَاءٌ – أَسْوَدٌ : Kara, siyah.

حَمْرَاءٌ – أَحْمَرٌ : Kırmızı.

حَضْرَاءٌ – أَخْضَرٌ : Yeşil.

عَمِيَاءٌ – أَعْمَى : Kör.

¹¹⁹ Bkz. el-Kehîl, Ahmed Hasan, *et-Tibyân fî Tasrîfi'l-Esmâ*, bsmyy., ts., s. 93-94; Hilmî, *Mukârane beyne'n-Nahvi'l-'Arabî ve'n-Nahvi'l-Fârisî*, s. 165.

عَرْجَاءُ – أَعْرَجُ : Topal.

بِكَمَاءٍ – أَبْكُمُ : Dilsiz.

- Bazı isimler:

صَحْرَاءُ : Çöl.

بَيْدَاءُ : Çöl, kırsal.

- Bazı masdarlar:

سَرَّاءُ : Genişlik, ferahlık.

ضَرَّاءُ : Darlık, sıkıntı.

وَإِذَا أَدُقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءٍ مَسَّنْتَهُمْ ... (Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman...) ¹²⁰

- Elif-i memdûde'nin müenneslik alameti olabilmesi için kelimenin aslî harflerinden olmaması lazım. Örneğin دُعَاءُ (dua) kelimesindeki elif-i memdûde, kelimenin aslî harflerinden olduğu için bu kelime müennes değildir. ¹²¹

c) Elif-i Maksûra (ى): ى şeklinde yazılıp kelimenin sonuna bitişen ve kendisinden önceki harfin harekesinin fetha olduğu harftir. Müenneslik alameti olan elif-i maksûra, kelimenin aslî harflerinden biri değildir. Sonuna elif-i maksûra bitişmiş müennes isimlerin belli kalıpları vardır. Başlıcaları şunlardır:

- Müzekkeri أَفْعُلُ vezninden olup müennesi فُعْلَى vezninden olan ism-i tafidiller:

أَكْبَرُ (müzekker) – كُبْرَى (müennes) : En büyük, daha büyük.

أَصْغَرُ (müzekker) – صُغْرَى (müennes) : En küçük, daha küçük.

أَفْضَلُ (müzekker) – فُضْلَى (müennes) : En faziletli, daha faziletli.

- Müzekkeri فَعْلَانُ vezninden olup müennesi فَعْلَى vezninden olan sıfat-ı müşebbeheler:

¹²⁰ Yunus, 10/21.

¹²¹ Bkz. Günday, Hüseyin- Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 12.

عَطْشَانُ (müzekker) – عَطْشَى (müennes) : Susuz.

سَكْرَانُ (müzekker) – سَكْرَى (müennes) : Sarhoş.

كَسْلَانُ (müzekker) – كَسْلَى (müennes) : Tembel.

- Bazı isimler: لَيْلَى، سَلْمَى gibi.
- Bazı masdarlar: دَعْوَى (dava), بُشْرَى (müjde) ve شَكْوَى (şikâyet) gibi.¹²²
- Tıpkı elif-i memdûde gibi elif-i maksûra'nın da müenneslik alameti olabilmesi için kelimenin aslî harflerinden biri olmaması lazım. Örneğin فَتَى kelimesinin sonuna bitişmiş olan elif-i maksûra, kelimenin aslî harflerinden biri olduğu için, bu kelime müennes değil, müzekkerdir.¹²³

Arapçada bazı isimler müenneslik alameti almadıkları halde müennes kabul edilirler.

“Te'nîs alâmeti olmadan müennes olan isimler:

1. Kadınlara verilen isimler:

مَرْيَمُ، زَيْنَبُ، هِنْدُ، سَعَادُ

2. Dişi varlıklara delâlet eden isimler:

أُمَّ (anne), أُنْتِ (dişi eşek), أُخْتِ (kız kardeş)

3. Vücûdun çift organlarının isimleri:

أُذُنُ (kulak), رِجْلُ (ayak), عَيْنُ (göz)

4. Ülke, şehir ve kabile isimleri:

مِصْرُ (Mısır), اَلشَّامُ (Şam), غَطَفَانُ (Gatafân kabilesi)

5. Rüzgâr ve çeşitli ateş isimleri:

سَعِيرُ (kuvvetli ateş), نَارُ (ateş), دَبُورُ (batı rüzgârı)

6. Canlı fakat akıl sahibi olmayan topluluk isimleri:

إِبِلُ (deve/ler), عَنَمُ (koyun/lar, keçi/ler), حَمَامُ (güvercin/ler).¹²⁴

¹²² Bkz. Hilmi, *Mukârane beyne'n-Nahvi'l-'Arabî ve'n-Nahvi'l-Fârisî*, s. 165; Yılmaz, *Arapça'da İsimler ve İsim Türetme*, s. 10.

¹²³ Bkz. Günday, Hüseyin- Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 12.

¹²⁴ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 506.

Arapçada müennes isim hakîkî müennes (المؤنث الحقيقي) ve mecâzî müennes (المؤنث

المجازي) olmak üzere ikiye ayrılır:

a) Hakîkî Müennes: İnsan veya hayvanın doğuran veya yumurtlayan türüne verilen isimlerdir:

امْرَأَةٌ (kadın), بَقْرَةٌ (inek).

b) Mecâzî Müennes: Müenneslik alameti olsa da gerçek anlamda dişi olmayan ama Arapçada müennes kabul edilen isimlerdir:

عَيْنٌ (göz), مَنَصْدَةٌ (masa), صَحْرَاءٌ (çöl).

Müennes isimler, sonuna müenneslik alametinin bitişip bitişmemesi durumuna göre üçe ayrılır:

a) Manevî Müennes (المؤنث المعنوي): Gerçek anlamda müennes olmasına rağmen sonuna müenneslik alameti bitişmeyen isimlerdir:

زَيْنَبُ (Zeynep), أَتَانُ (dişi eşek).

b) Lafzî Müennes (المؤنث اللفظي): Sonuna müenneslik alameti bitişmesine rağmen müzekker olan isimlerdir:

حَمْرَةٌ (Hamza), طَلْحَةُ (Talha), زَكْرِيَّاءُ (Zekeriyâ).

c) Manevî Lafzî Müennes (المؤنث المعنوي اللفظي): Sonuna müenneslik alameti bitişen hakîkî müenneslere verilen isimlerdir:

حَدِيحَةٌ (Hatice), فَاطِمَةٌ (Fatma).¹²⁵

Arapçada bazı isimler, müennes alameti almadığı halde, takdir edilmiş bir tâ-i te'nîs ile müennes kabul edilir. Tâ-i te'nîsin takdir edilmesi ise şu şekillerde gerçekleşir.¹²⁶

1. Kendisine işaret ile:

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فُسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

¹²⁵ Bkz. el-Hammâdî, Yusuf- eş-Şinnâvî, Muhammed- 'Atâ, Muhammed Şefik, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye fi'n-Nahv ve's-Sarf*, el-Hey'etu'l-'Amme li Şuûni'l-Metâbi' el-Emîriyye, Kahire 1415/1994, s. 4-5.

¹²⁶ Bkz. Muhaysin, *Tasrifu'l-Ef'âl ve'l-Esmâ fi Dav'i Esâlîbi'l-Kur'an*, s. 419-420; es-Sâmerrâî, Muhammed Fâdîl, *es-Sarfû'l-'Arabî*, Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, Beyrut 1434/2013, s. 129-130.

(Bu ahiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz. Hayırlı akıbet, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır.)¹²⁷

Bu ayette الدَّارُ (ev, yer) isminin müennes olduğuna delalet, müennes işaret ismi olan تلك 'dir.

2. Kendisine dönen bir zamir ile:

... حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ... (... Savaş, yüklerini bırakıncaya kadar ...)¹²⁸

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا (Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığına yemin olsun.)¹²⁹

Bu ayetlerde الْحَرْبُ (savaş) ve الشَّمْسُ (güneş) isimlerinin müennes olduğuna delalet, kendilerine dönen ها müennes zamirdir.

3. Fiile veya fiile benzeyip isme müsned olan kelimeye tâ-i te'nîsin bitişmesi ile:

وَالتَّقَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (Ve ayaklar birbirine dolaşmıştır.)¹³⁰

... وَإِسْلَيْمَانَ الرِّيحِ عَاصِفَةً... (Süleyman'ın emrine de fırtına şeklinde esen rüzgârı verdik...)¹³¹

Bu ayetlerde السَّاقُ (ayak, bacak) isminin müennes olduğuna delalet, التَّقَتْ (dolaştı, sarıldı) fiiline bitişen tâ-i te'nîstir. الرِّيحِ (rüzgâr) isminin müennes olduğuna delalet eden ise, sonuna tâ-i te'nîs bitişmiş عَاصِفَةً (fırtına) ismidir.

4. İsmi küçültülmesinde (ism-i taşgîr yapılmasında) tâ-i te'nîsin ortaya çıkması ile:

أُذُنٌ (kulak). Tasgîri: أُذُنَةٌ

قِدْرٌ (tencere). Tasgîri: قُدْرَةٌ

نَارٌ (ateş). Tasgîri: نُورَةٌ¹³²

¹²⁷ Kasas, 28/83.

¹²⁸ Muhammed, 47/4.

¹²⁹ Şems, 91/1.

¹³⁰ Kıyâme, 75/29.

¹³¹ Enbiyâ, 21/81.

¹³² Nezerî, Morteza, Şerh-i Nemûdârî-yi Samedîye, İntişârât-ı İslâmî, 5. Baskı, Tahran 1391 h.ş., s. 18.

أذن, قِدر ve نار isimlerinin tasğîrinde tâ-i te'nîsin ortaya çıkması, bu isimlerin müennes olduğuna delalettir.

5. İsmın sayısında tâ'nın hazfedilmesi ile:

ثَلَاثُ آبَارٍ (Üç kuyu). آبَارٍ, بئر (kuyu) kelimesinin çoğuludur. Arapçada 3 ile 10 arasındaki sayılar, cinsiyet bakımından sayılan ismin tekilinin zıddı gelir.¹³³ Sayının ثلاث şeklinde müzekker olarak gelmesi, آبَار isminin müennes bir ismin çoğulu olduğuna delalettir.

Arapçada sıfatlar için 5 vezin vardır ki bu vezinlerde gelen sıfatlara tâ-i te'nîs bitişmez. Bu vezinlerde gelen sıfatlar hem müzekker hem de müennes için kullanılır:

1. فاعول anlamında فَعُول vezni:

هَذَا رَجُلٌ عَجُوزٌ وَأَمْرَأَتُهُ عَجُوزٌ صَبُورٌ (Bu , yaşlı bir adamdır ve karısı sabırlı yaşlıdır.)

2. مفعول anlamında فَعِيل vezni: Bu vezinlerde gelen sıfatlardan önce bir mevsuf zikredilmiş ve mevsufun cinsiyetine delalet eden bir karine varsa, tâ-i te'nîs bitişmez. Fakat sıfattan önce bir mevsuf zikredilmemiş veya mevsufun cinsiyetine delalet eden bir karine yoksa karışıklıktan kaçınmak için tâ-i te'nîs bitişir:

مَرَزْتُ بِإِمْرَأَةٍ جَرِيحٍ (Yaralı kadına uğradım.) جَرِيحٍ burada مجروحة (yaralı) anlamında kullanılmıştır.

رَأَيْتُ عَيْنًا كَحِيَالًا (Sürmeli bir göz gördüm.) كَحِيَالٍ burada مكحولة (sürmeli) anlamında kullanılmıştır.

فَعِيل vezni, مفعول değil de فاعول anlamında ise bu durumda bu vezinde gelen müennes sıfatlara tâ-i te'nîs bitişir:

رَجُلٌ رَحِيمٌ (Merhametli adam)

إِمْرَأَةٌ رَحِيمَةٌ (Merhametli kadın)

3. مفعول vezni:

¹³³ Bkz. el-Mekûdî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ali b. Salih, *Şerhu'l-Mekûdî 'ale Elfiye*, thk. Abdulhamid Hindâvî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1425/2005, s. 302.

رَجُلٌ مِهْدَارٌ (Çok ve boş konuşan geveze adam.)

اِمْرَأَةٌ مِهْدَارَةٌ (Çok ve boş konuşan geveze kadın.)

4. مُعْطِرٌ vezni:

رَجُلٌ مُعْطِرٌ (Çok koku sürünen adam.)

اِمْرَأَةٌ مُعْطِرَةٌ (Çok koku sürünen kadın.)

5. مُعْتَلٌ vezni:

رَجُلٌ مُعْتَلٌ (Gözü pek, atılgan, cesaretli adam.)

اِمْرَأَةٌ مُعْتَلَةٌ (Gözü pek, atılgan, cesaretli kadın.)¹³⁴

Arapçada masdarlar sıfat olarak geldiklerinde, mevsuf ister müzekker olsun ister müennes, tâ-i te'nîs getirilmeden olduğu gibi kullanılır:

هَذَا قَوْلٌ حَقٌّ وَتِلْكَ قَضِيَّةٌ حَقٌّ (Bu hak bir söz ve bu da hak bir davadır.)

Görüldüğü gibi حَقٌّ (hak) masdarı hem قَوْلٌ (söz) müzekker isme hem de قَضِيَّةٌ (dava) müennes isme sıfat olmuştur.¹³⁵

Arapçada eşyaya delalet eden isimlerde erillik ve dişillik vardır. Herhangi bir nesne eril olabilirken, başka bir nesne dişil olabilir. Örneğin بَابٌ (kapı) eril bir isimken, نَافِذَةٌ (pencere) dişil bir isimdir. Bu durum Farsça için geçerli değildir. Farsçada eşyaya delalet eden isimlerde erillik ve dişillik yoktur. Canlılara delalet eden isimlerde, eril veya dişil olduğunu gösteren ayrı ayrı kelimeler vardır:

مرد (Merd) : Erkek.

زن (Zen) : Kadın.

پدر (Peder) : Baba.

مادر (Mâder) : Anne.

پسر (Peser) : Erkek çocuk.

دختر (Dohter) : Kız çocuk.

برادر (Berâder) : Erkek kardeş.

خواهر (Hâher) : Kız kardeş.

¹³⁴ Bkz. Muhaysin, *Tasrîfu'l-Ef'âl ve'l-Esmâ fi Dav'i Esâlibi'l-Kur'ân*, s. 422-424, es-Sâmerrâî, *es-Sarfu'l-'Arabî*, s. 130-132; el-Afġânî, , *el-Mûcez fi Kavâ'idi'l-Luġati'l-'Arabiyye*, s. 136-137.

¹³⁵ Bkz. el-Afġânî, , *el-Mûcez fi Kavâ'idi'l-Luġati'l-'Arabiyye*, s. 137.

بنده (Bende) : Erkek köle.

كنيز (Kenîz) : Cariye.

شوهر (Şoher) : Koca.

همسر (Hemser) : Karı.

عمو (Emu) : Amca.

عمه (Eme) : Hala.

داماد (Dâmâd) : Damat.

عروس (Erûs) : Gelin.

خروس (Horûs) : Horoz.

ماكيان (Mâkiyân) veya مرغ (Morg) : Tavuk

Bazı hayvanlarda ise hayvanın cinsiyetini belirtmek için, eril olanlara نر (ner) veya نره

(nerre), dişil olanlara ise ماده (Mâde) sıfatı getirilir:

گوسفند نر/نره (Gûsfend-i ner/nerre): Koç.

گوسفند ماده (Gûsfend-i mâde) : Koyun.

گاو نر/نره (Gâv-i ner/nerre) : Öküz.

گاو ماده (Gâv-i mâde) : İnek.

شير نر/نره (Şîr-i ner/nerre) : Erkek aslan.

شير ماده (Şîr-i mâde) : Dişi aslan.

Erillik ve dişillik bildiren bu sıfatlar isimden sonra geldiğinde, vasfedilen ismin sonuna bir izafet kesresi getirilir ve bu şekilde sıfat tamlaması kurulmuş olur. Fakat cinsiyet bildiren bu sıfatlar, isimden önce gelirse bu durumda izafet kesresi kalkar:

شير نر/نره (ner/nerre şîr) : Erkek aslan.

شير ماده (mâde şîr) : Dişi aslan.

پلنگ نر/نره (ner/nerre peleng) : Erkek kaplan.

پلنگ ماده (mâde peleng) : Dişi kaplan.

سگ نر/نره (ner/nerre seg) : Erkek köpek.

ماده سگ (mâde seg) : Dişi köpek.¹³⁶

“Arapçadan Farsçaya girmiş kelimelerden bazıları Arapça kaideye uygun olarak erillik ve dişilik durumunu ender de olsa muhafaza eder ve bu durum, daha çok eski edebiyatta görülür:

مدیر (modîr): Erkek müdür .

مدیره (modîre): Kadın müdür.

معلم (moallim): Erkek öğretmen.

معلمه (moallime): Kadın öğretmen.

حاكم (hâkim): Erkek hâkim.

حاكمة (hâkime): Kadın hâkim.”¹³⁷

1.1.2 Yapıları Bakımından İsimler

Bu başlık altında Arapça ve Farsçada basit ve bileşik isim türleri ele alınacaktır.

1.1.2.1 Basit İsim

Arapçada sade isim, *الإِسْمُ الْمُفْرَدُ* olarak isimlendirilir. Burada müfreden kastedilen sayı bakımından teklik değildir. Bilakis başka bir kelime ile birleşmemiş olan, tek bir kelimedenden oluşan yalın haldeki isim kastedilir. Örneğin زيد veya أسامة birer müfred (basit) isimdir.¹³⁸

Farsçada ise basit isim “tek bir parça olup daha küçük parçalara bölünmeyen ya da bölündüğünde anlamını kaybeden isimdir.”¹³⁹

سرای (pâ/ayak), آب (âb/su), گل (gol/ çiçek, gül), دست (dest/el), خانه (hâne/ev), پا (pâ/ayak), سرای (serây/saray), کار (kâr/iş) gibi isimler Farsçadaki basit isimlere örnek olarak zikredilebilir.

1.1.2.2 Bileşik İsim

Arapçada iki veya daha fazla ismin terkibiyle meydana gelen isimlere *الإِسْمُ الْمُرَكَّبُ* denir. Arapçada mürekkeb isimler üçe ayrılır:

¹³⁶ Bkz. Şahinoğlu, Nazif, *Farsça Grameri Sarf ve Nahiv*, Kitabevi, İstanbul 1997, s. 48; Bolelli, s. 102-103, Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 44-45; Öztürk, s. 90.

¹³⁷ Şahinoğlu, s. 48-49.

¹³⁸ Bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ ve Belli 's-Sedâ*, s. 107; Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, I, 300.

¹³⁹ Şahinoğlu, s. 69.

- İzafet terkihiyle mürekkebe olan isimler: عَبْدُ اللَّهِ .
- Terkihi-i mezcî ile mürekkebe olan isimler: بَعْلُكَ . بعل ve بك kelimelerinin bir araya gelmesi, iç içe geçmesi (mezci) ile meydana gelmiştir.
- İsnâd terkihiyle mürekkebe olan isimler. Bu tür mürekkebe isimler aslı itibarı ile bir cümledir. Örneğin الْحَيْرُ نَازِلٌ حَضَرَ (el-Hayru Nâzilun geldi) cümlesinde الحَيْرِ نَازِلٌ bir isim cümlesidir, fakat bir kişinin adı olarak özel isim olmuştur.¹⁴⁰

Farsçada ise bileşik isim, اسم مركب (ism-i mürekkebe) olarak adlandırılır. “İki ya da daha fazla anlamlı kelimenin, aralarına başka kelimeler ya da ekler giremeyecek şekilde birleşmesi ve birbiriyle kaynaşıp kalıplaşmasıyla oluşan yeni yapılı ve yeni anlamlı isimlere ‘اسم مركب’ bileşik isim’ denir. Çeşitli şekillerde oluşturulan bu tür isimlerde ses kaynaşmaları da meydana gelir. Bileşik isimlerde bazen bileşiği oluşturan her söz kendi anlamını koruyarak bileşiğe katılır. Bazen de bileşiği oluşturan sözlerden biri, ikisi veya varsa üçü birden benzetme yoluyla bir anlam kaymasına uğrayarak ilk ve bağımsız anlamlarından farklı bir anlam kazanabilirler. Bileşik isimler tek bir kavrama karşılık olduklarından dil bilgisinde her zaman tek bir sözcüklük isimler gibi işlem görürler.”¹⁴¹

Farsçada bileşik isimlerin yapılış şekilleri şöyledir:

1. İki isimden:

- a) Birinci ismin muzaf, ikinci ismin muzafun ileyh olması:

پدر + زن : پدرزن : Pederzen/kayınbaba

تخت + خواب : تختخواب : Tehtehâb/Yatak, karyola

- b) Birinci ismin muzafun ileyh, ikinci ismin muzaf olması. Aslında bu tür bileşik isimler, normal izafet terkihiindeki muzaf ve muzafun ileyh’in yerlerinin değişmesi ile elde edilir:

كدهدا : Kedhodâ/Kethüda, muhtar, köy ağası. Bu bileşik isimde, كد (ked/ev)

muzafun ileyh, خدا (hodâ/sahip, efendi) ise muzaf durumundadır, fakat yerleri değişmiştir.

¹⁴⁰ Bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*, s. 107; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 310.

¹⁴¹ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 29.

کاروانسرایی : Kârvânsērây/kervansaray. Bu bileşik isimde, کاروان

(kârvân/kervan) muzafun ileyh, سرایی (serây/saray) ise muzaf durumundadır.

گلبن : Golbon veya golben/gül ağacı.¹⁴² Bu bileşik isimde, بن (bon veya ben/ağaç, asıl veya kök anlamında) muzafun ileyh, گل (gol/gül, çiçek) ise muzaf durumundadır.

کدبانو : Kedbânû/ev hanımı, hanımefendi.¹⁴³ Bu bileşik isimde, کد (ked/ev) muzafun ileyh, بانو (bânû/ kız, hanım, hanımefendi) ise muzaf durumundadır.

c) Birincisinin sıfat, ikincisinin mevsuf olması:

ماه + رو : ماهرو (mâhrû/ay yüzlü), پسر + بیچه : پسر بیچه (peserbeççe/erkek çocuk)

2. İki muhaffef masdardan:

رفت (reft/gidiş), رفتن (reften/gidiş), رفت (reft-gidiş) (reft-u âmed/gidiş geliş) و آمد

آمدن (âmeden/geliş) ise آمد (âmed/geliş) masdarının, آمدن (âmeden/geliş) masdarının masdar-ı muhaffefidir. Masdarlar konusunda bahsedilecektir.

بردن (borden/ götürmek, kazanmak) و باخت (Bord u baht/kumar). برد و باخت

(yitirmek, kaybetmek) masdarlarının muhaffefidir.

3. İki fiilden:

کشیدن (çekme) + کشیدن (کشاکش) : کشاکش

fiillerinden elde edilmiştir.

کشمکش : Keşmekeş/Tartışma, ihtilaf, kavga. Bu bileşik isim de iki کشیدن

fiilinden elde edilmiştir.

گفتگو : Goftugû/dedikodu. Bu bileşik isim iki گفتن (goften/söylemek)

fiilinden elde edilmiştir.

جستجو : Costucû/Araştırma. Bu bileşik isim, iki جستن (costen/araştırmak,

incelemek) fiilinden elde edilmiştir.

¹⁴² گلبن, Türkçede “Gülben” şeklinde kız ismi olarak kullanılmaktadır.

¹⁴³ کدبانو, Türkçede “Kezban” şeklinde kız ismi olarak kullanılmaktadır.

گیر و دار : Gîr-u dâr/Kargaşa, hengame, savaş. Bu bileşik isim, گرفتن

(giriften/almak, tutmak) ve داشتن (dâşten/elde etmek, sahip olmak) fiillerinden elde edilmiştir.

4. Sıfat ve isimden:

روز : Novrûz/ Nevruz. Bu bileşik isim, نو (nov, nev/yeni) sıfatı ve

(rûz/gün) isminden elde edilmiştir.

آب گرم : Germâb/hamam. Bu bileşik isim, گرم (germ/sıcak) sıfatı ve آب

(âb/su) isminin terkihiyle elde edilmiştir.

کژدم : Kejdom/akrep. Bu bileşik isim, کز (kej/eğri) sıfatı ve دم (dom/kuyruk) isminin bileşimi ile elde edilmiştir.

5. Sayı ve isimden:

چهارسو : Çehârsû/ dört taraf. Bu bileşik isim, چهار (çehâr/dört) sayısı ve سو

(sû/taraf, yön) isimlerinin terkihiinden oluşmuştur.

پا سه : Sepâ/Üç ayaklı, sehpa. Bu bileşik isim, سه (se/üç) sayısı ve پا (pâ/ayak)

isimlerinin bileşiminden elde edilmiştir.

6. Sıfat ve fiilden:

شاد باش : şâdbaş/ mutlu ol anlamında bir söz. Bu bileşik isim, شاد (şâd/mutlu)

sıfatı ve باش (bâş/ol) fiilinin terkihiinden elde edilmiştir.

زنده باد : Zindebâd/uzun yaşa, çok yaşa, sağ ol anlamında bir söz. Bu bileşik

isim زنده (zinde/canlı, yaşayan, sağ) sıfatı ve باد (bâd/ol) fiilinin bileşiminden

oluşmuştur.

خرم باش : Horrembâş/mutlu ol, mutluluklar anlamında bir söz. Bu bileşik

isim, خرم (horrem/mutlu) sıfatı ve باش (bâş/ol) fiilinin bileşiminden elde edilmiştir.

7. İsim ve fiilden:

گوشمال : Gûşmâl/kulak çekme, azarlama. Bu bileşik isim, گوش (gûş/kulak)

ismi ve مالیدن (mâlîden/sürmek, ovalamak) fiilinin terkihiinden elde edilmiştir.

پوشیدن : Serpûş/kapak, örtü. Bu bileşik isim, سر (ser/baş, üst) ismi ve

(pûşîden/giymek, örtmek, giyinmek) fiilinden elde edilmiştir.

لبخند : Lebhend/gülümseme. Bu bileşik isim, لب (leb/dudak) ismi ve

(hendîden/gülmek) fiilinin bileşiminden elde edilmiştir.

8. Zarf ve fiilden:

بازدید : Bâzdîd/ziyaret. Bu bileşik isim, باز (bâz/yine, tekrar, yeniden) zarfı ve

دیدن (dîden/görme) fiilinden elde edilmiştir.

بازگشت : Bâzgeşt/ dönme, geri dönme. Bu bileşik isim, باز (bâz/yine, tekrar,

yeniden) zarfı ve گشتن (gešten/dönme) fiilinin terkiibinden elde edilmiştir.

دوربین : Dûrbîn/Dürbün. Bu bileşik isim دور (dûr/uzak) zarfı ve دیدن

(dîden/görmek) fiilinin muzari kökü olan بین (bîn/görmek) fiilinden elde edilmiştir.

9. İsim ve ön ekten:

همسر : Hemser/eş, karı veya koca. Bu bileşik isim, هم (hem) ön eki ve سر (ser)

isminin terkiibinden oluşmuştur.

باهوش : Bâhûş/ akıllı. Bu bileşik isim, با (bâ) ön eki ve هوش (hûş/akıl) isminin

bileşiminden meydana gelmiştir.

بیگناه : Bîgonâh/ günahsız, suçsuz. Bu bileşik isim, بی (bî) ön eki ve گناه

(gonâh/ günah, suç) isminden elde edilmiştir.

10. İsim ve Son ekten:

دهکده : Dihkede/köy. Bu bileşik isim, ده (dih/köy) ismi ve کده (kede) son

ekinin bileşiminden elde edilmiştir.

لاله زار : Lâlezâr/ lalelik, lale bahçesi. Bu bileşik isim, لاله (lâle/lale) ismi ve زار

(zâr) son ekinin terkiibinden meydana gelmiştir.

گلزار : Golzâr/gül bahçesi. Bu bileşik isim, گل (gol/gül, çiçek) ismi ve زار

(zâr) son ekinin bileşiminden elde edilmiştir.

گلستان : Golistân/ gül bahçesi. Bu bileşik isim, گل (gol/gül, çiçek) ismi ve

استان (istan) son ekinin bileşiminden elde edilmiştir.

کوهسار : Kûhsâr/dağlık. Bu bileşik isim, کوه (kûh/dağ) ismi ve سار (sâr) son

ekinin terkiibinden meydana gelmiştir.¹⁴⁴

Arapçada basit ismin zıttı mürekkeb isimdir. Farsçada da basit ismin zıttı mürekkeb isimdir. Fakat Arapçada isimler basit ve mürekkeb olmanın haricinde ayrıca câmid (türememiş) ve müştak (türemiş) olmak üzere ikiye ayrılır. Arapça ve Farsça farklı yapıları olan ve farklı dil ailesine mensup iki farklı dildir. Hâmî-Sâmî dil ailesindeki diller, iştikâkî dillerdir. Farsça ise Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur. Hint-Avrupa dilleri ise terkîbî dillerdir. Arapçada kelime türetme ile Farsçada kelime türetme birbirinden farklıdır. Arapçada kök harflerini farklı kalıplarda kullanarak türemiş kelime elde edilir. Örneğin کتب kök harfleri kullanılarak كَاتِبٌ (yazan, yazar), مَكْتُوبٌ (yazılan), مَكْتَبَةٌ (kütüphane) gibi türemiş isimler elde edilir. Farsçada ise kelimeye ön ek ve son ek getirmek suretiyle türemiş kelime elde edilir. Arapçada kelime, isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılır. Daha önce de değindiğimiz gibi, modern dönemdeki birkaç Arap dilbilimcisi haricinde, Arap dilbilimcilerinin kabul ettiği taksim bu şekildedir. Farsçada ise yine daha önce belirtildiği gibi kelime, sekize ayrılır. Örneğin Farsçada sıfat, ayrı bir kelime türü olarak kabul edilirken, Arapçada sıfat ayrı bir kelime türü olarak kabul edilmez. Bundan dolayı iştikak konusu Arapçada isim bahsinde ele alınır. Arapçada câmid isim ve müştak isimden bahsetmek mümkündür. Fakat Farsçada iştikak konusu sadece isim ile ilgili değildir. İsmın yanında, sıfat gibi diğer kelime türleri için de iştikak söz konusudur. Mirzâ Habîb İsfehânî ve Abdulazîm Karîb (1879–1965) gibi bazı Fars dilbilimcileri Farsçadaki kelime türünü, Arapçadaki taksimden etkilenerek isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayırmıştır. Doğal olarak Farsçadaki iştikakı da sadece isim konusuyla sınırlandırmışlardır. Fakat modern dönemde Fars dili ile ilgili yapılan çalışmalar, Farsçadaki kelime türünün Arapçadaki gibi isim, fiil ve harften ibaret olmadığını ve iştikak konusunun da sadece isimle sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır.

¹⁴⁴ Bkz. Hayyâmpûr, Abdurrahûl, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, İntişârât-ı Kitâbforûşî-yi Tehran, 5. Baskı, Tebriz 1344 h.ş., s. 35-36; Cevâd, s. 84-85, Şahinoğlu, s. 398-402.

Arapçada isimler türeyip türememe yönünden câmid ve müştak olmak üzere ikiye ayrılır. Arapçadaki câmid ve müştak isimler konusu araştırmamızın ileriki bölümlerinde ele alınacaktır. Farsçada ise isimler türeyip türememe yönünden basit ve mürekkeb olmak üzere ikiye ayrılır. Farsçada basit ve mürekkeb isimler konusu ele alınmıştı. Farsçada mürekkeb isimler de kendi içinde mürekkeb-i iştikâkî ve mürekkeb-i gayr-i iştikâkî olmak üzere ikiye ayrılır. Mürekkeb-i iştikâkî, iştikak yoluyla elde edilen mürekkeb isimleri, mürekkeb-i gayr-i iştikâkî ise iştikak olmaksızın elde edilen mürekkeb isimleri ifade eder. Hatırlanacağı üzere Farsçada mürekkeb isim elde etmenin farklı yollarının olduğu belirtilmişti. Kelimeye ön ek ve son ek getirme yoluyla elde edilen mürekkeb isimler, mürekkeb-i iştikâkî yani türemiş bileşik isim kabul edilir. Kelimeye ön ek veya son ek getirilmeden elde edilen mürekkeb isimler ise, mürekkeb-i gayr-i iştikâkî yani türememiş bileşik isim kabul edilir. Farsçada kelime türetme görevi üstlenen birçok ön ek ve son ek vardır. Bu konuyu araştırmamızın ileriki bölümlerinde ele alacağız. Arapçadaki türemiş isim konusunun ise fiil konusundan sonra ele alınmasının daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.¹⁴⁵

1.1.3 Sayıları Bakımından İsimler

Bu başlık altında isimlerin tekil, ikil ve çoğul durumları ele alınacaktır.

1.1.3.1 Tekil İsim

Arapçada tekil isim müfred (المُفْرَدُ) olarak adlandırılır. Müfred isim ise “müzekker veya müennes tek bir varlığa işaret eden isimdir. Tekil. قَلَمٌ Bir kalem, سَيَّارَةٌ bir araba gibi.”¹⁴⁶ “Arapçada tekil isimlerin özel işaretleri yoktur. Ancak herhangi bir ek taşıması ve aynı zamanda nekre oluşu ismin tekil olduğunun göstergesidir.”¹⁴⁷

بَابٌ (kapı), كِتَابٌ (kitap), قَدْرٌ (tencere), نَظَّارَةٌ (gözlük), شَمْسٌ (güneş), بَيْتٌ (ev), مِحْفَظَةٌ (çanta)

Arapçada tekil isimlere örnek olarak zikredilebilir.

¹⁴⁵ Bkz. Hoeynî, İsmet, *İştikâk Der Zebân-i Fârsî*, Mecelle-i Danişkede-i Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî, 14. Yıl, 52. ve 53. Sayı, Tahran 1385 h.ş., s. 31-43; Bâbgoherî ve Basîrî, *Terkîb ve İştikâk Der Destûr-i Zebân-i Fârsî ve Erebî*, s. 69-86.

¹⁴⁶ Asutay, Mücahit, *Arap Dilinin 100'ü*, Otto Yayınları, Ankara 2017, s. 32.

¹⁴⁷ Yılmaz, s. 14.

Farsçada da tekil isim اسم مفرد (ism-i müfred) olarak adlandırılır. “Tek bir varlığı gösteren isimlere ‘اسم مفرد tekil isim’ denir. Farsçada tekil isimlerin özel işaretleri yoktur. Ancak herhangi bir ek taşımamaları, tekil olduklarının göstergesidir.”¹⁴⁸

ماشین (mâşîn/otomobil), اسب (esb/at), پیراهن (pîrâhen/gömlek), سیب (sîb/elma), کیف (kîf/çanta), خرگوش (hergûş/tavşan), عینک (eynek/gözlük) Farsçada tekil isimlere örnek olarak zikredilebilir.

1.1.3.2 İkili İsim

İkil isim Arapçada müsennâ (مُسنَّئ) veya tesniye (تَسْنِيَّة) kavramı ile ifade edilir. İkili isim “müzekker veya müennes iki varlığa işaret eden isimdir. قَلَمَيْنِ/قَلَمَانِ iki kalem, سَيَّارَتَيْنِ/سَيَّارَتَانِ iki araba gibi. Tesniye kelimeler, müfred kelimenin sonuna elif-nûn (ان_) veya (ين_) yâ-nûn harflerinin eklenmesiyle elde edilir. Bunlardan hangisinin getirileceği tesniye kelimenin cümle içerisindeki durumuna bağlıdır.”¹⁴⁹

Farsçada Arapçadaki gibi tesniye isim yoktur. Bu özelliğin, Arapça ile Farsça arasındaki en belirgin farklardan biri olduğu söylenebilir. Farsçada tekil ismin önüne دو (do/iki) sayısı getirilmek suretiyle, ismin ikilliği ifade edilebilir:

دو کتاب خریدم (do kitâb herîdem) : İki kitap satın aldım.

Ayrıca Farsçada çift anlamına gelen جفت (coft) kavramıyla ikillik ifade edilebilir:

یک جفت گوسفند (yek coft gusfend) : Bir çift kuzu.

Farsçada tesniyenin olmadığını belirtmiştik. Fakat özellikle eski Fars edebiyatında Arapçadan geçme bazı tesniye kelimelerin varlığına rastlamak mümkündür.

طرف (teref) → طرفین (terefeyn) : İki taraf

دولة (dovlet) → دولتین (dovleteyn) : İki devlet

¹⁴⁸ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 32.

¹⁴⁹ Asutay, s. 35.

زلف (zolf)	→	زلفين (zolfeyn) : İki zülûf
جناح (cenah)	→	جناحين (cenaheyn) : İki kanat
زوج (zovc)	→	زوجين (zovceyn) : Karı koca
حسن (Hesen)	→	حسنين (Heseneyn) : Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin
نعل (ne'l)	→	نعلين (ne'leyn) : Nalın. İki çift terlik. ¹⁵⁰

1.1.3.2.1 Maksûr İsimlerde Tesniye

Arapçada maksûr isim (الاسم المقتصِر) sonu genellikle مُصْطَفَى/الْمُصْطَفَى، فَتَى/الْفَتَى، örneklerinde olduğu gibi (ى) şeklinde veya nadiren عَصَا/العَصَى örneğinde olduğu gibi (ا) şeklinde elif ile biten isimdir.

Maksûr isim üç harfli ise ve üçüncü harfi olan elifin aslı yâ (ي) ise, tesniyede elif yâ' ya dönüşür:

فَتَى (bir genç erkek) → فَتَيَانِ (iki genç erkek).

هُدَى (hidayet) → هُدَيَانِ (iki hidayet).

غِنَى (zenginlik) → غِنَيَانِ (iki zenginlik).

Maksûr isim üç harfli ise ve üçüncü harfi olan elifin aslı vâv (و) ise, tesniyede elif vâv' a dönüşür:

عَصَا (asa) → عَصَوَانِ (iki asa).

شَدَا (güzel koku) → شَدَوَانِ (iki güzel koku).

فَعَا (ense) → فَعَوَانِ (iki ense).

Maksûr isim üçten fazla harften müteşekkil ise son harf olan elifin aslına bakılmaksızın tesniyede elif yâ' ya dönüşür:

مُصْطَفَى (Mustafa) → مُصْطَفَيَانِ (İki Mustafa).

¹⁵⁰ Bkz. Şahinoğlu, s. 57; Bolelli, s. 117; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 33; Hilmî, s. 172.

مُسْتَشْفَى (hastane) → مُسْتَشْفَيَانِ (İki hastane).¹⁵¹

1.1.3.2.2 Memdûd İsimlerde Tesniye

Arapçada memdûd isim, son harfi hemze (ء) olan ve hemzeden önce elif (ل) harfinin bulunduğu isimdir.

Memdûd isimlerin tesniyesi şu şekillerde yapılır:

Eğer hemze, kelimenin aslı harflerinden biri ise, herhangi bir harfe dönüştürülmeden olduğu gibi kalır:

قَرَّاءٌ (okuyucu) → قَرَّاءَانِ (iki okuyucu).

إِبْتِدَاءٌ (başlangıç) → إِبْتِدَاءَانِ (iki başlangıç).

Eğer hemze, müenneslik alameti ise vâv' a dönüşür:

حَمْرَاءٌ (kırmızı) → حَمْرَاوَانِ (iki kırmızı).

صَحْرَاءٌ (çöl) → صَحْرَاوَانِ (iki çöl).

Eğer memdûd ismin sonundaki hemzenin aslı vâv (و) veya yâ (ي) ise hemze vâv' a dönüştürüleceği gibi olduğu gibi de bırakılabilir:

دُعَاءٌ (dua) → دُعَاءَانِ/دُعَاوَانِ (iki dua).

بِنَاءٌ (bina, yapı) → بِنَاءَانِ/بِنَاوَانِ (iki bina, iki yapı).¹⁵²

1.1.3.2.3 Mankûs İsimlerde Tesniye

Arapçada mankûs isim “sonu yâ ile biten, yâ’dan önceki harfin harekesi esre olan isimdir. المُفْتِيّ/مُفْتٍ müftü, الجَانِيّ/جَانٍ suçlu, القَاضِيّ/قَاضٍ hakim gibi. Mankûs ismin sonundaki yâ şeddetsiz olmalıdır.”¹⁵³

Mankûs isimler tesniye yapılırken sonundaki yâ (ي) harfi düşmüşse geri gelir:

¹⁵¹ Bkz. Asutay, s. 150-151; Akdağ, s. 196; Günday ve Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 547-548; er-Râcihi, *et-Tatbîku's-Sarfî, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye*, Beyrut ts., s. 104-105.

¹⁵² Asutay, s. 154-155; Akdağ, s. 196; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 519; es-Sâmerrâî, *es-Sarf'u'l-'Arabî*, s. 146-147.

¹⁵³ Asutay, s. 152.

مُحَامٍ (avukat) → مُحَامِيَانِ (iki avukat).

قَاضٍ (hakim) → قَاضِيَانِ (iki hakim).

1.1.3.3 Çoğul İsim

Arapçada çoğul isimler cemi (جَمْع) kavramıyla ifade edilir. Çoğul isim, “ikiden daha fazla müzekker veya müennes varlığa işaret eden isimdir. الْمُعَلِّمَاتُ öğretmenler, الْمُعَلِّمُونَ bayan öğretmenler, طُلَّابٌ öğrenciler gibi. Arapçada cemiler cem-i müzekker-i salim, cem-i müennes-i salim ve cem-i teksir olmak üzere üçe ayrılır.”¹⁵⁴

Farsçada çoğul isimler جمع (cem) kavramıyla ifade edilir. Arapçada çoğul isim, ikiden fazla şeye delalet ederken, Farsçada birden fazla şeye delalet eder. Yani Farsçada ikil isim de çoğul sayılmaktadır. Arapçada ise bir ismin çoğul sayılabilmesi için en az üç şeye delalet etmesi gerekir. Farsçada çoğul isimler, tekil ismin sonuna “ان” veya “ها” getirmek suretiyle yapılır. “ان” ve “ها” Farsçada çoğul alameti sayılır.

"ها" : Farsçadaki en yaygın ve en aktif çoğul alametidir. Neredeyse Farsçadaki bütün kelimeler bu ek ile çoğul yapılabilir. Esasen günümüz Farsçasında kelimeler daha çok bu ek ile çoğul yapılmaktadır:

درخت (direht/ağaç) → درختها (direhthâ/ağaçlar).

مرد (merd/erkek, adam) → مردها (merdhâ/erkekler, adamlar).

میز (mîz/ masa) → میزها (mîzhâ/masalar).

"ان" : Bu alamet genellikle canlı varlıkların ve bedendeki bazı çift organların çoğul yapımında kullanılır:

مرد (merd/erkek, adam) → مردان (merdân/erkekler, adamlar).

زن (zen/kadın) → زنان (zenân/kadınlar).

¹⁵⁴ Asutay, s. 36.

درخت (direht/ağaç) → درختان (direhtân/ağaçlar).

پسر (peser/erkek çocuk) → پسران (peserân/erkek çocuklar).

شیر (şîr/aslan) → شیران (şîrân/aslanlar).

لب (leb/dudak) → لبان (lebân/ dudaklar).

چشم (çeşm/göz) → چشمان (çeşmân/gözler).

Farsçada bazı isimler canlı varlıklara delalet etmelerine rağmen "ها" eki ile çoğul yapılır:

- Bazı isimler:

آقا (aka/beyefendi/ağabey) → آقاها (âkâhâ/beyefendiler/ağabeyler).

نوکر (novker/hizmetçi) → نوکرها (novkerhâ/ hizmetçiler).

خانم (hânom/hanımeferdi, kadın) → خانمها (hânomhâ/hanımeferdiler, kadınlar).

پیشخدمت (pîşhidmet/hizmetçi) → پیشخدمتها (pîşhidmethâ/ hizmetçiler).

گربه (gorbe/keci) → گربهها (gorbehâ/keciler).

بچه (beççe/çocuk) → بچهها (beççehâ/çocuklar).

بره (berre/kuzu) → برهها (berrehâ/kuzular).

- Batı dillerinden Farsçaya geçmiş bazı kelimeler:

فتودال (feodal) → فتودالها (feodaller).

تکنیسین (teknisyen) → تکنیسینها (teknisyenler).

فوتبالیست (futbalist/futbolcu) → فوتبالیستها (futbalisthâ/futbolcular).

- Askerlikle ilgili bazı terimler:

سروان (servân/yüzbaşı) → سروانها (servânihâ/yüzbaşılار).

سرگرد (sergord/binbaşı) → سرگردها (sergordhâ/binbaşılار).

سرتیب (sertîp/tuğgeneral) → سرتیپها (sertîphâ/tuğgeneraller).¹⁵⁵

Farsçada sonu " ا " ve " و " ile biten isim ve sıfatlar " ان " eki ile çoğul yapıldığında kelime ile çoğul eki arasına " ی " kaynaştırma harfi getirilir.

دانا (dânâ/ bilen, bilgin) → دانا + ی + ان → دانایان (dânâyân/ bilenler, bilginler).

بینا (bînâ/ gören) → بینا + ی + ان → بینایان (bînâyân/ görenler).

پیشوا (pîşvâ/ önder, öncü) → پیشوا + ی + ان → پیشوایان (pîşvâyân/ önderler, öncüler).

آشنا (âşinâ/ haberdar, tanıdık, tanış) → آشنا + ی + ان → آشنایان (âşinâyân/ haberdarlar, tanıdıklar, tanışlar).

درغگو (duruğgû/ yalancı) → درغگو + ی + ان → درغگویان (duruğgûyân/ yalancılar).

ماهرو (mâhrû/ ay yüzlü,) → ماهرو + ی + ان → ماهرویان (mâhrûyân/ ay yüzlüler).

بینوا (bînevâ/ yoksul) → بینوا + ی + ان → بینوایان (bînevâyân/ yoksullar).

نیا (niyâ/ ata, ced, dede) kelimesi ise sonuna " ان " çoğul eki getirilerek çoğul yapıldığında araya " ی " kaynaştırma harfi almaz ve نیاکان (niyâkân) şeklinde çoğul yapılır. Çünkü نیا kelimesinin aslı نیاک (niyâk)'tır.

Farsçada sonu " و " harfi ile biten bazı kelimeler " ان " çoğul eki ile çoğul yapıldıklarında, kelime ile çoğul eki arasına " ی " kaynaştırma harfini almazlar:

ابرو (ebrû/kaş) → ابروان (ebrûvân/ kaşlar).

بانو (bânû/ kız, hanım) → بانوان (bânuvân/ kızlar, hanımlar).

بازو (bâzû/ kol) → بازوان (bâzuvân/ kollar).

زانو (zânû/ diz) → زانوان (zânuvân/ dizler).

جادو (câdû/ cadı) → جادوان (câduvân/ cadılar).

¹⁵⁵ Bkz. Erjeng, s. 13.

Sonu " و " veya " ا " harfi ile bitip " ها " çoğul eki ile çoğul yapılan kelimeler, " ی " "

kaynaştırma harfi alabildiği gibi almaması da mümkündür:

پا (pâ/ayak) → پاها (pâhâ/ayaklar) = پایها → ها + ی + پا (pâyhâ/ayaklar).

بو (bû/koku) → بوها (bûhâ/kokular) = بویها → ها + ی + بو (bûyha/kokular).¹⁵⁶

Sonu okunmayan " ه " ile biten kelimeler " ان " çoğul eki ile çoğul yapıldığında " ه " "

harfi " گ " harfine dönüşür:

بنده (bende/ köle) → بندگان (bendegân/ köleler)

خواننده (hânende/ okuyucu, şarkıcı) → خوانندگان (hânendegân/ okuyucular, şarkıcılar)

ستاره (sitâre/ yıldız) → ستارگان (sitâregân/ yıldızlar).

برنده (berende/ kazanan) → برندگان (berendegân/ kazananlar).

خواجه (hâce/ hoca, zengin, sahip, ileri gelen) → خواجگان (hâcegân/ hocalar, zenginler, sahipler, ileri gelenler).¹⁵⁷

Sonu okunmayan " ه " ile biten kelimeler " ها " çoğul eki ile çoğul yapıldığında ise

genellikle " ه " harfi herhangi bir harfe dönüştürülmeden olduğu gibi kalır:

خانه (hâne/ev) → خانهها (hânehâ/evler).

پیمانه (peymâne/kadeh) → پیمانهها (peymânehâ/kadehler).

جامه (câme/giysi) → جامهها (câmehâ/giysiler).

پروانه (pervâne/kelebek) → پروانهها (pervânehâ/kelebekler).

ریشه (rîşe/kök) → ریشهها (rîşehâ/kökler).¹⁵⁸

Arapçadan Farsçaya geçen ve Arapçada çoğula delalet eden bazı kelimelerin Farsça çoğul ekiyle çoğul yapıldıkları görülür:¹⁵⁹

¹⁵⁶ Hilmî, *el-Mercî' fî Kavâ'idî'l-Luğatî'l-Fârisiyye, Zâtü's-Selâsil*, 2. Baskı, Kuveyt 1406/1986, s. 54-55.

¹⁵⁷ Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 34-36; Öztürk, s. 90-94; Cevâd, s. 58-75; Erjeng, s. 13-14.

¹⁵⁸ Penç Ostâd, s. 38; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi, Farsça Dilbilgisi*, s. 36.

¹⁵⁹ Cevâd, s. 67-68.

مُعْجَزَةٌ (mucizâthâ/mucizeler): معجزات kelimesi Arapça bir kelime olup مُعْجَزَةٌ kelimesinin çoğuludur.

امثالها (emsâlâhâ/ örnekler): امثال kelimesi Arapça bir kelime olup مِثْل kelimesinin çoğuludur.

اطرافها (etrâfhâ/ taraflar): اطراف kelimesi Arapça bir kelime olup طَرْف kelimesinin çoğuludur.

ملوكان (mulûkân/ krallar): ملوك kelimesi Arapça bir kelime olup مَلِك kelimesinin çoğuludur.

اسرارها (esrârâhâ/sırlar): اسرار kelimesi Arapça bir kelime olup سِرّ kelimesinin çoğuludur.

حقايقها (hekâikhâ/gerçekler): حقايق kelimesi Arapça bir kelime olup حَقِيقَةٌ kelimesinin çoğuludur ve Arapçada حقائق şeklinde yazılır. Orta harflerinden biri hemze (ء) olan Arapça bir kelime, Farsçaya geçtiğinde hemze (ء) yâ (ى) harfine dönüşür.

دقايقها (dekâikhâ/dakikalar): دقايق (دقائق) kelimesi Arapça bir kelime olup دَقِيقَةٌ kelimesinin çoğuludur.

1.1.3.3.1 Kurallı Eril Çoğul

Arapçada müzekker bir isim kurallı bir şekilde çoğul yapıldığında جَمْعُ الْمَذَكَّرِ السَّالِمِ olarak isimlendirilir. Cem-i müzekker-i salim ref halinde müfred kelimenin sonuna " ون " , nasb ve cer halinde müfred kelimenin sonuna " ين " getirilerek elde edilir.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ (Müminler kurtuluşa ermiştir).¹⁶⁰

صَادَقْتُ الْمُؤْمِنِينَ (Müminler ile iyi anlaştım, müminlere iyi davrandım).

أَتْنَيْتُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (Müminleri övdüm).

¹⁶⁰ Mü'minûn, 23/1.

Bir ismin cem-i müzekker-i salim yapılabilmesi için alem ve sıfat olması gerekir. Sıfattan kastedilen ise bir kelimeyi niteleme durumu değildir. Bilakis ism-i fâil, ism-i meful veya sıfat-ı müşebbehe gibi türemiş isimlerdir.

Eğer müfred kelime alem ise müzekker ve âkil olmalı ve aynı zamanda tâ-i tenis ve terkîb barındırmamalıdır. Örneğin رَجُلٌ (adam) gibi alem olmayan bir müzekker isim, cem-i müzekker-i salim olarak yani رَجُلُونَ şeklinde çoğul yapılamaz. زَيْنَبٌ gibi alem olan fakat müzekker olmayan isimler de cem-i müzekker-i salim olarak çoğul yapılamaz. هَالَالٌ gibi hem müzekker olan hem de alem olan fakat âkil olmayan isimler de cem-i müzekker-i salim olarak çoğul yapılamaz. Âkil olmasından kastedilen bizatihi akıl sahibi olması değildir. Bilakis âkil cinsinden olmasıdır. Örneğin zihinsel engelliler ve çocuklar, âkil cinsinden oldukları için âkil sayılır. Ayrıca âkil olmayan bazı varlıklar da âkil gibi cem-i müzekker-i salim gibi çoğul yapılır. Bu ise âkillerden sâdır olan herhangi bir eylemin kendilerinden sâdır olması durumunda gerçekleşir. Örneğin إِيَّيْ رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِي سَاجِدِينَ (Ben on bir yıldızı, güneşi ve ayı bana secde ederlerken gördüm)¹⁶¹ ayetinde كَوْكَبٌ (yıldız, gezegen), شَمْسٌ (güneş) ve قَمَرٌ (ay) âkil olmamalarına rağmen, ancak âkil bir varlıktan sâdır olan secde etme eylemi kendilerinden sâdır olduğu için سَاجِدِينَ (secde edenler) kelimesi ile âkil gibi kabul edilmişlerdir. طَلْحَةَ ve حَمْرَةَ gibi müzekker, alem ve âkil isimler de tâ-i tenis barındırdıkları için cem-i müzekker-i salim olarak çoğul yapılamaz.

Eğer isim sıfat ise müzekker ve âkil olmalı ve tâ-i tenis barındırmamalı ve aynı zamanda şu vezinlerden olmamalıdır:

- 1- Müennesi فُعْلَاءُ vezni olan أَفْعَلُ vezni. Örneğin müennesi بَيْضَاءُ (beyaz) olan أَبْيَضٌ (beyaz) kelimesi أَبْيَضُونَ şeklinde çoğul yapılamaz.
- 2- Müennesi فَعْلَى vezni olan فَعْلَانُ vezni. Örneğin müennesi سَكْرَى (sarhoş) olan سَكْرَانٌ (sarhoş) kelimesi سَكْرَانُونَ şeklinde çoğul yapılamaz.

¹⁶¹ Yusuf, 12/4.

3- مَفْعَل، مَفْعَال، مَفْعِيل ve فَعُول gibi hem müzekker hem de müennes için kullanılan

vezinlerden gelen kelimeler de cem-i müzekker-i salim olarak çoğul yapılmaz.

Buraya kadar bahsedilen şartları taşımadığı halde cem-i müzekker-i salim gibi çoğul yapılan bazı isimler vardır. Bunlar جَمْعُ الْمَذَكَّرِ السَّلَامِ olarak isimlendirilir. Cem-i müzekker-i salime benzeyen isimler şunlardır:¹⁶²

أُولُو / أُوْلُو : Sahipler anlamında. Kendisinden sonra bir kelimeye muzaf olduğundan

sondaki " ن " harfi düşer.

- بَنُونَ / بَنِينَ : Oğullar

- أَهْلُونَ / أَهْلِينَ : Ahali

- عِلِّيُّونَ / عِلِّيِّينَ : Cennetin en üst tabakası

- أَرْضُونَ / أَرْضِينَ : Yerler

- عَالَمُونَ / عَالَمِينَ : Âlemler

- Yirmiden doksana kadar olan onlu sayılar: عِشْرُونَ / عِشْرِينَ، تِسْعُونَ / تِسْعِينَ

- Son harfleri düşen ve bu düşen harfin yerine " ة " harfi gelen kelimeler:

- سُنُونَ / سِنِينَ (yıl) → سُنُونَ / سِنِينَ

- مِئُونَ / مِئِينَ (yüz) → مِئُونَ / مِئِينَ

- عِضُونَ / عِضِينَ (firka, parça) → عِضُونَ / عِضِينَ (Kur'an-ı Kerimi parça parça ettiler)¹⁶³

- ثَبُونَ / ثَبِينَ (grup, bölük, cemaat, süvari birliği) → ثَبُونَ / ثَبِينَ

- عِزُونَ / عِزِينَ (grup, firka) → عِزُونَ / عِزِينَ (sağdan ve soldan dağıntık gruplar halinde...)¹⁶⁴

¹⁶² Bkz. Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi 'l-'Arabiyye*, II, 17-20; Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, I, 137-161; Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 200-201.

¹⁶³ Hicr, 15/91.

¹⁶⁴ Meâric, 70/37.

- طَبِيَّةٌ (bıçak, kılıç ve hançer gibi kesici aletlerin ağzı) → طَبِيَّوْنَ / طَبِيَّيْنَ
- كُرَّةٌ (top) → كُرَّوْنَ / كُرَّيْنَ

Arapçadan Farsçaya geçmiş olan bazı kelimelerin, Arapça kurallı eril çoğul yapma kuralına göre yani " و " veya " ين " ile çoğul yapıldığı görülür. Arapçada bir kelimenin " و " ile veya " ين " ile çoğul yapılacağı, kelimenin cümle içindeki konumuna bağlıdır. Arapçadan Farsçaya geçmiş olan bazı kelimelerin cümle içindeki konumundan bağımsız olarak özellikle eski edebiyattaki kullanıma bağlı olarak " و " ile veya " ين " ile çoğul yapıldığı görülür. Farsçada kelimelerin bu şekilde Arapçadaki gibi çoğul yapılması Moğolların İran coğrafyasını istilasından sonra görülmeye başlanmıştır. Özellikle Safevîler ile birlikte kelimelerin Arapça çoğul eki olan " و " ve " ين " ile çoğul yapılması revaç kazanmıştır.¹⁶⁵

- روحانى (rûhânî/din adamı) → روحانيون (rûhâniyyûn/din adamları)
- صليبي (salîbî/Hristiyan) → صليبيون (salîbiyyûn/Hristiyanlar)
- انقلابى (inkılâbî/devrimci) → انقلابيون (inkılâbiyyûn/devrimciler)
- مخالف (mohâlif/karşıt) → مخالفون (mohâlifûn/karşıtlar)
- ظالم (zâlim/zalim) → ظالمون (zâlimûn/zalimler)
- ملى (millî/milli) → مليون (milliyyûn/milliler)

Farsçada özellikle bir akım veya hareket mensuplarının veya bir meslek erbabının " و " çoğul eki kullanılarak ifade edildiği görülür:

- جغرافيون (coğrâfiyyûn/coğrafyacılar, coğrafya bilginleri)
- رياضيون (riyâziyyûn/matematikçiler, matematik bilginleri)
- طبيعيون (tebî'iyûn/tabiatçılar, tabiat olaylarına inananlar)
- ماديون (maddîyyûn/maddeciler, materyalistler)

¹⁶⁵ Cevâd, s. 75-78

جبريون (cebriyyûn/cebrîler)

لغويون (loğeviyyûn/dilciler)

Farsçada kelimelerin " ين " ile çoğul yapılmasının " ون " ile çoğul yapılmasından daha yaygın olduğu görülür:

مهندس (mohendis/mühendis) → مهندسين (mohendisîn/mühendisler)

مسلم (moslim/Müslüman) → مسلمين (moslimîn/Müslümanlar)

مترجم (motercim/çevirmen) → مترجمين (motercimîn/çevirmenler)

معلم (moellim/öğretmen) → معلمين (moellimîn/öğretmenler).¹⁶⁶

1.1.3.3.2 Kurallı Dişil Çoğul

Arapçada müennes isimlerin kurallı bir şekilde elde edilmiş çoğul yapısına جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ denir. Cem-i müennes-i sâlim, “müennes kelimelerin sonundaki kapalı tâ kaldırıldıktan sonra, bu kelimelere elif-tâ (ات) eklenerek elde edilir.”¹⁶⁷

Sonuna " ات " getirmek suretiyle yani cem-i müennes-i sâlim olarak çoğul yapılan isimler şunlardır:

1- Sonu kapalı tâ " ة " ile biten bütün isimler. Sonu kapalı tâ ile biten erkek isimleri de buna dâhildir:

فَاطِمَةٌ (Fatma) → فَاطِمَاتٌ (Fatmalar)

عَائِشَةُ (Ayşe) → عَائِشَاتٌ (Ayşeler)

طَلْحَةُ (Talha) → طَلْحَاتٌ (Talhalar)

مُعَاوِيَةُ (Muaviye) → مُعَاوِيَاتٌ (Muaviyeler)

زَرَاعَةٌ (Tarım) → زَرَاعَاتٌ (Tarımlar)

¹⁶⁶ Cevâd, s. 75-78; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 37; Şahinoğlu, s. 58.

¹⁶⁷ Asutay, s. 37; el-Ubbezî, Şihâbuddin el-Endelusî Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, *el-Hudûd fî ‘İlmi’n-Nahv*, thk. Necât Hasan Abdullah, el-Câmi‘atu’l-İslâmiyye, Medine 1421/2001, s. 457.

تِجَارَةٌ (Ticaret) → تِجَارَاتٌ (Ticaretler)

عِدَّةٌ (Vaat) → عِدَاتٌ (Vaatler)

عَلَّامَةٌ (Çok bilen) → عَلَّامَاتٌ (Çok bilenler)

- Şu kelimeler bahsedilen bu kurala uymaz:

أُمَّةٌ (ümmet, toplum, topluluk, millet) → أُمَّمٌ (ümmetler, milletler, toplumlar, topluluklar)

إِفْرَاءَةٌ (kadın) → نِسَاءٌ (kadınlar)

أَمَةٌ (cariye) → إِمَاءٌ (cariyeler)

شَفَاةٌ (dudak) → شِفَاهٌ (dudaklar)

مِلَّةٌ (millet) → مِلَلٌ (milletler)

شَاةٌ (koyun) → شِيَاهٌ (koyunlar)

2- Müenneslik alameti taşımayan hakiki müennes isimler:

زَيْنَبٌ (Zeynep) → زَيْنَبَاتٌ (Zeynepler)

هِنْدٌ (Hind) → هِنْدَاتٌ (Hindler)

3- Sonu müenneslik alameti olan elif-i maksûra (ى) ve elif-i memdûde (اء) ile biten isimler:

بُشْرَى (müjde) → بُشْرِيَّاتٌ (müjdeler)

حُبْلَى (hamile) → حُبْلِيَّاتٌ (hamileler)

صَحْرَاءٌ (çöl) → صَحْرَوَاتٌ (çöllere)

نُفْسَاءٌ (lohusa) → نُفْسَوَاتٌ (lohusalar)

Şu isimler bahsedilen kuraldan müstesnadır:

- Müzekkeri فَعْلَانُ vezninden olan عَطَشَى veznindeki عَطَشَى (susuz, susamış) ve عَضْبَى (kızgın, öfkeli) gibi müennes isimler.

- Müzekkeri أَفْعَلْ vezninden olan فَعْلَاءُ veznindeki حَمْرَاءُ (kırmızı) gibi müennes isimler.

4- Gayr-ı âkil müzekker isimlerin tasğirinin çoğulları:

هَرَمٌ (ırmak) → هَرَمٌ (ırmakçık) → هَرَمَاتٌ (ırmakçıklar)

جَبَلٌ (dağ) → جَبِيلٌ (dağcık) → جَبِيلَاتٌ (dağcıklar)

5- Beş harften müteşekkil ve düzensiz çoğulu olmayan isimlerin çoğulları:

سُرَادِقٌ (ev, kapı, sokak gibi yerlere asılan büyük perde) → سُرَادِقَاتٌ (perdeler)

قَيْصُومٌ (bir tür ot) → قَيْصُومَاتٌ

حَمَامٌ (hamam) → حَمَامَاتٌ (hamamlar)

6- Üçten fazla harften müteşekkil isimlerin çoğulları:

تَعْلِيمٌ (öğretim) → تَعْلِيمَاتٌ (yönergeler, talimatlar)

مُقَارَنَةٌ (karşılaştırma) → مُقَارَنَاتٌ (karşılaştırmalar)

إِعْلَانٌ (açıklama, ilan) → إِعْلَانَاتٌ (açıklamalar, ilanlar)

إِنْسِحَابٌ (çekilme) → إِنْسِحَابَاتٌ (çekilmeler)

إِجْتِمَاعٌ (toplanma, toplantı) → إِجْتِمَاعَاتٌ (toplanmalar, toplantılar)

تَصَدُّقٌ (sadaka verme) → تَصَدُّقَاتٌ (sadaka vermeler)

تَسَانُدٌ (dayanışma) → تَسَانُدَاتٌ (dayanışmalar)

إِسْتِيفَالٌ (karşılama) → إِسْتِيفَالَاتٌ (karşılamlar)

7- Yabancı dilden Arapçaya geçen kelimeler:

بَاشَا (paşa) → بَاشَاوَاتٌ (paşalar)

تَلِيْفُونٌ (telefon) - تَلِيْفُونَاتٌ (telefonlar)

8- Alfabe harflerinin isimleri:

كَافٌ (kaf) → كَافَاتٌ (kaflar)

نُونٌ (nun) → نُونَاتٌ (nunlar)

وَأَوُّ (vav) → وَأَوَاتٌ (vavlar)

9- Arapça ay isimleri:

رَمَضَانُ (ramazan ayı) → رَمَضَانَاتٌ (ramazan ayları)

شَعْبَانُ (şaban ayı) → شَعْبَانَاتٌ (şaban ayları).¹⁶⁸

Arapçadan Farsçaya geçmiş olan bazı kelimelerin Arapçada olduğu gibi kelimenin sonuna " ات " getirmek suretiyle çoğul yapıldığı görülür:

احترام (ihtirâm/saygı) → احترامات (ihtirâmât/saygılar)

موجود (movcûd/varlık) → موجودات (movcûdât/varlıklar)

اشتباه (iştibâh/yanlış, yanlış) → اشتباهات (iştibâhât/yanlışlar, yanlışlar)

تظاهر (tezâhor/gösteri) → تظاهرات (tezâhorât/gösteriler)

انتخاب (intihâb/seçim) → انتخابات (intihâbât/seçimler)

كلمه (kelime/sözcük) → كلمات (kelimât/sözcükler)

درجة (derece) → درجات (derecât/dereceler)

معلوم (ma'lûm/bilinen) → معلومات (ma'lûmât/bilinenler, bilgiler)

مجهول (meçhul/bilinmeyen) → مجهولات (meçhûlât/bilinmeyenler).¹⁶⁹

Bazı Farsça kelimeler de sonlarına " ات " getirmek suretiyle çoğul yapılır:

پیشنهاد (pişnihâd/öneri) → پیشنهادات (pişnihâdât/öneriler)

فرمایش (fermâyeş/buyruk) → فرمایشات (fermâyeşât/buyruklar)

باغ (bâğ/bağ) → باغات (bâğât/bağlar)

ده (deh/köy) → دهات (dihât/köyler)

کوهستان (kûhistân/dağ, dağlık bölge) → کوهستانات (kûhistânât/dağlık bölgeler)

¹⁶⁸ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 528-530; Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, I, s. 162-173.

¹⁶⁹ Öztürk, s.93; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 37-38; Cevâd, s. 68-72; Şahinoğlu, s. 57.

شيل (şîl/ balık avlamak için suyun önüne konulan engel, set) → شيلات (şîlât/balık avlamak için suyun önüne konulan engeller, setler).¹⁷⁰

Türkçeden Farsçaya geçmiş olan bazı kelimelerin " ات " ekiyle çoğul yapıldığı görülür:

بيلاق (yaylak/yayla) → بيلاقات (yaylakât/yaylalar)

قشلاق (kışlak/kış mevsiminde ikamet edilen yer) → قشلاقات (kışlakât/ kışlaklar)

ايل (il/şehir, bölge, yöre) → ايلات (îlât/şehirler, bölgeler, yerler)

تزوك (tüzük) → تزوكات (tüzükât/tüzükler).¹⁷¹

Sonu " ه " harfi ile biten bazı Farsça kelimeler " ات " eki ile çoğul yapıldığında ه harfi " ج " harfine dönüşür:

نامه (nâme/mektup) → نامجات (nâmecât/mektuplar)

نوشته (nivişte/yazı) → نوشتجات (niviştecât/yazılar)

ميوه (mîve/meyve) → ميوجات (mîvecât/meyveler)

كارخانه (kârhâne/fabrika, atölye) → كارخانجات (kârhâ necât/fabrikalar, atölyeler)

روزنامه (rûznâme/gazete) → روزنامجات (rûznâmecât/gazeteler)

دسته (deste/grup, takım, demet) → دستجات (destecât/gruplar, takımlar, demetler)

Arapçadan Farsçaya geçen ve sonunda " ه " harfi bulunan bazı kelimeler " ات " eki ile çoğul yapıldığında da " ه " harfi " ج " harfine dönüşür:

علاقة (alâke/ilgi, alaka) → علاقجات (alâkecât/ilgiler, alakalar)

حواله (havâle) → حوالجات (havâlecât/havaleler)

¹⁷⁰ Cevâd, s. 84; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 38.

¹⁷¹ Cevâd, s. 74.

قلعه (kal'e/kale) → قلعات (kal'ecât/kaleler).¹⁷²

1.1.3.3 Kuralsız Çoğul

Arapçada eril isimler kurallı bir şekilde çoğul yapıldığında جَمْعُ الْمُدَكَّرِ السَّلَامِ olarak, dişil isimler kurallı bir şekilde çoğul yapıldığında ise جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّلَامِ olarak isimlendirilir. Arapçada bu iki çoğul yapıdan farklı olarak herhangi bir kurala bağlı olmaksızın, tekil kelimenin harf veya harekesinde değişiklik meydana gelmesiyle elde edilen bir çoğul yapı vardır. İşte bu çoğul yapı جَمْعُ الْمُكْسَّرِ veya جَمْعُ التَّكْسِيرِ olarak isimlendirilir. Arapçada kuralsız çoğullar kendi içinde جَمْعُ الْقَلَّةِ (azlık çoğulu) ve جَمْعُ الْكَثْرَةِ (çokluk çoğulu) olmak üzere ikiye ayrılır.

- جَمْعُ الْقَلَّةِ (Azlık Çoğulu):

Genellikle sayısı üç ile on arasında olan varlıkları ifade etmek için kullanılan çoğul yapısıdır. En çok kullanılan dört vezni vardır:

1- أَفْعَالٌ vezni:

نَجْمٌ (yıldız) → أَجْمٌ (yıldızlar)

نَهْرٌ (ırmak) → أَهْرٌ (ırmaklar)

عَيْنٌ (göz) → أَعْيُنٌ (gözler)

حَرْفٌ (harf) → أَحْرَفٌ (harfler)

ذِرَاعٌ (kol) → أَدْرَاعٌ (kollar)

2- أَفْعَالٌ vezni:

وَرَقٌ (sayfa, yaprak) → أَوْرَاقٌ (sayfalar, yapraklar)

بَابٌ (kapı) → أَبْوَابٌ (kapılar)

جَدٌّ (ata, dede) → أَجْدَادٌ (atalar, dedeler)

¹⁷² Bolelli, s. 121; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 36; Şahinoğlu, s. 56.

حَفِيدٌ (torun) → أَحْفَادٌ (torunlar)

وَقْتُتٌ (zaman, vakit) → أَوْقَاتٌ (vakitler, zamanlar)

عُنُقٌ (boyun) → أَعْنَاقٌ (boyunlar)

3- أَفْعَلَةٌ vezni:

طَعَامٌ (yiyecek, yemek) → أَطْعَمَةٌ (yiyecekler, yemekler)

عَمُودٌ (direk) → أَعْمِدَةٌ (direkler)

رَغِيفٌ (somon) → أَرْغِفَةٌ (somonlar)

حِمَارٌ (eşek) → أَحْمَرَةٌ (eşekler)

رِدَائٌ (giysi) → أَرْدِيَةٌ (giysiler)

زَمَانٌ (zaman) → أَزْمَانَةٌ (zamanlar)

4- فِعْلَةٌ vezni:

فَتًى (genç erkek) → فِتْيَةٌ (genç erkekler)

أَخٌ (erkek kardeş) → إِخْوَةٌ (erkek kardeşler)

غُلَامٌ (genç çocuk, köle, hizmetçi) → غِلْمَةٌ (genç çocuklar, köleler, hizmetçiler)

عَزَالٌ (ceylan) → عَزَالَةٌ (ceylanlar).¹⁷³

- جَمْعُ الْكَثْرَةِ (Çokluk Çoğulu):

Genellikle sayısı üçten sonsuza olan varlıkları ifade etmek için kullanılan çoğul yapıdır. Başlıca vezinleri şunlardır:

1- فُعْلٌ vezni:

Müzekkeri أَفْعَلٌ vezninden olup müennesi فَعْلَاءٌ vezninden olan sıfat-ı müşebbehelerin çoğulunu ifade etmek için kullanılır:

أَحْمَرٌ (müzekker için kırmızı) → حَمْرَاءٌ (müennes için kırmızı) → حَمْرٌ (kırmızılar)

¹⁷³ er-Râcihî, *et-Tatbîku's-Sarfî*, s. 114-115; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 536.

أَزْرَقٌ (müzekker için mavi) → زَرْقَاءُ (müennes için mavi) → زُرْقٌ (maviler)

أَحْدَبٌ (müzekker için kambur) → حَدْبَاءُ (müennes için kambur) → حُدْبٌ (kamburlar)

أَعْمَى (müzekker için kör) → عَمْيَاءُ (müennes için kör) → عُمَى (körler)

أَصْمٌ (müzekker için sağır) → صَمَاءُ (müennes için sağır) → صُمٌ (sağırılar)

أَبْكَمٌ (müzekker için dilsiz) → بَكْمَاءُ (müennes için dilsiz) → بُكْمٌ (dilsizler)

أَسْوَدٌ (müzekker için siyah) → سَوْدَاءُ (müennes için siyah) → سُودٌ (siyahlar)

أَبْيَضٌ (müzekker için beyaz) → بَيْضَاءُ (müennes için beyaz) → بَيْضٌ (beyazlar)

2- فُعْلٌ vezni:

فَاعِلٌ anlamında gelen فَعُولٌ veznindeki sıfatların çoğulları için kullanılır:

صَبُورٌ (sabırlı) → صَبِيرٌ (sabırlılar)

عَفُورٌ (bağışlayan) → عَفُورٌ (bağışlayanlar)

Lâmu'l-fiili sahih olan ve lâmu'l-fiilden önceki harfin med harfi olduğu tüm rubâî (dört harfli) isimlerin çoğulları için kullanılır. Eğer lâmu'l-fiilden önceki med harfi elif ise ismin muzaaf (şeddeli) olmaması gerekir:

عِمَادٌ (direk) → عُمَدٌ (direkler)

كُنَيْبٌ (kumul) → كُنُوبٌ (kumullar)

سَرِيرٌ (yatak) → سُرُرٌ (yataklar)

كِتَابٌ (kitap) → كُتُبٌ (kitaplar)

جَدِيدٌ (yeni) → جُدُدٌ (yeniler)

فُعْلٌ veznindeki çoğul isim eğer ا، و، ي illet harflerinden birini barındırmıyorsa,

bu durumda orta harfi cezimlenebilir. Yani فُعْلٌ vezninden de gelebilir:

كُتُبٌ (kitaplar) → كُتُبٌ (kitaplar)

رُسُلًا (peygamberler) → رُسُلٌ (peygamberler)

3- فُعْلٌ vezni:

فُعْلَةٌ veznindeki isimlerin çoğulu için kullanılır:

عُرْفَةٌ (oda) → عُرْفٌ (odalar)

مُدْيَةٌ (büyük bıçak) → مُدْيٌ (büyük bıçaklar)

أُمَّةٌ (millet, topluluk) → أُمَمٌ (milletler, topluluklar)

حُجَّةٌ (delil) → حُجَجٌ (deliller)

جُمْلَةٌ (cümle) → جُمَلٌ (cümleler)

Müzekkeri أَفْعُلٌ vezinden olan فُعْلَى veznindeki isimlerin çoğulu için kullanılır:

الْكُبْرَى (en büyük) → الْكُبْرَى (en büyükler)

الصُّغْرَى (en küçük) → الصُّغْرَى (en küçükler)

فُعْلَةٌ veznindeki isimlerin çoğulu için kullanılır:

جُمُعَةٌ (Cuma günü) → جُمُعٌ (Cuma günleri)

4- فُعْلٌ vezni:

Herhangi bir harfi hazfedilmemiş olma şartıyla فُعْلَةٌ veznindeki isimlerin çoğulu için kullanılır:

بِدْعَةٌ (bidat, yenilik) → بِدْعٌ (bidatler, yenilikler)

نِعْمَةٌ (nimet) → نِعَمٌ (nimetler)

فِرْقَةٌ (grup, fırka) → فِرَقٌ (gruplar, fırkalar)

5- فُعْلَةٌ vezni:

Nakıs fiillerin فَاعِلٌ veznindeki ism-i faillerinin çoğulu için kullanılır. Bu vezinden gelen çoğul isimler genellikle bir işi meslek veya profesyonel olarak yapanlar için kullanılır:

رَاتِم (atan)	→ رَاتِمَاتُ (atanlar)
قَاضِي (hakim)	→ قَاضِيَاتُ (hakimler)
غَازِي (savaşan)	→ غَازِيَاتُ (savaşanlar)
رَاطِي (rivayet eden)	→ رَاطِيَاتُ (rivayet edenler)
دَاعِي (çağırın)	→ دَاعِيَاتُ (çağırınlar)
مَاشِي (yürüyen)	→ مَاشِيَاتُ (yürüyenler)
رَاجِي (uman)	→ رَاجِيَاتُ (umanlar)

Bu çoğulların aslı رَاتِمَاتُ، قَاضِيَاتُ، غَازِيَاتُ، رَاطِيَاتُ، دَاعِيَاتُ، مَاشِيَاتُ، رَاجِيَاتُ şeklindedir, fakat ي ve و harfleri ا harfine dönüşmüştür.

6- فَعَلَةٌ vezni:

فَاعِلٌ veznindeki ism-i faillerin çoğulu için kullanılır. Bu vezinden gelen çoğul isimler, genellikle bir işi sürekli veya meslek olarak yapanlar için kullanılır:

كَاتِبٌ (yazan)	→ كَاتِبَاتٌ (yazanlar)
سَاحِرٌ (sihirbaz)	→ سَاحِرَاتٌ (sihirbazlar)
كَامِلٌ (olgun)	→ كَامِلَاتٌ (olgunlar)
بَارٌ (iyi, sâlih)	→ بَارَاتٌ (iyiler, sâlihler)
كَافِرٌ (inkâr eden)	→ كَافِرَاتٌ (inkâr edenler)
عَابِدٌ (kul, ibadet eden)	→ عَابِدَاتٌ (kullar, ibadet edenler)

Ecvef fiillerin ism-i faillerinin çoğulları فَاعِلَةٌ vezninde gelir:

بَائِعٌ (satıcı)	→ بَائِعَاتٌ (satıcılar)
خَائِفٌ (korkan)	→ خَائِفَاتٌ (korkanlar)

7- فَعْلَى vezni:

Helâk, acı, ayıp gibi özelliklere delalet eden sıfatların çoğul yapıları için kullanılır.

Tekilleri şu vezinlerden gelir:

- فَعِيلٌ مَّفْعُولٌ anlamındaki فَعِيلٌ vezni:

قَتِيلٌ (ölü) → قَتَلَى (ölüler)

جَرِيحٌ (yaralı) → جَرِحَى (yaralılar)

صَرِيحٌ (saralı) → صَرَعَى (saralılar)

مَرِيضٌ (hasta) → مَرَضَى (hastalar)

- فَاعِلٌ vezni:

هَالِكٌ (helâk olan) → هَلَكَى (helâk olanlar)

- أَفْعَلٌ vezni:

أَحْمَقٌ (ahmak) → أَحْمَقَى (ahmaklar)

- فُعْلَانٌ vezni:

سَكْرَانٌ (sarhoş) → سَكْرَى (sarhoşlar)

8- فِعْلَةٌ vezni:

كَلْبَانٌ (kalkan) → كَلْبَانَى (kalkanlar)

كُفْرَانٌ (küpe) → كُفْرَانَى (küpeler)

قِرْدَانٌ (maymun) → قِرْدَانَى (maymunlar)

9- فُعْلٌ vezni:

Lâmu'l-fiili illet harflerinden biri olmayan فَاعِلٌ ve فَاعِلَةٌ veznindeki ism-i faillerin

çoğulu için kullanılır:

ضَارِبٌ – ضَارِبَةٌ (vuran, döven) → ضَرَبٌ (vuranlar, dövenler)

قَاعِدٌ – قَاعِدَةٌ (oturan) → قُعْدٌ (oturanlar)

رَاكِعٌ – رَاكِعَةٌ (rükû eden) → رُكْعٌ (rükû edenler)

صَائِمٌ (oruçlu) → صُومٌ (oruçlular)

10- فُعَالٌ vezni:

Lâmu'l-fiili illet harflerinden biri olmayan فَاعِلٌ veznindeki ism-i faillerin çoğulu için

kullanılır:

فَاجِرٌ (günahkar) → فَجَّارٌ (günahkarlar)

تَاجِرٌ (ticaret yapan) → تُجَّارٌ (ticaret yapanlar)

حَاسِدٌ (kıskanan) → حَسَّادٌ (kıskananlar)

كَاتِبٌ (yazan) → كُتَّابٌ (yazanlar)

قَارِئٌ (okuyan) → قُرَّاءٌ (okuyanlar)

نَائِمٌ (uyuyan) → نُومٌ (uyuyanlar)

11- فِعَالٌ vezni:

مَمرٌ (meyve) → مَمَارٌ (meyveler)

جَبَالٌ (dağ) → جَبَالٌ (dağlar)

بَحْرٌ (deniz) → بَحَارٌ (denizler)

ذَنْبٌ (kurt) → ذَنَابٌ (kurtlar)

رَمْحٌ (mızrak) → رِمَاحٌ (mızraklar)

كَرِيمٌ (cömert, soylu) → كِرَامٌ (cömertler, soylular)

12- فُعُولٌ vezni:

رَأْسٌ (baş) → رُؤُوسٌ (başlar)

عَيْنٌ (göz) → عُيُونٌ (gözler)

مَمرٌ (kaplan) → مَمُورٌ (kaplanlar)

عِلْمٌ (ilim) → عُلُومٌ (ilimler)

جُنْدٌ (ordu) → جُنُودٌ (ordular)

13- فِعْلَانٌ vezni:

جُرْدٌ (iri fare) → جِرْدَانٌ (iri fareler)

نَارٌ (ateş) → نِيرَانٌ (ateşler)

جَارٌ (komşu) → جِيرَانٌ (komşular)

حُوتٌ (balık, balina) → حَيْتَانٌ (balıklar, balinalar)

حَائِطٌ (duvar) → حِيطَانٌ (duvarlar)

أَخٌ (erkek kardeş) → إِخْوَانٌ (erkek kardeşler)

عَزَالٌ (ceylan) → غِرْلَانٌ (ceylanlar)

14- فُعْلَانٌ vezni:

ظَهْرٌ (sirt, bel) → ظُهُرَانٌ (sırtlar, beller)

بَطْنٌ (karın) → بُطْنَانٌ (karınlar)

بَلَدٌ (ülke, şehir) → بُلْدَانٌ (ülkeler, şehirler)

فَضِيبٌ (dal, değnek) → فُضْبَانٌ (dallar, değnekler)

كَثِيبٌ (kumul) → كُثْبَانٌ (kumullar)

شُجَاعٌ (cesaretli) → شُجَعَانٌ (cesaretliler)

15- فُعْلَاءٌ vezni:

كَرِيمٌ (cömert, asil) → كُرَمَاءٌ (cömertler, asiller)

جَلِيسٌ (arkadaş, dost) → جُلَسَاءٌ (arkadaşlar, dostlar)

نَدِيمٌ (arkadaş, dost) → نُدَمَاءٌ (arkadaşlar, dostlar)

شَاعِرٌ (şair) → شُعَرَاءٌ (şairler)

رَّئِيسٌ (başkan) → رُؤَسَاءٌ (başkanlar)

فَقِيرٌ (yoksul) → فُقَرَاءٌ (yoksullar)

عَاقِلٌ (akıllı) → عُقَلَاءٌ (akıllılar)

ظَرِيفٌ (zarif, ince) → ظُرَفَاءٌ (zarifler, inceler)

16- Tekili nakıs isim olan isimlerin أَفْعَلَاءُ vezni:

ذَكِيٌّ (zeki) → أَذْكَيَاءُ (zekiler)

عَزِيزٌ (değerli, yüce) → أَعِزَّاءُ (değerliler, yüceler)

قَوِيٌّ (güçlü) → أَقْوِيَاءُ (güçlüler)

وَلِيٌّ (dost) → أَوْلِيَاءُ (dostlar)

17- فَوَاعِلُ vezni:

جَوْهَرٌ (cevher) → جَوَاهِرٌ (cevherler)

قَاعِدَةٌ (kural) → قَوَاعِدٌ (kurallar)

عَامِلٌ (işçi, etken) → عَوَامِلٌ (işçiler, etkenler)

صَوْمَعَةٌ (silo, manastır) → صَوَامِعٌ (silolar, manastırlar)

حَاتِمٌ (yüzük, mühür) → حَوَاتِمٌ (yüzükler, mühürler)

كَاذِبَةٌ (yalan söyleyen kadın) → كَوَازِبٌ (yalan söyleyen kadınlar)

حَائِضٌ (hayızlı kadın) → حَوَائِضٌ (hayızlı kadınlar)

شَاهِقٌ (yüksek, yüce) → شَوَاهِقٌ (yüksekler, yüceler)

شَاهِدٌ (tanık) → شَوَاهِدٌ (tanıklar)

18- فَعَائِلُ vezni:

رِسَالَةٌ (mektup, mesaj) → رَسَائِلٌ (mektuplar, mesajlar)

سَحَابٌ (bulut) → سَحَابٌ (bulutlar)

عَجُوزٌ (yaşlı) → عَجَائِزٌ (yaşlılar)

حَلَوْبَةٌ (sağmal hayvan)	→ حَلَائِبُ (sağmal hayvanlar)
حُمُولَةٌ (yük)	→ حَمَائِلُ (yükler)
صَحِيفَةٌ (sayfa)	→ صَحَائِفُ (sayfalar)
طَرِيقَةٌ (yol)	→ طَرَائِقُ (yollar)
شِمَالٌ (kuzey, sol)	→ شَمَائِلُ (kuzeyler, sollar)

19- فَعَالٍ / أَلْفَعَالِيّ vezni:

دَعْوَى (dava)	→ دَعَاوٍ / أَلدَّعَاوِيّ (davalar)
فَتْوَى (fetva)	→ فَتَاوٍ / أَلْفَتَاوِيّ (fetvalar)
مَوْمَأَةٌ (geniş çöl)	→ مَوَامٍ / أَلْمَوَامِيّ (geniş çöller)
صَحْرَاءُ (çöl)	→ صَحَارٍ / أَلصَّحَارِيّ (çöller)
عَذْرَاءُ (bekar kız)	→ عَذَارٍ / أَلْعَذَارِيّ (bekar kızlar)
حُبْلَى (hamile)	→ حَبَالٍ / أَلْحَبَالِيّ (hamileler)

20- فَعَالِيّ vezni:

صَحْرَاءُ (çöl)	→ صَحَارَى (çöller)
عَذْرَاءُ (bekar kız)	→ عَذَارَى (bekar kızlar)
حُبْلَى (hamile)	→ حَبَالَى (hamileler)
سَكْرَانٌ (sarhoş)	→ سَكَارَى (sarhoşlar)
كَسْلَانٌ (tembel)	→ كَسَالَى (tembeller)
قَضِيَّةٌ (mesele, hüküm)	→ قَضَايَا (meseleler, hükümler)
وَصِيَّةٌ (vasiyet)	→ وَصَايَا (vasiyetler)
بَرِيَّةٌ (yaratılan)	→ بَرَايَا (yaratılanlar)
خَطِيئَةٌ (hata, günah)	→ خَطَايَا (hatalar, günahlar)

21- فَعَالِيٌّ vezni:

كُرْسِيٌّ (oturak)	→	كُرَاسِيٌّ (oturaklar)
فُؤْمَرِيَّةٌ (dişi kumru)	→	فُؤْمَارِيٌّ (dişi kumrular)

22- فَعَالِلٌ vezni:

تَرْجَمَةٌ (çeviri)	→	تَرْجِمٌ (çeviriler)
دَفْتَرٌ (defter)	→	دَفَاتِرٌ (defterler)
جَعْفَرٌ (küçük ırmak)	→	جَعَاظِرٌ (küçük ırmaklar)

23- أَفَاعِلٌ vezni:

إِصْبَعٌ (parmak)	→	أَصَابِعٌ (parmaklar)
أَرْنَبٌ (tavşan)	→	أَرَانِبٌ (tavşanlar)
أُمَّةٌ (parmak ucu)	→	أَنَامِلٌ (parmak uçları)
أَفْضَلٌ (en faziletli)	→	أَفَاضِلٌ (en faziletliler)

24- أَفَاعِيلٌ vezni:

أُسْبُوعٌ (hafta)	→	أَسَابِيعٌ (haftalar)
أَنْشُوطَةٌ (ilmik)	→	أَنَاشِيطٌ (ilmikler)
أَسْطُورَةٌ (efsane)	→	أَسَاطِيرٌ (efsaneler)
بَاطِلٌ (batıl, boş şey)	→	أَبَاطِيلٌ (batıllar, boş şeyler)
أُسْلُوبٌ (üslup)	→	أَسَالِيبٌ (üsluplar)
أَنْبُوبٌ (tüp, boru)	→	أَنَابِيبٌ (tüpler, borular)
إِبْرِيْقٌ (ibrik, çaydanlık)	→	أَبَارِيقٌ (ibrikler, çaydanlıklar)
نَشِيدٌ (marş)	→	أَنَاشِيدٌ (marşlar)
جَوَادٌ (cömert)	→	أَجَاوِيدٌ (cömertler)

25- فَوَاعِيلُ vezni:

حَاتِمَةٌ (son)	→ حَوَاتِيمُ (sonlar)
سَابَاطٌ (üstü kapalı geçit)	→ سَوَابِيطٌ (üstü kapalı geçitler)
تَارِيحٌ (tarih)	→ تَوَارِيحٌ (tarihler)
قَانُونٌ (yasa)	→ قَوَانِينٌ (yasalar)
قَارُورَةٌ (şişe)	→ قَوَارِيرٌ (şişeler)

26- فَعَاعِيلُ vezni:

سِكِّينٌ (bıçak)	→ سِكَائِينٌ (bıçaklar)
إِجَانَةٌ (çamaşır teknesi, küvet)	→ أَجَاجِينٌ (çamaşır tekneleri, küvetler)
صِنَارَةٌ (olta)	→ صِنَائِيرٌ (oltalar)

27- فَعَالِيلُ vezni:

صُنْدُوقٌ (sandık)	→ صِنَادِيقٌ (sandıklar)
فِنْجَانٌ (fincan)	→ فَنَاجِينٌ (fincanlar)
دِينَارٌ (dinar, para)	→ دَنَائِيرٌ (dinarlar, paralar)
عُصْفُورٌ (serçe)	→ عَصَافِيرٌ (serçeler)

28- مَفَاعِلُ vezni:

مُدْرَسَةٌ (okul)	→ مَدَارِسٌ (okullar)
مَقْصَدٌ (amaç)	→ مَقَاصِدٌ (amaçlar)
مَنْزِلٌ (ev)	→ مَنَازِلٌ (evler)
مَسْجِدٌ (mescid, cami)	→ مَسَاجِدٌ (mescidler, camiler)
مَنْجَمٌ (maden ocağı)	→ مَنَاجِمٌ (maden ocakları)
مَرْحَلَةٌ (aşama)	→ مَرَاجِلٌ (aşamalar)

29- مَفَاعِيلُ vezni:

مِفْتَاحُ (anahtar)	→ مَفَاتِيحُ (anahtarlar)
مِصْبَاحُ (lamba)	→ مِصَابِيحُ (lambalar)
مَوْضُوعُ (konu)	→ مَوَاضِيعُ (konular)
مَرْسُومٌ (ferman, buyruk)	→ مَرَايِصٌ (fermanlar, buyruklar, tören)
مِنْدِيلٌ (mendil)	→ مَنَادِيلٌ (mendiller)
مَجْمُوعَةٌ (grup, topluluk)	→ مَجَامِيعُ (gruplar, topluluklar)

30- تَفَاعِيلُ vezni:

تَجْفَافٌ (ata ve süvariye giydirilen bir zırh türü)	→ تَجْفِيفٌ (zırhlar)
تَمْتَالٌ (heykel)	→ تَمَاتِيلٌ (heykeller)
تَصْوِيرٌ (çizim, tasvir)	→ تَصَاوِيرٌ (çizimler, tasvirler)

- Arapçada bazı çoğullar tekilin lafzına uymaz:

مَرءٌ (adam)	→ رِجَالٌ (adamlar)
امْرَأَةٌ (kadın)	→ نِسَاءٌ (kadınlar). ¹⁷⁴

Arapça düzensiz çoğulların Farsçada özellikle klasik edebiyatta sıkça kullanıldığı görülür. Arapçadan Farsçaya geçen kelimeler bazı yazım değişikliğine uğrar. Örneğin Arapçadaki yuvarlak te harfi " ة " Farsçada bazen açık te " ت " olarak yazılır. مَلَّةٌ kelimesinin Farsçada ملت (millet) şeklinde yazılması gibi. Arapçada kelimenin sonundaki elif-i memdûdenin hemzesi Farsçada yazılmaz. عُلَمَاءُ kelimesinin Farsçada علما (olemâ) şeklinde yazılması gibi. Arapçada kelimenin ortasında gelen hemze harfi, Farsçada ye " ي " harfi olarak yazılır. زَائِرٌ kelimesinin Farsçada زائر (zâyir) şeklinde yazılması gibi. Arapçada

¹⁷⁴ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbiku 's-Sarfî*, s. 113-127; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 536-547.

kelimenin sonundaki yuvarlak te " ة " harfi bazen he harfi " ه " şeklinde yazılır. مَدْرَسَةٌ

kelimesinin Farsçada مدرسه (medrese) şeklinde yazılması gibi.

Arapçadan Farsçaya geçen ve Farsçada özellikle klasik edebiyatta kullanılan başlıca düzensiz çoğullar şunlardır:

ملت (millet)	→	ملل (milel/milletler)
مانع (mâni/engel)	→	موانع (mevâni/engeller)
علم (ilm/ilim)	→	علوم (ulûm/ilimler)
قرن (karn/yüzyıl)	→	قرون (kurûn/yüzyıllar)
فن (fen/sanat)	→	فنون (funûn/sanatlar)
اثر (eser)	→	آثار (âsâr/eserler)
نقطه (nokte/nokta)	→	نقاط (nikât/noktalar)
مطلب (metleb/istek)	→	مطالب (metâlib/istekler)
قاضی (kâdî/yargıç)	→	قضات (kudât/yargıçlar)
راوی (râvî/rivayet eden)	→	روايات (ruvât/rivayet edenler)
صورت (suret/şekil)	→	صور (suver/şekiller)
مدرسه (medrese/okul)	→	مدارس (medâris/okullar)
علت (illet/sebep)	→	علل (ilel/sebepler)
جسم (cism/cisim)	→	اجسام (ecsâm/cisimler)
طالب (tâlib/öğrenci)	→	طلبه (talebe/öğrenciler)
خادم (hâdim/hizmet eden, hizmetçi)	→	خدمه (hademe/hizmet edenler, hizmetçiler)
عالم (âlim)	→	علماء (olemâ/âlimler)
تاجر (tâcir/ticaret yapan)	→	تجار (toccâr/ticaret yapanlar)

امر (emr/iş,)	→ امور (umûr/işler)
شیخ (şeyh/yaşlı, hoca, önder)	→ شیوخ (şuyûh/yaşlılar, hocalar, önderler)
فاضل (fâzıl/faziletli)	→ فضلا (fozelâ/faziletli)
عاقل (âkil/akıllı)	→ عقلا (okelâ/akıllılar)
جاهل (câhil/bilgisiz, cahil)	→ جهلا (cohelâ/bilgisizler, cahiller)
حكيم (hekîm/düşünür)	→ حکما (hokemâ/düşünürler)
فقيه (fekîh/fıkıh bilgini)	→ فقها (fokehâ/fıkıh bilginleri)
عمل (emel/iş)	→ اعمال (e'mâl/işler)
قاتل (kâtil/katil)	→ قتله (ketele/katiller)
عامل (âmil/işçi)	→ عمال (ommâl/işçiler)
صاحب (sâhib/arkadaş)	→ اصحاب (eshâb/arkadaşlar)
شريف (şerîf/şerefli, asil)	→ شرفا (şorefâ/şerefli, asiller)
رفيق (refîk/arkadaş)	→ رفقا (rofekâ/arkadaşlar)
شريك (şerîk/ortak)	→ شركا (şorekâ/ortaklar)
كاتب (kâtib/yazar)	→ كتبه (ketebe/yazarlar)
ظالم (zâlim/zalim)	→ ظلمه (zeleme/zalimler)
حرفه (hirfe/meslek)	→ حرف (hiref/meslekler)
سنت (sonnet/sünnet)	→ سنن (sonen/sünnetler)
مجلس (meclis/meclis, toplantı, kurul)	→ مجالس (mecâlis/meclisler, toplantılar, kurullar)
منبر (minber)	→ منابر (menâbir/minberler)
أكبر (ekber/en büyük)	→ اكابر (ekâbir/en büyükler)
افضل (efzel/en erdemli)	→ افضل (efâzil/en erdemliler)

كبير (kebîr/büyük)	→	كبار (kibâr/büyükler)
كریم (kerîm/asil, cömert)	→	كرام (kirâm/asiller, cömertler)
والى (vâlî/vali)	→	ولات (vulât/valiler)
صف (saf)	→	صفوف (sufûf/saflar)
شاعر (şâir/şair)	→	شعرا (şoerâ/şairler)
اديب (edîb/edebiyatçı)	→	ادبا (odebâ/edebiyatçılar)
فاجر (fâcir/günahkâr)	→	فجره (fecere/günahkârlar)
كافر (kâfir/inkâr eden)	→	كفار (koffâr/inkâr edenler)
زائر (zâyir/ziyaretçi)	→	زوار (zuvvâr/ziyaretçiler)
طاهر (tâhir/temiz olan)	→	اطهار (ethâr/temiz olanlar)
فضيلت (fezîlet/erdem)	→	فضايل (fezâyil/erdemler)
همت (himmet/gayret)	→	همم (himem/gayretler)
محن (mihnet/sıkıntı)	→	محن (mihen/sıkıntılar)
مرتبه (mertebe/derece, mertebe)	→	مراتب (merâtib/dereceler, mertebeler)
منفعت (menfe'et/yarar)	→	منافع (menâfi'/yararlar)
دين (dîn/din)	→	اديان (edyân/dinler)
سر (sir/sır)	→	اسرار (esrâr/sırlar)
شاهد (şâhid/tanık)	→	اشهاد (eşhâd/tanıklar)
عظيم (ezîm/yüce)	→	عظام (izâm/yüceler)
حبيب (hebîb/dost)	→	احباب (ehbâb/dostlar)
ضد (zit/zıt, aykırı)	→	اضداد (ezdâd/zıtlar, aykırılar). ¹⁷⁵

¹⁷⁵ Şahinoğlu, s. 58-62; Hânlerî, s. 56-58; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 38-39; Bolelli, s. 122-123.

Arapçadan Farsçaya geçmiş olan kuralsız çoğullar Farsça çoğul eki getirmek suretiyle bir daha çoğul yapılabilir. Bu durumda Arapçadan geçmiş olan çoğul kelime, tekil kabul edilir:

طلبه (telebe/öğrenci) → طلبه ها (telebehâ/öğrenciler)
عمله (e-mele/işçi) → عمله ها (emelehâ/işçiler).¹⁷⁶

1.2 Fiil

İsimden sonra ele alınacak olan bir diğer kelime türü fiildir. Fiil hem Arapça hem Farsçada iş, oluş, hareket bildirir. Fars dil biliminde fiil, Arapçadan alınmış olan " فعل " kavramıyla ifade edilir.

Fiillerin çeşitli bakımdan tasnifine geçmeden önce, Farsçada fiil gövdelerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Farsçada fiiller, gövdeleri bakımından بن ماضی (bon-i mâzî/geçmiş zaman kökü) ve بن مضارع (bon-i muzâri/geniş zaman gövdesi) olmak üzere ikiye ayrılır. Fiillerin zamanı, emir fiil, etken ortaç ve edilgen ortaç, bu fiil gövdeleri esas alınarak elde edilir.

a) بن ماضی Geçmiş Zaman Gövdesi:

Farsçada geçmiş zaman gövdesi, masdarların sonundaki " ن " harfinin atılması suretiyle elde edilir. Geçmiş zaman gövdesi aynı zamanda dili geçmiş zamanın üçüncü tekil şahsı ve hafifletilmiş masdar (مصدر مخفف/masdar-ı muhaffef) anlamı ifade eder.¹⁷⁷

رفت (reft) → رفتن (reften/gidiş, gitmek)

گفت (goft) → گفتن (goften/söylemek)

b) بن مضارع Geniş Zaman Gövdesi:

Geniş zaman gövdesi بن حال (bon-i hâl) olarak da ifade edilir. Geniş zaman gövdesi kurallı ve kuralsız olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca geniş zamanın kurallı

¹⁷⁶ Şahinoğlu, s. 62.

¹⁷⁷ a.e., s. 189.

bir şekilde elde edilşinin de istisnaları olduğunu belirtmek gerekir. Masdarın sonundaki " دن " veya " يدن " harflerinin atılması suretiyle kurallı bir şekilde geniş zaman gövdesi elde edilir.¹⁷⁸

خواندن (hânden/okumak) → خوان (hân)

ماندن (mânden/kalmak) → مان (mân)

خریدن (herîden/ satın almak) → خر (her)

دریدن (derîden/yırtmak) → در (der).

1.2.1 Zamanları Bakımından Fiiller

Hem Arapça hem Farsçada fiiller geçmiş, şimdiki, geniş ve gelecek zaman gibi zamanlara göre farklılık gösterir. Bu farklılıklar, fiilin yapısında meydana gelen değişiklikle ortaya çıkabileceği gibi bazı harf, edat veya zarflar vasıtasıyla da oluşabilir.

1.2.1.1 Geçmiş Zaman

Fiil eğer geçmişte yapıлып biten bir eyleme delalet ederse Arapçada فِعْلٌ مَّاضٍ , Farsçada ise Arapçadan alınmış olan فعل ماضى (fiil-i mâzî) kavramıyla ifade edilir. Örneğin “girmek” fiilinin geçmiş zamanda Arapça ve Farsça çekimleri şu şekildedir:

Gitmek fiilinin geçmiş zamanda Arapça çekim tablosu:

ذَهَبُوا	ذَهَبَا	ذَهَبَ
O erkekler gitti	O iki erkek gitti	O erkek gitti
ذَهَبْنَ	ذَهَبَتَا	ذَهَبَتْ
O kadınlar gitti	O iki kadın gitti	O kadın gitti
ذَهَبْتُمْ	ذَهَبْتُمَا	ذَهَبْتَ
Siz (erkekler) gittiniz	Siz ikiniz gittiniz	Sen (erkek) gittin
ذَهَبْتُنَّ	ذَهَبْتُمَا	ذَهَبْتِ
Siz (kadınlar) gittiniz	Siz ikiniz gittiniz	Sen (kadın) gittin
ذَهَبْنَا	-	ذَهَبْتُ
Biz gittik		Ben gittim

¹⁷⁸ Şahinoğlu, s. 189.

Gitmek fiilinin geçmiş zamanda Farsça çekim tablosu:

رفتم (reftem)	Ben gittim
رفتى (refî)	Sen gittin
رفت (reft)	O gitti
رفتيم (refîm)	Biz gittik
رفتيد (reffîd)	Siz gittiniz
رفتند (reftend)	Onlar gitti

Görüldüğü üzere geçmiş zaman fiil çekiminde Arapça ile Farsça arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılardan en belirginini Arapçada ikil şahıs çekiminin Farsçada olmamasıdır. Farsçada sadece tekil ve çoğul şahıs çekimleri bulunmaktadır. Bir diğer fark ise Arapça fiil çekimlerindeki eril-dişil ayrımının Farsçada olmamasıdır. Örneğin Arapçada gitme eylemini gerçekleştiren eril ise " دَهَبَ " , dişil ise " دَهَبَتْ " fiili kullanılır. Fakat aynı durum Farsça için geçerli değildir. Gitme eylemini ister eril gerçekleştirsin ister dişil, her hâlükarda " رفت " fiili ile ifade edilir. Arapça için söz konusu olan ikil şahıs çekiminin Farsçada bulunmamasının nedeni ise Arapçada çoğulun üç ve üçten fazla, Farsçada ise iki ve ikiden fazla olmasıdır. Dolayısıyla Arapçadaki ikil şahsın Farsçadaki karşılığı çoğul şahıstır.

Arapçada geçmiş zaman için tek bir yapı bulunur. Fakat aynı durum Farsça için geçerli değildir. Farsçada geçmiş zaman fiili kendi içinde bölümlere ayrılır:

1.2.1.1.1 Di’li Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman adıyla da bilinen bu zamanı ifade etmek için Arapçada mazi fiil kullanılır. Farsçada ise bu zamanı ifade etmek için ماضى مطلق (mâzî-yi mutlak) ve ماضى ساده (mâzî-yi sâde) olarak adlandırılan geçmiş zaman yapısı kullanılır. Farsçada di’li geçmiş zaman, “herhangi bir olayı veya hareketi süreklilik, tekrar, arzu, şüphe vb. kavramlara bağlı kalmadan, konuşma anına yakınlığı ya da uzaklığı dikkate alınmadan ifade etmede kullanılır.”¹⁷⁹

Farsçada di’li geçmiş zaman, üçüncü tekil şahıs hariç geçmiş zaman gövdesine شناسه (şinâse) olarak adlandırılan çekim ekleri getirmek suretiyle yapılır:

Di’li Geçmiş Zaman	Geçmiş zaman gövdesi + Çekim eki
ماضى مطلق	بن ماضى + شناسه
رفتم (reftem/gittim)	رفت + م
رفتى (refî/gittin)	رفت + ى
رفت (ref/gitti)	رفت
رفتيم (refîm/gittik)	رفت + يم
رفتيد (refîd/gittiniz)	رفت + يد
رفتند (reftehd/gittiler)	رفت + ند

¹⁷⁹ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 195.

1.2.1.1.2 Şimdiki ve Geniş Zamanın Hikâyesi

Bu zaman Farsçada ماضى استمرارى (mâzî-yi istimrârî) olarak adlandırılır. Mâzî-yi istimrârî “geçmişte görülen şimdiki ya da geniş zamanla ilgili bir eylem veya hareketin konuşma anında anlatılma ve hikâye edilme biçimidir. Geçmişte sürekli veya tekrar tekrar yapılmış bir hareketi konuşma anında da süreklilik anlamı verecek şekilde ifade etmek için kullanılır.”¹⁸⁰

Bu zamanın Arapça karşılığı, muzari fiilin önüne كان nâkıs fiilinin getirilmesi suretiyle elde edilir.¹⁸¹ Muzari fiilin çekimiyle birlikte كان nâkıs fiilinin de şahıslara göre çekimi yapılır. Arapçada şimdiki ve geniş zamanın hikâyesinde كان nâkıs fiilinden sonra muzari fiil yerine ism-i fâil de kullanılabilir.¹⁸²

Biliyordum/bilirdim: كُنْتُ أَعْلَمُ / كُنْتُ عَالِمًا

Farsçada mâzî-yi istimrârî, mâzî-yi mutlak yapısının önüne " می " edatının getirilmesi suretiyle oluşturulur:

¹⁸⁰ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 199.

¹⁸¹ es-Sibâî, Muhammed es-Sibâî, *el-Luğatu'l-Fârisiyye Nahv ve Sarf ve Ta'bir*, Dâru's-Sekâfe li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kahire 1990, s. 117-119; Âzerşeb, Muhammed Ali, *el-Fârisiyye li'l-'Arab*, el-Musteşâriyyetu's-Sekâfiyye li'l-Cumhûriyyeti'l-İslâmiyyeti'l-Îrânîyye fi Dimeşk, Şam 2001, s. 90.

¹⁸² Bkz. Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Fiiller*, Tekin Kitabevi, 2. Baskı, Konya 1994, s. 55.

Arapça karşılığı	Şimdiki ve geniş zamanın hikâyesi ماضی استمراری	می + Geçmiş zaman kökü + çekim eki می + بن ماضی + شناسه
كُنْتُ أَذْهَبُ	می رفتم (mî reftem/ gidiyordum, giderdim)	می + رفت + م
كُنْتَ تَذْهَبُ / كُنْتِ تَذْهَبِينَ	می رفتی (mî reftî/ gidiyordun, giderdin)	می + رفت + ی
كَانَ يَذْهَبُ / كَانَتْ تَذْهَبُ	می رفت (mî reft/ gidiyordu, giderdi)	می + رفت
كُنَّا نَذْهَبُ	می رفتیم (mî reftûm/ gidiyorduk, giderdik)	می + رفت + یم
كُنْتُمْ تَذْهَبُونَ / كُنْتِ تَذْهَبِينَ	می رفتید (mî reftîd/ gidiyordunuz, giderdiniz)	می + رفت + ید
كَانُوا يَذْهَبُونَ / كَانَتْ يَذْهَبْنَ	می رفتند (mî reftend/ gidiyorlardı, giderlerdi)	می + رفت + ند

1.2.1.1.3 Duyulan Geçmiş Zaman

Duyulan geçmiş zaman Farsçada ماضی نقلی (mâzî-yi naklî) olarak isimlendirilir.

“Duyulan geçmiş zaman, eylemin veya hareketin konuşma anından, bulunulan zamandan daha öncelerde gerçekleştiğini; konuşan veya yazanın, eylemin yapılmış ve bitmiş olduğunu kesin olarak görmediğini, bilmediğini ya başkasından duyduğunu, farkında olmadan işlediğini ya da sonradan farkına vardığını ifade eder. Bu zaman, geçmişte başlamış, etkisi veya sonucu şimdiye kadar devam eden eylemleri anlatmada da kullanılır.”¹⁸³

¹⁸³ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 203.

Mâzî-yi naklî, geçmiş zaman köküne "ه" harfi ve kaynaştırma harfi olan "ا" harfinin eklenmesi ve daha sonra çekim ekinin de eklenmesi ile oluşturulur. Üçüncü tekil şahıs için çekim eki yerine است ifadesi eklenir. Bu zamanın Arapça karşılığının mazi fiilin önüne قد getirilmek suretiyle elde edildiği söylene de¹⁸⁴ bu her zaman için geçerli değildir. Çünkü Arapçada geçmiş zaman kullanılırken fiilin etkisinin devam edip etmediği, söyleyenin veya yazanın eylemi gerçekleştirene tanıklık edip etmediği gibi hususların gerek klasik dönem gerekse modern dönem Arap dil bilginlerince zikredildiğine rastlayamadık. Bunun yerine Arapçada mazi fiilden önce ... سَمِعْتُ أَنَّ ... (işittim ki...), ... يُقَالُ إِنَّ ... (denir ki...) gibi ifadeler kullanılır. Ayrıca Arapçada eylemin etkisinin devam ettiği belirtilmek isteniyorsa مَا زَالَ ifade kullanılır. Örneğin دَانِشْجُو بِي مَدْرَسَه رَفْتَه اسْت (dânişcû be medrese refte est/öğrenci okula gitmiştir) cümlesi Farsçada öğrencinin okula gittiği ve hâlâ okulda olduğu anlamı içerir. Bu cümlenin Arapçaya çevirisi قَدْ ذَهَبَ الطَّالِبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ وَمَا زَالَ فِي الْمَدْرَسَةِ şeklinde olur. Farsçada mâzî-yi naklî şu şekilde yapılır:

Duyulan geçmiş zaman ماضى نقلى	Mazi fiil kökü + ه + çekim eki بن ماضى + ه + شناسه
رفته ام (refte em/gitmişim)	رفت + ه + ام
رفته ای (refte î / gitmişsin)	رفت + ه + ای
رفته است (refte est/ gitmiştir)	رفت + ه + است
رفته ایم (refte îm/gitmişiz)	رفت + ه + ایم
رفته اید (refte îd/gitmişsiniz)	رفت + ه + اید
رفته اند (refte end/gitmişler)	رفت + ه + اند

¹⁸⁴ Hânlerî, *Kavâ'idu'l-Luğati'l-Fârisiyye*, çev. Emîn Abdulmecîd Bedevî, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire 2005, s. 45; Âzerşeb, s. 98.

Mâzî-yi naklî'nin olumsuz fiilin başına " ن " harfî getirilmek suretiyle yapılır. Mâzî-yi naklî'nin olumsuz, fiilin henüz gerçekleşmediği ama gerçekleşme ihtimalinin bulunduğunu ifade etmek için kullanılır.¹⁸⁵ Bu durumda Arapçada ise *بَعْدُ حَتَّى الْآنَ* veya *بَعْدُ حَتَّى الْآنَ* ifadeleri kullanılır. Örneğin "Muhammed henüz okula gitmedi" cümlesi Farsçada *محمد هنوز* " *مُ يَذْهَبُ* (Muhammed henüz be medrese ne refte est) şeklinde; Arapçada ise *مُ يَذْهَبُ* şeklinde ifade edilir.

1.2.1.1.4 Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Bu fiil, bir eylemin geçmiş zamanda başka bir eylemden önce gerçekleştiğini ifade etmek için kullanılır. Farsçada bu zamana *ماضى بعيد* (mâzî-yi beîd) denir. Mâzî-yi beîd, geçmiş zaman köküne " ه " harfî ve daha sonra " بود " geçmiş zaman kökünün çekim eki getirilmiş halinin eklenmesi suretiyle yapılır. Bu zamanın Arapça karşılığının mazi fiile *كَانَ* + getirilmek suretiyle elde edildiği belirtilir.¹⁸⁶

¹⁸⁵ es-Sibâî, s. 192.

¹⁸⁶ Âzerşeb, s. 96; es-Sibâî, s. 126.

Arapça karşılığı	Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi ماضى بعيد	Geçmiş zaman kökü + ه + بود + çekim eki بن ماضى + ه + بود + شناسه
كُنْتُ قَدْ ذَهَبْتُ	رفته بودم (refte bûdem/gitmiştim)	رفت + ه + بود + م
كُنْتَ قَدْ ذَهَبْتَ / كُنْتِ قَدْ ذَهَبْتِ	رفته بودی (refte bûdî/gitmiştin)	رفت + ه + بود + ى
كَانَ قَدْ ذَهَبَ / كَانَتْ قَدْ ذَهَبَتْ	رفته بود (refte bûd/gitmişti)	رفت + ه + بود
كُنَّا قَدْ ذَهَبْنَا	رفته بودیم (refte bûdîm/gitmiştik)	رفت + ه + بود + یم
كُنْتُمْ قَدْ ذَهَبْتُمْ / كُنْتُنَّ قَدْ ذَهَبْتُنَّ	رفته بودید (refte bûdîd/gitmiştiniz)	رفت + ه + بود + ید
كَانُوا قَدْ ذَهَبُوا / كَانْنَ قَدْ ذَهَبْنَ	رفته بودند (refte bûdend/gitmişlerdi)	رفت + ه + بود + ند

Bu zamanın, bir eylemden önce gerçekleşen başka bir eylemi ifade etmek üzere kullanıldığını belirtmiştik. Örneğin “ben eve ulaştığımda babam hastaneye gitmişti” cümlesinde babanın hastaneye gitme eylemi, bu cümleyi söyleyen kişinin eve ulaşma eyleminden önce gerçekleşmiştir. Bu durumda Farsçada “babam hastaneye gitmişti” cümlesini ifade etmek için mâzî-yi beîd kullanılır. Zikredilen cümlelerin Farsçası ve Arapça karşılığı şu şekildedir:

وقتی که من به خانه رسیدم پدرم به بیمارستان رفته بود

(vektî ki men be hâne resîdem pederem be bîmâristan refte bûd)

فِي الْوَقْتِ الَّذِي وَصَلْتُ فِيهِ إِلَى الْمَنْزِلِ كَانَ أَبِي قَدْ ذَهَبَ إِلَى الْمُسْتَشْفَى

1.2.1.1.5 Sürmekte Olan Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Farsçada ماضی ملموس (mâzî-yi melmûs) veya ماضی مستمرّ (mâzî-yi mostemir) olarak isimlendirilen bu fiil, genellikle geçmiş zamanda bir eyleme başka bir eylemin eşlik ettiğini ifade etmek için kullanılır. Bu fiilin, mâzî-yi istimrârî'nin fer'î olduğunu ileri süren Fars dil bilimcileri de vardır.¹⁸⁷ Mâzî-yi melmûs'un bizatihi Arapça karşılığının bulunduğu söylenemez, fakat bazı durumlarda Farsçadaki mâzî-yi istimrârî'nin Arapça karşılığı olan مضارع + فعل ماضع 'den önce عِنْدَمَا ifadesinin getirilmesi suretiyle elde edilebileceği söylenebilir. Mâzî-yi melmûs, داشتن (daştēn) fiilinin mâzî-yi mutlak çekimine çekimlenecek fiilin mâzî-yi istimrârî çekiminin ilave edilmesi suretiyle elde edilir:

Sürmekte olan şimdiki zamanın hikâyesi	fiili + çekim eki + mâzî-yi istimrârî داشتن
ماضی ملموس	داشتن + شناسه + ماضی استمراری
داشتم می رفتم (daştēn mî refteṁ/gitmekteydim)	داشت + م + می رفتم
داشتی می رفتی (daştî mî refṯî/gitmekteydin)	داشت + ی + می رفتی
داشت می رفت (daşt mî refṯ/gitmekteydi)	داشت + می رفت
داشتیم می رفتیم (daştîm mî refṯîm/ gitmekteydik)	داشت + یم + می رفتیم
داشتید می رفتید (daştîd mî refṯîd/gitmekteydiniz)	داشت + ید + می رفتید
داشتند می رفتند (daştēnd mî refṯēnd/gitmekteydiler)	داشت + ند + می رفتند

¹⁸⁷ Şariat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 110.

Örneğin “eve giderken (gitmekteyken) arkadaşımı gördüm” cümlesinde eve gitme eylemine arkadaşını görme eylemi eşlik etmiştir. Bundan dolayı bu cümlelerin Farsçasında şu şekilde mâzî-yi melmûs kullanılır:

داشتم به خانه می رفتم دوستم را دیدم

(daştem be hâne mî refthem dustem râ dîdem)

Bu cümlelerin Arapça karşılığı ise muzari fiilden önce عندما ve كان getirmek suretiyle ifade edilebilir:

عِنْدَمَا كُنْتُ أَذْهَبُ إِلَى الْمَنْزِلِ رَأَيْتُ صَدِيقِي

1.2.1.1.6 İstek Kipinin Geçmiş Zamanı

Farsçada ماضى التزامى (mâzî-yi iltizâmî) olarak adlandırılan bu fiil, bir eylemin geçmişte gerçekleşme gerekliliğini, isteğini veya eylemin geçmiş zamanda gerçekleşme ihtimalini veya şüphesini ifade etmek için kullanılır.

Mâzî-yi iltizâmî, çekimlenecek fiilin "هـ" eklenmiş geçmiş zaman köküne “بودن (bûden)” fiilinin geniş zaman kökü olan "باش" fiilinin çekim eki almış halinin eklenmesiyle elde edilir:

İstek kipinin geçmiş zamanı ماضى التزامى	Geçmiş zaman kökü + هـ + باش + çekim eki بن ماضى + هـ + باش + شناسه
رفته باشم (refte bâşem/gitmiş olayım)	رفت + هـ + باش + م
رفته باشی (refte bâşî/gitmiş olası)	رفت + هـ + باش + ی
رفته باشد (refte bâşed/gitmiş olsun)	رفت + هـ + باش + د
رفته باشیم (refte bâşîm/gitmiş olalım)	رفت + هـ + باش + یم
رفته باشید (refte bâşîd/gitmiş olasınız)	رفت + هـ + باش + ید
رفته باشند (refte bâşend/gitmiş olsunlar)	رفت + هـ + باش + ند

Bu fiilin bizatihi Arapça karşılığının olduğu söylenemez. Fakat kullanıldığı anlama göre farklı karşılıklarının veya çevirilerinin söz konusu olduğu söylenebilir. Örneğin bir eylemin geçmiş zamanda gerçekleşmiş olmasını dileme, arzulama, temenni etme durumunda Arapçada " لَيْتَ " kullanılabilir. Örneğin “keşke kardeşim okula ulaşmış olsa” cümlesinde Farsçada mâzî-yi iltizâmî kullanılırken, Arapça karşılığı olarak " لَيْتَ " kullanılabilir:

كاش برادرم به مدرسه رسیده باشد

(Kâş berâderem be medrese resîde bâşed)

لَيْتَ أَخِي وَصَلَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ

Geçmiş zamanda bir eylemin gerçekleştirilmiş olup olmamasıyla ilgili şüphe durumu ifade edilmek isteniyorsa yine Farsçada mâzî-yi iltizâmî kullanılır. Arapça karşılığı olarak ise mazi fiilden önce çekimli haliyle " إِنْ كَانَ قَدْ " yapısı kullanılabilir. Örneğin “bilmiyorum bu kitabı okumuş mudur yoksa okumamış mıdır?” cümlesini Farsça ifade etmek için mâzî-yi iltizâmî kullanılırken, Arapça karşılığı olarak " إِنْ كَانَ قَدْ " yapısı kullanılabilir:¹⁸⁸

نمیدانم این کتاب را خوانده باشد یا نه

(nemîdânem in kitâb ra hande bâşed yâ ne)

لَا أُذْرِي إِنْ كَانَ قَدْ قَرَأَ هَذَا الْكِتَابَ أَمْ لَا

Bir eylemin geçmiş zamanda gerçekleşme durumuna karşı korku, ihtimal ve zan gibi duygu ve düşünceleri ifade etmek için ve yine bir eylemin geçmiş zamanda yapılmış olma gerekliliğini ifade etmek için Farsçada kullanılan mâzî-yi iltizâmîye karşılık olarak Arapçada أَنْ edatına ilave olarak كَانَ fiilinin muzârî çekimi قَدْ ve mazi fiil yapısı kullanılabilir. Örneğin “yemeğin yanmış olmasından korkuyorum” cümlesini Farsça ifade etmek için mâzî-yi iltizâmî kullanılırken, Arapça karşılığı olarak " أَنْ + يَكُونُ + قَدْ + فعل مضارع " yapısı kullanılabilir:¹⁸⁹

می ترسم غذا سوخته باشد

(mî tersem ğezâ suhte bâşed)

¹⁸⁸ es-Sibâî, s. 130.

¹⁸⁹ a.e., s. 130.

أَحْسَنَى أَنْ يَكُونَ الْأَكْلُ قَدْ اخْتَرَقَ

“Kardeşim eve varmış olmalı” cümlesinin Farsça ve Arapça ifade ediliş biçimi şu şekilde olabilir:

باید برادرم به خانه رسیده باشد

(bâyed berâderem be hâne resîde bâşed)

يَجِبُ أَنْ يَكُونَ أَخِي قَدْ وَصَلَ إِلَى الْمَنْزِلِ

“Bu kitabı okumuş olabilirsin” cümlesinin Farsça ve Arapça ifade ediliş biçimi şu şekilde olabilir:

شاید این کتاب را خوانده باشی

(şâyed in kitâb ra hânde bâşî)

رُبَّمَا تَكُونُ قَدْ قَرَأْتَ هَذَا الْكِتَابَ

1.2.1.2 Şimdiki ve Geniş Zaman

Hem Arapça hem de Farsçada şimdiki zaman ve geniş zaman için tek bir fiil yapısı kullanılır. Arapçada şimdiki ve geniş zaman için "فِعْلٌ مُضَارِعٌ" tabiri kullanılır. Farsçada da “مضارع اخباری (muzârî-yi ihbârî)” tabiri kullanılır. Hem Arapçada hem Farsçada fiil-i muzarînin şimdiki zaman veya geniş zaman ifade ettiği bağlama veya cümlenin geneline bakarak anlaşılır. “Gitmek” fiilinin Arapçada şimdiki ve geniş zamana göre çekimi şu şekildedir:

يَذْهَبُونَ O erkekler gidiyor/gider	يَذْهَبَانِ O iki erkek gidiyor/gider	يَذْهَبُ O erkek gidiyor/gider
يَذْهَبْنَ O kadınlar gidiyor/gider	تَذْهَبَانِ O iki kadın gidiyor/gider	تَذْهَبُ O kadın gidiyor/gider
تَذْهَبُونَ Siz erkekler gidiyorsunuz/gidersiniz	تَذْهَبَانِ Siz iki erkek gidiyorsunuz/gidersiniz	تَذْهَبُ Sen erkek gidiyorsun/gidersin
تَذْهَبْنَ Siz kadınlar gidiyorsunuz/gidersiniz	تَذْهَبَانِ Siz iki kadın gidiyorsunuz/gidersiniz	تَذْهَبِينَ Sen kadın gidiyorsun/gidersin
نَذْهَبُ Biz gidiyoruz/giderim	-	أَذْهَبُ Ben gidiyorum/giderim

Farsça muzarî fiil, geniş zaman kökünün çekimli halinin başına " می " edatının getirilmesi suretiyle oluşturulur. "Gitmek" fiilinin Farsçada şimdiki ve geniş zamana göre çekimi ise şu şekildedir:

Şimdiki ve geniş zaman fiili مضارع اخباری	می + geniş zaman kökü + çekim eki
می روم (mî revem/gidiyorum, giderim)	می + رو + م
می روی (mî revî/ gidiyorsun, gidersin)	می + رو + ی
می رود (mî reved/gidiyor, gider)	می + رو + د
می رویم (mî revîm/gidiyoruz, gideriz)	می + رو + یم
می روید (mî revîd/gidiyorsunuz, gidersiniz)	می + رو + ید
می روند (mî revend/gidiyorlar, giderler)	می + رو + ند

Muzari fiil hem Arapçada hem Farsçada bir nitelik veya genel durumunun devamlılığını ya da genel bir durumu ifade ettiğinde geniş zaman anlamı içerir. Örneğin "sonbaharda çoğu ağacın yaprakları sararır" cümlesinin Arapça ve Farsça ifade edilmişinde kullanılan muzari fiil, geniş zaman anlamı içerir:

در پاییز برگهای اغلب درختان زرد می شود

(der pâÿîz berghâ-yi eġleb-i dırehtân zerd mî şevved)

مُعْظَمُ الْأَشْجَارِ تَصْفَرُّ أَوْرَاقُهَا فِي الْحَرِيفِ

Bu cümlelerde "sararır" anlamındaki زرد می شود (zerd mî şevved) ve تَصْفَرُّ muzari fiilleri geniş zaman anlamında kullanılmıştır.

Hem Arapça hem Farsçada muzari fiil, bazı karineler yoluyla gelecek zaman anlamına gelebilir.

Arapçada muzari fiilin gelecek zaman anlamını içerdiğine delalet eden bazı unsurlar vardır:

- a) " س " harfi: وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ (Zulmedenler hangi akıbete uğrayacaklarını göreceklerdir.)¹⁹⁰
- b) " سَوْفَ " : سَوْفَ تَتَذَمَّرُ عَلَى كَسَلِكَ (tembelliğine pişman olacaksın.)
- c) Muzari fiili olumsuzlayan " لَنْ " nasb edatı: لَنْ يَنْجَحَ الْكَسُولُ (tembel, başarılı olamayacak.)
- d) " لَمَّا " ve " مَّ " haricindeki cezm eden edatlar: إِنَّ تُسَافِرَ فَاللَّهُ يَكْفُلُكَ بِرِعَائِيهِ (eğer yolculuğa çıkarsan, Allah seni koruyup gözetleyecektir.)
- e) Tevkîd nunları: لَيْسَ جَنَّتٌ وَلَيْكُونًا مِنَ الصَّاعِرِينَ ... (mutlaka zindana atılacak ve elbette küçük düşürülenlerden olacaktır.)¹⁹¹
- f) Teraccî edatı: لَعَلِّي أُبْلَغُ قَصْدِي (Belki, umulur ki istediğime kavuşurum)
- g) Talep ifadeleri: يَرْحَمَكَ اللَّهُ (Allah sana rahmet/merhamet etsin.)¹⁹²

Muzârî-yi ihbârînin Farsçada gelecek zaman anlamı ifade edebilmesi için فردا (ferdâ/yarın) ve سال آينده (sâl-i âyende/gelecek yıl) gibi, fiilin gelecek zamana delalet ettiğini gösterir zaman ifadelerinin kullanılması gerekir. Örneğin سال آينده به استانبول می روم (sâl-i âyende be İstanbul mî revem/gelecek yıl İstanbul'a gidiyorum) cümlesindeki می روم (mî revem/gidiyorum) ifadesi, سال آينده (sâl-i âyende/gelecek yıl) karinesinden dolayı, “gideceğim” anlamına gelir.

¹⁹⁰ Şuârâ, 26/227.

¹⁹¹ Yûsuf, 12/32.

¹⁹² el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 26.

1.2.1.2.1 Sürmekte Olan Şimdiki Zaman

Sürmekte olan şimdiki zaman, Farsçada “ مضارع ملموس (muzârî-yi melmûs) ” olarak isimlendirilir. “Sadece modern dilde görülen bu zaman, konuşma anındaki eylemlerin, sürmekte olan olayların ifade edilmesinde kullanılır. Meydana gelmek üzere olan ya da gerçekleşmekte olan bir eylemi, olayı veya bir hareketi ifade eder.”¹⁹³

Sürmekte olan şimdiki zaman, داشتن (dâştên) fiilinin geniş zaman kökünün çekimli haline می ve muzârî-yi ihbârî çekiminin eklenmesiyle elde edilir:

Sürmekte olan şimdiki zaman مضارع ملموس	داشتن fiilinin geniş zaman kökü + çekim eki + می + fiilin geniş zaman kökü + çekim eki بن مضارع فعل داشتن + شناسه + می + بن مضارع + شناسه
دارم می روم (dârem mî revem/gitmekteyim)	دار + م + می + رو + م
داری می روی (dârî mî revî/ gitmektesin)	دار + ی + می + رو + ی
دارد می رود (dâred mî reved/gitmektedir)	دار + د + می + رو + د
داریم می رویم (dârîm mî revîm/gitmekteyiz)	دار + یم + می + رو + یم
دارید می روید (dârîd mî revîd/gitmektesiniz)	دار + ید + می + رو + ید
دارند می روند (dârend mî revend/gitmekteler)	دار + ند + می + رو + ند

¹⁹³ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 233.

Muzârî-yi melmûsun Arapçada bizatihi karşılığı bulunmamaktadır; fakat cümleye الآن (şimdi) gibi zaman zarfları eklemek suretiyle karşılığının bulunması mümkündür. Örneğin “ دارم به مدرسه می روم (dârem be medrese mî revem/okula gitmekteyim) ” cümlesinde eylemin, konuşma anında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Farsça bu cümledeki muzârî-yi melmûsun yerine Arapçada cümleye الآن getirilerek muzari fiil kullanılabilir: أَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ الآن (şimdi okula gidiyorum).

1.2.1.2.2 İstek Kipinin Şimdiki Zamanı

İstek kipinin şimdiki zamanı Farsçada “ مضارع التزامى (muzârî-yi iltizâmî) ” olarak adlandırılır. “Eylemin yapılması dileğini bildirir, isteği veya niyeti gösterir. Bu zamanda, herhangi bir eylemi ya da hareketi gerçekleştirmeye niyet ediş anlamı bulunur. *Muzârî-i iltizâmî, iltizâmî/istek* kipinden olduğundan asla kesinlik bildirmez, daha çok *bildirme* kipinden bir zamanla birlikte bağımlı olarak kullanılır.”¹⁹⁴

Muzârî-yi iltizâmî, geniş zaman kökünün başına " ب " harfinin ve sonrasına çekim ekinin getirilmesi suretiyle elde edilir:

İstek kipinin şimdiki zamanı مضارع التزامى	ب + geniş zaman kökü + çekim eki ب + بن مضارع + شناسه
بروم (berevem/gideyim)	ب + رو + م
بروی (bervî/gidesin)	ب + رو + ی
برود (bereved/gitsin)	ب + رو + د
برویم (bervîm/gidelim)	ب + رو + یم
بروید (bervîd/gidesiniz)	ب + رو + ید
بروند (bervend/gitsinler)	ب + رو + ند

¹⁹⁴ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 235.

Muzârî-yi melmûsta fiilin başına getirilen " ب " harfi, کردن (kerden/yapmak, etmek) fiilinin geniş zaman kökü olan " کن " ve بودن (bûden/olmak) fiilinin geniş zaman kökü olan " باش " fiiline bitişmez.

Muzârî-yi iltizâmînin Farsçada geniş bir kullanım alanı vardır. Kullanım alanına göre Arapçada farklı karşılıklarının bulunması mümkündür. Muzârî-yi iltizâmînin Farsçada yaygın olarak kullanıldığı yerler:¹⁹⁵

- a) Gereklilik anlamını ifade etmede: من باید بخوام (men bâyed behâbem/uyumalıyım, uyumam gerekir). Gereklilik anlamı bildiren bu tür cümlelerin Arapça karşılığında يَجِبُ عَلَيَّ أَنْ أَنَام yapısıyla birlikte muzari fiil kullanılır: كَاشِ بَرَادَرَمِ فَرْدَا بَه (kâş berâderem ferdâ be medrese bereved/keşke kardeşim yarın okula gitse). Bu yapının Arapça karşılığı için فَعْلٌ مُضَارِعٌ لَيْتَ + فَعْلٌ مُضَارِعٌ veya فَعْلٌ مُضَارِعٌ لَيْتَ + أَنْ أَنَام yapısı kullanılabilir: أَمْتَنِي أَنْ يَذْهَبَ أَخِي إِلَى الْمَدْرَسَةِ غَدًا لَيْتَ أَخِي يَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ غَدًا.
- b) Gelecek zamanda gerçekleşmesi umulan eylemleri bildirmede: كَاشِ بَرَادَرَمِ فَرْدَا بَه (eger be medrese berevî berâderem râ mî bînî/ eğer okula gidersen kardeşimi görürsün). Bu cümlelerin Arapça karşılığında muzari fiili cezmeden إِنَّ edatı kullanılabilir: إِنَّ تَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ تَرَى أَخِي.
- c) Şimdiki, geniş veya gelecek zaman anlamında kullanılan şart anlamı bildiren cümlelerde: كَاشِ بَرَادَرَمِ فَرْدَا بَه (eger be medrese berevî berâderem râ mî bînî/ eğer okula gidersen kardeşimi görürsün). Bu cümlelerin Arapça karşılığında muzari fiili cezmeden إِنَّ edatı kullanılabilir: إِنَّ تَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ تَرَى أَخِي.
- d) Geçmişte yapılan bir eylemin sebebini bildiren cümlelerin ifade edilmesinde: كَاشِ بَرَادَرَمِ فَرْدَا بَه (berâye inke berâdereş râ bebîned, be İstanbul ref/kardeşini görmek için İstanbul'a gitti). Bu tür cümlelerin Arapça ifade edilmesinde مِنْ أَجْلِ أَنْ يَرَى أَحَاهُ ذَهَبَ لِي مِنْ أَجْلِ، لِأَجْلِ veya لِي gibi ifadeler kullanılabilir: مِنْ أَجْلِ أَنْ يَرَى أَحَاهُ ذَهَبَ لِي مِنْ أَجْلِ، لِأَجْلِ إِلَى اسْتَنْبُولَ.
- e) Gelecek zamanın hikâyesinin oluşumunda yardımcı olarak: Gelecek zamanın hikâyesinin nasıl oluşturulduğu araştırmamızın ileriki kısmında ele alınacaktır.

¹⁹⁵ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 236-238.

Şimdilik bu konuya girmiyoruz. Fakat bu noktada bizi ilgilendiren gelecek zamanın hikâyesinin oluşturulmasında muzârî-yi iltizâmînin kullanılıyor olmasıdır. Örneğin “İstanbul’a gidecektim” cümlesinin Farsça ifade edilmesinde muzârî-yi iltizâmî yapısı da kullanılır: می خواستم به استانبول بروم (mî hastem be İstanbul berevem/İstanbul’a gidecektim). Bu tür cümlelerin Arapça karşılığının ifade edilmesinde كُنْتُ سَأَذْهَبُ إِلَى اسْتَنْبُولٍ + سَ + فِعْلٌ مُضَارِعٌ yapısı kullanılabilir:

f) Yeterlik anlamını ifade etmede: می توانم به تهران بروم (mî tevânem be Tehran berevem/Tahran’a gidebilirim). Bu tür cümlelerin Arapça karşılığının ifade edilmesinde اسْتَطِيعُ أَنْ أَذْهَبَ إِلَى اسْتَنْبُولٍ fiili kullanılabilir:

g) İstek, arzu anlamını ifade etmede: می خواهم امشب زود بخوابم (mî hâhem imşeb zûd behâbem/bu gece erken uyumak istiyorum). Bu tür cümlelerin Arapça karşılığının ifade edilmesinde أُرِيدُ أَنْ أَنَامَ مُبَكَّرًا هَذِهِ اللَّيْلَةَ fiili kullanılabilir:

1.2.1.3 Gelecek Zaman

Arapçada gelecek zaman, muzari fiilin başına " س " veya " سَوْفَ " harflerinin getirilmesi suretiyle elde edilir. Diğer bazı durumlarda da muzari fiilin gelecek zaman anlamına delalet ettiği daha önce belirtilmişti.

Farsçada gelecek zaman “ آينده (âyende) ” kavramıyla ifade edilir. Farsçada gelecek zaman, “ خواستن (hâsten) ” fiilinin geniş zaman kökü olan “ خواه (hâh) ”ın çekimli haline, fiilin geçmiş zaman kökünün çekimsiz halinin eklenmesi suretiyle elde edilir:

Arapça karşılığı	Gelecek zaman آینده	fiilin geniş zaman kökü olan خواه + çekim eki + fiilin geçmiş zaman kökü بن مضارع فعل خواستن " خواه " + شناسه + بن ماضی
سَأَدْهَبُ	خواهم رفت (hâhem reft/gideceğim)	خواه + م + رفت
سَتَدْهَبُ / سَتَدْهَبِينَ	خواهی رفت (hâhî reft/ gideceksin)	خواه + ی + رفت
سَيَدْهَبُ / سَيَدْهَبِينَ	خواهد رفت (hâhed reft/ gidecek)	خواه + د + رفت
سَنَدْهَبُ	خواهیم رفت (hâhîm reft/ gideceğiz)	خواه + یم + رفت
سَتَدْهَبُونَ / سَتَدْهَبِينَ	خواهید رفت (hâhîd reft/ gideceksiniz)	خواه + ید + رفت
سَيَدْهَبُونَ / سَيَدْهَبِينَ	خواهند رفت (hâhend reft/ gidecekler)	خواه + ند + رفت

Farsçada bileşik fiillerin gelecek zamanı, " خواستن " fiilinin geniş zaman kökü olan “

خواه”ın bileşik fiillerin arasına getirilmesi suretiyle yapılır:¹⁹⁶

ورزش خواهم کرد (verzeş hâhem kerd/spor yapacağım).

¹⁹⁶ Sârâ Behzâd, Ahmed Cabbârî, Ahmed Keffâş Hûş, Hüseyin Reza Murâdî, *Peyke Parsi (Mokeddemâtî)*, İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı, Ankara 2015, s. 54.

Ön ekli fiillerin gelecek zamanı ise bileşik fiillerin gelecek zamanı gibidir. Ön ekli fiillerin gelecek zamanı "خواستن" fiilinin geniş zaman kökü olan "خواه"ın ön ek ile fiil arasına getirilmesi suretiyle yapılır:¹⁹⁷

بر خواهم گشت (ber hâhem gešt/döneceğim).

1.2.1.3.1 Gelecek Zamanın Hikâyesi

Gelecek zamanın hikâyesi Farsçada گذشته آیندگی (gozešte-i âyendegî) olarak adlandırılır. Gelecek zamanın hikâyesi, geçmişte yapılması düşünülen, istenilen, tasarlanan bir eylemin şimdiki zamanda anlatımını ifade eder. Gozešte-i âyendegî, "خواستن" fiilinin geçmiş zaman kökünün çekimli halinin başına "می" edatının ve sonrasına çekimlenecek fiilin geniş zaman kökünün çekim eki almış halinin başına "ب" eklenmiş halinin eklenmesi suretiyle elde edilir. Arapçada gelecek zamanın hikâyesi, كَانَ + س + فِعْلٌ مُضَارِعٌ yapısıyla oluşturulabilir:

¹⁹⁷ Bkz. Kanar, Mehmet, *Farsça Dilbilgisi*, Say Yayınları, İstanbul 2015, s. 24.

Arapça karşılığı	Gelecek zamanın hikâyesi گذشته آیدگی	fiilinin geçmiş zaman kökü + çekim eki + geniş zaman kökü + çekim eki می + بن ماضی فعل خواستن + شناسه + بن ماضی + شناسه
كُنْتُ سَأَدْهَبُ	می خواستم بروم (mî hastem berevem/gidecektim)	می + خواست + م + ب + رو + م
كُنْتُ سَتَدْهَبُ / كُنْتُ سَتَدْهَبِينَ	می خواستی بروی (mî hastî berevî/gidecektin)	می + خواست + ی + ب + رو + ی
كَانَ سَيَدْهَبُ / كَانَتْ سَتَدْهَبُ	می خواست برود (mî hast bereved/ gidecekti)	می + خواست + ب + رو + د
كُنَّا سَتَدْهَبُ	می خواستیم برویم (mî hastîm berevîm/gidecektik)	می + خواست + یم + ب + رو + یم
كُنْتُمْ سَتَدْهَبُونَ / كُنْتُمْ سَتَدْهَبِينَ	می خواستید بروید (mî hastîd berevîd/gidecektiniz)	می + خواست + ید + ب + رو + ید
كَانُوا سَيَدْهَبُونَ / كَانْنَ سَيَدْهَبِينَ	می خواستند بروند (mî hastend berevend/gideceklerdi)	می + خواست + ند + ب + رو + ند

Farsçada gelecek zamanın hikâyesi, می خواست ifadesinden ayrı olarak بنا بود (binâ bûd) ve بنا بود بروم¹⁹⁸ (binâ bûd berevem/gidecektim) gibi ifadeler kullanılarak da oluşturulabilir: قرار بود (karâr bûd) قرار بود بروم (karâr bûd berevem/gidecektim).

1.2.1.4 Emir Fiil

Muhataba bir eylemi yerine getirmesi buyrulduğunda kullanılan fiil, emir fiildir. Farsçada emir fiilin, tekil ikinci şahıs ve çoğul ikinci şahıs için olmak üzere iki çekimli şahıs vardır.¹⁹⁹ Farsçada emir fiil, geniş zaman köküne " ب " harfinin eklenmesiyle elde edilir. Tekil ikinci şahsın çekiminde çekim eki getirilmez.

Emir fiil فعل امر	ب + geniş zaman kökü + çekim eki ب + بن مضارع + شناسه
برو (boro/git)	ب + رو
بروید (berevîd/gidiniz)	ب + رو + ید

Farsçada bileşik fiillerin ve ön edatlı fiillerin emirlerinde " ب " harfi kullanılmaz. Örneğin برگشتن (bergeşten/dönmek) “ بر (ber) ” ön edatını almış bir fiildir. Dolayısıyla bu fiilin emir çekiminde " ب " kullanılmaz:

برگرد (bergerd/dön) → از استانبول برگرد (ez İstanbul bergerd/İstanbul'dan dön).

برگردید (bergerdîd/dönünüz) → از استانبول برگردید (ez İstanbul bergerdîd/İstanbul'dan dönünüz).

¹⁹⁸ Bkz. Kanar, *Farsça Dilbilgisi*, s. 27.

¹⁹⁹ Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 246.

Aynı zamanda “ باز کردن (bâz kerden/açmak) ” bileşik bir fiildir. Dolayısıyla bu fiilin emir çekiminde de " ب " kullanılmaz:

باز کن (bâz kon/aç) → در را باز کن (der râ bâz kon/kapıyı aç).

باز کنید (bâz konîd/açınız) → در را باز کنید (der râ bâz konîd/kapıyı açınız).

Farsçada geniş zaman gövdesinin ilk harfi elif (ī/i) olan fiillerin emir çekimlerinde fiil ile " ب " harfi arasına " ی " kaynaştırma harfi getirilir. Örneğin آوردن (âverden/getirmek) fiilinin geniş zaman gövdesi “ آور (âver) ”dir. Dolayısıyla bu fiilin emir çekiminde " ی " kaynaştırma harfi kullanılır: بیاور (beyâver/getir), بیاورید (beyâverîd/getiriniz).²⁰⁰

Arapçada emir fiil, emr-i hâzır (أَمْرُ الْحَاضِرِ) ve emr-i ğâib (أَمْرُ الْغَائِبِ) olmak üzere ikiye ayrılır. Eğer emir, emrin verildiği anda bulunan bir muhataba veriliyorsa emr-i hazırdir. Eğer o anda orada bulunmayan birine emir veriliyorsa emr-i ğâibdir. “Emr-i hâzır, muzari (ma’lum) fiilin muhatab (müzekker) ve muhataba (müennes) olmak üzere altı siygasından yapılır. Bu altı siyganın başındaki muzari harfi olan tâ (ت)’lar atılır. Atılan muzari harflerinden sonraki harfler sakınse, başlarına elif getirilir, eğer sâkin değilse elif getirilmeksizin harfin harekesiyle harekelenir.”²⁰¹

Emr-i hâzır çekimine örnek:

اَذْهَبُوا	اَذْهَبَا	اَذْهَبْ
(Siz erkekler) gidiniz	(Siz iki erkek) gidiniz	(Sen erkek) git
اَذْهَبْنَ	اَذْهَبَا	اَذْهَبِي
(Siz kadınlar) gidiniz	(Siz iki kadın) gidiniz	(Sen kadın) git

Görüldüğü üzere emir fiil çekiminde Arapça ile Farsça arasındaki fark, Arapçadaki ikil şahıs ve müennes çekiminin Farsçada olmamasıdır.

²⁰⁰ Bkz. Öztürk, s. 44.

²⁰¹ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 148.

Arapçada emr-i hâzır yapılarında, muzari fiilin aynu'l-fiili (orta harfi) dammeli ise, emr-i hâzırın başına getirilen elif (ل) harfinin harekesi de damme olur:

يُخْرِجُ - خَرَجَ → أُخْرِجُ (çık)

Muzari fiilin aynu'l-fiilinin harekesi fetha veya kesra ise, emr-i hâzırın başına getirilen elif harfinin harekesi kesra olur:

يَفْتَحُ - فَتَحَ → اِفْتَحُ (aç)

يُنزِلُ - نَزَلَ → اِنزِلُ (in)

Emr-i ğâib, “muzari malûm ğâib (müzekker) ve ğâibe (müennes) altı siygadan yapılır.”²⁰² Bu siygaların başına harekesi kesra olan lam harfi (ل) getirilir:

لِيَذْهَبُوا (O erkekler) gitsinler	لِيَذْهَبَا (O iki erkek) gitsin	لِيَذْهَبْ (O erkek) gitsin
لِيَذْهَبْنَ (O kadınlar) gitsinler	لِيَذْهَبَا (O iki kadın) gitsin	لِيَذْهَبْ (O kadın) gitsin

“Çok az kullanılmakla beraber, klasik Farsçada emr-i gaibe de yer verilir. Bunun iki şahsı vardır. Tekil üçüncü ve çoğul üçüncü şahısları. Bu sîga, muzari-i iltizamî veya emrin önüne, söylemek ve demek anlamındaki گفتم'in emri گو'yu getirmek suretiyle kurulur. گو : bilsin, söyle bilsin; گو بدانند : bilsinler, söyle bilsinler veya گو بدان : bilsin (ona bil de); گو بدانند : bilsinler (onlara biliniz de).”²⁰³

Günümüz Farsçasında ise emr-i gaibin yerine muzârî-yi iltizâmî yapısının üçüncü tekil ve üçüncü çoğul şahısları kullanılır:

به او بگو bereved/ona söyle gitsin).

به آنها بگو berevend/onlara söyle gitsinler).

²⁰² Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 155.

²⁰³ Şahinoğlu, s. 227.

1.2.1.5 Nehiy Fiil

Birine veya birilerine bir eylemi gerçekleştirmemesini, yapmamasını buyurmayı ifade eden fiil, nehiy fiildir. Farsçada nehiy fiil, geniş zaman kökünün önüne " م " harfinin getirilmesiyle elde edilir.²⁰⁴ Arapçada ise nehiy fiil, nehy-i hâzır (نَهَى الْحَاضِرِ) ve nehy-i ğâib (نَهَى الْغَائِبِ) olmak üzere ikiye ayrılır. Eğer nehiy, kendisine eylemi gerçekleştirmemesi buyurulan kişi sözün söylendiği anda orada bulunursa, nehy-i hazırdır. Eğer, nehiy fiil sözün söylendiği anda orada bulunmayan bir kişiye yöneltilmişse bu durumda nehiy, nehy-i ğâibdir. Arapçada nehy-i hâzır, muzari malum muhatab ve muhataba altı siyganın başına lâ-i nâhiye'nin (لَا النَّاهِيَةَ) getirilmesi ile oluşturulur.²⁰⁵ "Gitmek" fiilinin Farsça nehiy fiilinin çekimi şu şekildedir:

Nehiy نَهَى	م + geniş zaman kökü + çekim eki م + بن مضارع + شناسه
مرو (mero/gitme)	م + رو
مروید (mervîd/gitmeyiniz)	م + روید

Günümüz Farsçasında nehiy fiilde " م " yerine " ن " kullanılmaktadır. Örneğin مرو (mero/gitme) yerine نرو (nero/gitme) denilmektedir.²⁰⁶

"Gitmek" fiilinin Arapçada nehy-i hâzırının yapılışı şu şekildedir:

لَا تَذْهَبُوا (Siz erkekler) gitmeyiniz	لَا تَذْهَبَا (Siz iki erkek) gitmeyiniz	لَا تَذْهَبْ (Sen erkek) gitme
لَا تَذْهَبْنَ (Siz kadınlar) gitmeyiniz	لَا تَذْهَبَا (Siz iki kadın) gitmeyiniz	لَا تَذْهَبِي (Sen kadın) gitme

²⁰⁴ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 116.

²⁰⁵ Bkz. Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 160.

²⁰⁶ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 116-117.

Arapçada nehy-i ğâib, muzari malum ğâib ve ğâibe altı siyganın önüne lâ-i nâhiye'nin (لَا النَّهْيَةَ) getirilmesi suretiyle yapılır. “Gitmek” fiilinin Arapçada nehy-i ğâibinin yapılışı şu şekildedir:

لَا يَذْهَبُوا	لَا يَذْهَبَا	لَا يَذْهَبُ
(O erkekler) gitmesin	(O iki erkek) gitmesin	(O erkek) gitmesin
لَا يَذْهَبْنَ	لَا تَذْهَبَا	لَا تَذْهَبُ
(O kadınlar) gitmesin	(O iki kadın) gitmesin	(O kadın) gitmesin

Farsçada nehy-i ğâib, geniş zaman köküne " ن " harfinin getirilmesi suretiyle yapılır:

نرود (nereved/gitmesin): به او بگو نرود (be u bego nereved/ona söyle gitmesin)

نروند (nerevend/gitmesinler): به آنها بگو نروند (be anhâ bego nerevend/onlara söyle gitmesinler).

Farsçada ön ekli fiillerin ve bileşik fiillerin nehyi, " ن " harfinin ön ekten sonraki fiile ve bileşik fiillerde ikinci fiilden önce getirilmesi suretiyle oluşturulur. Örneğin برگشتن (bergeşten/dönmek) fiilinin nehyi, " ن " harfinin “ بر (ber) ” ön ekinden sonra getirilmesiyle oluşturulur:

برنگرد (bernegerd/dönme).

برنگردید (bernegerdîd/dönmeyiniz).

کردن (bâz kerden/açmak) fiilinin nehyi ise, " ن " harfinin ikinci fiil olan “ کردن (yapmak, etmek) ” fiilden önce getirilmesi suretiyle oluşturulur:

باز نکن (bâz nekon/açma).

باز نکنید (bâz nekonîd/açmayınız).

1.2.2 Fiillerde Olumsuzluk

Farsçada mazi fiiller, önlerine getirilen " ن " harfiyle olumsuz yapılır. " ن " harfi, ön ekli fiillerde ön ekten sonra, bileşik fiillerde ise ikinci fiilden önce gelir:

رفتم (reftem/gittim)

→ نرفتم (nereftem/gitmedim)

رفتم می (mî reftem/gidiyordum)

→ نمی رفتم (nemî reftem/gitmiyordum)

رفته ام (refte em/gitmişim)

→ نرفته ام (nerefte em/gitmemişim)

رفته بودم (refte bûdem/gitmiştim)

→ نرفته بودم (nerefte bûdem/gitmemiştim)

رفتم می داشتم (daştem mî reftem/gitmekteydim) → Bu zamanın olumsuzu yoktur.

رفته باشم (refte bâşem/gitmiş olayım) → نرفته باشم (nerefte bâşem/gitmemiş olayım)

Arapçada mazi fiil, önüne getirilen " ما " harfiyle olumsuz yapılır:

ما دَهَبَ : Gitmedi.

Mazi fiil, " لَ " harfiyle de olumsuz yapılabilir. Bu durumda " لَ " harfinin tekrarı gerekir:

لَا رَأَيْنَاهُمْ وَلَا رَأَوْنَا (ne biz onları gördük ne de onlar bizi gördü).²⁰⁷

Muzari fiilin başına " لَمْ " ve " لَمَّا " geldiğinde, mazi fiilin olumsuzu anlamına gelir:²⁰⁸

لَمْ يَدْهَبَ : Gitmedi

لَمَّا يَدْهَبَ : Henüz gitmedi.

Günümüz Arapçasında muzari fiilin başına getirilen " لَمَّا " yapısından ziyade " لَمْ " ve cümlelerin sonunda " بَعْدُ " yapısı kullanılmaktadır:

لَمْ يَدْهَبَ بَعْدُ : Henüz gitmedi.

²⁰⁷ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 119.

²⁰⁸ İbn Yaîş, *Şerhu 'l-Mufasssal*, IV, 34.

Farsçada şimdiki ve geniş zamanın olumsuzu fiilden önce " ن " harfinin getirilmesi suretiyle yapılır:

می روم (mî revem/gidiyorum, giderim) → نمی روم (nemî revem/gitmiyorum, gitmem)

دارم می روم (dârem mî revem/gitmekteyim) → Bu zamanın olumsuzu yoktur.

بروم (berevem/gideyim) → نروم (nerevem/gitmeyeyim)

Arapçada şimdiki ve geniş zamanın olumsuzu, fiilden önce " لا " veya " ما " harflerinin getirilmesiyle yapılır.²⁰⁹ " ما " harfinin şimdiki zamanın olumsuzu, " لا " harfinin ise gelecek ve geniş zamanın olumsuzu için kullanıldığı belirtilmişse de bu iki harf birbirinin yerine kullanılmaktadır.²¹⁰ Fakat günümüz Arapçasında şimdiki ve geniş zamanın olumsuzu için " لا " harfi daha fazla kullanılmaktadır:

لا أَذْهَبُ : Gitmiyorum, gitmem.

Farsçada gelecek zamanın olumsuzu, ister ön ekli fiil olsun ister bileşik fiil, bütün fiiller için " خواستن " fiilinin geniş zaman kökü olan " خواه " dan önce " ن " harfinin getirilmesi suretiyle yapılır:

خواهم رفت (hâhem reft/gideceğim) → نخواهم رفت (nehâhem reft/gitmeyeceğim).

باز خواهم کرد (bâz hâhem kerd/açacağım) → باز نخواهم کرد (bâz nehâhem kerd/açmayacağım).

بر خواهم گشت (ber hâhem gešt/döneceğim) → بر نخواهم گشت (ber nehâhem gešt/dönmeyeceğim).

Arapçada gelecek zamanın olumsuzu, muzari fiilden önce " لَنْ " harfinin getirilmesi suretiyle yapılır.²¹¹

²⁰⁹ Nâziru'l-Ceyş, Muhammed b. Yusuf b. Ahmed Muhibuddîn el-Halebî, *Temhîdu'l-Kavâ'id bi Şerhi Teshîli'l-Fevâid*, thk. Ali Muhammed Fâhir ve diğerleri, Dâru's-Selâm, 1. Baskı, Kahire 1428, I, 191.

²¹⁰ Bkz. Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 135.

²¹¹ El-Curcânî, Abdulkâhir, *el-Miftâh fi's-Sarf*, thk. Ali Tevfik el-Hamed, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1407/1987, s. 68.

لَنْ أَذْهَبَ (gitmeyeceğim).

1.2.3 Fiillerde Edilgenlik

Hem Arapçada hem Farsçada fiiller, eylemi gerçekleştirenin belli olup olmamasına göre etken ve edilgen olmak üzere ikiye ayrılır. Eylemi gerçekleştirenin belli olduğu, bilindiği fiiller, etken fiillerdir. Etken fiiller, Arapça ve Farsçada malum (مَعْلُوم) kavramıyla ifade edilir. Fiiller konusunda şimdiye kadar örnek olarak zikredilen bütün fiiller, etken fiil grubuna girer.

Edilgen fiiller ise eylemi gerçekleştirenin belli olmadığı ya da bilinmediği fiillerdir. Arapça ve Farsçada edilgen fiiller, meçhul (مَجْهُول) kavramıyla ifade edilir.

Arapçada mazi fiillerin meçhülü, sondan bir önceki harfin kesralanması ve diğer harekeli harflerin de damme ile harekelenmesi suretiyle yapılıdır:

فَتَّحَ : Açtı → فُتِّحَ : açıldı

سَأَلَ : Sordu → سُئِلَ : soruldu

Arapçada muzari fiillerin meçhülü ise muzarilik harfinin damme ile sondan bir önceki harfin ise fetha ile harekelenmesi suretiyle yapılıdır:

يُفْتَحُ : Açıyor/açar → يُفْتَحُ : Açılıyor/açılır

يَسْأَلُ : Soruyor/sorar → يُسْأَلُ : Soruluyor/sorulur

Arapçada meçhul kullanımının malum kullanımından daha yaygın olduğu bazı fiiller vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

a) عُنِيَ : İlgilendi. عُنِيَ أَحْمَدُ بِدِرَاسَتِهِ. (Ahmet eğitimiyle ilgilendi)

b) زُهِِيَ : Böbürlendi, kibirlendi. زُهِِيَ عَلَى النَّاسِ. (İnsanlara büyüklük tasladı)

c) فُلِحَ : Felç oldu. فُلِحَ الرَّجُلُ. (Adam felç oldu)

d) حُمَّ : sıtmaya yakalandı, ateşi yükseldi. حُمَّ الطِّفْلُ. (Çocuğun ateşi yükseldi, sıtmaya yakalandı)

e) سُلَّ : Vereme yakalandı. سُلَّ الرَّجُلُ. (Adam vereme yakalandı)

f) جُنَّ : Delirdi, aklını yitirdi. جُنَّ الْمَرِيضُ. (Hasta aklını yitirdi)

- g) غَمٌّ : Gizli, anlaşılmaz, örtülü oldu. غَمَّ الْهَيْلَالُ (Ayın önüne bulut geldi ve ay görünmez oldu)
- h) أَعْمِيَ : Bayıldı. ذَلِكَ الرَّجُلُ أَعْمِيَ عَلَيْهِ (Şu adam bayıldı)
- i) شُدَّ : Hayrete düştü, şaşırdı. شُدَّ الطَّالِبُ (Öğrenci hayrete düştü).²¹²

Farsçada edilgen fiil, geçmiş zaman kökünün " ه " eklenmiş haline " شدن " fiilinin istenilen zamanda çekiminin eklenmesi suretiyle yapılır. Örneğin “görmek” fiilinin üçüncü tekil şahıs geçmiş zaman edilgen anlamı olan “görüldü” “ دیده شد (dîde şod)” şeklindedir.

“Görmek” fiilinin edilgen yapısının bazı zamanlara göre yapılışı şu şekildedir:

- a) Di’li geçmiş zaman: دیده شدم (dîde şodem/görüldüm)
- b) Şimdiki ve geniş zamanın hikâyesi: دیده می شدم (dîde mî şodem/görülüyordum, görülürdüm)
- c) Duyulan geçmiş zaman: دیده شده ام (dîde şode em/görülmüşüm)
- d) Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi: دیده شده بودم (dîde şode bûdem/görülmüşüm)
- e) Sürmekte olan şimdiki zamanın hikâyesi: داشتم دیده می شدم (daştem dîde mî şodem/görülmekteydim)
- f) İstek kipinin geçmiş zamanı: دیده شده باشم (dîde şode bâşem/ görülmüş olayım)
- g) Şimdiki ve geniş zaman: دیده می شوم (dîde mî şevem/görülüyorum, görülürüm)
- h) Sürmekte olan şimdiki zaman: دارم دیده می شوم (dârem dîde mî şevem/görülmekteyim)
- i) İstek kipinin şimdiki zamanı: دیده بشوم (dîde beşevem/görüleyim)
- j) Gelecek zaman: دیده خواهم شد (dîde hâhem şod/görüleceğim)

1.2.4 Nesnelere Göre Fiiller

Bu başlık altında geçişli ve geçişsiz fiil konuları ele alınacaktır.

²¹² Muhaysin, s. 215.

1.2.4.1 Geçişsiz Fiil

Arapçada geçişsiz fiiller, " اَلْفِعْلُ الْاَلَاذِمُّ " kavramıyla ifade edilir. Farsçada ise geçişsiz fiiller ya Arapçadan Farsçaya geçmiş olan " فعل لازم (fiil-i lâzım)" kavramıyla ya da Farsça bir kavram olan " نا گذر (nâ gozer)" kavramıyla ifade edilir. Farsçada geçişsiz fiiller nesne almazlar.²¹³ Arapçada ise doğrudan nesne (mefulün bih) almazlar. Arapçada geçişsiz fiiller, harf-i cerler vasıtasıyla nesne alabilir.²¹⁴

Farsçada "neyi?" veya "kimi?" gibi soruların sorulmadığı fiiller, geçişsiz fiillerdir. Örneğin من رفتم (men reftem/ben gittim) cümlesini söyleyen bir kişiye "neyi?" veya "kimi?" sorusu sorulamaz. O halde bu cümledeki " رفتم (gittim) " fiili, geçişsiz bir fiildir.²¹⁵ Farsça için geçerli olan bu durum Arapça için de geçerlidir. Örneğin هَبَّت الرِّيحُ (rüzgâr esti) cümlesini söyleyen bir kişiye "neyi?" veya "kimi?" sorusu sorulamaz. O halde bu cümledeki " هَبَّتْ (esti) " fiili, geçişsiz bir fiildir.

1.2.4.2 Geçişli Fiil

Arapçada geçişli fiil " اَلْفِعْلُ الْمُتَعَدِّي " kavramıyla ifade edilir. Farsçada da geçişli fiil, ya Arapçadan Farsçaya geçmiş olan " فعل متعدى (fiil-i moteaddî) " kavramıyla ya da Farsça bir kavram olan " گذرا (gozerâ)" kavramıyla ifade edilir.

Hem Arapça hem Farsçada fiilden etkilenen bir nesne (meful) varsa, bu tür fiiller geçişli fiillerdir. Örneğin Arapçada رَأَى (gördü) fiili geçişli bir fiildir. رَأَى أَحْمَدُ سَيَّارَةً (Ahmed bir araba gördü) cümlesinde رَأَى fiili سَيَّارَةً (araba) mefulünü aldığı için geçişli olmuştur.

Farsçada geçişli fiilden etkilenen nesne (meful) ya yalın halde gelir ya da " حرف نشانه " (harf-i nişâne) " denilen ve mefulü gösteren " را (râ) " harfiyle birlikte kullanılır. Örneğin "

²¹³ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 155.

²¹⁴ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 103.

²¹⁵ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 43.

"را" harfi "من یک خانه خریدم (men yek hâne herîdem/ben bir ev satın aldım)" cümlesinde nesne, "را" harfi olmaksızın kullanılmıştır. "من خانه را خریدم (men hâne râ herîdem/ben evi satın aldım)" cümlesinde ise "را" zikredilerek kullanılmıştır. "را" harfi geçişli fiillerin olduğu cümlede genellikle kullanılır. "را"nın kullanıldığı geçişli fiille kurulmuş olan cümlelerde nesne (meful) ya belirlidir (marifedir) ya da belirli hükmündedir. Örneğin "من پرویز را دیدم (men pervîz râ dîdem/ben Pervîz'i gördüm)" cümlesinde, پرویز (Pervîz), دیدم (dîdem/gördüm) geçişli fiilinden etkilenen mefuldür. Özel isim olduğu için ve Farsçada özel isimler belirli isim kabul edildiği için cümlede "را" kullanılmıştır. "پسری را دیدم که تو هم او را می شناسی (peserî râ dîdem ki to hem û ra mî şinâsî/senin de tanıdığın çocuğu gördüm)" cümlesinin birinci bölümü olan "پسری را دیدم (çocuğu gördüm)" cümlesinde meful olan "پسری (peserî/bir çocuk)" ismi, sonuna yâ-i nekire bitişmiş bir belirsiz isimdir. Meful, belirsiz bir isim olmasına rağmen "را" kullanılmıştır. Bunun nedeni, "پسری" isminin, cümlenin ikinci kısmı olan "تو هم او را می شناسی (to hem û ra mî şinâsî/sen de onu tanıyorsun)" ifadesinden dolayı belirli isim hükmünü kazanmasıdır.²¹⁶

Arapça ve Farsçada hem geçişli hem de geçişsiz olan bazı fiiller vardır. Farsçada hem geçişli hem de geçişsiz olabilen fiillere "فعل دو وجهی (fiil-i dû vechî/iki yönlü fiil)" denir. Örneğin "شیشه شکستن (şikesten/kırmak)" fiili, Farsçada iki yönlü fiillerdendir. "پرویز شیشه را شکست (cam kırıldı)" cümlesinde "شیشه را شکست (şikesten/kırmak)" fiili, geçişsiz iken "پرویز شیشه را شکست (Pervîz şîşe râ şikest/Pervîz camı kırdı)" cümlesinde geçişli olmuştur.²¹⁷

Arapçada "سَكَر" fiili hem geçişli hem geçişsiz olabilen fiillerdendir. Örneğin "سَكَر عَلِيٌّ (Ali durdu) cümlesinde سَكَر fiili geçişsiz iken "سَكَر عَلِيٌّ وَلَدَهُ (Ali oğlunu men etti) cümlesinde geçişli olmuştur.²¹⁸

²¹⁶ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 43-44.

²¹⁷ a.e., s. 43.

²¹⁸ Bkz. Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 104.

Kur'an-ı Kerim'de رَجَعَ fiilinin hem geçişli gem geçişsiz kullanımına rastlamak mümkündür. Örneğin ... فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ ... (Seni annene geri döndürdük, kavuşturduk...) ²¹⁹ ayetinde رَجَعَ fiili geçişli olarak kullanılmışken ... وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ... (Musa, kızgın ve üzgün olarak halkına dönünce...) ²²⁰ ayetinde ise geçişsiz olarak kullanılmıştır.

Hem Arapça hem Farsçada geçişli fiiller birden fazla meful alabilirler. Örneğin Arapçada يَسْقِي الطَّبِيبُ الْمَرِيضَ الدَّوَاءَ (doktor hastaya ilaç içiriyor) cümlesinde يَسْقِي (içiriyor) fiili الْمَرِيضَ (hasta) ve الدَّوَاءَ (ilaç) olmak üzere iki meful almıştır. سَأَرَىٰ عَلَيَّا الْكِتَابَ مُفِيدًا (Ali'ye kitabın faydalı olduğunu göstereceğim) cümlesinde ise سَأَرَىٰ (göstereceğim) fiili عَلَيَّا (Ali), الْكِتَابَ (kitap) ve مُفِيدًا (faydalı) olmak üzere üç meful almıştır. ²²¹

Farsçada mefuller, “مفعول بي واسطه (meful-i bî vâsite/doğrudan meful)” ve “مفعول با (meful-i bâ vâsite/dolaylı meful)” olmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan mefuller genellikle mefulü gösteren " را " harf-i nişanesi ile birlikte kullanılır. Dolaylı mefuller ise Farsçada “حرف اضافه (harf-i izâfe)” denilen به (be), از (ez) ve با (bâ) gibi harflerden sonra gelir. Bir cümlede doğrudan meful ve dolaylı meful bir arada gelebilir. Bu durumda bir fiil birden fazla meful almış olur. Doğrudan meful ve dolaylı mefulün bir arada bulunduğu cümlelerde, dolaylı meful, doğrudan mefulden sonra gelir. Örneğin “حسن را با دوستش در خیابان دیدم” (Hasan'ı arkadaşı ile birlikte caddede gördüm) cümlesinde “دیدم (dîdem/gördüm)” fiili, biri doğrudan diğeri dolaylı olmak üzere iki meful almıştır. حسن (Hasan) doğrudan meful, با (bâ) izafe harfinden sonra gelen دوستش (dusteş/arkadaşı) ise dolaylı mefuldür. ²²²

Arapça ve Farsçada bazı değişikliklerle geçişsiz fiiller geçişli yapılabilir. Aynı şekilde geçişli fiiller de daha fazla meful alabilir.

²¹⁹ Tâhâ, 20/40.

²²⁰ A'râf, 7/150.

²²¹ Bkz. el-Cârim, Ali- Emin, Mustafa, *en-Nahvu'l-Vâdih li Medârisi'l-Merhaleti'l-Ûlâ*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1963, III, 65.

²²² Bkz. Cevâd, s. 100-101; Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 25-27.

Arapçada fiillerin اِفعال ve تفعيل bablarına dönüştürülmesi yoluyla geçişsiz fiiller geçişli yapılabilir ve geçişli fiiller de birden fazla meful alabilir. Örneğin حَرَجَ الرَّجُلُ (adam çıktı) cümlesindeki حَرَجَ (çıktı) fiili geçişsiz iken أَخْرَجْتُ الرَّجُلَ (adamı çıkardım) cümlesinde حَرَجَ fiilinin اِفعال babından olan أَخْرَجَ (çıkardı) fiili geçişli olmuştur. Aynı şekilde سَهَّلَتِ الْمَسْأَلَةَ (mesele kolaylaştı) cümlesinde سَهَّلَ (kolaylaştı) fiili geçişsiz iken سَهَّلْتُ الْمَسْأَلَةَ (sorunu kolaylaştırdım) cümlesinde سَهَّلَ fiilinin تفعيل babından olan سَهَّلَ (kolaylaştırdı) fiili geçişli olmuştur. Bir meful alan fiilin افعال ve تفعيل bablarına dönüştürülerek iki meful alması da bu şekildedir. Örneğin قَرَأَ عَلِيٌّ الْكِتَابَ (Ali kitabı okudu) cümlesindeki قَرَأَ (okudu) fiili الكتاب (kitap) olan tek bir meful almasına rağmen أَقْرَأْتُ عَلِيًّا الْكِتَابَ (Ali'ye kitabı okuttum) cümlesindeki قَرَأَ fiilinin افعال babından olan أَقْرَأَ (okuttu) fiili عَلِيًّا ve الْكِتَابَ olmak üzere iki meful almıştır. Aynı şekilde حَفِظَ الْغُلَامُ الْقُرْآنَ (çocuk Kur'an'ı ezberledi) cümlesindeki حَفِظَ (ezberledi) fiili القرآن (Kur'an) olan tek bir meful almasına rağmen حَفِظْتُ الْغُلَامَ الْقُرْآنَ (çocuğa Kur'an'ı ezberlettim) cümlesindeki حَفِظَ fiilinin تفعيل babındaki حَفِظَ (ezberletti) fiili الغلام ve القرآن olmak üzere iki meful almıştır.

Farsçada geçişsiz fiillerin geçişli yapılması, geniş zaman köküne “اند (end)” veya “انيد (enîd)” ve çekim ekinin getirilmesi suretiyle yapılır.²²³ Bu şekilde etken yapılan fiiller, bazı durumlarda ettirgen de yapılmış olur. Örneğin گنجشکها پریدند (gonceşkhâ perîdend/kuşlar uçtu) cümlesindeki پریدند (perîdend/uçtular) fiili geçişsizdir. پریدند fiilinin geniş zaman kökü “پر (per)”dir. Geniş zaman köküne “اند” getirilerek fiil “بچه گنجشکها را پراند” (beççe gonceşkhâ râ perand/çocuk kuşları uçurdu)” şeklinde geçişli yapılabilir.²²⁴

²²³ Cevâd, s. 51.

²²⁴ Bkz. Sârâ Behzâd vd., *Peyke Parsi (Motevessit)*, s. 58.

Arapçada ettirgen yapı ise جَعَلَ gibi dönüştürme fiillerinden (أَفْعَالُ التَّحْوِيلِ) yararlanılarak elde edilir.²²⁵ Bu durumda dönüştürme fiili ile birlikte muzari fiil kullanılır:

تَكَلَّمَ : Konuştu

جَعَلَهُ يَتَكَلَّمُ : Onu konuştu.

1.2.5 Sahih ve İletli Fiiller

Arapçada fiiller, kök harflerinin illet harfi barındırıp barındırmamasına göre “sahih” (الْفِعْلُ الصَّحِيحُ) ve “iletli” (الْفِعْلُ الْمُعْتَلُ) olmak üzere ikiye ayrılır. İlet harfleri ise elif (ا), vav (و) ve ye (ي) olmak üzere üçtür. Farsçada böyle bir ayırım olmadığı için bu konuda ayrıntıya girilmeyecektir.

1.2.5.1 Sahih Fiiller

Arapçada bir fiilin kök harflerinden biri illet harfi değilse o fiil sahîh fiil olarak adlandırılır. Sahîh fiiller de kendi içinde “sâlim” (الْفِعْلُ السَّلِيمُ), “muzaaf” (الْفِعْلُ الْمُضَعَّفُ) ve “mehmûz” (الْفِعْلُ الْمَهْمُوزُ) olmak üzere üçe ayrılır.

a) Sâlim Fiiller:

Kök harflerinde hemze ve şedde bulunmayan fiillerdir: كَتَبَ (yazdı).

b) Muzaaf Fiiller:

Fâu'l-fiili ve aynu'l-fiili aynı harf olan fiillerdir. Arapçada aynı harfler yan yana gelince şeddelenir: مَرَّ (uğradı, geçti).

c) Mehmûz Fiiller:

Kök harflerinden biri hemze olan fiillerdir: أَكَلَ (yedi)

²²⁵ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l- 'Arabîyye fi's-Sarf ve'n-Nahv*, IV, 24.

1.2.5.2 İletli Fiiller

Arapçada bir fiilin kök harflerinden biri illet harfi ise o fiil illetli fiil olarak adlandırılır. İletli fiiller de kendi içinde “misâl” (الْفِعْلُ الْمِثَالُ), “ecvef” (الْفِعْلُ الْأَجْوَفُ), “nâkıs” (الْفِعْلُ النَّاقِصُ) ve “lefif” (الْفِعْلُ اللَّفِيفُ) olmak üzere dörde ayrılır.

a) Misâl Fiiller:

Fâu'l-fiili illet harfi olan fiillerdir: وَجَدَ (buldu), يَبْسُ (kurudu).

b) Ecvef Fiiller:

Aynu'l-fiili illet harfi olan fiildir: بَاعَ (sattı), قَالَ (dedi, söyledi).

c) Nâkıs Fiiller:

Lâmu'l-fiili illet harfi olan fiildir: دَعَا (çağırıldı, dua etti), مَشَى (yürüdü)

d) Lefif Fiiller:

Fiilin iki kök harfinin illet harfi olduğu fiillere lefif fiil denir. Lefif fiiller de kendi içinde “lefif mefrûk” (لَفِيفٌ مَفْرُوقٌ) ve “lefif makrûn” (لَفِيفٌ مَكْرُونٌ) olmak üzere ikiye ayrılır. Lefif mefrûk fiiller, fâu'l-fiili ve aynu'l-fiili illet harfi olan fiildir. Örnek: وَعَى (anladı, kavradı, bilinçli oldu). Lefif makrûn fiiller ise aynu'l-fiili ve lâmu'l-fiili illet harfi olan fiildir. Örnek: كَوَى (dağladı).²²⁶

1.2.6 Mücerred ve Mezîd Fiiller

Arapçada fiiller, kök harflerine harf eklenip eklenmeme yönünden mücerred ve mezîd fiil olmak üzere ikiye ayrılır. Farsçada böyle bir ayırım söz konusu değildir.

Arapçada sadece kök harflerinden oluşan fiillere mücerred fiil (الْفِعْلُ الْمُجَرَّدُ) denir. Mücerred fiiller de kendi içinde üçlü mücerred (الْمُجَرَّدُ الثَّلَاثِيُّ) ve dörtlü mücerred (الْمُجَرَّدُ الرَّبَاعِيُّ) olmak üzere ikiye ayrılır. Üçlü mücerred fiiller, üç kök harfinden oluşur. Fiilin ilk harfi fâu'l-fiil (فَاءُ الْفِعْلِ), ikinci harfi aynu'l-fiil (عَيْنُ الْفِعْلِ) ve üçüncü harfi lâmu'l-fiil (لَامُ الْفِعْلِ) olarak adlandırılır. Arapçada üçlü mücerred fiillerin mazi ve muzarileri altı farklı şekilde gelir:

²²⁶ er-Râcihî, *et-Tatbîku's-Sarfî*, s. 22-24.

كَتَبَ - يَكْتُبُ : فَعَلٌ - يَفْعَلُ (yazmak)

ضَرَبَ - يَضْرِبُ : فَعَلٌ - يَفْعَلُ (vurmak, dövmek)

فَتَحَ - يَفْتَحُ : فَعَلٌ - يَفْعَلُ (açmak)

فَرِحَ - يَفْرَحُ : فَعَلٌ - يَفْعَلُ (sevinmek)

كَبُرَ - يَكْبُرُ : فَعَلٌ - يَفْعَلُ (büyüme)

حَسِبَ - يَحْسِبُ : فَعَلٌ - يَفْعَلُ (hesaplamak, var saymak).

Dörtlü mücerred fiiller ise sadece فَعَّلَ - يُفَعِّلُ (sarstı, salladı). Dörtlü mücerred fiillerin masdarları فَعَّلَةً (sarsıntı, deprem).

Arapçada kök harflerine ilave olarak harf eklenmiş fiillere ise mezîd fiil (الْفِعْلُ الْمَزِيدُ) denir. Mezîd fiiller ise kendi içinde üçlü fiillerin mezîdi (مَزِيدُ الثَّلَاثِيَّةِ) ve dörtlü fiillerin mezîdi (مَزِيدُ الرَّبَاعِيَّةِ) olmak üzere ikiye ayrılır. Farsçada Arapçadaki mezîd fiillerin masdarları kullanılmaktadır. Bundan dolayı mezîd fiillerin mazi, muzari ve masdarları zikredilecektir:

a) أَحْسَنَ - يُحْسِنُ - إِحْسَانٌ : أَفْعَلٌ - يَفْعَلُ - إِفْعَالٌ (iyilikte bulunmak)

b) عَلَّمَ - يُعَلِّمُ - تَعْلِيمٌ : فَعَّلَ - يَفْعَلُ - تَفْعِيلٌ (öğretmek)

c) قَاتَلَ - يُقَاتِلُ مُقَاتِلَةً/قِتَالٌ : فَاعَلَ - يُفَاعِلُ - مُفَاعَلَةٌ/فِعَالٌ (savaşmak). Bu babdan gelen bazı

fiillerin masdarları hem مفاعلة hem de فعال vezninde gelir.

d) انْكَسَرَ - يَنْكَسِرُ - انْكَسَارٌ : انْفَعَلَ - يَنْفَعَلُ - انْفِعَالٌ (kırılmak)

e) انْتَبَهَرَ - يَنْتَبِهَرُ - انْتِبَاهَةٌ : انْفَعَلَ - يَنْفَعَلُ - انْفِعَالٌ (beklemek)

f) تَنَاوَمَ - يَتَنَاوَمُ - تَنَاوَمٌ : تَفَاعَلَ - يَتَفَاعَلُ - تَفَاعُلٌ (uyuyormuş gibi yapmak)

g) تَقَدَّمَ - يَتَقَدَّمُ - تَقَدُّمٌ : تَفَعَّلَ - يَتَفَعَّلُ - تَفَعُّلٌ (ilerleme)

h) اصْفَرَّ - يَصْفُرُ - اصْفِرَارٌ : اِفْعَلَّ - يَفْعَلُّ - اِفْعِلَالٌ (sararmak)

i) اسْتَعْفَرَ - يَسْتَعْفِرُ - اسْتِعْفَارٌ : اسْتَفْعَلَ - يَسْتَفْعِلُ - اسْتِفْعَالٌ (bağışlanma dilemek)

j) اِطْمَأَنَّ - يَطْمَأُنُّ - اِطْمِئْنَا - يَطْمِئُنُّ (huzur bulmak, içi rahat etmek)

k) تَدَخَّرَجَ - يَتَدَخَّرَجُ - تَدَخَّرَجُ - يَتَدَخَّرَجُ (yuvarlanmak)

اِطْمَأَنَّ ve تَدَخَّرَجُ babları dörtlü mezîd bablardan olup, burada zikredilen diğer bablardan üçlü mezîd fiillerdendir.

1.3 Zamir

Zamirler Arapçada ismin bir türü iken, Farsçada isimden ayrı bir kelime türüdür. Hem Arapçada hem Farsçada zamirler ismin yerini tutar.²²⁷

Hem Arapçada hem de Farsçada zamirler kendinden önceki kelimeye bitişik olup olmama yönünden ikiye ayrılır. Arapçada kendinden önceki kelimeye bitişmeyen zamirler “الضَّمِيرُ الْمُنْفَصِلُ” olarak, Farsçada ise “ضمير جدا (zemîr-i codâ)” olarak adlandırılır. Arapçada bitişik zamirler “الضَّمِيرُ الْمُتَّصِلُ” olarak, Farsçada ise “ضمير پیوسته (zemîr-i peyveste)” olarak adlandırılır.

1.3.1 Ayrı Zamirler

Arapça ve Farsçada ayrı zamirler kendi başlarına kullanılabilir. Arapçada munfasıl zamirler "إلا" den sonra gelebilir.²²⁸ Farsçada üçü tekil ve üçü çoğul olmak üzere toplamda 6 şahıs çekimi varken, Arapçada 14 şahıs çekimi vardır. Bunun nedeni ise Arapçadaki ikil ve dişil şahıs çekimlerinin Farsçada olmayışıdır. Farsçada ayrı şahıs zamirleri şu şekildedir:

من (men/ben)	1.Tekil şahıs
تو (to/sen)	2.Tekil şahıs
او/وی (u, vey/o)	3.Tekil şahıs
ما (mâ/biz)	1.Çoğul şahıs
شما (şoma/siz)	2.Çoğul şahıs
ایشان (îşân/onlar)	3.Çoğul şahıs

²²⁷ Bkz. Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 211; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 103.

²²⁸ Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 212.

"نو" ve "من" zamirlerinden sonra "را" kullanıldığında "من" zamirindeki "ن" harfi ve "نو" zamirindeki "و" harfi düşer. Zamirlerdeki zikredilen harfler düştükten sonra bu iki zamir "را" edatıyla bitişik yazılır:

مرأ : من + را (merâ/beni)

توأ : تو + را (torâ/seni).²²⁹

Arapçada munfasıl zamirler merfu munfasıl zamirler ve mansub muttasıl zamirler olmak üzere ikiye ayrılır. Böyle bir ayırım Arapçadaki irab olgusu ile ilgili bir husustur. Farsçada irab olgusu olmadığından böyle bir ayırım da söz konusu değildir. Fakat Farsçada ayrı şahıs zamirleri cümlede özne, yüklem ve nesne gibi farklı konumlarda bulunabilir. Örneğin “من هر شب کتاب می خوانم” (men her şeb kitâb mî hânem/ben her akşam kitap okurum) cümlesinde “من” ayrı şahıs zamiri özne olarak kullanılmıştır. “تو را دیدم” (to râ dîdem/seni gördüm) cümlesinde ise “تو” ayrı şahıs zamiri, nesne (meful) olarak kullanılmıştır.

Arapçada merfu munfasıl zamirler şunlardır:

هُم	هُمَا	هُوَ	Eril
Onlar	O ikisi	O	
هُنَّ	هُمَا	هِيَ	Dişil
Onlar	O ikisi	O	
أَنْتُمْ	أَنْتُمَا	أَنْتَ	Eril
Siz	Siz ikiniz	Sen	
أَنْتُنَّ	أَنْتُمَا	أَنْتِ	Dişil
Siz	Siz ikiniz	Sen	
نَحْنُ	نَحْنُ	أَنَا	Eril/Dişil
Biz	Biz	Ben	

²²⁹ Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 106.

Arapçada merfu munfasıl zamirlerden ayrı olarak mansub munfasıl zamirler bulunur. Mansub munfasıl zamirler genellikle mefulün bih olarak bulunur.²³⁰ Mansub munfasıl zamirler şunlardır:

إِيَّاهُمْ Onları/onlara	إِيَّاهُمَا O ikisini/o ikisine	إِيَّاهُ Onu/ona	Eril
إِيَّاهُنَّ Onları/onlara	إِيَّاهُمَا O ikisini/o ikisine	إِيَّاهَا Onu/ona	Dişil
إِيَّاكُمْ Sizi/size	إِيَّاكُمَا Siz ikinizi/siz ikinize	إِيَّاكَ Seni/sana	Eril
إِيَّاكنَّ Sizi/size	إِيَّاكُمَا Siz ikinizi/siz ikinize	إِيَّاكَ Seni/sana	Dişil
إِيَّانَا Bizi/bize	إِيَّانَا Bizi/bize	إِيَّايَ Beni/bana	Eril/Dişil

Mansub munfasıl zamirler ikinci mefulün bih olarak bulunabilir. Örneğin عَلَّمْتُهُ إِيَّاهُ (onu ona öğrettim) cümlesinde ikinci mefulün bih olarak bulunmuştur.

Mansub munfasıl zamirler Arapçada bir işi, şeyi bir kişiye bir şeye has kılma anlamındaki kasr “فصر” için de kullanılabilir. Bu durumda tehir etmesi (sonra zikredilmesi) gereken zamir, takdim edilir (öne alınır). Örneğin Fatıha suresindeki إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım isteriz) ayette mansub munfasıl zamir, kasr anlamı ifade eder.²³¹

²³⁰ Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 213.

²³¹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Yusuf es-Sumaylî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1434/2013, s. 168.

1.3.2 Bitişik Zamirler

Arapça ve Farsçada isim, fiil ve harflere bitişen ve kendi başlarına kullanılmayan zamirler, bitişik zamirlerdir.

Farsçada bitişik zamirler şu şekildedir:

Örnek	Zamir	Şahıs
کتابم (kitâbem/benim kitabım)	مَ -	1.Tekil şahıs
کتابت (kitâbet/senin kitabın)	تَ -	2.Tekil şahıs
کتابش (kitâbeş/onun kitabı)	شَ -	3.Tekil şahıs
کتابمان (kitâbimân/bizim kitabımız)	مانَ -	1.Çoğul şahıs
کتابتان (kitâbitân/sizin kitabınız)	تانَ -	2.Çoğul şahıs
کتابشان (kitâbişân/onları kitabı)	شانَ -	3.Çoğul şahıs

Farsçada bitişik zamirlerin bitiştiği isim tekil ise ve son harfi okunmayan " ه " harfi ise bu durumda isim ile zamir arasına bir elif " ا " kaynaştırma harfi getirilir.²³²

خانه ام : Hâne em/benim evim

خانه ات : Hâne et/senin evin

خانه اش : Hâne eş/onun evi

²³² Şariat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 84.

Bitişik zamirlerin bitiştiği ismin son harfi elif “ی” veya vav “و” ise bu durumda isimle zamir arasına bir ye “ی” kaynaştırma harfi getirilir.²³³

پایم (pâyem/benim ayağım) : پا + ی + م

پایمان (pâyimân/bizim ayağımız) : پا + ی + مان

مویت (mûyet/senin saçın) : مو + ی + ت

مویتان (mûyitân/sizin saçınız) : مو + ی + تان

ابرویش (ebrûyeş/onun kaş) : ابرو + ی + ش

ابرویشان (ebrûyişân/onların kaş). : ابرو + ی + شان

Bitişik zamirler harflere de bitişebilir:

برایم (berâyem/benim için). : برای + م

برایت (berâyet/senin için). : برای + ت

برایش (berâyeş/onun için). : برای + ش

Farsçada bitişik zamirler fiile de bitişebilir:

دیدمت (dîdemet/seni gördüm). : دیدم + ت

دیدمش (dîdemeş/onu gördüm). : دیدم + ش

Bileşik fiillere bitişen zamirler bileşik fiilin her iki kısmına da bitişebilir.²³⁴ Örneğin “بیرون کردن (bîrûn kerdend/dışarı çıkarmak)” ve “بیدار کردن (bîdâr kerdend/uyandırmak)” fiillerinin her ikisi de bileşik fiildir. Bitişik zamirler bu bileşik fiillerden herhangi birinin birinci kısmına diğerinin ise ikinci kısmına bitişebilir:

از خانه بیرون کردندش (ez hâne bîrûn kerdendeş/onu evden çıkardılar).

از خواب بیدارش کردند (ez hâb bîdâreş kerdend/onu uykudan uyandırdılar).

Arapçada bitişik zamirler merfu, mansub ve mecrur olmak üzere üçe ayrılır.

²³³ Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 84.

²³⁴ Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 110-113.

a) Merfu Muttasıl Zamirler:

Merfu muttasıl zamirler fiile bitişir ve altı farklı şekilde gelir.

- Tâu'l-Fâil (تَاءُ الْفَاعِلِ) : ذَهَبْتُ (ben gittim), ذَهَبْتَ (sen erkek gittin), ذَهَبْتِ (sen kadın gittin), ذَهَبْتُمَا (siz ikiniz gittiniz), ذَهَبْتُمْ (siz erkekler gittiniz), ذَهَبْتُنَّ (siz kadınlar gittiniz).
- Fâil olan nâ (نَا الْفَاعِلِ) : ذَهَبْنَا (biz gittik).
- Tesniye elifi (أَلِفُ الْإِنْتَيْنِ أَوْ الْإِنْتَيْنِ) : ذَهَبَا (o iki erkek gitti), ذَهَبَتَا (o iki kadın gitti), يَذْهَبَانِ (o iki erkek gidiyor), تَذْهَبَانِ (o iki kadın gidiyor), إِذْهَبَا (siz ikiniz gidiniz).
- Çoğul vâv'ı (وَاوُ الْجَمَاعَةِ) : ذَهَبُوا (o erkekler gitti), يَذْهَبُونَ (o erkekler gidiyor), إِذْهَبُوا (siz erkekler gidiniz).
- Muhâtaba yâ'sı (يَاءُ الْمُخَاطَبَةِ) : تَذْهَبِينَ (sen kadın gidiyorsun), إِذْهَبِي (sen kadın git).
- Müenneslik nûn'u (نُونُ الْبِسْوَةِ) : ذَهَبْنَ (o kadınlar gitti), يَذْهَبْنَ (o kadınlar gidiyor), إِذْهَبْنَ (siz kadınlar gidiniz).²³⁵

b) Mansub ve Mecrur Muttasıl Zamirler

Arapçada Mansub ve mecrur olarak kullanılan bitişik zamirler şunlardır:

الْمُفْرَدُ	الشَّيْئَةُ	الْجَمْعُ	
هُ	هُمَا	هُمْ	الْغَائِبُ
هَآ	هُمَا	هُنَّ	الْغَائِبَةُ
كَ	كَمَا	كُمْ	الْمُخَاطَبُ
كِ	كَمَا	كُنَّ	الْمُخَاطَبَةُ
يِ نِي	نَا	نَا	الْمُتَكَلِّمُ

²³⁵ Bkz. el-Cârim, Ali- Emin, Mustafa, *en-Nahvu 'l-Vâdih*, s. 121-122; el-Hammâdî vd., *el-Kavâ'idu 'l-Esâsiyye fi 'n-Nahv ve 's-Sarf*, s. 11; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 214.

Bu zamirler fiile veya inne ve benzerlerine (إِنَّ وَأَخْوَاهَا) bitiştiğinde mansub olur. İsme veya harf-i cere bitiştiğinde ise mecrur olur:

رَأَيْتُهُ : Onu gördüm.

إِنَّهُ طَالِبٌ مُجْتَهِدٌ : O, çalışkan bir öğrencidir.

قَلَمُكَ جَدِيدٌ : Senin kalemin yenidir.

سَلَّمْتُ عَلَيْهِ : Ona selam verdim.

1.3.3 Pekiştirme Zamiri

Pekiştirme zamiri, Farsçada bütün şahıslar için değişmeyecek bir şekilde kullanılan zamirlerdir. Bundan dolayı Farsçada ortak zamir “ضمير مشترك (zemîr-i müşterek)” olarak adlandırılır. Farsçada pekiştirme zamirleri “خود (hod)”, “خویش (hîş)” ve “خیوشتن (hîšten)” olmak üzere üçtür.²³⁶

Pekiştirme zamirlerinin Arapça karşılığı genel olarak نفس , ذات ve عين gibi kelimeler olur. Bu husus Arapçada “tevkîd” (التَّوَكُّيدُ) konusuyla ilgilidir. Tevkîd konusu ele alındığında bu hususa temas edilecektir.

أَنَا نَفْسِي جِئْتُ : من خود آمدم (men hod âmedem/ben kendim geldim)

Farsçada bazen pekiştirme zamiri, anlamı pekiştirmek için diğer zamirlerle birlikte kullanılabilir.²³⁷

من کار خودم را تمام کردم (men kâr-i hodem râ temâm kerdem/ben kendi işimi bitirdim).

Pekiştirme zamirleri diğer zamirlerle tamlama şeklinde de kullanılabilir.²³⁸

خود او همیشه مرد راستگو است (hod-i û hemîşe merd-i rastgû est/kendisi her zaman doğru sözlü biridir).

²³⁶ Hilmî, s. 317.

²³⁷ Hilmî, s. 319; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 115.

²³⁸ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 115.

1.3.4 İşaret Zamiri

Farsçada varlıkların adlarını belirtmeden kendilerini işaretle göstermeye yarayan zamirlere işaret zamiri “ضمير اشاره (zemîr-i işâre)” denir. Farsçada biri yakındaki bir varlığa ve diğeri uzaktaki bir varlığa işaret etmek üzere iki işaret zamiri bulunur. Yakındaki bir varlığa işaret etmek üzere “این (în)”, uzaktaki bir varlığa işaret etmek üzere ise “آن (ân)” işaret zamiri kullanılır:²³⁹

این مرد است (în merd est/bu, adamdır).

آن پنجره است (ân pencere est/şu, penceredir).

İşaret zamirleri tıpkı isimler gibi “ان (ân)” ve “ها (hâ)” ile çoğul yapılabilir.²⁴⁰

اینان : این + ان (înân/bunlar)

آنان : آن + ان (ânân/şunlar, onlar)

اینها : این + ها (înhâ/bunlar)

آنها : آن + ها (ânhâ/şunlar, onlar).

Farsçada “این” ve “آن” birlikte kullanıldığında belgisiz zamir “ضمير مبهم (zemîr-i mobhem)” olur:

اعتماد کردن به سخن این و آن شایسته نیست (îtmâd kerden be sohen-i ân u ân şâyeste nist/onun bunun sözüne itimat etmek yakışık alır bir şey değil).²⁴¹

“د” edatı gelirse, edat ile zamir arasına “این” ve “آن” işaret zamirlerinden önce “به” edatı gelirse, edat ile zamir arasına “د” kaynaştırma harfî gelir.²⁴²

بدین : به + این (bedîn/buna)

بدان : به + آن (bedân/şuna, ona)

بدینها : به + اینها (bedînhâ/bunlara)

²³⁹ Kâmyâr, s. 104.

²⁴⁰ a.e., s. 104.

²⁴¹ a.e., s. 104.

²⁴² Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 119.

بدائها : به + آها (bedânhâ/şunlara, onlara)

بدینان : به + اینان (bedînân/bunlara)

بدانان : به + آنان (bedânân/şunlara, onlara)

“این” ve “آن” eğer bir isimle birlikte kullanılırsa bu durumda işaret zamiri olmaktan çıkar, işaret sıfatı olur:²⁴³

این مرد است (în merd est/bu, adamdır) = İşaret zamiri.

این مرد پیر است (în merd pîr est/bu adam yaşlıdır) = İşaret sıfatı.

Farsçada “این” ve “آن” işaret zamiri de olabilirler, işaret sıfatı da. Fakat böyle bir ayırım Arapçada söz konusu değildir. “این” ve “آن” ister işaret zamiri olsun ister işaret sıfatı, Arapçadaki karşılığı işaret isimdir (اسمُ الإِشَارَةِ). Bundan dolayı işaret isimleri konusunu isim başlığı altında değil, burada ele almayı daha uygun gördük.

1.3.5 İşaret İsimleri

Yakın veya uzaktaki varlıklara işaret etmek için kullanılan isimlerdir. Arapçada işaret isimleri belirli isim kabul edilir.

Yakındaki varlıkları işaret eden işaret isimleri şunlardır:

Çoğul	İkil	Tekil	
هَؤُلَاءِ (bunlar)	هَذَانِ/هَذَيْنِ (bu ikisi)	هَذَا (bu)	Eril
هَؤُلَاءِ (bunlar)	هَئَانِ/هَئَيْنِ (bu ikisi)	هَذِهِ (bu)	Dişil

İşaret isimlerinin başında bulunan “ه/ها” harfi, tenbîh harfidir (هَا التَّنْبِيْهِ) ve yakınlığı hissettirir.²⁴⁴

²⁴³ Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 118.

²⁴⁴ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 92.

Yakın varlıkları işaret etmek için kullanılan işaret isimlerinin Farsça karşılığı tekiller için “این” ve çoğullar için “اینان” veya “اینها”dır.

Arapçada uzaktaki varlıkları işaret eden işaret isimleri ise şunlardır:

Çoğul	İkil	Tekil	
أُولَئِكَ (şunlar, onlar)	ذَانِكَ/ذَيْنِكَ (şu ikisi, o ikisi)	ذَلِكَ (şu, o)	Eril
أُولَئِكَ (şunlar, onlar)	تَانِكَ/تَيْنِكَ (şu ikisi, o ikisi)	تِلْكَ (şu, o)	Dişil

Uzak varlıkları işaret eden işaret isimlerinin ikileri günümüz Arapçasında kullanılmamaktadır.²⁴⁵

Uzak varlıkları işaret etmek için kullanılan işaret isimlerinin Farsça karşılığı tekiller için “آن” ve çoğullar için “آنان” veya “آنها”dır.

1.3.6 Belgisiz Zamirler

Zamirlerin, ismin yerini tutan kelimeler olduğu daha önce belirtilmişti. Eğer zamirin hangi ismin yerini tuttuğu veya hangi isme delalet ettiği belli, açık değilse bu tür zamirlere Farsçada “ضمير مبهم (zemîr-i mobhem/belgisiz zamir)” denir.²⁴⁶

Farsçada birçok belgisiz zamir bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Bütün, tamamı, hepsi: همه (heme)

Hiç: هیچ (hiç)

Biri, birisi: کسی (kesî), شخصی (şehsî), یکی (yekî)

Bazı, bazıları: برخی (berhî), بعضی (be'zî)

Başka biri: دیگری (dîgerî), یکی دیگر (yekî dîger)

Filan: فلان (folan)

²⁴⁵ Bkz. Asutay, s. 49.

²⁴⁶ Bkz. Şahinoğlu, s. 166; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 124.

Bir şey: چیزی

Bir grup: عده ای (iddeî), گروهی (gurûhî)

Birkaç: چندی (çendî), چند (çend), اندی (endî)

Çok: خیلی (heylî)

Bir miktar: قدری (kedrî)

Bir parça: پاره ای (pâreî)

Hiç kimse: هیچ کس (hîç kes)

Belgisiz zamirlerin cümle içinde kullanımına şu şekilde birkaç örnek verilebilir:

- همه رفتند (heme reftend): Herkes gitti.
- دیگران در خانه ماندند (dîgerân fer hâne mandend): Diğerleri evde kaldı.
- بعضیها از خواب بیدار شدند (be'zihâ ez hâb bîdâr şodend): Bazıları uykudan uyandı.
- احمد به من نگاه کرد و چیزی نگفت (Ehmed be men nigâh kerd ve çîzî negoft): Ahmet bana baktı ve bir şey söylemedi.

Arapçada belgisiz zamir olarak adlandırılabilen bir dil olgusu yoktur; fakat Farsçadaki belgisiz zamirlerin anlamlarını karşılayacak bazı kelimeler vardır. Örneğin “كُلُّ” (hepsi)”, “بَعْضٌ (bazı, bazısı)”, “شَيْءٌ (bir şey)”, “أَحَدٌ (biri, birisi)” bunlardan bazısıdır.

Belgisiz zamir kullanılan bazı Farsça cümlelerin Arapça karşılıkları şu şekilde olabilir:

- لم يأت أحدٌ (hîç kes neyâmed/hiç kimse gelmedi): هیچ کس نیامد
- رأيتُ أحداً كان يخرج من الصفِّ (kesî/yekî râ dîdem kî ez kilâs bîrûn mî âmed/sınıftan çıkan birini gördüm): کسی/یکی را دیدم که از کلاس بیرون می آمد

Hiç kimse, biri gibi belgisiz zamirler Arapçada genel olumsuzluk bildiren lâ (لَا النَّافِيَةُ) ile de ifade edilebilir:

(لِلْجِنْسِ) ile de ifade edilebilir:

isim türü ile ilişkilendirilmiştir. Buna karşılık Farsçada türemiş kelimeler isimle sınırlı olmayıp aynı zamanda sıfat gibi kelime türleri için de türemişlik söz konusudur. Bundan dolayı bu başlıkta “kelime türetme” ifadesini yeğledik, çünkü “kelime” her halükârda Arapçadaki ismi ve Farsçadaki sıfat ve zarfı da kapsayan genel bir ifadedir. “Kelime türetme” ve “sıfat” ifadelerini aynı başlıkta zikretmemizin nedeni ise Arapçadaki ism-i fail ve ism-i meful gibi türemiş isimlerin Farsçadaki karşılığının sıfat türü olduğundandır. Aslında Arapçadaki ism-i fail ve ism-i meful de sıfat olarak kabul edilir.²⁴⁹

Kelime türetme Arapçada “iştikak” “الإشْتِقَاقُ” kavramıyla ifade edilir. İştikak, bir kökten farklı kalıplarda isimler türetilmesini ifade eder. İştikakın elde edildiği kökün, aslın ne olduğuna dair klasik dönemde tartışmalar meydana gelmiştir. Kûfe dil okulu, iştikakın aslının fiil olduğunu, Basra dil okulu ise iştikakın aslının masdar olduğunu ileri sürmüştür. İbnu'l-Enbârî *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* adlı eserinin 28. Meselesinde Kûfe ve Basra dil okulları arasındaki bu tartışmayı ele almaktadır.²⁵⁰ Konumuzun kapsamının dışında olduğu için bu tartışmanın ayrıntılarına girmeyeceğiz, fakat yeri geldiği için Arapça ve Farsçada masdarlara kısaca temas etmenin yararlı olacağını düşünüyoruz.

1.4.1 Masdarlar

Hatırlanacağı üzere ismin Arapça ve Farsçada herhangi bir zaman barındırmayan ve kendi başına bir anlama delalet eden bir kelime türü olduğu, fiilin ise kendi başına bir anlama delalet eden, iş, oluş ve eylem bildiren fakat bununla birlikte bir zamana da delalet eden bir kelime türü olduğu ifade edilmişti.

Masdarlar hem Arapçada hem Farsçada isim ve fiilin bazı özelliklerini taşıyan isim soylu kelime türleridir. İsim soylu olmaları ve herhangi bir zamana delalet etmemeleri yönüyle isme benzer, iş, oluş ve eylem bildirmeleri yönüyle ise fiile benzerler.²⁵¹

²⁴⁹ Bkz. el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, I, 178-182.

²⁵⁰ Bkz. İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1. Baskı, Beyrut 1424/2003, I, 190-196.

²⁵¹ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbîku's-Sarfî*, s. 66; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s.139-140.

1.4.1.1 Arapçada Masdarlar

Arapçada masdarlar, sülâsî ve rubâî mücerred fiillerin masdarları, mezîd fiillerin masdarları, mimli masdarlar, yapma masdarlar, masdaru'l-merre ve masdaru'l-hey'e olmak üzere altıya ayrılır.

- a) **Sülâsî ve Rubâî Mücerred Fiillerin Masdarları:** Arapçada sülâsî mücerred yani üç kök harfinden oluşan fiillerin masdarları semâidir, yani elde edilişleri herhangi bir kurala bağlı olmaksızın gerçekleşir. Sülâsî mücerred fiillerin birçok vezni vardır. Örnek olması bakımından şunlar zikredilebilir:

فَعْلٌ vezni: أَلْفَتَلٌ (öldürmek).

فَعْلٌ vezni: أَلْحَفُظٌ (korumak, ezberlemek).

فُعْلٌ vezni: أَلشُّكْرُ (şükretmek).

Rubâî mücerred fiillerin masdarları ise فَعَلَّلٌ ve فَعَلَّلٌ vezinlerinden gelir:

رُزْلَةٌ/رُزَالٌ : Deprem.

وَسْوَسَةٌ/وَسْوَسٌ : Vesvese.

- b) **Mezîd Fiillerin Masdarları:** Kök harflerine harf ilave etmek suretiyle elde edilen fiillere mezîd fiiller denir. Mezîd fiillerin masdarları kıyasîdir, yani bir kurala bağlıdır; fakat kurala uygun olmayan masdarları da söz konusudur. Bunlara ismu'l-masdar (اسْمُ الْمَصْدَرِ) denir. İsmu'l-masdarlar genellikle “إفعال”, “تفعيل” ve “مفاعلة” bablarından gelir. Örneğin “إفعال” babından olan “أَحَبَّ” fiilinin masdarı “إِحْبَابٌ” yerine “حُبٌّ” olarak gelmiştir.²⁵² “Mücerred ve mezîd fiiller” başlığında bu fiillerin masdarları zikredildiği için burada tekrar zikretmenin gerekli olmadığını düşünüyoruz.

²⁵² Bkz. el-Esterâbâdî, Radiyyuddîn Muhammed b. el-Hasan, *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Muhammed Nûr el-Hasan ve diğerleri, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1395/1975, s. 160.

c) **Mimli Masdarlar (الْمَصْدَرُ الْمِيمِيُّ)**: Mimli masdarlar sülâsî ve rubâî mücerred

fiillerin masdarları gibidir, fakat fazladan bir mim “م” harfî almıştır. Sülâsî

mücerred fiillerin masdarları مَفْعَلٌ , مَفْعَلٌ , مَفْعَلَةٌ , مَفْعَلَةٌ vezinlerinden gelir:

رَامَ - يَرُومُ - مَرَامٌ : مَفْعَلٌ (istemek).

وَعَدَ - يَعِدُ - مَوْعِدٌ : مَفْعَلٌ (söz vermek).

رَحِمَ - يَرْحَمُ - مَرْحَمَةٌ : مَفْعَلَةٌ (acımak).

عَفَرَ - يَعْفِرُ - مَغْفِرَةٌ : مَفْعَلَةٌ (bağışlamak).

Rubâî mücerred ve mezîd fiillerin mimli masdarları ise bu fiillerin ism-i meful vezinleri ile aynıdır.

d) **Yapma Masdarlar (الْمَصْدَرُ الْجُعْلِيُّ)**: İsimlerde var olan özellikleri nitelemek için

kullanılan masdarlardır. İsimlerin sonuna nisbet yâ'sı ve kapalı tâ getirmek suretiyle elde edilir: الْإِنْسَانِيَّةُ (insanlık), الْمَسْئُولِيَّةُ (sorumluluk), الْجَاهِلِيَّةُ (cahillik) gibi.

Yapma masdarlar aynı zamanda sıfat anlamı ifade eder.

e) **Masdaru'l-Merre (مَصْدَرُ الْمَرَّةِ)**: İsmü'l-merre (اسْمُ الْمَرَّةِ) olarak da adlandırılan bu

masdar, fiilin bir defa gerçekleştiğine delalet etmek üzere kullanılır. Masdaru'l-merre فَعْلَةٌ vezninden gelir: ضَرْبَةٌ (bir defa vurmak). ضَرْبُهُ ضَرْبَةٌ (ona bir defa vurdu).

f) **Masdaru'l-Hey'e (مَصْدَرُ الْهَيْئَةِ)**: Fiilin oluş tarzına delalet etmek üzere kullanılan

masdarlardır. Masdaru'l-hey'e ancak sülâsî fiillerden elde edilir ve فِعْلَةٌ vezninden gelir: يَجْلِسُ الْوَلَدُ جَلْسَةَ أَبِيهِ (Çocuk babasının oturduğu gibi oturuyor).²⁵³

1.4.1.2 Farsçada Masdarlar

Bu başlıkta asıl masdar, hafifletilmiş masdar, yapma masdar, basit masdar, bileşik masdar, ism-i masdar ve hâsıl-ı masdar konuları ele alınacaktır.

²⁵³ Bkz. er-Râcihi, *et-Tatbiku's-Sarfî*, s. 66-74; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 160-167; Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 50-60.

- a) **Asıl Masdar:** Farsçada “مصدر اصلی (masdar-1 aslî)” kavramıyla ifade edilen, “دن (den)” veya “تن (ten)” masdar eklerinden biriyle biten ve başka kelimeleri birleştirmek suretiyle elde edilmeyen masdarlardır: رفتن (reften/gitmek), آمدن (âmeden/gelmek) gibi.
- b) **Hafifletilmiş Masdar:** Farsçada “مصدر مخفف (masdar-1 muhaffef)” veya “مصدر مرخم (masdar-1 murahhem)” adıyla bilinen bu masdar türü, fiilin geçmiş zaman köküdür. Bir başka ifadeyle masdarların masdar olduklarına delalet eden “ن” harfi atıldıktan sonra geri kalan kısımdır: رفتن → رفت (reft/gitme), پرسیدن → پرسید (porsîd/sorma) gibi.
- c) **Yapma Masdar:** Bu masdar türü Farsçada “مصدر جعلی (masdar-1 ce’lî)” kavramıyla ifade edilir. Bu kavram Arapçadan Farsçaya geçmiştir; fakat Arapçadaki yapma masdardan (المَصْدَرُ الجُعْلِيُّ) farklıdır. Arapça veya Farsça kelimelere “یدن (...îden)” ekinin getirilmesi suretiyle elde edilir. Örneğin Arapça bir kelime olan ve “anlamak” anlamına gelen “فهم (fehîm)” kelimesine “یدن” eki getirilerek “فهمیدن (fehîmîden/anlamak)” masdarı elde edilmiştir. Aynı şekilde “savaş” anlamına gelen “جنگ (ceng)” Farsça kelimesine “یدن” eki getirilerek “جنگیدن (cengîden/savaşmak)” masdarı elde edilmiştir.
- d) **Basit Masdar:** Tek kelimedenden oluşan masdarlardır. Farsçada “مصدر ساده (masdar-1 sâde)” kavramıyla ifade edilir: خریدن (herîden/satın almak), فروختن (furûhten/satmak) gibi.
- e) **Bileşik Masdar:** Farsçada “مصدر مرکب (masdar-1 morekkeb)” kavramıyla ifade edilen, iki veya daha fazla kelimedenden oluşan masdarlardır. Bileşiği oluşturan ikinci kısım her zaman Farsça bir masdardır. Bileşiği oluşturan birinci kısım, Farsça bir kelime olabildiği gibi Arapça bir kelime de olabilir. Örneğin پایان یافتن

(pâyân yaften/sona ermek) bileşimini oluşturan birinci kısım “پایان (pâyân/son)”

Farsça bir kelimedir. جمع کردن (cem’ kerden/toplamak) bileşimini oluşturan birinci

kısım ise “جمع (cem’/toplamak)” Arapça bir kelimedir.

f) İsm-i Masdar: Farsçada “اسم مصدر (ism-i masdar)” kavramıyla ifade edilen bu masdar türü geçmiş zaman köküne veya geniş zaman köküne bazı ekler getirmek suretiyle elde edilir:

- Geçmiş zaman köküne “ار” eki getirilir: دید + ار → دیدار (dîdâr/görme, görüş).

رفت + ار → رفتار (reftâr/gidiş, davranış).

- Geniş zaman köküne “ش” veya “ه” eki getirilir: کوش + ش → کوشش (kûşeş/çalışma, çaba).

آموزش + ش → آموزش (âmûzeş/öğretme, öğretim).

خند + ه → خنده (hende/gülüş).

g) Hâsıl-ı Masdar: Farsçada “مصدر حاصلی (hâsıl-ı masdar)” veya “مصدر حاصلی”

(masdar-ı hâsılî)” kavramıyla ifade edilen, her fiilin geniş zaman kökü veya sonuna masdariyet yâ’sı alabilen kelimelere hâsıl-ı masdar denir. Farsçada sonuna masdariyet yâ’sı almış masdarlar, Arapçadaki yapma masdarların (المَصْدَرُ)

(الجُعْلِيُّ) Farsçadaki karşılığıdır denilebilir:

رفت + رو → geniş zaman kökü رو (rev/gitmek).

فروش + رو → geniş zaman kökü فروش (furûş/satmak).

خوب + ی → خوبی (hûbî/güzellik, iyilik).

مادر + ی → مادری (mâderî/annelik).²⁵⁴

²⁵⁴ Bkz. Şahinoğlu, s. 187; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 139-144; Bolelli, s. 68-70.

1.4.2 Sıfat

Kelime türetme bahsine geçmeden önce sıfat konusuna değinmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Hem Arapçada hem Farsçada sıfat, bir ismi nitelik ve nicelik yönünden niteleyen kelimelere verilen isimdir. Arapçada sıfat “الصِّفَةُ” veya “الْتَّعْتُ” kavramıyla ifade edilir. Farsçada ise sıfat “صفت (sıfat)” kavramıyla ifade edilir.

Arapçada sıfatın nitelediği isim “مَوْصُوفٌ” veya “مَنْعُوتٌ” kavramıyla ifade edilir. Biz bu çalışmamızda sıfat ve mevsuf kavramlarını kullanacağız. Arapçada sıfat mevsufuna şu dört hususta uyar:

- İrab (merfu, mansub veya mecrur olma) yönünden: جَاءَ طَالِبٌ مُجْتَهِدٌ (çalışkan bir öğrenci geldi), سَلَّمْتُ عَلَى طَالِبٍ مُجْتَهِدٍ (çalışkan bir öğrenci gördüm), رَأَيْتُ طَالِبًا مُجْتَهِدًا (çalışkan bir öğrenciye selam verdim). Görüldüğü üzere مجتهد sıfatının irabı, mevsufunun irabının değişmesiyle değişmiştir.
- Müzekkerlik-müenneslik yönünden: اشْتَرَيْتُ مَنْزِلًا جَدِيدًا (yeni bir ev satın aldım), اشْتَرَيْتُ سَيَّارَةً جَدِيدَةً (yeni bir araba satın aldım). Görüldüğü üzere جديد sıfatı mevsufuna göre müzekker ve müennes olmuştur.
- Marifelik-nekiralık yönünden: الطَّالِبُ الْمُجْتَهِدُ نَاجِحٌ (çalışkan öğrenci başarılıdır), جَاءَ طَالِبٌ مُجْتَهِدٌ (çalışkan bir öğrenci geldi). Görüldüğü üzere مجتهد sıfatı mevsufuna göre marife ve nekira olmuştur.
- Tekil, ikil veya çoğul olma yönünden: جَاءَ طَالِبٌ مُجْتَهِدٌ (çalışkan bir öğrenci geldi), جَاءَ طَالِبَانِ مُجْتَهِدَانِ (çalışkan iki öğrenci geldi), جَاءَ طُلَّابٌ مُجْتَهِدُونَ (çalışkan öğrenciler geldi). Görüldüğü üzere مجتهد sıfatı mevsufuna göre tekil, ikil ve çoğul olmuştur.

Arapçada sıfatlar şimdiye kadar olan kısımda görüldüğü gibi tek bir kelime olarak gelebildiği gibi cümle olarak da gelebilir. Arapçada cümlenin bir isme sıfat olabilmesi için mevsuf ismin nekira olması gerekir. Mevsuf isme sıfat olan cümle, isim cümlesi, fiil cümlesi ve şibih cümle olmak üzere üç farklı cümle türü olabilir.

- İsim cümlesi: Sıfat, isim cümlesi olduğunda isim cümlesinde sıfat ile mevsufu birbirine bağlayan ve sıfat ile uyumlu bir zamir olmalıdır. Örneğin رَكَبْنَا سَيَّارَةً سُرْعَتُهَا (hızı yüksek olan bir arabaya bindik) cümlesinde sıfat, سُرْعَتُهَا عَظِيمَةٌ (hızı yüksektir)” isim cümlesidir ve bu cümledeki “ها” zamiri mevsuf olan “سَيَّارَةً” kelimesine uygun olarak müfred ve müennes gelmiştir.
- Fiil cümlesi: Sıfat, fiil cümlesi olduğunda fiil cümlesinde sıfat ile mevsufu birbirine bağlayan açık veya gizli bir zamir olmalıdır. Ayrıca fiil cümlesi sıfat olduğunda fiil, mevsufa uygun olmalıdır. Örneğin رَأَيْتُ طَالِبًا يَجْتَهِدُ الدَّرْسَ (ders çalışan bir öğrenci gördüm) cümlesinde sıfat, “يَجْتَهِدُ الدَّرْسَ” (ders çalışıyor)” fiil cümlesidir ve bu cümledeki “يَجْتَهِدُ” fiili “طالباً” mevsufuna uygun olarak müfred ve müzekker gelmiştir. Ayrıca sıfat olan fiil cümlesinde sıfat ile mevsufu birbirine bağlayan zamir, “يَجْتَهِدُ” fiilinde gizli olan “هُوَ” gizli zamiridir.
- Şibih cümle: Arapçada harf-i cer ve mecrur veya zarf şibih cümle (eksilteli cümle) kabul edilir. Sıfat, şibih cümle de olabilir. Örneğin سَلَّمْتُ عَلَى طَالِبٍ فِي صَفِّنَا (sınıfımızdaki bir öğrenciye selam verdim) cümlesinde sıfat, harf-i cer ve mecrur isimden oluşan “فِي صَفِّنَا” şibih cümlesidir.²⁵⁵

Arapçada eğer bir isme birden fazla sıfat gelirse, sıfatlar atıflı ve atıfsız gelebilir:

كَلَّمْتُ الرَّجُلَ الْكَرِيمَ الْفَاضِلَ (Faziletli ve cömert adamla konuştum).

كَلَّمْتُ طَالِبًا ذَكِيًّا وَمُجْتَهِدًا (Çalışkan ve zeki bir öğrenciyle konuştum).²⁵⁶

Farsçada sıfat “صفت (sıfat)” ve sıfatın nitelediği kelime “موصوف (mevsuf)”

kavramıyla ifade edilir. Arapçada sıfatın tek bir kelime olarak gelebildiği gibi cümle olarak gelebildiği belirtilmişti. Farsçada da buna benzer bir durum söz konusudur. Farsçada sıfat, tek bir kelime olarak gelebildiği gibi, kelime gurubu, cümle veya eksilteli cümle olarak gelebilir:

²⁵⁵ Bkz. Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s.390-394; Günday, Hüseyin - Şahin, Şener, *Arapça Dil bilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 265-272; Kaçar, Halil İbrahim - Bulut, Ali – Özdemir, Yılmaz, *el-Kavâ'idü'l-Muşecci'a*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2017, II, 40-41.

²⁵⁶ Bkz. Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 395.

گرم (âb-1 germ) : Sıcak su. Bu örnekte sıfat olan “گرم (germ/sıcak)”, tek bir kelime olarak gelmiştir.

عقب مانده (kişver-i ekeb mânde): Geri kalmış ülke. Bu örnekte sıfat olan عقب مانده (ekeb mande/geri kalmış), kelime gurubu olarak gelmiştir.

Hatırlanacağı üzere “ism-i mevsul” başlığında Farsçada mevsul kelimelerin “که” ve “چه” olmak üzere iki olduğu belirtilmişti. Farsçada mevsul kelimelerden sonra gelen cümle, mevsul kelimenin anlamını nitelemek veya açıklamak üzere geldiği kelimenin sıfatı olur. Arapçada ise ism-i mevsulün kendisi sıfat olur:

برادر من است که به مدرسه رفت، (okula giden adam benim kardeşimdir). Bu örnekte “که” mevsul kelimesinden sonra gelen “به مدرسه رفت” cümlesi sıfat, مرد (merd/adam) kelimesi ise mevsuftur.

Arapçada sıfat mevsuftan sonra gelir. Sıfatın mevsuftan önce gelmesi caiz görülmemiştir.²⁵⁷ Farsçada ise sıfat genellikle mevsuftan sonra gelmekle beraber bazen mevsuftan önce de gelebilir:²⁵⁸

بوی خوش (bû-yi hûş): Güzel koku. Bu örnekte “خوش (hûş/güzel)” sıfatı mevsuftan sonra gelmiştir.

خوش بوی (hûş bûy): Güzel koku. Bu örnekte ise “خوش (hûş/güzel)” sıfatı mevsuftan önce gelmiştir.

Farsçada mevsuf ile sıfat birbirine tamlama esresi ile bağlanır; fakat “خوش بوی” örneğinde görüldüğü gibi sıfat, mevsuftan önce gelirse, tamlama esresi de kalkar. Mevsuf, okunmayan “ه” harfi ile biterse, tamlama esresi bu harfin üzerine konan bir hemze ile “ه” gösterilir:

خانه بزرگ (hâne-i bozorg): Büyük ev.

²⁵⁷ İbnu's-Serrâc, *el-usûl fi'n-Nahv*, II, 225.

²⁵⁸ Cevâd, s. 122.

Mevsuf “ا” veya “و” harflerinden biri ile biterse, sıfat ile mevsuf arasına bir “ى” harfi gelir ve tamlama esresi bu “ى” harfine gelir:

بانوى زيبا (bânû-yi zîbâ): Güzel hanım, kız.

پرسشهاى آسان (porsişhâ-yi âsân): Kolay sorular.

Hatırlanacağı üzere Arapçada sıfatın mevsufuna irab, müzekkerlik-müenneslik, marifelik-nekiralık ve tekil, ikil ve çoğulluk bakımından uygunluk gösterdiği belirtilmişti. Farsçada irab, müzekkerlik ve müenneslik olmadığı için sıfat ile mevsuf arasında böyle bir uyumun aranması da söz konusu olamaz. Farsçada tekillik-çoğulluk ve marifelik-nekiralık bulunmasına rağmen sıfat ile mevsuf arasında bu bakımdan bir uyumun gerçekleşmesi söz konusu değildir. Daha açık bir ifadeyle Farsçada mevsuf ister tekil olsun ister çoğul, sıfat her zaman tekildir. Bu durum da yine sıfatlar konusunda Arapça ile Farsça arasındaki en belirgin farklardan biridir:

شهر قدیم (şehr-i kadîm): Eski şehir.

شهرهاى قدیم (şehrâ-yi kadîm): Eski şehirler.

Görüldüğü üzere ikinci örnekte mevsuf çoğul olmasına rağmen sıfat değişmemiştir.

Mevsufun hazfedildiği yani sıfatın herhangi bir ismi nitelemediği durumlarda sıfat çoğul olarak kullanılabilir:

جنگاوران (cengâverân): Savaşçılar.

بزرگان (bozorgân): Büyükler.

Mevsufun nekira olduğu durumlarda, nekiralık yâ'sını mevsufun sonuna, sıfatın sonuna veya her ikisinin de sonuna getirmek mümkündür. Dikkat edilirse bu durumda da Arapçadaki gibi sıfat ve mevsuf arasında marifelik-nekiralık uyumunun gerçekleşmesi zorunlu değildir:

مردى خوب (merdî hûb) : İyi bir adam.

مرد خوبى (merd-i hûbî) : İyi bir adam.

مردى خوبى (merd-i hûbî): İyi bir adam.

Farsçada müzekkerlik-müenneslik olmamasına ve Farsça sıfat tamlamalarında müzekkerlik-müenneslik uyumunun da söz konusu olmamasına rağmen, Arapçadan Farsçaya geçen اخلاق حسنه (ahlâk-i hesene/güzel huylar) gibi bazı sıfat tamlamaları Arapçadaki aslı gibi kullanılır.

Farsçada bir isim Arapçada olduğu gibi birden fazla sıfat alabilir. Birden fazla gelen sıfatlar Arapçada olduğu gibi birbirilerine atıf harfi ile bağlanabildiği gibi atıf harfi olmadan tamlama esresi ile de bağlanabilir:

اطاق روشن و پاک (otâk-i rûşen ve pâk): Aydınlık ve temiz oda. Görüldüğü gibi bu örnekte “روشن (rûşen/aydınlık)” ve “پاک (pâk/temiz)” sıfatları birbirine “و” atıf harfi ile bağlanmıştır.

خداوند بخشنده دستگیر   کریم خطا بخش پوزش پذیر

(Hodâvend-i behşende-i destgîr   Kerîm-i hetâbehş-i pûzeşpezîr) (Bağışlayan ve yardım eden Allah   Hata bağışlayan ve özür kabul eden Kerîm)

Sa'dî-yî Şirâzî'nin (ö. 691/1292) “*Bostan*” adlı eserinde geçen bu beyitte²⁵⁹ ise “خداوند (hodâvend/ilah, yaratıcı)” mevsufun iki sıfatı olan “بخشنده (behşende/bağışlayan, veren)” ve “دستگیر (destgîr/elinden tutan, yardımcı)” ve aynı zamanda “کریم (kerîm/cömert)” mevsufunun iki sıfatı olan “خطا بخش (hetâbahş/hata bağışlayan)” ve “پوزش پذیر (pûzeşpezîr/özür kabul eden)” tamlama esresiyle birbirilerine bağlanmıştır.²⁶⁰

1.4.3 Arapçada Türemiş İsimler

Arapça ve Farsçada kelime türetme yollarının farklı olduğu belirtilmişti. Bundan dolayı kelime türeme bahsini iki dile göre ayrı ayrı ele alacağız, fakat yeri geldikçe türemiş kelime türlerinde iki dilin karşılaştırmasını yapacağız.

1.4.3.1 İsm-i Fâil

İsm-i Fâil, Arapçada “إِسْمُ الْفَاعِلِ” kavramıyla ifade edilir ve fiilin ifade ettiği işi yapanı göstermek için türetilen bir isimdir.

²⁵⁹ Şirâzî, Ebû Muhammed Sa'dî, *Bostan*, Sepehr, Tahran 1985, s. 1.

²⁶⁰ Bkz. Cevâd, s. 110-130, Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 61-65.

İsm-i fâil sülâsî mücerred fiiller için “فَاعِلٌ” vezninden gelir:

كَتَبَ (yazdı) → كَاتِبٌ (yazan).

عَلِمَ (bildi) → عَالِمٌ (bilen).

Rubâî mücerred ve diğer mezîd fillerin ism-i fâili ise malum muzari fiildeki muzarilik harfinin atılması, yerine dammeli bir mim “م” harfinin getirilmesi ve sondan bir önceki harfin harekesinin kesra yapılması suretiyle yapılır:

يُكْرِمُ – أَكْرَمَ (ikram etmek) → مُكْرِمٌ (ikram eden).

يُعَلِّمُ – عَلَّمَ (öğretmek) → مُعَلِّمٌ (öğreten).

يَجْتَهِدُ – اجْتَهَدَ (çalışmak) → مُجْتَهِدٌ (çalışan).

يُرْزَلُ – زَلَزَلَ (sarsmak) → مُرْزَلٌ (sarsan).²⁶¹

Arapçadaki ism-i fâilin Farsçadaki karşılığı genel olarak sıfat-1 fâilî olmakla beraber, bazen sıfat-1 mefûlî veya sıfat-1 nisbî olabilir. Bu hususa Farsçada sıfat türleri konusuna geldiğimizde değineceğiz.

1.4.3.2 İsm-i meful

İsm-i meful, Arapçada “إِسْمُ الْمَفْعُولِ” kavramıyla ifade edilir ve fiilin ifade ettiği işten etkilenen kişi ve nesneyi göstermek için türetilen bir isimdir.

İsm-i meful sülâsî mücerred fiiller için “مَفْعُولٌ” vezninden gelir:

كَتَبَ (yazdı) → مَكْتُوبٌ (yazılan).

قَتَلَ (öldürdü) → مَقْتُولٌ (öldürülen).

شَرِبَ (içti) → مَشْرُوبٌ (içilen, içecek).

Rubâî mücerred ve diğer mezîd fillerin ism-i mefulü ise mechûl muzari fiildeki muzarilik harfinin atılması, yerine dammeli bir mim “م” harfinin getirilmesi suretiyle yapılır:

²⁶¹ Bkz. Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 167-168; Yaşar, Ahmet, *Arapça'nın Temel Kuralları*, 1996, Bsmyy., s. 62-63.

يُكْرَمُ - أُكْرِمَ (ikram edilmek)	→ مُكْرَمٌ (ikram edilen).
يُقَسَّمُ - قُسِمَ (bölünmek)	→ مُقَسَّمٌ (bölünen).
يُنْتَخَبُ - اُنْتُخِبَ (seçilmek)	→ مُنْتَخَبٌ (seçilen).
يُدْخَرُ - دُخِرَ (yuvarlanmak)	→ مُدْخَرٌ (yuvarlanan). ²⁶²

1.4.3.3 Sıfat-1 Müşebbehe

Sıfat-1 müşebbehe, Arapçada “الصِّفَةُ الْمَشَبَّهَةُ” kavramıyla ifade edilen ve nitelediği kişi veya nesnedeki özelliğin kalıcı olduğuna delalet eden türemiş bir isimdir.

Sıfat-1 müşebbeler, ikisi kıyâsî ve diğerleri semâî olmak üzere birçok farklı vezinden gelebilmektedir.

Renk, kusur ve sakatlık gibi özellikleri nitelemek için kullanılan sıfat-1 müşebbeler, müzekker için “أَفْعَالٌ” ve müennes için “فَعْلَاءٌ” vezninden gelir:

أَبْكَمٌ : Dilsiz (müzekker için).

بَكْمَاءٌ : Dilsiz (müennes için).

أَسْوَدٌ : Siyah (müzekker için).

سَوْدَاءٌ : Siyah (müennes için).

Bu vezinden gelen sıfat-1 müşebbelerin çoğulu ister müzekker olsun ister müennes, “فُعَالٌ” vezninden gelir. سَوْدٌ (siyahlar), أَبْكَمٌ (dilsizler).

Açlık, tokluk, uykusuzluk, kızgınlık ve utangaçlık gibi iç duyguları nitelemek için kullanılan sıfat-1 müşebbeler ise, müzekker için “فَعْلَانٌ” ve müennes için “فَعْلَى” vezninden gelir:

عَطْشَانٌ : Susamış (müzekker için).

عَطْشَى : Susamış (müennes için).

²⁶² Bkz. Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 169-170; Yaşar, s. 66-67.

عَضْبَانُ : Öfkeli (müzekker için).

عَضْبِي : Öfkeli (müennes için).

Sıfat-1 müşebbehelerin semâî olan belli başlı vezinleri ise şunlardır:

فَعِيلٌ → جَمِيلٌ (güzel).

فَعْلٌ → سَهْلٌ (kolay).

فَعْلٌ → فَلَقٌ (endişeli).

فُعْلٌ → حُلُوٌّ (tatlı).

فَعْلٌ → حَسَنٌ (güzel).

فِعْلٌ → رَحْوٌ (gevşek).

فَعَالٌ → جَبَانٌ (korkak).

فُعَالٌ → شُجَاعٌ (cesur).

فَيْعِلٌ → مَيِّتٌ (ölü).

فُعُولٌ → وُقُورٌ (ağırbaşlı).

فُعْلَانٌ → عُرْيَانٌ (çıplak).

فَيْعَالٌ → صَيِّفٌ (sarraf).

Bazı sıfat-1 müşebbeheler “فَاعِلٌ” vezninden gelebilir. طَاهِرٌ (temiz) ve نَاعِمٌ (yumuşak) gibi.

Bazı sıfat-1 müşebbeheler ise ism-i meful anlamına gelir. رَسُولٌ (gönderilmiş, elçi), فَيْيَلٌ (ölü) ve جَرِيحٌ (yaralı) gibi.²⁶³

Sıfat-1 müşebbehe'nin Farsça karşılığı farklı sıfat çeşitleri olabilir. Farsçada sıfat türleri konusunda bu hususa değinilecektir.

²⁶³ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbiku's-Sarfî*, s. 79-91; Günday, Hüseyin - Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, Alfa Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2012, s. 129-134; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 172-173; Yaşar, s. 68-70.

1.4.3.4 Mübâlağalı İsm-i Fâil

Mübâlağalı ism-i fâil, adından da anlaşılacağı üzere ism-i faildir; fakat ism-i fâil çokluk ifade ettiğinde mübâlağalı ism-i fâil vezinleri kullanılır. Mübâlağalı ism-i fâil sadece sülâsî fiillerden elde edilir. Belli başlı mübâlağalı ism-i fâil vezinleri şunlardır:

- 1) فَعَّالٌ : تَوَّابٌ (tevbeleri çokça kabul eden), سَتَّارٌ (çokça örten, gizleyen).
- 2) فَعَّالَةٌ : عَلَّامَةٌ (çok bilen).
- 3) فَعُولٌ : صَبُورٌ (çok sabreden), جَسُورٌ (cesaretli).
- 4) فَعِيلٌ : عَلِيمٌ (çok bilen), رَحِيمٌ (çok merhametli).
- 5) مَفْعَالٌ : مَطْعَانٌ (çok yaralayan).
- 6) فَعِيلٌ : حَذِرٌ (çok sakınan, temkinli olan).
- 7) فَعَّالٌ : شَجَاعٌ (çok cesaretli).
- 8) فَعِيلٌ : صِدِّيقٌ (çok doğru).
- 9) فَاعُولٌ : فَارُوقٌ (çok ayıran).
- 10) مَفْعِيلٌ : مِسْكِينٌ (tembel, fakir).²⁶⁴

Mübâlağalı ism-i fâilin bir kelime türü olarak Farsça karşılığı yoktur, fakat بسیار (bisyâr/çok) gibi kelimeler kullanılarak Farsçaya çevirileri yapılabilir. Örneğin "فَعَّالٌ" vezninden olan "هُمَّازٌ (çok ayıp arayan, ayıplayan)" mübâlağalı ism-i fâili Farsçaya "بسیار عیبجو" (bisyâr eyibcû/çok ayıp arayan)" şeklinde çevrilebilir.

1.4.3.5 İsm-i Tafdîl

İsm-i tafdîl, Arapçada "إِسْمُ التَّفْضِيلِ" kavramıyla ifade edilen ve belli bir özellikte birleşen iki şeyden birinin diğerinden daha çok, fazla olduğunu ifade etmeye yaran bir türemiş isim türüdür.

²⁶⁴ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbîku 's-Sarfî*, s. 77-78; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 174-175; Yaşar, s. 65-66.

İsm-i tafdıllar de tıpkı mübâlağalı ism-i fâiller gibi sadece sülâsî fiillerden türetilirler.

İsm-i tafdıllar, müzekker için “أَفْعَالٌ” vezninden ve müennes için “فُعْلَى” vezninden gelir. Örneğin “en büyük” müzekker için أَكْبَرُ, müennes için ise كُبْرَى şeklinde gelir.

İki varlık ve şey arasında kıyaslama yapıldığında “مِنْ” harf-i ceri ile birlikte kullanılır ve kıyaslananlar ister müzekker olsun ister müennes, ister tekil, ikil veya çoğul olsun ism-i tafdilin müfred müzekker vezni olan “أَفْعَالٌ” vezni kullanılır:

أَلْبَحْرُ أَكْبَرُ مِنَ الْبَحْرِ (Deniz, gölden büyüktür).

الطَّائِرَةُ أَسْرَعُ مِنَ السَّيَّارَةِ (Uçak, arabadan hızlıdır).

الطَّائِرَاتُ أَسْرَعُ مِنَ السَّيَّارَاتِ (Uçaklar, arabalardan daha hızlıdır).

Üstünlük derecesi sülâsî bir fiilin haricinde bir fiil için veya renk ve kusur için ifade edilmek istenirse, bu durumda isimlerin önüne أَكْثَرُ (daha çok), أَقَلُّ (daha az), أَشَدُّ (daha güçlü), أَضْعَفُ (daha zayıf) gibi ism-i tafdıllar getirilir:

أَقَلُّ إِجْتِهَادًا (daha az çalışkan).

أَشَدُّ حُمْرَةً (daha kırmızı).

Zikredilen veznin haricinde خَيْرٌ (daha hayırlı, iyi) ve شَرٌّ (daha kötü) gibi kelimeler de ism-i tafdîl olarak kullanılabilir:

الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ (Namaz uykudan daha hayırlıdır).

الْجُهَالَةُ شَرٌّ مِنَ الْحَرْبِ (Cehalet savaştan daha kötüdür).

Herhangi bir özellik bakımından üstün tutulan şeye “الْمُفْضَلُ” ve kendisinden üstün tutulan şeye ise “الْمُفْضَلُ عَلَيْهِ” denir. Örneğin bir önceki örnekte “الجهالة” mufaddal, “الحرب” ise mufaddal aleyhtir.

İsm-i tafdîl, nekira bir isme muzaf olabilir, bu durumda ism-i tafdîl ile mufaddal arasında uyum aranmaz ve ism-i tafdîl, müfred müzekker olarak gelir:

عُمَرُ أَفْضَلُ رَجُلٍ (Ömer, en faziletli adamdır).

فَاطِمَةُ أَفْضَلُ بِنْتٍ (Fatma, en faziletli kızdır).

İsm-i tafdîl, marife çoğul bir isme de muzaf olabilir, bu durumda mufaddala uygun olarak da gelebilir, müfred müzekker olarak da gelebilir:

حَدِيجَةُ أَفْضَلُ الْبَنَاتِ (Hatice, kızların en faziletlisidir).

حَدِيجَةُ فَضْلَى الْبَنَاتِ (Hatice, kızların en faziletlisidir).

İsm-i tafdîl kendisinden önce gelen bir isme sıfat olarak kullanıldığında, her bakımdan mevsufuna uyar:

... وَ لِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ... (... En güzel isimler Allah'ındır...)²⁶⁵ Görüldüğü üzere bu ayette “الأسماء” gayr-i âkil çoğul olduğundan ve gayr-i âkil çoğullar müfred müennes kabul edildiğinden sıfat olan ism-i tafdil (الحُسْنَى) müfred müennes olarak gelmiştir.²⁶⁶

İsm-i tafdîlin Farsçadaki karşılığı “صفت برتر” (sıfat-1 berter) ve “صفت برترین” (sıfat-1 berterîn) dir.

1.4.3.6 İsm-i Zaman ve İsm-i Mekân

İsm-i zaman, Arapçada “إِسْمُ الزَّمَانِ” kavramıyla ifade edilen ve fiilin gerçekleştiği zamana delalet eden bir türemiş isim türüdür. İsm-i mekân ise Arapçada “إِسْمُ الْمَكَانِ” kavramıyla ifade edilen ve fiilin gerçekleştiği yere delalet eden bir türemiş isim türüdür. Arapçada ism-i zaman ve ism-i mekân aynı vezinlerden geldiği için birlikte ele alınır.

İsm-i zaman ve ism-i mekân sülâsî fiiller için مَفْعَلٌ ve مَفْعَلٌ vezinlerinden gelir:

مَفْعَلٌ vezni:

يَجْلِسُ – جَلَسَ (oturmak): جَلَسَ : Oturma yeri ve zamanı.

يَرْجِعُ – رَجَعَ (dönmek) : مَرْجِعٌ : Dönme yeri ve zamanı.

²⁶⁵ A'râf, 7/180.

²⁶⁶ Bkz. er-Râcihi, *et-Tatbiku's-Sarfî*, s. 94-97; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 176-179; ; Günday, Hüseyin - Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 194-198; Yaşar, s. 71-74; Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1969, s. 86-88.

نَزَلَ - يَنْزِلُ (inmek) : مَنَزِلٌ : İnme yeri ve zamanı.

وَلَدَ - يَلِدُ (doğurmak) : مَوْلِدٌ : Doğum yeri ve zamanı.

مَفْعَلٌ vezni:

لَعِبَ - يَلْعَبُ (oynamak) : مَلْعَبٌ : Oyun yeri ve zamanı.

كَتَبَ - يَكْتُبُ (yazmak) : مَكْتَبٌ : Yazma yeri ve zamanı.

صَنَعَ - يَصْنَعُ (yapmak) : مَصْنَعٌ : Yapma yeri ve zamanı.

Mezîd fiillerin ism-i zaman ve ism-i mekânları ise ism-i mefulleri ile aynı şekilde gelir. Daha önce de belirtildiği gibi mezîd fiillerin ism-i zaman, ism-i mekân, ism-i meful ve mimli masdarları aynı şekilde gelir:

أَخْرَجَ - يُخْرِجُ (çıkarmak) : مَخْرَجٌ : Çıkarma yeri ve zamanı.

اجْتَمَعَ - يَجْتَمِعُ (toplanmak) : مُجْتَمِعٌ : Toplanma yeri ve zamanı.

التَّقَى - يَلْتَقِي (karşılaşmak) : مُلْتَقَى : Karşılaşma yeri ve zamanı.

Bir eylemin çok yapıldığı yeri ve zamanı belirten ism-i zaman ve ism-i mekânların sonuna “ة” getirilir:

دَرَسَ - يَدْرُسُ (ders yapmak) : مَدْرَسَةٌ : Çok ders yapma yeri ve zamanı/okul.

حَكَّمَ - يَحْكُمُ (hüküm verme) : مَحْكَمَةٌ : Çok hüküm verme yeri ve zamanı/mahkeme.²⁶⁷

Farsçada ism-i zaman veya ism-i mekân adında bir isim veya kelime türü yoktur; fakat yer ve zamana delalet eden ve kelime türetmeye yarayan bazı ön ekler ve son ekler vardır:

در :

گذشتن (gozeşten/geçmek) fiilinin geniş zaman kökü گذر (gozer) → در گذر (der gozer/geçit).

²⁶⁷ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbîku's-Sarfî*, s. 85-87; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 183-184; ; Günday, Hüseyin - Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 122-126; Yaşar, s. 74-75; Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 78-79.

دان :

قلم (kalem) → قلمدان (kalemdân/kalemlik).

نمک (nemek/tuz) → نمکدان (nemekdân/tuzluk).

زار :

چمن (çemen/çimen) → چمنزار (çemenzâr/çimenlik).

گل (gol/gül, çiçek) → گلزار (golzâr/güllük, çiçeklik).

ستان :

هنر (honer/sanat) → هنرستان (honeristân/sanat evi).

ترک (Tork/Türk) → ترکستان (Torkistân/Türkistân).

بیمار (bîmâr/hasta) → بیمارستان (bîmâristan/hastane).

سیر :

گرم (germ/sıcak) → گرمسیر (germsîr/sıcak yer).

سرد (serd/soğuk) → سردسیر (serdsîr/soğuk yer).

شن :

گل (gol/gül, çiçek) → گلشن (golşen/güllük, çiçeklik).

کده :

می (mey/içecek, içki) → میکده (meykede/içilecek yer, meyhane).

دانش (dâniş/bilgi, ilim) → دانشکده (dânişkede/fakülte).

گاه :

دانش (dâniş/bilgi, ilim) → دانشگاه (dânişgâh/üniversite).

خواب (hâb/uyku) → خوابگاه (pansiyon, yurt, yatakhane).

سحر (seher/sabah) → سحرگاه (sehergâh/sabahleyin).

گه :

رزم (rezm/savaş) → رزمگه (rezmgeh/savaş alanı).²⁶⁸

Farsçada ism-i mekân bazen de خانه (hâne/yer, ev) gibi kelimeler kullanılarak bileşik isim şeklinde gelir:

می (mey/içecek, içki) → میخانه (meyhâne/meyhane, birahane).

آشپز (âşpez/aşçı) → آشپزخانه (âşpezhâne/mutfak).

1.4.3.7 İsm-i Âlet

İsm-i âlet Arapçada “إِسْمُ الْأَلِيَّةِ” kavramıyla ifade edilir ve eylemin yapıldığı âlete delalet eder. İsm-i âlet sülâsî geçişli fiillerden türetilir. İsm-i âletin مِفْعَالٌ, مِفْعَالٌ ve مِفْعَلَةٌ olmak üzere üç vezni vardır:

مِفْعَالٌ vezni:

يُفْتَحُ – فَتَحَ (açmak) → مِفْتَاخٌ (anahtar).

يَرْتِزُ – وَرَزَ (tartmak) → مِيزَانٌ (tartı).

مِفْعَالٌ vezni:

يَصْعَدُ – صَعَدَ (yükselmek, tırmanmak) → مِصْعَدٌ (asansör).

مِفْعَلَةٌ vezni:

يَسْطُرُ – سَطَرَ (çizmek) → مِسْطَرَةٌ (cetvel).

Günümüz Arapçasında bu vezinlerin haricinde فَاعِلَةٌ, فَاعُولٌ ve فَعَالَةٌ vezinlerinde de ism-i âlet türetilir:

فَاعِلَةٌ vezni:

يَسْقِي – سَقَى (sulamak) → سَاقِيَةٌ (su dolabı, su arkı).

²⁶⁸ Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 329-345.

فَاعُولٌ vezni:

يَسْطُرُ – سَطَرَ (çizmek) → سَاطُرٌ (satır).

فَعَالَةٌ vezni:

يَغْسِلُ – غَسَلَ (yıkamak) → غَسَّالَةٌ (çamaşır makinesi).

Arapçada fiilden türetilmemiş bazı ism-i âletler de söz konusudur:

سِكِّينٌ (bıçak), سَيْفٌ (kılıç), فَأْسٌ (balta).²⁶⁹

Farsçada da ism-i âlet bulunmaktadır. İsm-i âlet Farsçada “اسم آلت (ism-i âlet)” veya “اسم ابزار (ism-i ebzâr)” kavramıyla ifade edilmektedir. İsm-i âlet Farsçada basit, bileşik veya türemiş isim olabilir. Örneğin كِلِيد (kilîd/anahtar) ve بِيل (bîl/kürek) basit ism-i âlettir. Silgi anlamına gelen “پاک کن (pâkkon)” ise “پاک (pâk/temiz)” ismi ile “کردن (kerden/yapmak)” fiilinin geniş zamanı olan “کن (kon)”un bir araya gelmesiyle oluşmuş bileşik ism-i âlettir. Türemiş ism-i âlet ise ekler yoluyla yapılır. Örneğin غَلْتِيدِن (ğeltîden/yuvarlanmak) fiilinin geniş zaman kökü olan غَلْت (ğelt)’e “ک” eki getirilerek, silindir taşı, loğ taşı anlamında “غلتک (ğeltek)” ism-i âleti elde edilmiştir. Asmak, sallandırmak anlamına gelen “آویختن (âvîhten)” fiilinin geniş zaman kökü olan “آویز (âvîz)”e “ه” eki getirilerek avize veya küpe anlamındaki “آویزه (âvîze)” ism-i âleti elde edilmiştir.

1.4.3.8 İsm-i Tasğîr

İsm-i tasğîr, Arapçada “اسْمُ التَّصْغِيرِ” kavramıyla, Farsçada ise “اسم تصغیر (ism-i tasğîr)” veya “اسم مصغر (ism-i musağğer)” kavramıyla ifade edilir. Hem Arapça hem Farsçada ism-i tasğîr, merhamet, sevgi, acıma gibi duyguları anlatmak veya küçümsemek, hor görmek yahut bir şeyin azlığına ve küçüklüğüne vurgu yapmak için kullanılır.

²⁶⁹ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbîku's-Sarfî*, s. 88-89; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 184-185; ; Günday, Hüseyin - Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 145-150; Yaşar, s. 75-76; Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 83-84.

Buraya kadar gördüğümüz Arapça türemiş isimler, fiilden türetilirken, ism-i tasğîr ve ism-i mensûb, isimden türetilir. Arapçada ism-i tasğîr فُعَيْلٌ , فُعَيْلٌ ve فُعَيْلٌ vezinlerinden gelir:

فُعَيْلٌ vezni: Üç harfli isimler bu vezinden türer:

رَجُلٌ (adam) → رُجَيْلٌ (adamcağız).

نَهْرٌ (ırmak) → نُهَيْرٌ (küçük ırmak).

فُعَيْلٌ vezni: Dört harfli isimler bu vezinden türer:

مَنْزِلٌ (ev) → مُنْزِلٌ (küçük ev).

مَكْتَبٌ (ofis) → مُكْتَبٌ (küçük ofis).

دَفْتَرٌ (defter) → دُفَيْرٌ (deftercik).

فُعَيْلٌ vezni: Dördüncü harfi med harfi olan beş harfli isimler bu vezinden türer:

مِفْتَاحٌ (anahtar) → مُفَيْيْحٌ (anahtarcık).

عَصْفُورٌ (serçe) → عُصْفِيرٌ (serçecik).²⁷⁰

Farsçada ism-i tasğîr چه , ک , و , و ve ه olmak üzere dört son ek vasıtasıyla elde edilir.

چه eki:

بَاغٌ (bâğ/bağ) → بَاغِچَه (bâğçe/bahçe).

دَرِيَا (deryâ/deniz) → دَرِيَاچَه (deryâçe/göl).

Bazı ism-i tasğîrlerde چه ekinden önce “ی” harfi gelebilir:²⁷¹

دَر (der/kapı) → دَرِيچَه (derîçe/küçük kapı, pencere).

²⁷⁰ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbîku's-Sarfî*, s. 130-138; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 179-180; Günday, Hüseyin - Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 243-246.

²⁷¹ Mohteşemî, Behmen, *Destûr-i Kâmil-i Zebân-i Fârsî*, İsrâkî, Tahran 1370 h.ş., I, 45.

ک eki:

پسر (peser/oğul) → پسرک (peserek/oğulcağız).

دختر (dohter/kız) → دخترک (dohterek/kızcağız).

مرد (merd/adam) → مردک (merdek/adamcağız).

شهر (şehir/şehir) → شهرک (şehir/küçük şehir, kasaba).

و eki:

یار (yâr/dost) → یارو (yârû/dostcağız).

پسر (peser/oğul) → پسرو (peserû/oğulcağız).

ه eki:

موش (mûş/fare) → موشه (mûşe/farecik).

دفتر (defter/defter) → دفتره (deftere/deftercik).

درخت (direht/ağaç) → درخته (direhte/küçük ağaç).

Okunmayan he (ه) harfi ile biten kelimeler “ک” eki ile ism-i tasğîr yapıldığında “ه”

harfi “گ” harfine dönüşür:

بوسه (bûse/öpücük) → بوسگک (bûsegek/küçük bir öpücük).

بچه (beççe/çocuk) → بچهگک (beççegek/çocukcağız).

جوجه (cûce/civciv) → جوجهگک (cûcegek/küçük civciv).

Elif “ی” veya vav “و” harfi ile biten kelimeler “ک” eki ile ism-i tasğîr yapıldığında,

kelime ile ek arasına “ی” kaynaştırma harfi getirilir:

پا (pâ/ayak) → پایک (pâyek/küçük ayak).

مو (mû/kıl) → مويك (mûyek/küçük kıl).²⁷²

Görüldüğü üzere hem Arapça hem Farsçada ism-i tasğîr bulunmakta fakat yapılaş şekilleri birbirinden farklıdır. Arapçada ism-i tasğîr, isimlerin çeşitli vezinlere, kalıplara sokulmasıyla elde edilirken, Farsçada isimlere ek getirilmek suretiyle elde edilir. Esasen bu durum kelime türetmede Arapça ve Farsça arasındaki farklılığa bir örnek teşkil etmektedir. İsm-i tasğîr her iki dilde de türemiş isim kabul edilir; fakat Arapçada türemiş kelimeler isimle sınırlıyken, Farsçada ismin haricinde sıfat ve zarf gibi kelime türleri için de türemişlik söz konusudur.

1.4.3.9 İsm-i Mensûb

İsm-i mensûb, Arapçada “إِسْمُ الْمَنْسُوبِ” kavramıyla ifade edilen ve bir yere, bölgeye, millete, kabileye, aileye, dine, mezhebe, mesleğe veya herhangi bir şeye mensup olmayı ifade eden, sonu şeddeli ye “ي” harfi ile biten ve isimden türetilen bir türemiş isim türüdür.

İsm-i mensûblarda şeddeli ye “ي” harfinden önceki harfin harekesi kesra olur:

هِنْدٌ (Hindistan) → هِنْدِيٌّ (Hindistanlı).

إِسْلَامٌ (İslam) → إِسْلَامِيٌّ (İslam’a özgü, İslam’la ilgili).

تَارِيحٌ (Tarih) → تَارِيحِيٌّ (tarihle ilgili, tarihe özgü).

Arapçada ism-i mensûb yapılırken uyulması gereken birçok kural vardır. Bu kuralların başlıcaları şunlardır:

- Kendisinden ism-i mensûb türetilecek isim “ة” harfi ile biterse, “ة” harfi atılır:

مَكَّةٌ (Mekke) → مَكِّيٌّ (Mekke’li).

صِحَّةٌ (Sağlık) → صِحِّيٌّ (sağlıkla ilgili).

مَوْسُوعَةٌ (Ansiklopedi) → مَوْسُوعِيٌّ (ansiklopedik).

²⁷² Şahinoğlu, s. 51-52; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 27-28, Bolelli, s. 124-125.

- Kendisinden ism-i mensûb türetilecek isim elif-i memdûde “ء” ile biterse genellikle elif-i memdûdenin hemzesinin “ء” yerine vav “و” harfi getirilir. Bazen hemze “ء” korunur, hiçbir değişiklik yapılmaz:

بَيْضَاءُ (Beyaz) → بَيْضَاوِيٌّ (beyazla ilgili).

سَمَاءُ (Gök) → سَمَاوِيٌّ / سَمَائِيٌّ (gökle ilgili).

- Kendisinden ism-i mensûb türetilecek isim üç harfli olup elif-i maksure (ل / ي) ile biterse elif harfi, vav harfine dönüştürülür:

قَنَا (Kina, Mısır’da bir şehir ismi) → قَنَوِيٌّ (Kina’lı).

- Kendisinden ism-i mensûb türetilecek isim dört harfli olup ismin ikinci harfi harekeli olur ve isim elif-i maksure (ل / ي) ile biterse elif harfi atılır:

كَنَدَا (Kanada) → كَنَدِيٌّ (Kanada’lı).

- Kendisinden ism-i mensûb türetilecek isim dört harfli olup ismin ikinci harfi sâkin olur ve isim elif-i maksure (ل / ي) ile biterse elif atılabilir, elif vava dönüştürülebilir veya elif vava dönüştürülüp elif ile vav arasına fazladan bir elif harfi getirilebilir:

طَطَا (Tanta, Mısır’da bir şehir ismi) → طَطَاوِيٌّ / طَنْطَوِيٌّ / طَنْطِيٌّ (Tanta’lı).

دُنْيَا (Dünya) → دُنْيَوِيٌّ (Dünya ile ilgili, dünyevî).

مَعْنَى (Anlam, mânâ) → مَعْنَوِيٌّ (Anlamla ilgili, mânevî).

- فَعِيلٌ, فَعِيلَةٌ, فَعِيلٌ ve فَعِيلَةٌ vezinlerinden gelen isimlerden ism-i mensûb türetildiğinde isimlerdeki ye “ي” harfi atılır:

تَقِيفٌ (Sakîf kabilesi) → تَقِيفِيٌّ (Sakîf’li).

مَدِينَةٌ (Medine) → مَدِينِيٌّ (Medine’li).

فُرَيْشٌ (Kureyş kabilesi) → فُرَيْشِيٌّ (Kureyş’li).

جُهَيْنَةُ (Cuheyne kabilesi) → جُهَيْيٌ (Cuheyne'li).²⁷³

1.4.4 Farsçada Sıfat Türleri

Bu başlıkta basit sıfat, bileşik sıfat, etken ortaç, edilgen ortaç, aitlik sıfatı, liyakat sıfatı, üstünlük sıfatı, işaret sıfatı ve belgisiz sıfat olmak üzere dokuz farklı sıfat türü ve bu sıfat türlerinin Arapça karşılıkları ele alınacaktır.

1.4.4.1 Basit ve Bileşik Sıfat

Farsçada tek bir kelimedenden oluşan sıfatlar basit sıfatlardır. Basit sıfat Farsçada “صفت سادہ (sıfat-1 sâde)” kavramıyla ifade edilir. خوب (hûb/iyi, güzel), بد (bed/kötü), بزرگ (bozorg/büyük) ve کوچک (kûçek/küçük) kelimeleri basit sıfatlara örnek olarak zikredilebilir.

Bileşik sıfat ise bir kelimenin sıfat anlamı oluşturacak şekilde başka bir kelime ile veya ek ile bir araya gelmesiyle oluşur.

Hatırlanacağı üzere Farsçada ek alma suretiyle oluşan bileşik kelimelerin türemiş kabul edildiği ifade edilmişti. Bu bağlamda ek alma yoluyla oluşan bileşik sıfatların, türemiş sıfat olduğu söylenebilir. Örneğin کارشناس (kârşinâs/uzman) sıfatı “کار (kâr/iş)” ismi ile “شناختن (şinâhten/bilmek, tanımak)” fiilinin geniş zaman kökü olan “شناس (şinâs)”ın bir araya gelerek oluşturduğu bir bileşik sıfattır. باهوش (Bâhûş/akıllı) sıfatı ise “با (bâ)” ön eki ile “هوش (hûş/akıl)” isminin bir araya gelerek oluşturduğu türemiş bileşik sıfattır.

Arapçada da sıfat müştak ve câmid olabilir, fakat aslolan رَأَيْتُ الطَّالِبَ الْمُجْتَهِدَ (**çalışkan** öğrenciyi gördüm) örneğinde olduğu gibi müştak olmasıdır. أَكْرِمُ الطَّالِبَ هَذَا (**Bu** öğrenciyi ikramda bulun) örneğinde olduğu gibi câmid bir isim de olabilir.²⁷⁴

1.4.4.2 Etken Ortaç

Etken ortaç Farsçada “صفت فاعلي (sıfat-1 fâilî)” kavramıyla ifade edilen ve bir eylemi gerçekleştireni gösteren türemiş sıfat türüdür. Farsçadaki sıfat-1 fâilînin Arapçadaki karşılığı

²⁷³ Bkz. er-Râcihi, *et-Tatbîku's-Sarfî*, s. 139-151; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 180-182.

²⁷⁴ Bkz. el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, III, 222.

ism-i fâildir. Arapçada ism-i fâil belli bir vezne, kalıba göre elde edilirken, Farsçada kelimeye ek getirmek suretiyle elde edilir. Farsçada sıfat-ı fâilî elde etmeye yarayan ekler şunlardır:

نده eki: Fiilin geniş zaman gövdesine eklenir:

خواندن (hânden/okumak) → Geniş zaman gövdesi خوان (hân) → خواننده

(hânende/okuyucu).

دیدن (dîden/görmek) → Geniş zaman gövdesi بین (bîn) → بیننده (binende/seyirci).

گفتن (goften/söylemek) → Geniş zaman gövdesi گوی (gûy) → گوینده

(gûyende/söyleyen).

ا eki: Fiilin geniş zaman gövdesine gelir:

دانستن (dânisten/bilmek) → Geniş zaman gövdesi دان (dân) → دانا (dânâ/bilen).

دیدن (dîden/görmek) → Geniş zaman gövdesi بین (bîn) → بینا (bînâ/gören).

جستن (costen/aramak) → Geniş zaman gövdesi جوی (cûy) → جویا (cûyâ/arayan).

ان eki: Fiilin geniş zaman gövdesine gelir:

خندیدن (hendîden/gülmek) → Geniş zaman gövdesi خند (hend) → خندان

(hendân/gülen).

گریستن (gurîsten/ağlamak) → Geniş zaman gövdesi گری (giry) → گریان

(giryân/ağlayan).

گار eki: Fiilin geçmiş zaman veya geniş zaman gövdesine gelir:

آموختن (âmuhten/öğretmek) → Geniş zaman gövdesi آموز (âmuz) → آموزگار

(âmuzgâr/öğretmen).

پرهیزستن (perhîhten/sakınmak) → Geniş zaman gövdesi پرهیز (perhiz) → پرهیزگار

(perhîzgâr/sakınan, takva sahibi).

آفریدن (âferîden/yaratmak) → Geçmiş zaman gövdesi آفرید (âferîd) → آفریدگار

(âferîdgâr/yaratıcı).

ار **eki**: Fiilin geçmiş zaman veya geniş zaman gövdesine gelir:

پرستیدن (perestîden/tapmak, hizmet etmek) → Geniş zaman gövdesi پرست (perest) →
پرستار (perestâr/kul, köle, hizmetçi).

خریدن (herîden/almak, satın almak) → Geçmiş zaman gövdesi خرید (herîd) → خریدار
(herîdâr/alıcı).

گر **eki**: İsme bitişir:

پیروز (pîrûz/başarı, galibiyet, zafer) → پیروزگر (pîrûzger/başarılı kılan, muzaffer kılan).

داد (dâd/kanun, adalet, insaf) → دادگر (dâdger/adaletli, adil).

آهن (âhen/demir) → آهنگر (âhenger/demirci).

کار **eki**: İsme veya fiilin geniş zaman gövdesine gelir:

فریفتن (ferîften/aldatmak) → Geniş zaman gövdesi فریب (ferîb) → فریبکار
(ferîbkâr/aldatan).

ستم (sitem/eziyet, zulüm, sitem) → ستمکار (sitemkâr/eziyet eden, zalim).

ریا (riyâ/iki yüzlülük) → ریاکار (riyâkâr/iki yüzlü).²⁷⁵

Sıfat-ı fâilî yapmaya yarayan ve fiilin geniş zaman gövdesine bitişen “نده” eki bazen silinebilir ve yerine geniş zaman gövdesinden önce bir isim getirilebilir. Bu şekilde elde edilen sıfat-ı fâilîye Farsçada sıfat-ı fâilî-yi murahhem “صفت فاعلی مرخم” (hafifletilmiş sıfat-ı fâilî)” denir:

گوی + نده → گوینده (gûyende/söyleyen).

سخن + گوی → سخنگوی / سخنگو (sohengûy, sohengû/söz söyleyen,

konuşan, hatip, sözcü).²⁷⁶

²⁷⁵ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 49; Penç Ostâd, s. 47-48; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 177-179; Bolelli, s. 142-144.

²⁷⁶ Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 70.

Sonu “ان” eki ile biten sıfat-1 fâililerde genellikle eylemin şimdiki zamanda gerçekleştiğine delalet etme durumu vardır:

سوختن (sûhten/yanmak) → Geniş zaman gövdesi سوز (sûz) → سوزان (sûzân/yanan).

رفتن (reften/gitmek) → Geniş zaman gövdesi رو (rev) → روان (revân/giden).

Sonu “ا” eki ile biten sıfat-1 fâililerde genellikle durumun kalıcılığına delalet etme durumu vardır. Bu durum Arapçadaki sıfat-1 müşebbeheye benzemektedir:

دانستن (dânisten/bilmek) → Geniş zaman gövdesi دان (dân) → دانا (dânâ/bilen).

Sonu “گار”, “کار” ve “گر” eki ile biten sıfat-1 fâililerde ise Arapçada mübalağalı ism-i fâilde olduğu gibi bir şeyin, işin çokluğuna delalet etme durumu vardır. Örneğin آموزگار (âmuzgâr/öğretmen) sıfatında, öğretme işinin çok yapıldığına delalet vardır. ستمکار (sitemkâr/çokça sitem eden, zalim) veya ستمگر (sitemger çokça sitem eden, zalim /) sıfatında da yine sitem etme veya zulüm durumunun çokluğuna delalet vardır.

Sıfat-1 fâilî yapmaya yarayan “گر” eki, somut bir isme bitiştiğinde meslek anlamı ifade eder. Bu durum Arapçadaki خَبَّاز (firıncı) gibi فَعَّالٌ vezninden gelen mübâlağalı ism-i faillerin mesleğe delalet etmesi gibidir:

آهن (demir) → آهنگر (âhenger/demirci).²⁷⁷

1.4.4.3 Edilgen Ortaç

Edilgen ortaç Farsçada “صفت مفعولی (sıfat-1 mef’ûlî)” kavramıyla ifade edilen ve gerçekleştirilen bir eylemden etkilenen bir kişi veya nesneyi gösteren türemiş bir sıfat türüdür.

Farsçadaki sıfat-1 mef’ûlînin Arapçadaki karşılığı ism-i mefuldür. Sıfat-1 mef’ûlî, geçmiş zaman köküne “ه” eki getirmek suretiyle elde edilir:

کشتن (koştên/öldürmek) → Geçmiş zaman kökü کشت (koşt) → کشته (koşte/öldürülmüş).

²⁷⁷ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 70-71; Peñç Ostad, s. 48-49; Bolelli, s. 142-144.

شنیدن (şenîden/duymak) → Geçmiş zaman kökü شنید (şenîd) → شنیده (şenîde/duyulmuş).

خواندن (hânden/okumak) → Geçmiş zaman kökü خواند (hând) → خوانده (hânde/okunmuş).

گفتن (goften/söylemek) → Geçmiş zaman kökü گفت (goft) → گفته (gofte/söylenmiş).

دادن (dâden/vermek) → Geçmiş zaman kökü داد (dâd) → داده (dâde/verilmiş).²⁷⁸

Farsçada edilgen ortaç, geçişli geçişsiz fiillerden elde edilir. Bazı geçişsiz fiillerden edilgen ortaç (sıfat-1 mef'ûlî) yapıldığında etken ortaç (sıfat-1 fâilî) anlamı ifade eder. Bu durum Farsçada etken ortaç yerine edilgen ortaç “صفت مفعولی به جای فاعلی” (sıfat-1 mef'ûlî be câ-yi fâilî)” olarak ifade edilir. Sıfat-1 fâilî anlamındaki sıfat-1 mef'ûlî her ne kadar sıfat-1 fâilî anlamına gelse de ikisi arasında eylemin zamanına delalet etme bakımından farklılık bulunmaktadır. Öyle ki sıfat-1 fâilî eylemin şimdiki zamanda veya gelecekte gerçekleşeceğine delalet ederken, sıfat-1 fâilî anlamındaki sıfat-1 mef'ûlî eylemin geçmiş zamanda gerçekleştiğine delalet eder:

رفتن (reften/gitmek) → Geniş zaman kökü رو (rev) → رونده (revende/giden): Sıfat-1 fâilî.

رفتن (reften/gitmek) → Geçmiş zaman kökü رفت (reft) → رفته (refte/gitmiş) : Sıfat-1 mef'ûlî.

رونده (revende/giden), sıfat-1 fâilî olup hâli hazırda giden veya gelecekte gidecek olan kişiye delalet ederken, رفته (refte/gitmiş), sıfat- mef'ûlî olup geçmiş zamanda gitmiş olan kişiye delalet eder.²⁷⁹

Bu açıklamalardan sonra Arapçadaki ism-i fâilin Farsça karşılığının sadece sıfat-1 fâilî olmadığı söylenebilir. Görüldüğü üzere bazen sıfat-1 mef'ûlî de Arapçadaki ism-i fâilin karşılığı olabilir.

²⁷⁸ Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 179-180; Bolelli, s. 145-146; Hayyâmpûr, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, s. 49.

²⁷⁹ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 73.

1.4.4.4 Aitlik Sıfatı

Farsçada aitlik sıfatı “صفت نسبی (sıfat-ı nisbî)” kavramıyla ifade edilen ve genellikle Arapçadaki ism-i mensûb gibi bir yere, şeye veya özelliğe ait olmayı ifade eden türemiş sıfat türüdür. Farsçada sıfat-ı nisbî elde etmeye yarayan ekler şunlardır:

ی eki:

ایرانی (îrânî) : İranlı

غربی (ğerbî) : Batılı

اصفہانی (İsfehânî): İsfahanlı

درستی (dorostî) : Doğruluk

خودی (hodî): Benlik

“ی” eki sıfat-ı nisbî yapmak üzere sonu okunmayan he harfi “ه” ile biten kelimeye bitişirse, “ه” harfi خانه (hâne/ev), خانواده (hânevâde/aile), هفته (hefte/hafta) ve همیشه (hemîşe/her zaman) kelimelerinde “گ” harfine dönüşür. Bu dört kelimenin dışındaki kelimelerde ise herhangi bir harfe dönüşmez; fakat kelime ile “ی” eki arasına “ا” kaynaştırma harfi gelir:

خانگی (hâneğî/eve ait, evle ilgili), خانوادگی (hânevâdegî/aileye ait, aile ile ilgili), هفتگی (hefteğî/haftalık), همیشهگی (hemîşeğî/daimi, kalıcı, sürekli, kalıcılık, süreklilik).

قهوه‌ای (kahveî/kahverengi), پنبه‌ای (penbeî/pamuklu).

ین eki:

زر (zer/altın) → زرین (zerîn veya zerrîn/altın renkli, altından yapılmış).

سنگ (seng/taş) → سنگین (sengîn/ağır).

رنگ (reng/renk) → رنگین (rengîn/renkli).

چرک (çirk/kir, pislik) → چرکین (çirkîn/kirli, pis).

ه eki:

یک شب (yek şeb/bir gece) → یکشنبه (yekşebe/bir gecelik).

ده (deh/on) → دهه (dehe/onluk).

بچگان (beççegân/çocuklar) → بچگانه (beççegâne/çocukça).

زنان (zenân/kadınlar) → زنانه (zenâne/kadınsı).

ینه eki:

پشم (peşm/yün) → پشمینه (peşmîne/yünlü).

سیم (sîm/gümüş) → سیمینه (sîmîne/gümüş renkli).

دیر (dîr/geç, uzun) → دیرینه (dîrîne/eski).

گان eki:

بازار (bâzâr/pazar, çarşı) → بازارگان (bâzargân/tacir).

گرو (girov/rehin, ipotek) → گروگان (girovgân/rehinli).

آنی eki: Bu ek Arapça kelimelere bitişir:

روح (rûh/ruh) → روحانی (rûhânî/ruhsal).

رب (rab/tanrı) → ربانی (rabbânî/tanrısıl).

جسم (cism/beden, ten) → جسمانی (cismânî/bedensel, tensel).

طول (tûl/uzunluk) → طولانی (tûlânî/uzun).

“ی” ve “ین” ekleri arasında sıfat-ı nisbî yapma işlevi bakımından bir fark yoktur, fakat

bazı kelimelerde anlam farklılığı ortaya çıkabilir. Örneğin “taş” anlamına gelen “سنگ”

kelimesine “ى” eki bitiştiğinde “سنگى” taşlı, taştan anlamına gelirken, “ين” eki bitiştiğinde “سنگين” ağır anlamına gelir.²⁸⁰

Farsçadaki sıfat-1 nisbînin Arapça karşılığının tamamen ism-i mensûb olduğu söylenemez. Örneğin Farsçadaki رنگين (rengîn/renkli) kelimesi sıfat-1 nisbî sayılırken, Arapça karşılığı olan مُلَوَّن (renkli), ism-i mefuldür. Farsçadaki سنگين (sengîn/ağır) kelimesi sıfat-1 nisbî sayılırken, Arapça karşılığı olan تَقِيلٌ (ağır), sıfat-1 müşebbehe sayılır. Yine Farsçadaki بازركان (bâzergân/tacir) kelimesi sıfat-1 nisbî sayılırken, Arapça karşılığı olan تاجرٌ (tacir), ism-i fâil sayılır.

1.4.4.5 Liyakat Sıfatı

Liyakat sıfatı, Farsçada “صفت لياقت (sıfat-1 liyâket)” kavramıyla ifade edilen ve bazı niteliklerin, özelliklerin ve eylemlerin kişilere ya da nesnelere yaraşır veya uygun olduğunu ifade eden türemiş bir sıfat türüdür. Liyakat sıfatı, masdara “ى” ekinin eklenmesi ile elde edilir:

دیدنى (dîdenî/görülecek) → جای دیدنى (câ-yi dîdenî): Görülecek, görülmeye değer bir yer.

خواندنى (hândenî/okunacak) → یک کتاب خواندنى (yek kitâb-i hândenî): Okunacak, okunmaya değer bir kitap.

نوشیدنى (nûşîdenî/içilecek) → آب نوشیدنى (âb-1 nûşîdenî/içilecek, içilebilir su).

خوردنى (hordenî/yenilecek) → غذای خوردنى (ğezâ-yi hordenî/yenilecek, yenilebilir yemek).²⁸¹

Farsçadaki liyakat sıfatının Arapçada bir kelime veya sıfat türü olarak karşılığı yoktur; fakat قَابِلٌ ve صَالِحٌ gibi kelimelerden yararlanılarak Farsçadaki liyakat sıfatının Arapça karşılığı elde edilebilir. Bu da مَصْدَرٌ + لٍ + صَالِحٌ kalıbı ile mümkün olabilir:

²⁸⁰ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 75-77.

²⁸¹ Kâmyâr, s. 83; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 74.

طَاوَلَةٌ قَابِلَةٌ لِلطَّيِّ : Katlanabilir masa.

مَاءٌ صَالِحٌ لِلشُّرْبِ : İçilebilir su.

Farsçadaki liyakat sıfat bir eylemin yapılmaya değer olduğunu ifade ederse, bu durumda Arapça karşılığı için *سَتَحِقُّ/يَسْتَحِقُّ* gibi fiillerden yararlanılabilir:

كِتَابٌ يَسْتَحِقُّ الْقِرَاءَةَ = یک کتاب خواندنی (kitâb-1 hândenî) : Okunmaya değer bir kitap.

1.4.4.6 Üstünlük Bildiren Sıfat

Arapçadaki ism-i tafdîlin Farsça karşılığı üstünlük sıfatıdır. Farsçada üstünlük sıfatı kendi içinde ikiye ayrılır.

Üstünlük Sıfatı: Farsçada iki veya daha fazla kişi, nesne veya şey arasında kıyaslama, karşılaştırma yapıldığında ve bir kişinin, nesnenin veya şeyin bir özelliğe, niteliğe sahip olma bakımından kendisiyle kıyaslanandan daha fazla, daha çok olduğu ifade edilmek istendiğinde kullanılan sıfattır. Üstünlük sıfatı, Farsça “صفت تفضیلی (sıfat-1 tefzîlî)” veya “صفت برتر (sıfat-1 berter)” kavramıyla ifade edilir. Üstünlük sıfatı, sıfatın sonuna “تر (ter)” ekinin getirilmesi suretiyle elde edilir. Hatırlanacağı üzere Arapçada ism-i tafdîl iki şey arasında kıyaslama ifade ettiğinde “مِنْ” harf-i cerinin kullanıldığı belirtilmişti. Farsçada da üstünlük sıfatının kıyaslama ifade etmesi için “از (ez)”, “که (ki)” veya “تا (tâ)” harfleri kullanılır. Günümüz Farsçasında bu üç harften sadece “از” kullanılır:

هوایما سریعتر از ماشین است (hevâpeymâ serî'ter ez mâşîn est): Uçak, arabadan daha hızlıdır.

تهران بزرگتر از اصفهان است (tehrân bozorgter ez isfehân est): Tahran, İsfahan'dan daha büyüktür.

احمد باهوشتر از خلیل است (ehmed bâhûşter ez helîl est): Ahmet, Halil'den daha akıllıdır.

صلح بهتر از جنگ است (solh behter ez ceng est): Barış, savaştan daha iyidir.

En Üstünlük Sıfatı: Bir kişinin, nesnenin veya şeyin bir özelliğe sahip olma veya bir özellikle nitelenme bakımından en fazla, en çok olduğunu ifade etmek için kullanılan

sıfattır. En üstünlük sıfatı, Farsçada “صفت عالی (sıfat-1 âlî)” veya “صفت برترین (sıfat-1 berterîn)” kavramıyla ifade edilir.

En üstünlük sıfatı, sıfatın sonuna “ترین (terîn)” ekinin getirilmesiyle elde edilir. En üstünlük sıfatından sonra gelen kelime tekil de olabilir çoğul da. En üstünlük sıfatından sonra gelen kelime çoğul ise, sıfata tamlama esresi ile bağlanır. En üstünlük sıfatından sonra gelen kelime tekil ise, tamlama esresi bulunmaz:

تهران بزرگترین شهرهای ایران است (tehrân bozorgterîn-i şehrhâ-yi îran est): Tahran , İran’ın en büyük şehridir.

تهران بزرگترین شهر ایران است (tehrân bozorgterîn şehri-i îrân est): Tahran, İran’ın en büyük şehridir.²⁸²

1.4.4.7 İşaret Sıfatı

İşaret zamirleri konusunda Farsçada “این (în)” ve “آن (ân)” olmak üzere iki işaret zamiri olduğu belirtilmişti. “این” ve “آن” kelimeleri, ismin yerine kullanıldığında işaret zamiri, isimle birlikte kullanıldığında ve ismi nitelediğinde işaret sıfatı olur. İşaret sıfatı Farsçada “صفت اشاره (sıfat-1 işâre)” kavramıyla ifade edilir:

این کتاب است (în kitâb est): Bu bir kitaptır. (İşaret zamiri).

این کتاب مفید است (în kitâb mofîd est): Bu kitap faydalıdır. (İşaret sıfatı).

“این” ve “آن” işaret zamiri olarak kullanıldığında çoğul olabilirken, işaret sıfatı olduklarında nitelediği isim çoğul olsa dahi her zaman tekil gelir:

این کتاب را خریدم (în kitâb râ herîdem): Bu kitabı satın aldım.

این کتابها را خریدم (în kitâb hâ râ herîdem): Bu kitapları satın aldım.²⁸³

Arapçada işaret zamiri veya işaret sıfatı şeklinde bir ayrım bulunmaz. Kişileri, nesnelere veya olayları işaret eden kelimeler, işaret ismi olarak adlandırılır. Arapçadaki işaret isimleri mübteda olduğunda, Farsçadaki işaret zamirlerinin karşılığı olur:

²⁸² Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 67-68; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 76-81.

²⁸³ Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 81-83.

هَذَا بَيْتٌ : Bu bir evdir → این خانه است (în hâne est).

Arapçadaki işaret isimlerinden sonra harf-i tarif almış bir isim geldiğinde, Farsçadaki işaret sıfatının karşılığı olur:

هَذَا الْبَيْتُ كَبِيرٌ : Bu ev büyüktür → این خانه بزرگ است (în hâne bozorg est).

1.4.4.8 Belgisiz Sıfat

Belgisiz zamirler konusunda Farsçada belgisiz zamir olarak kullanılan bazı kelimeler zikredilmişti. Zikredilen bu kelimeler, ismin yerini tuttuğunda belgisiz zamir, bir isimle birlikte kullanılıp ismi nitelediğinde belgisiz sıfat olurlar:

بعضها آمدند (be'zîhâ âmedend) : Bazıları geldi. (İşaret zamiri).

بعضی دانشجویان آمدند (be'zî dânişcûyân âmedend) : Bazı öğrenciler geldi. (İşaret sıfatı).

Hatırlanacağı üzere Arapçada belgisiz zamir olmadığı hususuna değinilmişti. Aynı durum belgisiz sıfat için de geçerlidir, yani Arapçada belgisiz sıfat da yoktur. Bu husus, belgisiz zamirler konusunda ele alındığı için burada tekrar değinmeye gerek görülmemiştir.

1.5 Sayılar

Arapça ve Farsçada sayılar konusu, detayları çok olan bir konudur. Bu başlıkta Arapça ve Farsçadaki sayılar konusu bütün ayrıntılarıyla ele alınmayacaktır. Bilakis sayılar konusunda Arapça ve Farsça arasındaki temel farklılıklara ve benzerliklere değinilecektir.

Arapçada sayılar cümledeki konumuna göre fail, meful gibi çeşitli görevler üstlenirken, Farsçada sayılar bir sıfat türü kabul edilir. Farsçada sayılar “صفت شمارشی” (sıfat-1 şomâreşi)” kavramıyla ifade edilir. Arapçada sayıya aded (أَلْعَدَدُ), sayılana madûd (أَلْمَعْدُودُ) denir.

Arapçada 1'den 10'a kadar olan sayılara müfred (أَلْمُفْرَدُ) denir. 11'den 19'a kadar olan sayılara mürekkeb (مُرَكَّبٌ) denir. Onluk sayılara ukûd (أَلْعُقُودُ) denir. 20'den sonraki sayılar birbirine vav (و) atıf harfiyle bağlandığı için ma'tûf (أَلْمَعْطُوفُ) olarak isimlendirilir. Bu şekilde bir tasnifin Farsçada da benzeri vardır. Farsçada asıl sayılar başka bir sayıyla birleşmemiş ve ek almamış sayılardır. 1 ile 10 arası ve 20 ile 100 arası onlu sayılar asıl sayılardır. 10'dan

19'a kadar olan sayılar 10 sayısına 1'den 9'a kadar olan sayıların eklenmesi ile oluşur. Farsçada 20'den sonraki sayılar vav (و) harfi ile birbirine bağlanır.

Arapçada hem sayı hem de sayılan için müzekkerlik müenneslik durumu söz konusu iken, Farsçada ne sayı ne de sayılan için böyle bir durum söz konusudur.

Arapçada 3 ile 10 arasındaki sayılar, müzekkerlik müenneslik yönünden sayılanın zıddı olur; fakat böyle bir durum Farsçada yoktur:

ثَلَاثَةُ أَقْلَامٍ (Üç kalem) : سه قلم (se kalem).

ثَلَاثُ سَيَّارَاتٍ (Üç araba) : سه ماشين (se mâşîn).

Arapçada اِشْتَرَيْتُ كِتَابَيْنِ (iki kitap satın aldım) örneğinde olduğu gibi iki sayısı zikredilmeyebilir; fakat aynı durum Farsça için söz konusu değildir, yani Farsçada دو کتاب را خریدم (do kitâb râ herîdem/iki kitap satın aldım) örneğinde olduğu gibi, iki sayı sıfatı, mevsufla birlikte zikredilmelidir.

Arapçada iki basamaklı sayılarda veya sayıların son iki basamağında genellikle küçük sayı, büyük sayıdan önce gelir; Farsçada ise sadece 10 ile 19 arasındaki sayılarda küçük sayı, büyük sayıdan önce gelir. Diğer sayılarda büyük sayı, küçük sayıdan önce gelir. Ayrıca Farsçada 10 ile 19 arasındaki sayılar 1'den 9'a kadar olan sayıların 10 ile birleşmesinden meydana gelir:

أَرْبَعَةَ عَشَرَ طَالِبًا (14 öğrenci) → چهارده دانشجو (çehârdeh dânişcû).

خَمْسَةَ وَ سَبْعُونَ طَالِبًا (75 öğrenci) → هفتاد و پنج دانشجو (heftâd u penc dânişcû).

Arapçada 3'den 10'a kadar olan sayıların sayılanları ثَلَاثَةُ أَقْلَامٍ (üç kalem) örneğinde olduğu gibi çoğul ve mecrur gelir. 11'den 99'a kadar olan sayıların sayılanları أَرْبَعَةَ عَشَرَ طَالِبًا (on dört öğrenci) örneğinde olduğu gibi tekil mansub gelir. 100, 1000 ve katları sayılarının sayılanları أَلْفُ طَالِبٍ (bin öğrenci) örneğinde olduğu gibi tekil mecrur gelir. 100'den yukarı olup 100'ün katı olmayan sayılarda sayılanların sayısı ve irabı son veya son iki basamağa göredir. Farsçada ise sayı ne olursa olsun, sayılan her zaman tekil gelir. Ayrıca Farsçada Arapçadaki merfu, mansub ve mecrur olma gibi irab durumları da yoktur.

Arapçada sıra sayıları فَاعِلٌ vezninden gelir ve genellikle sıfat olarak bulunur, müzekkerlik ve müenneslikte mevsufuna uyar. “Birinci” ise müzekkeri için الْأَوَّلُ , müennesi için الْأُولَى şeklinde gelir:

الرَّجُلُ الْأَوَّلُ (birinci adam), الْمَرْأَةُ الْأُولَى (birinci kadın).

الطَّالِبُ الثَّانِي (ikinci öğrenci), الطَّالِبَةُ الثَّانِيَّةُ (ikinci öğrenci).

Farsçada sıra sayıları, sayılara “م (om)” veya “مِين (omîn)” ekinin eklenmesiyle elde edilir:

سَالِ هفتم (sâl-i heftom): Yedinci yıl

چهارمین دانشجو (çehâromîn dânişcû): Dördüncü öğrenci.

“م (om)” eki ile elde edilmiş olan sıra sayıları isimden sonra gelir ve kendisinden önce gelen isme tamlama esresi ile bağlanır. “مِين (omîn)” eki ile elde edilmiş olan sıra sayıları ise isimden önce gelir ve kendisinden sonra gelen isme tamlama esresi olmadan bağlanır:

طَبَقَةُ هَشْتَمِ (tebeke-i heştom): Sekizinci kat.

دومین کتاب (dovvomîn kitâb): İkinci kitap.

Farsçada, “birinci” anlamında يَكْم (yekom), يَكْمِين (yekomîn), اول (evvel), اولین (evvelîn), نخست (nehost) ve نخستین (nehostîn) ifadeleri kullanılır.²⁸⁴

1.6 Zarf

Zarf, Arapçada eylemin gerçekleştiği yere ve zamana delalet eden kelimelerdir. Arapçada zarflar, yer zarfı (ظَرْفُ الْمَكَانِ) ve zaman zarfı (ظَرْفُ الزَّمَانِ) olmak üzere ikiye ayrılır. Zarflar, eylemin gerçekleştiği yere ve zamana delalet ettiği için mefulün fihi (الْمَفْعُولُ فِيهِ) olarak da isimlendirilir.

²⁸⁴ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 454-466; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 83-98.

Arapçada eylemin gerçekleştiği zamana delalet eden kelimeler zaman zarflarıdır. Arapçada yaygın olarak kullanılan zaman zarflarının bazıları şunlardır:

غَدَاً (yarın), صَبَاحًا (sabah, sabahleyin), مَسَاءً (akşam, akşamleyin), لَيْلًا (gece), نَهَارًا (gündüz), ظَهْرًا (öğle), قَبْلَ (önce), بَعْدَ (sonra), أَثْنَاءَ (sırasında), الْيَوْمَ (bugün), أَمْسٍ (dün):

أَخْرَجْتُ مِنَ الْمَنْزِلِ صَبَاحًا (Evden sabah çıktım). Görüldüğü üzere bu cümlede “çıkma” eyleminin ne zaman gerçekleştiğini gösteren صَبَاحًا kelimesi zaman zarfıdır.

Arapçada eylemin gerçekleştiği mekâna delalet eden kelimeler yer zarflarıdır. Arapçada yaygın olarak kullanılan mekân zarflarından bazıları şunlardır:

فَوْقَ (önünde), خَلْفَ (arkasında), وَرَاءَ (arkasında), يَمِينَ (sağında), يَسَارَ (solunda), قَبْلَ (üstünde), تَحْتَ (altında), جُحَاً (karşısında), عِنْدَ (yanında), شَرْقَ (doğusunda), غَرْبَ (batısında), جَنُوبَ (güneyinde), شِمَالَ (kuzeyinde), وَسَطًا (ortasında):

تَقَعُ إِيْرَانُ شَرْقَ تُرْكِيَا (İran, Türkiye'nin doğusunda bulunur/Türkiye'nin doğusuna düşer). Görüldüğü üzere bu cümlede “bulunma” eyleminin nerede gerçekleştiğini gösteren شَرْقَ kelimesi mekân zarfıdır.

Arapçada zaman ve mekân zarflarına örnek olarak zikredilen bu kelimelerin cümlede zarf olarak kullanıldığına delalet eden husus, fiilin nerede ve hangi zamanda gerçekleştiğini göstermeleridir. Aksi takdirde zarf olmanın dışında bir görevi üstlenirler. Örneğin الْيَوْمَ أَرْبَعُ سَاعَةً (bir gün, yirmi dört saattir) cümlesinde “الْيَوْمَ” kelimesi fiilin gerçekleştiği zamana delalet etmediği için zarf değil isim kabul edilir.

Arapçada كُلٌّ , بَعْضٌ ve أَيٌّ gibi kelimeler zaman zarfı olarak kullanılabilir:

يَخْضُرُ عَلِيٌّ كُلَّ يَوْمٍ إِلَى الْمَكْتَبَةِ (Ali, her gün kütüphaneye gelir).

أَذْهَبُ بَعْضَ الْوَقْتِ إِلَى شَاطِئِ الْبَحْرِ (Bazen, sahile giderim).

إِذْهَبْتُ أَيَّ وَقْتٍ تَشَاءُ (Dilediğin zaman git).

Arapçada sayılar zaman ve mekân zarfı olarak kullanılabilir:

قَرَأْتُ أَرْبَعَةَ سَاعَاتٍ (Dört saat okudum).

سِرْتُ أَرْبَعَةَ أَمْيَالٍ (Dört mil yürüdüm).

Arapçada aslolan zarfta fiilin amel etmesidir, fakat masdar, ism-i fâil ve ism-i meful gibi türemiş isimler de fiil gibi zarfta amel edebilir:

السَّهْرُ لَيْلًا مُرْهَقٌ (Gece, sabahlamak yorucudur). Bu cümlede “السَّهْرُ (sabahlamak)” masdarı “لَيْلًا (gece)” zaman zarfında amel etmiştir.

أَحْمَدُ قَادِمٌ غَدًا (Ahmet, yarın geliyor). Bu cümlede de “قَادِمٌ (gelen, geliyor)” ism-i fâili “غَدًا (yarın)” zaman zarfında amel etmiştir.²⁸⁵

Farsçada zarflar, fiilleri, sıfatları, zarfları, masdarları ya da cümleleri yer, zaman, durum ve halleri gibi yönlerden açıklayan, sınırlandıran kelime türleridir. Farsçada zarflar “قيد (kayd)” kavramıyla ifade edilir. Zarflar konusunda Arapça ile Farsça arasındaki en belirgin fark, zarfların Arapçada sadece fiilin gerçekleştiği yere ve zamana delalet etmesi, buna karşılık Farsçada zarfların, fiillerin dışında isimlerin, sıfatların, masdarların özelliklerini, gerçekleşme zamanını, gerçekleşme yerini, durumunu bildirmesi ve sınırlamasıdır:

حسن هنوز نیامد (Hesen henûz neyâmed): Hasan henüz gelmedi. Bu cümlede “هنوز (henûz/henüz)” kelimesi “نیامد (neyâmed/gelmedi)” fiilini zaman bakımından sınırlandırdığı için zarftır.

علی هرگز او را ندید (Elî hergiz û râ nedîd): Ali, asla onu görmedi. Bu cümlede “هرگز (hergiz/asla)” kelimesi “ندید (nedîd/görmedi)” fiilini zaman bakımından sınırlandırdığı için zarftır.

تو خیلی مهربان هستی (To heylî mihrîbân hestî): Sen, çok merhametli, sevimli birisin. Bu cümlede “خیلی (heylî/çok)” kelimesi “مهربان (mihrîbân/sevimli, merhametli)” sıfatının anlamını azlık çokluk yönünden sınırlandırdığı için zarftır.

²⁸⁵ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 262-278.

اندک (Nergis endek pîş reft): Nergiz, az önce gitti. Bu cümlede “اندک (endek/az, biraz)” kelimesi “پیش (pîş/ön, önce)” zaman zarfının anlamını azlık çokluk yönünden sınırlandırdığı için zarftır.

زیاد خوردن انسان را مریض می کند (Ziyâd horden insân râ merîz mî koned): Fazla yemek, insanı hastalandırır. Bu cümlede “زیاد (ziyâd, fazla)” kelimesi “خوردن (horden/yemek)” masdarının anlamını azlık çokluk yönünden sınırlandırdığı için zarftır.

Görüldüğü üzere Farsçada zarfın, fiilin dışındaki diğer kelime türleri ile de ilgisi varken, Arapçada zarf, sadece fiil veya fiil gibi amel eden isimlerle ilgilidir.

Farsçada aslı itibarı ile zarf olan, cümlede zarftan başka herhangi bir görevde kullanılmayan zarflar vardır. Bu tür zarflar “قید مختص (kayd-ı muhtas/özel zarf)” olarak adlandırılır. Özel zarflardan bazıları şunlardır:

هرگاه (her gâh/her zaman), همواره (hemvâre/sürekli), هرگز (hergiz/asla), همیشه (hemîşe/her zaman), هنوز (henûz/henüz).

پیغمبران هرگز دروغ نمی گویند (peyğamberân hergiz durûğ nemî gûyend): Peygamberler asla yalan söylemezler.

من همیشه لباسهای تمیز می پوشم (men hemîşe libâshâ-yi temîz mî pûšem): Ben, her zaman temiz elbiseler giyerim.

Arapçadan Farsçaya geçen ve özel zarf olarak kullanılan bazı kelimeler de vardır. Arapçadan Farsçaya geçen ve Farsçada özel zarf olarak kullanılan bu kelimeler tenvinli olarak bulunur. Esas itibarıyla Farsçada tenvin yoktur. Yani Farsça kelimeler tenvinli yazılmazlar, fakat Arapçadan Farsçaya geçen bazı kelimeler tenvinli olarak yazılabilir. Farsçada özel zarf olarak kullanılan Arapça kökenli bazı kelimeler şunlardır:

اولاً (evvelen/öncelikle, ilk olarak), اخیراً (ehîren/son olarak), حتماً (hetmen/kesinlikle), اتفاقاً (ittifâken/tesadüf olarak), فعلاً (fi'len/şimdi, şimdilik), عملاً (emelen/gerçekten, bilfiil), ندرتاً (tekriben/yaklaşık olarak), حقیقتاً (hekîketen/gerçekten), کاملاً (kâmilen/tamamen), ندرتاً (nodreten/nadir olarak).

Miktar Zarfı (قید مقدار / **Kayd-ı Mikdâr**): Azlık ve çokluğa delalet eden zarflardır:

بسیار گریه کردم (**bisyâr** girye kerdem): **Çok** ağladım.

Hal Zarfı (قید حالت / **Kayd-ı Hâlet**): Fâilin veya mefulün eylemin gerçekleşmesi esnasındaki durumuna delalet eden zarflardır:

احمد خندان آمد (Ehmed hendân âmed): Ahmet, gülererek geldi.

Farsçadaki hal zarfının Arapça karşılığı hâl konusudur. Hâl konusu işlendiğinde bu hususa daha geniş bir şekilde temas edilecektir.

Nitelik Zarfı (قید کیفیت / **Kayd-ı Keyfiyet**): Eylemin nasıl, ne şekilde gerçekleştiğine delalet eden zarflardır:

احمد تند قدم می زند (ehmed **tond** kedom mî zened): Ahmet hızlı yürüyor.

Onaylama ve Pekiştirme Zarfı (قید تصدیق و تاکید / **Kayd-ı Tasdîk ve Tekîd**): Onaylamak için sorulan bir soruya cevap olarak veya bir şeyi pekiştirmek için kullanılan zarflardır:

حتماً به دیدار تو خواهم آمد (**hetmen** be dîdâr-i to hâhem âmed): **Kesinlikle** seni görmeye geleceğim.

Sıralama Zarfı (قید ترتیب / **Kayd-ı Tertîb**): Birden fazla olan eylemlerin gerçekleşme sırasını ifade eden zarflardır:

حسن نخست در مدینه پس در بغداد زندگی کرد (Hesen **nehost** der medîne **pes** der beğdâd zindigî kerd): Hasan **önce** Medine'de **sonra** Bağdat'ta yaşadı.

Olumsuzluk Zarfı (قید نفی / **Kayd-ı Nefy**): Eylemin olumsuzluğuna veya olumsuzluğunun kesinliğine delalet eden zarflardır:

برادر! هرگز دزدی نکن (berâderem! **hergîz** dozđî nekon): Kardeşim! **Asla** hırsızlık yapma.

Temenni Zarfı (قید تمنی / **Kayd-ı Temennî**): İstek, arzu bildiren zarflardır:

کاش جوانی بر می گشت (**Kâş** cevânî ber mî geşt): **Keşke** gençlik geri dönse.

Şüphe Zarfı (قید تردید / **Kayd-ı Terdîd**): Şüphe ve ihtimal bildiren zarflardır:

بروم (Şâyed ferdâ be tehrân berevem): **Belki** yarın Tahran'a gidebilirim.

Üzüntü ve Sevinç Zarfı (قید نگرش /Kayd-ı Nigereş): Üzüntü ve sevinç bildiren zarflardır:

بدبختانه او در مسابقه برنده نشد (bedbehtâne û der mosâbeke berende neşod): **Ne yazık ki** o, yarışmayı kazanamadı.

با کمال خوشبختی پیروزی شما را تبریک می گویم (bâ kemâl-i hoşbehtî pîrûzi-yi şomâ râ tebrik mî gûyem): **Büyük bir sevinçle** başarılarınızı kutluyorum.

Gerekçe Zarfı (قید علت /Kayd-ı İlet): Neden, gerekçe bildiren zarflardır:

امروز به سر کار نرفتم چون مریض بودم (imrûz be ser-i kâr nereftem çon merîz bûdem): Bugün hasta olduğum **için** işe gitmedim.

İstisna Zarfı (قید استثنای /Kayd-ı İstisnâ): İstisna durumu bildiren zarflardır:

همه آمدند جز پدرت (heme âmedend coz pederet): Baban **hâriç** herkes geldi.

Soru Zarfı (قید پرسش /Kayd-ı Porseş): Soru anlamı bildiren zarflardır:

چرا امروز به مدرسه نرفتی (çerâ imrûz be medrese nereftî): **Neden** bugün okula gitmedin?

Tekrarlama Zarfı (قید تکرار /Kayd-ı Tekrâr): Tekrar bildiren zarflardır:

آن کتاب را از آنجا برداشتم و باز جای خویش بردم (ân kitâb râ ez âncâ berdaştem ve bâz câ-yi hîş bordem): O kitabı oradan kaldırdım ve **tekrar** kendi yerine götürdüm.

Tedrîcîlik Zarfı (قید تدریج /Kayd-ı Tedrîc): Aşama, tedrîcîlik bildiren zarflardır:

دوستم روز به روز لاغر می شود (dustem rûz be rûz lâğer mî şoved): Arkadaşım **günden güne** zayıflıyor.

Açıklama Zarfı (قید توضیح /Kayd-ı Tôzîh): Açıklama bildiren zarflardır:

گفتم ساکت باش، یعنی هرگز حرف نزن (goftem sâkit bâş, ye'nî hergîz herf nezen): Dedim ki **sus, yani** asla konuşma.

Sınırlama Zarfı (قید انحصار /Kayd-ı İnhisâr): Sınırlama bildiren zarflardır:

من تنها تو را دعوت کردم (men **tenhâ** to râ de'vet kerdem): Ben **sadece** seni davet ettim.²⁸⁶

Görüldüğü üzere Farsçada çok fazla zarf türü olmasına karşın Arapçada sadece zaman ve mekân zarfı olmak üzere iki çeşit zarf vardır.

1.7 Edat

Arapçada kelimenin isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrıldığı daha önce belirtilmişti. Bu başlıkta “edat” kavramıyla kastedilen, Arapçadaki kelime türlerinden olan “harf” kavramıdır. Arapçada “kendi başına sarîh bir anlam ifade etmeyen ancak başka kelimelerle bir araya geldiğinde anlam kazanan kelimelere harf denir.”²⁸⁷

Arapçada harfe dair birçok tanımlama yapılmıştır. İsim ve fiilin özelliklerini taşınamaması, kendi başına bir anlama delalet etmemesi, başka kelimelerle bir araya geldiğinde anlam kazanması, kelime ve cümleleri birbirine bağlaması gibi hususlar, harfe dair yapılan tanımların ortak özelliği olarak zikredilebilir.²⁸⁸

Arapçada harfler, sadece isimle kullanılan, sadece fiil ile kullanılan ve hem isim hem de fiil ile birlikte kullanılan harfler olmak üzere üçe ayrılır. Örneğin مِ ve بِ gibi harf-i cerler sadece isimle birlikte kullanılır. لَمْ ve لَنْ gibi harfler sadece fiil ile birlikte kullanılır. وَ gibi atıf harfleri ise hem isim hem de fiil ile birlikte kullanılır.²⁸⁹

Farsçada ise edatlar “حروف اضافة (hurûf-i izâfe)” ve “حروف ربط (hurûf-i rebt)” olmak üzere ikiye ayrılır.

1.7.1 Harf-i Cerler

Arapçada harf-i cerler, başına geldikleri isimleri mecrur yapan ve isimlerde anlamsal ve şekilsel yönlerden bazı değişiklikler meydana getiren harflerdir.²⁹⁰

“Harf- cerler cümledeki kelimeler arasında anlamsal açıdan bağ kurar. Mülkiyet, yön, durum ve amaç gibi anlamlar ifade eder.”²⁹¹ Örneğin “إِلَى” harf-i cerinin ifade ettiği

²⁸⁶ Bkz. Erjeng, s. 58-66; Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 132-134; Hayyâmpûr, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, s. 82-96; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 265-287.

²⁸⁷ Asutay, s. 30.

²⁸⁸ Bkz. Hacibekiroğlu, Abdullah, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s. 26-32.

²⁸⁹ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, I, 12.

²⁹⁰ Günday, Hüseyin - Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 57.

²⁹¹ Asutay, s. 46.

anlamlar içerisinde –e, -a gibi yönelme anlamı da vardır: ذَهَبَ أَخِي إِلَى السُّوقِ (kardeşim çarşıya gitti).

Arapçada yaygın olarak kullanılan harf-i cerlerden bazıları şunlardır:

مِنْ : Genellikle *-den, -dan* gibi anlamlar ifade eder:

رَجَعْتُ مِنْ إِسْطَنْبُولَ : İstanbul'dan döndüm.

إِلَى : Genellikle *-e, -a* anlamı ifade eder:

ذَهَبْتُ إِلَى تَهْرَانَ : Tahran'a gittim.

فِي : Genellikle *-in içinde, -de, -da* anlamı ifade eder:

أَدْرُسُ فِي جَامِعَةِ الْعُلُومِ الْإِجْتِمَاعِيَّةِ : Sosyal Bilimler Üniversitesinde okuyorum.

عَلَى : Genellikle *-in üzerinde, üzerinde* anlamı ifade eder:

وَضَعْتُ قَلَمِي عَلَى الطَّاوِلَةِ : Kalemimi masanın üzerine koydum.

بِ : Genellikle *ile, -de, -da* anlamı ifade eder:

أَكَلْتُ الطَّعَامَ بِالْمِلْعَقَةِ : Yemeği kaşıkla yedim.

عَنْ : Genellikle *-den, -dan, hakkında* anlamı ifade eder:

بَحَثْتُ عَنْ كِتَابِي فَلَمْ أَجِدْهُ : Kitabımı aradım ancak bulamadım.

كَ : Genellikle benzetme anlamı ifade eder:

أَحْمَدُ شَجَاعٌ كَالْأَسَدِ : Ahmet, aslan gibi cesurdur.

مُنْذُ : Genellikle *-den beri* anlamı ifade eder:

لَمْ أَرَهُ مُنْذُ أُسْبُوعٍ : Bir haftadır onu görmedim.

حَتَّى : Genellikle *-e kadar* anlamı ifade eder:

دَرَسْتُ حَتَّى الصَّبَاحِ : Sabaha kadar ders çalıştım.

Harf-i cerlerin isimleri mecrur yapmanın yanında fiillerin anlamına etki etme işlevi de bulunmaktadır. Bazı fiiller belli harf-i cerlerle birlikte kullanılmaktadır. Örneğin اِهْتَمَّ (önem verdi) fiili “ب” harf-i ceri ile birlikte kullanılmaktadır. اِهْتَمَّ بِعَمَلِهِ (işine önem verdi) gibi. Bazı fiiller farklı harf-i cerlerle farklı anlamlara hatta zıt anlamlara gelebilmektedir. Örneğin نَظَرَ fiili “إِلَى” harf-i ceri ile birlikte kullanıldığında bakmak anlamına; “بِ” harf-i ceri ile birlikte kullanıldığında ise düşünmek, derin düşünmek, araştırmak gibi anlamlara gelir. رَغِبَ fiili “بِ” harf-i ceri ile birlikte kullanıldığında istemek, rağbet etmek, yönelmek gibi anlamlara gelirken, “عَنْ” harf-i ceri ile birlikte kullanıldığında istememek, yüz çevirmek, ilgilenmemek gibi anlamlara gelir.

1.7.2 İzafet Harfleri

Farsçada izafet harfleri “حروف اضافة (hurûf-i izâfe)” kavramıyla ifade edilen, genellikle kelime veya kelime gruplarından önce gelen ve fiil veya fiilimsinin anlamını kendisinden sonra gelen kelime veya kelime grubuyla ilişkilendiren harflerdir. İzafet harfleri olmadan cümle tam bir anlam ifade edemez. İzafet harflerinden sonra gelen kelime ve kelime grubuna “متمم (motemmim)”, “مفعول غير صريح (mef’ûl-i ğayr-i sarih)” veya “مفعول با واسطه (mef’ûl-i bâ vâsite)” denir. Farsçadaki izafet harfleri, Arapçadaki harf-i cerlere benzer ve kendi başlarına tam ve açık bir anlama delalet etmezler. Farsçadaki belli başlı izafet harfleri şunlardır:

به (be): Genellikle *-e, -a* anlamı ifade eder ve Arapçadaki إِلَى veya لِ harf-i cerine benzer:

احمد به مدرسه رفت (Ehmed be medrese reft): Ahmet okula gitti.

با (bâ): Genellikle *birlikte ve aracılığıyla* anlamı ifade eder. Arapçadaki مَعَ veya بِ harf-i cerine benzer:

احمد با حسن به مدرسه رفت (Ehmed bâ hesen be medrese reft): Ahmet, Hasan ile birlikte okula gitti.

بر (ber): Genellikle *üzerinde, üstünde* anlamı ifade eder. Arapçadaki عَلى harf-i cerine benzer.

این سخن دلالت بر حقیقت می کند (În sohen delâlet ber hekîket mî koned): Bu konuşma, gerçeğe delalet ediyor.

در (der): Genellikle *içinde, içerisinde* anlamı ifade eder. Arapçadaki فی harf-i cerine benzer:

در اتاقم دو میز است (Der otâkem do mîz est): Odamda iki masa var.

از (ez): Genellikle *-den, -dan* anlamı ifade eder. Arapçadaki مِنْ veya عَنْ harf-i cerine benzer:

امروز از تهران برگشتم (Îmrûz ez tehrân bergeştem): Bugün Tahran'dan döndüm.

برای (berâye): Genellikle *için* anlamı ifade eder. Arapçadaki مِنْ أَجْلِ , مِنْ أَجْلِ ifadelerine benzer:

برای شادی بچه هام تلاش می کنم (berâye şâdî-yi beççehâyem telâş mî konem):

Çocuklarımın mutluluğu için çabalıyorum.

تا (tâ): Genellikle *-e kadar* anlamı ifade eder. Arapçadaki حَتَّى harf-i cerine benzer:

از مدرسه تا خانه پیاده رفت (Ez medrese tâ hâne piyâde reft): Okuldan eve kadar yaya gitti.

جز (coz): Genellikle *-den başka* anlamı ifade eder. Arapçadaki إِلاّ veya istisna isimleri olan سِوَى ve غَيْرِ ya benzer:

جز خدا از هیچکس نمی ترسم (Coz hodâ ez hîçkes nemî tersem): Allah'tan başka hiç

kimseden korkmam.

مانند (mânend-i): Genellikle *gibi* anlamına gelir. Arapçadaki كِ harf-i cerine veya مِثْل kelimesine benzer:

Āsâr-i bozorg-i edebî mânend-i eş'âr-i hâfiz hergîz ferâmuş nemî şevend): Hafız'ın şiirleri gibi büyük edebî eserler asla unutulmazlar.²⁹²

چون (çon): gibi benzerlik anlamı ifade eder:

حسن چون تقی خوب است (hesen çon tekî hûb est): Hasan da Takî gibi iyidir.

Arapçada bazı fiillerin belli bazı harf-i cerlerle kullanımı örneğinin Farsçada da bulunduğu görülmektedir. Farsçada da bazı fiiller belli bazı izafet harfleri ile kullanılır. Örneğin “پرسیدن (porsîden/sormak)” fiili “از (ez)” izafet harfi ile kullanılır:

از دوستم پرسیدم: برادرم را می شناسی?
ez dustem porsîdem: Berâderem râ mî şinâsî?/Arkadaşıma sordum: Kardeşimi tanıyor musun?).

Arapçadan Farsçaya geçen bazı fiillerin Arapçada hangi harf-i cerle kullanılıyorsa Farsçada da o harf-i cere yakın izafet harfi ile kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, Arapçanın Farsçayı etkilediği hususlardan biri olarak kabul edilebilir.

Örneğin دَلُّ - يَدُلُّ (delalet etmek) fiili Arapçada عَلَى harf-i ceri ile kullanılır. Arapçadan Farsçaya geçen bu fiilin عَلَى harf-i cerine yakın بَر (ber) izafet harf-i ile kullanıldığı görülmektedir:

این سخن دلالت بر حقیقت می کند (În sohen delâlet ber hekîket mî koned): Bu konuşma, gerçeğe delalet ediyor.

Farsçada izafet harfleri basit ve bileşik izafet harfleri olmak üzere ikiye ayrılır. Şimdiye kadar bahsi geçen izafet harfleri, basit izafet harfleri sınıfına girmektedir. Bileşik izafet harfleri ise bir izafet harfinin başka bir izafet harfi ile veya isim, sıfat gibi başka bir kelime türü ile oluşturduğu bileşiklerdir. Farsçada çok sayıda bileşik izafet harfi bulunmaktadır. به دون/بدون (bedûn-i/-meksizin), به خاطر (be hâtir-i/amacıyla, için), (der husus-i/hakkında) bileşik izafet harflerine örnek olarak zikredilebilir:

من این کارها را به خاطر رضای خدا انجام می دهم (men în kârâ râ be hâtir-i rezâ-yi hodâ encâm mî dehem): Ben, bu işleri Allah rızası için yapıyorum.

²⁹² Değirmençay, s. 500; Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 47-49; Hayyâmpûr, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, s. 99-101; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s.289-299.

من بدون برادرم به جایى نمى روم (men bedûn-i berâderem be câyî nemî revem): Ben, kardeşim olmadan bir yere gitmem.

در خصوص کنترل آلودگى هوا در تهران چه نظرى دارید؟ (der husûs-i kontrol-i âlûdegî-yi hevâ der tehrân çe Nezerî dârîd?): Tahran'daki hava kirliliğinin kontrol altına alınması hakkında ne düşünüyorsunuz?

1.7.3 Atıf Harfleri

Hem Arapçada hem Farsçada atıf harfleri iki kelimeyi veya iki cümleyi birbirine bağlayan harflerdir.

Arapçada atıf harfleri وَ , فَ , ثُمَّ , حَتَّى , أَوْ , إِمَّا , لَمْ , لَمْ , لَمْ , لَمْ ve لَكِنْ olmak üzere ondur.²⁹³

وَ : İki kelimeyi veya iki cümleyi birbirine bağlar. و atıf harfi herhangi bir sıra ve tertip bildirmez. Örneğin جَاءَ عَلِيٌّ وَحَالِدٌ (Ali ve Halid geldi) cümlesinde vav atıf harfi Ali veya Halid'den hangisinin önce geldiğini belirlemez.

فَ : İki kelimeyi veya iki cümleyi birbirine bağlar; fakat vav atıf harfinden farklı olarak sıra ve tertip bildirir. Örneğin جَاءَ عَلِيٌّ فَحَالِدٌ (Ali ve Halid geldi) cümlesinde ف atıf harfi Ali'nin Halid'den önce geldiğine delalet eder. ف atıf harfi iki fiil cümlesini birbirine bağladığında eylemlerin aralıksız olarak yapıldığını ifade eder. Örneğin رَأَيْتُ أَبَاكَ فَتَكَلَّمْتُ مَعَهُ (babanı gördüm ve onunla konuştum) cümlesinde konuşma eyleminin görme eyleminden hemen sonra gerçekleştiği anlaşılır. جَاءَ عَلِيٌّ فَحَالِدٌ örneği için de aynı durum söz konusudur. ف atıf harfi Halid'in Ali'den hemen sonra geldiğine delalet eder.

ثُمَّ : و ve ف atıf harfleri gibi iki kelimeyi veya iki cümleyi birbirine bağlar. ف atıf harfi gibi sıra ve tertip bildirir, fakat ف atıf harfinden farklı olarak fasıla ve aralık bildirir. Örneğin جَاءَ عَلِيٌّ ثُمَّ حَالِدٌ (önce Ali, sonra Halid geldi) cümlesinde ثَمَّ atıf harfi Halid'in Ali'den hemen sonra gelmediğine delalet eder.

²⁹³ Ebu'l-Fidâ, *el-Kunnâş*, II, 102.

حَتَّى : *Bile, dahi ve hatta* gibi anlamlara gelir:

يَمُوتُ النَّاسُ حَتَّى الْأَنْبِيَاءِ : Peygamberler dahi bütün insanlar ölür.

أَوْ : *Veya, ya da* anlamlarına gelir:

أَكْتُبُ رِوَايَةً أَوْ شِعْرًا : Roman veya şiir yaz.

إِمَّا : *Ya... ya da...* anlamına gelir:

إِمَّا تَعَلَّمِ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ وَإِمَّا اللُّغَةَ الْفَارْسِيَّةَ : Ya Arapça öğren ya da Farsça.

أَمْ : İki şeyden birinin seçimi, belirlenmesi istendiğinde veya iki şey arasında fark olmadığı ifade edilmek istendiğinde kullanılır. İki şeyden birinin seçimi veya belirlenmesi istendiğinde kullanılan hemze (أَمْ), soru hemzesidir:

أَمْ عَلِيٌّ أَمْ خَالِدٌ؟ : Ali mi yoksa Halid mi geldi?

İki şey arasında fark olmadığı ifade edilmek istendiğinde kullanılan hemze (أَمْ) ise eşitlik hemzesi (هَمْزَةُ التَّسْوِيَةِ) olarak adlandırılır:

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ : Onları uyarsan da uyarmasan da durum birdir, değişmez.²⁹⁴

لَا : Olumlu cümleden sonra olumsuzluk anlamı bildiren ve *değil* anlamı ifade eden atıf harfidir:

يَنْجَحُ الْمُجْتَهِدُ لَا الْمُهْمِلُ : Çalışan başarır, boş veren değil.

بَلْ : *Aksine, bilakis* gibi anlamlara gelir:

لَمْ يَنْجَحْ خَالِدٌ بَلْ عَلِيٌّ : Halid başarmadı, bilakis Ali (başardı).

لَكِنْ : *Ancak fakat, ama, ne var ki* gibi anlamlara gelir:

لَمْ يَذْهَبْ عَلِيٌّ لَكِنْ خَالِدٌ : Ali gitmedi; fakat Halid (gitti).²⁹⁵

²⁹⁴ Bakara, 2/6.

²⁹⁵ Bkz. er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvî*, s. 443-448; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 404-410.

Farsçada atıf harfleri iki kelimeyi birbirine bağlayan atıf harfleri ve iki cümleyi birbirine bağlayan atıf harfleri olmak üzere ikiye ayrılır. İki kelimeyi birbirine bağlayan atıf harfleri “حروف ربط همپایگی (hurûf-i atf-ı hempâyegî)” veya “حروف عطف (hurûf-i atf)” kavramıyla ifade edilir. İki cümleyi birbirine bağlayan atıf harfleri ise “حروف ربط وابستگی (hurûf-i rabt-ı vâbestegî)” kavramıyla ifade edilir.²⁹⁶

Farsçada atıf harfleri basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayrılır. Farsçada hem basit hem de bileşik birçok atıf harfi bulunmaktadır. Bazı basit atıf harfleri şunlardır:

و (ve): İki kelime veya iki cümleyi birbirine bağlar. Arapçadaki و atıf harfi gibidir:

در صبحانه پنیر و گوجه فرنگی خوردم (der sobhâne penîr ve gücefrengî hordem): Kahvaltıda peynir ve domates yedim.

ولی (velî): *Ancak, fakat, ama* gibi anlamlara gelir. Arapçadaki atıf harfi olan لَكِنَّ veya inne ve benzerlerinden olan لَكِنَّ'ye benzer:

من آمدم ولی احمد نیامد (men âmedem velî ehmed neyâmed): Ben geldim; fakat Ahmet gelmedi.

اما (emmâ): Arapçadan Farsçaya geçmiş olan bu kelime Farsçada ولی (velî) atıf harfi gibi *fakat, ancak, ama* gibi anlamlara gelir:

به مدرسه رفتم اما حسن را ندیدم (be medrese reftem emmâ hesen ra nedîdem): Okula gittim ama Hasan'ı göremedim.

چون (çon): *Çünkü* anlamına gelir. Arapçadaki لِأَنَّ'ye benzer:

امروز زود بیدار شدم چون کار مهمی دارم (imrûz zûd bîdâr şodem çon kâr-i mohimmî dârem): Bugün erken uyandım, çünkü önemli bir işim var.

باری (bârî): *Hiç olmazsa, bari* gibi anlamlara gelir. Arapçada tam bir karşılığı yoktur.

Bazı durumlarda عَلَى الْأَقْلِ ifadesi Farsçadaki باری atıf harfinin anlamını karşılayabilir:

²⁹⁶ Şariat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 91.

بارى عسل نمى دهى نيش مزى (bârî esel nemî dehî nîş mezen): Bal vermiyorsun, hiç olmazsa sokma.

زیرا (zîrâ): Gerekçe ifade eder ve çünkü anlamına gelir:

امروز حسن را ندیدم زیرا به مدرسه نیامد (imrûz hesen râ nedîdem zîrâ be medrese neyâmed):

Bugün Hasan'ı görmedim çünkü okula gelmedi.

نیز (nîz): *Dahi, yine* ve Türkçedeki bağlaç olan *-de, -da* anlamına gelir. Arapçadaki

أَيْضاً'a benzer:

همه آمدند تو نیز بیا (heme âmedend to nîz biyâ): Herkes geldi sen de gel.

هم (hem): *Dahi, yine, hem, aynı zamanda, buna rağmen, -de, -da* gibi anlamlara gelir:

دوستم هم به سر کار نرفته بود (dustem hem be ser-i kâr nerefte bûd): Arkadaşım da işe gitmemişti.

پس (pes): *O halde, sonuç olarak, bundan dolayı, bunun üzerine* gibi anlamlara gelir:

هوا بارانی است، پس نباید به پارک برویم (hevâ bârânî est, pes nebâyed be park berevîm): Hava yağmurlu, o halde parka gitmememiz gerekir.

تا (tâ): *-dikça, -dikçe* anlamına gelmekle birlikte Arapçadaki nasb edatı olan حَتَّى anlamına da gelir:

تا همه ی تکالیفش را نوشت، نخواهید (tâ heme-yi tekâlîfeş râ nenivişt nehâbîd): Bütün ödevlerini bitirmedikçe uyumadı.

کوشش کن تا موفق شوی (kûşeş kon tâ moveffek şeî): Çalış ki başarılı olasın.

اگر (eger): Şart anlamı ifade eder:

اگر به اصفهان بروی من هم می آیم (eger be isfehân berevî men hem mî âyem): Eğer İsfahan'a gidersen ben de gelirim.²⁹⁷

²⁹⁷ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 305-310; Şahinoğlu, s. 333-362.

Farsçada bir edatın izafet harfi mi yoksa atıf harfi mi olduğundan emin olunmak istenirse, edatın “که” harfini alıp alamadığına bakılır. که harfinin kendisine eklenebildiği edat, atıf harfi; eklenemediği ise izafet harfidir. Örneğin حسن چون تقی خوب است (hesen çon tekî hûb est/Hasan da Takî gibi iyidir) cümlesindeki چون edatı kendisinden sonra که edatını kabul etmediği için izafet harfidir. چون او بیباد من می روم (çon û biyâyed men mî revem/o geldiğinde ben giderim) cümlesindeki چون edatı ise kendisinden sonra که edatını kabul ettiği için atıf harfi kabul edilir.²⁹⁸

Zikredilen edatların haricinde her iki dil için de geçerli olmak üzere soru edatları, şart edatları, yemin edatları, istisna edatları ve seslenme edatları da bulunmaktadır ki bunlara cümle yapıları bölümünde temas edilecektir. Ayrıca Arapçada bulunup Farsçada bulunmayan nasb ve cezm edatları konusuna da cümle yapıları bölümünde değinilecektir.

---

²⁹⁸ Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 91-92.

İKİNCİ BÖLÜM

CÜMLE YAPILARI BAKIMINDAN ARAPÇA VE FARŞANIN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın birinci bölümünde iki dilde kelime türleri arasında karşılaştırma yapıldı. Bu bölümde ise cümle yapıları bakımından karşılaştırma yapılacaktır. Esasen iki dil arasındaki karşılaştırmayı kelime yapıları ve cümle yapıları olarak kesin çizgilerle ayırmak pek mümkün değildir. Örneğin Arapçadaki ism-i mevsul, zamirler, ism-i işaret ve zarflar gibi konular, gerek klasik dönemde gerekse modern dönemde telif edilen Arapça gramer kitaplarında nahiv başlığı altında ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise zikredilen konular, kelime yapıları bakımından karşılaştırma bölümünde ele alındı. Bilindiği üzere Arapçada sarf, daha çok kelime yapıları ile ilgiliyken, nahiv, daha çok cümle yapıları ile ilgilidir. Farsçada ise Arapçadaki gibi sarf ve nahiv ayrımı yoktur. Arapça iştikâkî bir dil olduğu için Arapçada sarf ve nahiv ayrımının olması olağandır. Arapçada kelime türleri isim, fiil ve harf olmak üzere üç türle sınırlanmışken, Farsçada sıfat, zamir ve zarf gibi kelime türleri ayrı birer kelime türü kabul edilir. Sıfat, zarf ve zamir Arapçada nahiv ile ilgili konular arasında yer alırken, Farsçada kelime türleri ile ilgili konulardır. İki dil arasındaki kelime türleri ile ilgili böyle bir ayrım, Arapçada nahiv ile ilgili bazı konuların kelime türleri bakımından karşılaştırma bölümünde ele alınmasının daha isabetli olacağı kanaatinin oluşmasına yol açtı. Bu çalışma, iki dilin gramer konularını ayrıntılı bir şekilde ele almaktan öte, iki dildeki dil olgularının karşılaştırılmasını temel almaktadır.

2. Cümle ve Cümle Çeşitleri

Arapça ve Farsçada cümle, bir anlam ifade eden ve iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelip oluşturduğu kelimeler topluluğudur.²⁹⁹

Arapçada isim, fiil ve harften ibaret olan müfred lafızlardan birinin diğerine eklenmesi ile mürekkeb lafız elde edilir. Mürekkeb lafızların tam bir anlama delalet etmesi de etmemesi de mümkündür. Örneğin *حَالِدٌ نَاجِحٌ* (Halid başarılıdır) cümlesinde iki isimden

²⁹⁹ Bkz. Şahinoğlu, s. 465; el-Ubbezî, *el-Hudûd fi 'İlmi'n-Nahv*, s.474.

birinin diğere eklenmesi yoluyla tam anlamlı bir mürekkeb lafız elde edilmiştir. جاءَ خالدٌ (Halid geldi) örneğinde ise bir fiil ve bir ismin terkibi ile tam anlamlı mürekkeb lafız elde edilmiştir. خالدٌ في gibi bir isim ve bir harften oluşan mürekkeb lafız ise tam bir anlama delalet etmez.

Anlamlı mürekkeb lafız Arapçada Kelâm (الكَلَامُ) olarak isimlendirilir. İbn Cinnî (ö.392/1002) ve Zemaşerî (ö.538/1144) gibi bazı nahiv bilginleri Kelâm ile cümlenin aynı kavramlar olduğu fikrini benimsemiştir.³⁰⁰ Nahiv bilginlerinin geneli ise Kelâmın tam anlam ifade eden mürekkeb lafız, cümlenin ise إِنْ يُكْرِمُنِي (eğer bana ikramda bulunursa) veya إِنْ قَامَ (eğer kalkarsa) örneklerinde olduğu gibi tam anlam ifade etmeme ihtimali de bulunan anlamlı mürekkeb lafız olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.³⁰¹

Arapçada ister Kelâm olsun ister cümle, kelimelerin anlamlı bir yapı oluşturmak üzere bir araya gelmelerini sağlayan ilişki, isnad ilişkisidir. İsnad ilişkisini sağlayan iki unsur müsned (مُسْنَدٌ) ve müsnedün ileyh (مُسْنَدٌ إِلَيْهِ) olarak isimlendirilir. Müsned için mahkûmun bih (مُحْكُومٌ بِهِ) ve muhbarun bih (مُخْبَرٌ بِهِ) kavramları da kullanılır. Aynı şekilde müsnedün ileyh için mahkûmun aleyh (مُحْكُومٌ عَلَيْهِ) ve muhbarun anh (مُخْبَرٌ عَنْهُ) kavramları da kullanılır.³⁰²

Arapçada hem isim hem de fiil müsned olabilir. Müsnedün ileyh olabilen ise sadece isimdir. Harf ne müsned olabilir ne de müsnedün ileyh:³⁰³

الطَّالِبُ مُجْتَهِدٌ (Öğrenci çalışkandır). Bu cümle iki ismin isnadı ile oluşmuştur. الطَّالِبُ müsnedün ileyh, مُجْتَهِدٌ ise müsneddir.

يَجْتَهِدُ الطَّالِبُ (Öğrenci çalışıyor). Bu cümle ise fiilin isme isnadı ile oluşmuştur. يَجْتَهِدُ fiili müsned, الطَّالِبُ ismi ise müsnedün ileyhtir.

³⁰⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, bsmyy., ts., I, 17; ez-Zemaşerî, *el-Mufassal*, s. 23.

³⁰¹ el-Curcânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî, *Kitâbu'l-Ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1403/1983, s. 78; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'arib*, thk. Mâzin el-Mubârek ve Muhammed Ali Hamdullah, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dimeşk 1384/1963, II, 419.

³⁰² Kasım, Muhammed Ahmed ve Dîb, Muhyiddîn, *'Ulûmu'l-Belâğa el-Bedi' ve'l-Beyân ve'l-Me'âni*, el-Mueessesetu'l-Hadîse li'l-Kitâb, 1. Baskı, Trablus 2003, s. 263.

³⁰³ el-Hâzîmî, *Fethu Rabbi'l-Berîyye fi Şerhi Nazmi'l-Âcurûmiyye*, s. 33-34.

İsmin hem mûsned hem de mûsnedün ileyh olabilme, fiilin ise sadece mûsned olabilme özelliğinden yola çıkarak Arapçada isnad ilişkisinde aslolanın isim olduğu, isim olmaksızın tam anlamlı bir cümle kurulamayacağı sonucuna ulaşılabilir.

Arapçada mûsned ve mûsnedün ileyh, cümlenin iki ana unsuru olduğu için kök, temel, dayanak anlamına gelen umde (الْعُمْدَةُ) kavramıyla da ifade edilir. Mefuller, hâl ve temyiz gibi mûsned ve mûsnedün ileyh dışındaki cümlenin diğer unsurlarına ise fadla (الْفَضْلَةُ) denir. Mûsned ve mûsnedün ileyh olmaksızın cümle kurulamaz; fakat fadla olmadan da cümle kurulabilir. Elbette fadladan kastedilen gereksiz olduğu veya fazla olduğu değildir. Bilakis kastedilen anlamın tam anlamı ile tahakkuk edebilmesi için bazen fadlaların zikredilmesi gerekebilir. Esasen gramatikal açıdan tam anlamlı cümle kurulabilmesi için fadlanın zikredilmesi zorunlu değildir; fakat anlamsal açıdan bazen fadlaların zikredilmesine ihtiyaç duyulabilir.³⁰⁴ Örneğin فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا (Bunun üzerine Musa, öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü)³⁰⁵ ayetinde غَضْبَانَ kelimesi hâl olduğu için fadladır ve zikredilmese de gramatikal açıdan anlamlı bir cümle kurulmuş olur; fakat Hz. Musa'nın kavmine ne şekilde döndüğü anlamının ifade edilmesi için yani anlamsal açıdan zikredilmesi gereklidir.

Arapçada kelimelerin anlamlı bir yapı oluşturmak üzere bir araya gelmelerini sağlayan isnad ilişkisi, mûsned ve mûsnedün ileyh olmak üzere iki ana unsur tarafından sağlanır. Farsçada da benzer bir durum vardır. Farsçada isnad ilişkisini sağlayan unsurlar مُخَاد (nihâd/özne) ve گَرَاه (gozâre/yüklem) olarak isimlendirilir. Nihâd ve gozârenin haricindeki unsurlar ise زَوَايِدِ جَمَلَه (zevâyid-i comle) olarak isimlendirilir.³⁰⁶

Farsçada nihâd ve gozâre olmaksızın anlamlı bir cümle kuruluşu mümkün değildir. Bu durum Arapçada mûsned ve mûsnedün ileyh olmaksızın anlamlı bir cümlenin mümkün olmaması durumuna benzer. Arapçada fadlaların varlığının gramatikal açıdan zorunlu olmadığı, bazen anlamsal açıdan zikredilmelerinin gerekli olabileceği belirtilmişti. Bu durum Farsça için de geçerlidir. Zevâyidlerin zikredilmesi gramatikal açıdan zorunlu

³⁰⁴ Bkz. es-Sâmerrâî, *el-Cumletu'l-'Arabiyye Te'lîfuhâ ve Aksâmuhâ*, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Amman 1427/2007, s. 11-14.

³⁰⁵ Tâhâ, 20/86.

³⁰⁶ Hayyâmpûr, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, s. 24.

değildir; fakat kastedilen anlamın ifade edilmesi için yani anlamsal açıdan zikredilmeleri gerekli olabilir. Örneğin Farsçada متمم (motemmim) veya مفعول با واسطه (mef'ûl-i bâ vâsite) olarak isimlendirilen dolaylı tümleç, cümlelerin ana unsurlarından biri sayılmaz. احمد كيف پولش (Ehmed kîf-i pûleş râ der istgâh gom kerd/Ahmet, para çantasını istasyonda kaybetti) cümlesinde در ایستگاه (der istgâh/istasyonda) ifadesi mef'ûl-i bâ vâsitedir ve gramatikal açıdan zikredilmesi zorunlu değildir; fakat bu cümlede paranın nerede unutulduğu, anlamsal açıdan gerekli ve önemli olabileceğinden zikredilmesi gerekli olabilir.³⁰⁷

Farsçada nihâd, isim ve isim soylu kelimeler olabilirken, gozâre kesinlikle fiil olmak zorundadır. Bu hususa ayrıntılı olarak isim cümlesi ve fiil cümlesi konularında değinilecektir. Hatırlanacağı üzere Arapçada anlamlı bir cümle için isim olmaksızın kurulamayacağı ifade edilmişti. Farsçada ise anlamlı bir cümle, fiil olmaksızın kurulamaz. Bu doğrultuda Arapçada cümlelerin aslı unsuru isim, Farsçada ise fiildir denilebilir. Bu husus, cümle kuruluşu bakımından Arapça ile Farsça arasındaki en belirgin farklardan biridir.

Cümle türlerine geçmeden önce isim tamlaması konusuna değinmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

2.1 İsim Tamlaması

Arapça ve Farsçada isim ya da isim soylu kelimelerin birbirine izafe edilmesiyle oluşan tamlamalara isim tamlaması denir. “Temelde bir nesnenin başka bir nesnenin parçası olduğu, ona ait bulunduğunu, onunla tamamlandığını ifade edebilmek için bu tür kelime grupları oluşturulur.”³⁰⁸ Arapça ve Farsçada isim tamlaması مُضَافٌ (muzaf/tamlanan) ve مُضَافٌ إِلَيْهِ (muzafun ileyh/tamlayan) olmak üzere iki unsurdan oluşur.

بابُ الْبَيْتِ : Evin kapısı. باب : Muzaf. البيت : Muzafun ileyh.

درِ خانِه : Evin kapısı. در : Muzaf. خانه : Muzafun ileyh.

³⁰⁷ Vefâyî, s. 19-21; Şahinoğlu, s. 472-477.

³⁰⁸ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 48.

Arapça ve Farsçada isim tamlamasındaki tamlayan ve tamlanan ögelerinin dizilişi Türkçedeki dizilişin tersidir. Yani Türkçede tamlayan tamlanandan önce gelirken, Arapça ve Farsçada tamlayan tamlanandan sonra gelir.

Arapçada muzafun ileyh marife ise muzaf da marife olur:

فَلَمَّ الْحَبِيرِ : (Bilinen) dolmakalem.

Muzafun ileyh nekira ise muzaf da nekira olur, ancak hususilik kazanır:

فَلَمَّ حَبِيرٍ : (Herhangi) bir dolmakalem.

Muzafun ileyh nekira olursa genellikle muzafın türünü, neden yapıldığını veya niçin kullanıldığını bildirir:

تَوْبُ حَرِيرٍ : İpek elbise.

كُوبُ شَايٍ : Çay bardağı.

Arapçada muzaf harf-i tarif (ال) ve tenvin almaz. Muzaf tesniye veya cem-i müzekker-i sâlim olduğunda sonundaki nun (ن) harfi düşer:

مُدْرِسُ الْمَدْرَسَةِ : Okulun öğretmeni.

مُدْرِسَا الْمَدْرَسَةِ : Okulun iki öğretmeni.

مُدْرِسُو الْمَدْرَسَةِ : Okulun öğretmenleri.

Arapçada muzafun ileyh her zaman mecrurdur, muzaf ise cümledeki konumuna göre farklı şekillerde irablanabilir.

جَاءَ مُدْرِسُ الْمَدْرَسَةِ : Okulun öğretmeni geldi. Muzaf, fail olduğu için merfu olarak gelmiştir.

رَأَيْتُ مُدْرِسَ الْمَدْرَسَةِ : Okulun öğretmenini gördüm. Muzaf, mefulün bih olduğu için mansub olarak gelmiştir.

سَلَّمْتُ عَلَى مُدْرِسِ الْمَدْرَسَةِ : Okulun öğretmenine selam verdim. Muzaf, harf-i cerden sonra gelen bir isim olduğu için mecrur olarak gelmiştir.

Farsçada Arapçadaki gibi irab olgusu olmadığı için muzafın farklı şekillerde harekelenme durumu da söz konusu değildir. Farsçada muzaf, cümledeki konumu ne olursa olsun muzafun ileyhe tamlama esresi ile bağlanır:

این تلفن همراه را خریدم (În telefon-i hemrâh râ herîdem): Bu cep telefonunu satın aldım.

بازیگر نمایش آمد (Bâzîger-i nemâyiş âmed): Tiyatro oyuncusu geldi.

در کنار دریا ورزش می کند (Der kenâr-i deryâ verzeş mî koned): Deniz kenarında spor yapıyor.

Arapça ve Farsçada muzafun ileyh zamir olabilir. Arapçada muzafun ileyh olan zamirler, muzafa bitişik olarak gelir:

فَلَمُّهُ (onun kalemi), فَكَلَمْتُكَ (senin kalemin), فَكَلَمْتُ (benim kalemim).

Farsçada muzafun ileyh olan zamirler muzafa bitişmez:

ماشین من (mâşîn-i men/benim arabam), ماشین تو (mâşîn-i to/senin araban).

Farsçada zamirlerin yerine شناسه (şinâse) olarak adlandırılan çekim ekleri de muzafun ileyh olabilir:

ماشینم (mâşînem/benim arabam), ماشینت (mâşînet/senin araban), ماشینش (mâşîneş/onun arabası).

Farsçada muzaf “ا” veya “و” harflerinden biri ile biterse bu durumda muzafın sonuna tamlama esresi almış bir “ی” harfi konulur:

صدای مادر (sedâ-yi mâder): Annenin sesi.

زیبای ایران (zebânâ-yi Îrânî): İran dilleri.

Farsçada muzaf okunmayan “ه” harfi ile biterse yerine “ة” harfi konulacağı gibi, kelimeye “ی” harfi de eklenebilir:

سایه درخت (sâye-i direht): Ağaç gölgesi.

سایه ی درخت (sâye-yi direht): Ağaç gölgesi.

Arapça ve Farsçada zincirleme isim tamlaması yapılabilir. Bu durumda bir kelime kendinden önceki isme göre muzafun ileyh, kendisinden sonraki isme göre ise muzaf olur. Arapçada ilk muzafun ileyh ve daha sonraki muzafun ileyhler mecrur olur. Farsçada ise ilk muzaf ve daha sonraki muzaf lar tamlama esresi alır:

daha hayırlıdır).³¹¹ أَنْ masdar harfi ile تَصُومُوا muzari fiili صِيَامُكُمْ (oruç tutmanız) anlamında masdar-ı müevveldir ve mübteda olarak gelmiştir.

Mübtedanın nekira olarak geldiği bazı durumlar da vardır:

- 1- Mübtedanın zarf veya car ve mecrur olup haberin önüne geçmesi: فِي الدَّارِ رَجُلٌ (evde bir adam var), عِنْدِي كِتَابٌ (benim bir kitabım var).
- 2- Mübtedadadan önce nefiy (olumsuzluk) veya soru edatının gelmesi: مَا أَحَدٌ فِي الْمَنْزِلِ (evde kimse yok), هَلْ أَحَدٌ فِي الْمَنْزِلِ (evde kimse var mı?).
- 3- Mübtedanın genellik bildiren bir kelime olması: كُلُّ لَهٗ قَانِثُونَ (her şey O'na boyun eğmiştir).³¹²
- 4- Mübtedanın mevsuf olması: رَجُلٌ كَرِيمٌ زَارَنَا (cömert bir adam bizi ziyaret etti).
- 5- Mübtedanın nekira bir isme muzaf olması: رَجُلَانِ عِلْمٍ يَتَنَاقَشُونَ (iki ilim adamı tartışıyor).
- 6- Mübtedanın dua veya beddua anlamına gelmesi: شِفَاءٌ لَكُمْ (geçmiş olsun), وَيَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (yazıklar olsun o gün yalancılara).³¹³
- 7- Mübtedanın kendisinden sonraki kelimedede amel etmesi: إِطْعَامٌ مِسْكِينًا طَاعَةً (bir yoksulu doyurmak ibadettir).
- 8- Mübtedanın لَوْلَا dan sonra gelmesi: لَوْلَا إِهْمَالٌ لَأَفْلَحَ (ihmal olmasaydı kurtulurdu).³¹⁴

Bazen mübtedanın önüne anlamı pekiştirmek için fethalı bir lâm (ل) harfi gelebilir:³¹⁵

وَلَدِكُمْ اللهُ أَكْبَرُ : Elbette Allah'ı anmak en büyük (ibadettir).³¹⁶

³¹¹ Bakara, 2/184.

³¹² Bakara, 2/116.

³¹³ Tûr, 52/11.

³¹⁴ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-Nahvî*, s. 103-108; Sevinç, Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 153-156; Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 318-321; Yaşar, s. 222; Rıza, Ali, *el-Merci' fi'l-Luğati'l-'Arabiyye Nahvihâ ve Sarfihâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts., s. 227-228.

³¹⁵ Bkz. Günday, Hüseyin- Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 39.

³¹⁶ Ankebût, 29/45.

وَلَا خَيْرَ لَكَ مِنَ الْأُولَى : Şüphesiz ki Ahiret yurdu senin için dünyadan daha hayırlıdır.³¹⁷

Arapçada isim cümlesinin diğer unsuru haberdır. **الطَّالِبُ مُجْتَهِدٌ** (Öğrenci çalışkandır) örneğinde olduğu gibi haber, genellikle nekira olarak gelir. Haber, bazen marife olarak da gelebilir. Bu durumda isim cümlesinin sıfat tamlaması ile karıştırılmasının önüne geçmek için mübteda ile haber arasına fasıl zamiri denilen bir zamir getirilir:

أَبُوكَ هُوَ الْعَالِمُ : Baban âlimdir.

Marife olarak gelen haber ile mübteda arasına fasıl zamirinin gelmediği durumlar da söz konusudur:

اللَّهُ الصَّمَدُ : Allah, Sameddir.³¹⁸

Haber tek bir kelime olarak gelebildiği gibi cümle olarak da gelebilir. Tek bir kelime olarak gelen haber, **الْكَرِيمَا نَجْمٌ** (Süreyya yıldızdır) örneğinde olduğu gibi türememiş bir kelime olabildiği gibi **الْمَنْظَرُ رَائِعٌ** (manzara harikadır) örneğinde olduğu gibi türemiş bir kelime de olabilir.

Haberin cümle olarak geldiği durumlarda haber, isim cümlesi, fiil cümlesi veya şibih cümle olabilir. Bu durumda cümlede haberi mübtedaya bağlayan, mübteda ile uyumlu, açık veya gizli bir zamir bulunmalıdır:

الْعِلْمُ نَتَائِجُهُ مُفِيدَةٌ : İlmin sonuçları yararlıdır. Bu cümlede haber, **نَتَائِجُهُ مُفِيدَةٌ** (sonuçları yararlıdır) şeklindeki isim cümlesidir. **نَتَائِجُهُ** (Sonuçları) lafzındaki “هـ” zamiri ise haberi mübtedaya bağlayan zamirdir.

الطَّالِبُ يَزُورُ صَدِيقَهُ : Öğrenci, arkadaşını ziyaret ediyor. Bu cümlede ise haber, **يَزُورُ صَدِيقَهُ** (arkadaşını ziyaret ediyor) şeklinde gelen fiil cümlesidir. **يَزُورُ** (Ziyaret ediyor) fiilindeki gizli **هُوَ** (o) zamiri ise haberi mübtedaya bağlayan zamirdir.

الطَّالِبُ فِي الصَّفِّ : Öğrenci sınıftadır. Bu örnekte haber **فِي الصَّفِّ** (sınıftadır) şeklinde car ve macrur olmak üzere şibih cümle olarak gelmiştir.

³¹⁷ Duhâ, 93/4.

³¹⁸ İhlas, 112/2.

السَّيَّارَةُ أَمَامَ الْمَنْزِلِ : Araba evin önündedir. Bu örnekte ise haber أَمَامَ (önünde) şeklinde zarf olmak üzere şibih cümle şeklinde gelmiştir.

Arapçada isim cümlesinde mübtedanın genellikle haberden önce geldiği belirtilmişti. Bazı durumlarda mübtedanın haberden önce gelmesi zorunludur. Mübtedanın haberden önce gelmesinin zorunlu olduğu durumların en önemlileri şunlardır:

- Mübtedanın soru ve şart isimleri, beğenme ifade eden مَا ismi (مَا التَّعْجِيبِيَّةُ) ve kem-i haberiye (كَمْ الْحَيْرِيَّةُ) gibi cümlenin başında bulunması gereken unsurlardan biri olması:

مَنْ فَعَلَ هَذَا : Bunu kim yaptı? Bu cümlede مَنْ (kim?) soru ismi mübteda, فَعَلَ هَذَا (bunu yaptı) fiil cümlesi ise haberdir.

مَنْ يَجْتَهِدُ يَنْجَحْ : Kim çalışırsa kazanır. Bu cümlede مَنْ (kim) şart ismi mübteda, يَجْتَهِدُ (çalışır) fiili ve هُوَ (o) gizli zamir olan fail ile birlikte fiil cümlesi olarak haberdir.

مَا أَجْمَلُ السَّمَاءِ : Hava ne kadar güzel(dir). Bu cümlede مَا beğenme ismi mübteda, أَجْمَلُ (güzel, güzel oldu) fiili ve هُوَ (o) gizli zamir olan fail ile birlikte fiil cümlesi olarak haberdir.

كَمْ مُجِدِّ وَفَّقَهُ اللَّهُ : Nice ciddiyet göstereni Allah başarılı kılmıştır. Bu cümlede كَمْ (nice) mübteda, وَفَّقَهُ اللَّهُ (Allah onu başarılı kılmıştır) fiil cümlesi ise haberdir.

- Cümlenin başında bulunması gereken lâmu'l-ibtidânin (لَا مَ الْإِبْتِدَاءِ) mübtedaya bitişmesi:

لَلْمُجِدِّ نَاجِحٌ : Ciddiyet gösteren başarılıdır.

- Haberin fiil cümlesi olduğu ve failinde mübtedaya dönen açık veya gizli bir zamirin bulunması:

حَالِدٌ يَلْعَبُ : Halid oynuyor. Bu cümlede haber يَلْعَبُ (oynuyor) fiili ve هُوَ (o) gizli zamir olan fail haberdir. Haber, mübtedadan önce getirildiğinde cümle, fiil cümlesine dönüşeceğinden, mübtedanın haberden önce gelmesi gereklidir.

- Mübteda ve haberin marifelik ve nekiralıkta eşit seviyede olması:

أخي صديقي : Kardeşim arkadaşımıdır. Bu cümlede أخي (kardeşim) ve صديقي (arkadaşım)

kelimelerinin her ikisi de zamire muzaf olmuştur. Aralarında marifelik bakımından eşitlik vardır. Mübteda, kendisi hakkında hüküm verilen unsur olduğu için kardeşimin arkadaşım olduğu hükmüne varmak için أخي kelimesinin mübteda olması ve haberden önce gelmesi gerekir. Eğer kendisi hakkında hüküm verilen “arkadaşım” kelimesi olsaydı ve “arkadaşım kardeşimdir” denilmek istenseydi, bu durumda cümlenin أخي صديقي şeklinde kurulması gerekirdi.

- Mübtedanın maksûr, haberin ise maksûrun aleyh olması. Arapçada “bir ifade içinde bir kelime veya kelime grubunun diğer bir kelime veya kelime grubuna özel bir yolla tahsis edilmesi ve sadece onu belirtmesini”³¹⁹ ifade eden kavrama “kasr” denir. Kasrın maksûr ve maksûrun aleyh olmak üzere iki unsuru vardır.³²⁰

إِنَّمَا مُحَمَّدٌ رَسُولٌ : Muhammed ancak bir elçidir.

مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ : Muhammed ancak bir elçidir.³²¹

Bu iki cümlede مُحَمَّدٌ lafzı maksûr, رَسُولٌ (elçi, peygamber) lafzı ise maksûrun aleyhtir. Mübteda, maksûr olduğu için haberden önce gelmesi gerekir.

- Haberin fâ (ف) harfi barındırması:

الَّذِي يَجْتَهِدُ فَنَاجِحٌ : Çalışan başarılıdır.

- Mübtedanın zamiru’ş-şân (ضَمِيرُ الشَّانِ) olması.³²²

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ : De ki O Allah birdir.³²³ Bu örnekte mübteda zamîru’ş-şân olan هُوَ

zamiridir. اللَّهُ أَحَدٌ isim cümlesi ise haberdir.

- Mübteda ve haberin fasıl zamiri ile ayrılmış olması:

³¹⁹ Bulut, Ali, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013, s. 124.

³²⁰ Bkz. Bulut, Ali, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, s. 124-132.

³²¹ Âl-i İmrân, 3/144.

³²² Zamîru’ş-Şân, müfred gâib zamirdir (هُوَ). Kendisine dikkat çekilmek istenen, anlatılmak istenen bir iş için kullanılır. Bkz. Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 286-288.

³²³ İhlas, 112/1.

اللَّهُ هُوَ الْكَرِيمُ : Allah, kerimdir, cömerttir. Bu örnekte mübteda olan lafzatullah (الله)

ile haber olan الْكَرِيمُ (Kerîm, cömert) هُوَ fasıl zamiri ile ayrılmıştır.

Arapçada isim cümlesinde haberin mübtedadan önce gelmesinin zorunlu olduğu bazı durumlar söz konusudur. Bu durumların başlıcaları şunlardır:

- Haberin, cümlenin başında gelmesi gereken soru ismi olması:

أَيْنَ صَدِيقُكَ؟ : Arkadaşın nerede (dir)? Bu cümlede أَيْنَ (nerede) soru ismi haber olup mübtedadan önce gelmiştir.

كَيْفَ حَالُكَ؟ : Nasılsın? Bu cümlede de كَيْفَ (nasıl) soru ismi haber olup mübtedadan önce gelmiştir.

- Haberin maksûr, mübtedanın maksûrun aleyh olması:

مَا نَاجِحٌ إِلَّا الْمُجِدُّ : Ancak ciddiyet gösteren, başarılı olandır. Bu örnekte نَاجِحٌ (başarılı) kelimesi haber olup maksûrdur, الْمُجِدُّ (ciddiyet gösteren) kelimesi ise mübteda olup maksûrun aleyhtir.

- Mübtedanın nekira, haberin ise şibih cümle olması:

فِي الصَّفِّ طَالِبٌ : Sınıfta bir öğrenci var. Bu cümlede فِي الصَّفِّ (sınıfta) şibih cümlesi haber, طَالِبٌ (bir öğrenci) nekira kelimesi ise mübtedadır. Dikkat edilirse bu cümlenin anlamı ile الطَّالِبُ فِي الصَّفِّ (öğrenci sınıftadır) cümlesinin anlamı arasında fark vardır. Sanki birinci cümle مَنْ فِي الصَّفِّ؟ (sınıfta kim var?) sorusuna cevap olarak; ikinci cümle ise أَيْنَ الطَّالِبُ؟ (öğrenci nerede?) sorusuna cevap olarak gelmiştir. فِي الصَّفِّ طَالِبٌ (sınıfta bir öğrenci var) cümlesinde haber mübtedadan önce gelmemiş olsaydı yani الطَّالِبُ فِي الصَّفِّ denilmiş olsaydı bu durumda فِي الصَّفِّ (sınıfta) şibih cümlesi طَالِبٌ (bir öğrenci) nekira kelimesinin sıfatı olur ve ifade “sınıftaki öğrenci” anlamına gelen sıfat tamlaması olurdu. Hatırlanacağı üzere Arapçada nekira kelimedden sonra gelen cümlenin, nekira kelimenin sıfatı olduğu belirtilmişti.

- Mübtedada habere dönen bir zamirin bulunması:

لِلزَّرَاعَةِ أَهْمِيَّةٌ : Tarımın önemi vardır. Bu cümlede أَهْمِيَّةٌ (önem) mübtedasına bitişen
ها zamiri الزَّرَاعَةُ (tarım) haberine döndüğü için, haberin mübtedadan önce gelmesi
gerekli olmuştur.³²⁴

Haber ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe gibi türemiş bir kelime ise, bu
durumda haberin i'râbda (merfu, mansub ve mecrur olmada), cinsiyette (müzekkerlik ve
müenneslikte) ve sayıda (müfred, tesniye ve cemi' olmada) mübtedaya uyması gerekir:

الطَّالِبُ نَاجِحٌ : (Erkek) öğrenci başarılıdır, الطَّالِبَةُ نَاجِحَةٌ : (Kız) öğrenci başarılıdır.

الطَّالِبَانِ نَاجِحَانِ : İki (erkek) öğrenci başarılıdır, الطَّالِبَاتِ نَاجِحَاتِ : İki (kız) öğrenci
başarılıdır.

الطُّلَّابُ نَاجِحُونَ : (Erkek) öğrenciler başarılıdır, الطَّالِبَاتُ نَاجِحَاتُ : (Kız) öğrenciler
başarılıdır.

Haber, câmid bir kelime olursa bu durumda haberin mübtedaya uygunluğu zorunlu
olmaz:

الْجُمْلَةُ نَوْعَانِ : Cümle iki kısımdır.

الْعُلَمَاءُ سِرَاجُ الْأُمَّةِ : Alimler, ümmetin ışığıdır.³²⁵

Mübteda gayr-i âkil bir isimse bu durumda haber genellikle müfred müennes gelir:

السِّيَّارَاتُ قَدِيمَةٌ : Arabalar eskidir.

2.2.2 Farsçada İsim Cümlesi

Arapçada isim cümlesi mübteda ve haber olmak üzere iki ana unsurdan oluşur. Yani
Arapçada mübteda ve haber olmaksızın isim cümlesi kurulamaz. Farsçada ise isim
cümlesinin kurulabilmesi için müsned-i ileyh (مسند اليه), müsned (مسند) ve fiil-i rabtî (فعل ربطى)
olmak üzere üç ana unsura ihtiyaç vardır. Hemen şunu belirtmek gerekir ki Farsçada isim
cümlesinin unsurları olan müsned ve müsned-i ileyh kavramları her ne kadar Arapçadan
alınmış olsa da Arapçada genel olarak cümlelerin iki ana unsuru olan müsned ve müsnedün
ileyh kavramlarından farklı anlamlara delalet eder. Zira Arapçadaki müsned ve müsnedün

³²⁴ Bkz. er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi*, s. 97-126; Asutay, s. 110-113; Sevinç, s. 152-164; Yaşar, s. 219-232.

³²⁵ Bkz. Akdağ, Hasan, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 327.

ileyh kavramlarının Farsça karşılıkları daha önce de belirtildiği gibi nihâd ve gozâre kavramlarıdır.

Farsçada müsned-i ileyh, isim ya da isim soylu kelimelerden olup cümlede “ne” ve “kim” sorularının cevabını veren unsurdur. Müsned-i ileyh, aynı zamanda cümlenin iki ana unsuru olan nihâd (özne) unsurunu teşkil eder:

هو بارانی است (hevâ bârânî est): **Hava** yağmurludur. Bu cümlede “yağmurlu olan ne?” sorusunun cevabı olan “هو (hevâ/hava)” kelimesi müsned-i ileyhtir.

حسن دانشجو است (Hesen dânişcû est): **Hasan** öğrencidir. Bu cümlede ise “öğrenci olan kim?” sorusunun cevabı olan “حسن (Hesen/Hasan)” kelimesi müsned-i ileyhtir.

Farsçadaki müsned-i ileyhin Arapçadaki mübtedanın karşılığı olduğu söylenebilir. Mübteda ve müsned-i ileyhin ortak özelliği, isim ya da isim soylu kelimeler olmalarıdır.

Farsçada isim cümlesinin diğer unsuru olan müsned kavramına geçmeden önce fiil-i rabtî kavramını ele almanın yerinde ve yararlı olacağı kanaatindeyiz. Farsçada fiiller genel ve özel anlama delalet etmeleri yönünden ikiye ayrılır. Genel anlama delalet eden fiiller “فعل استن/هستن” (fiil-i rabtî) veya “فعل عام (fiil-i âm)” kavramıyla ifade edilen ve “استن/هستن” (esten/hesten) anlamında kullanılan fiillerdir. Yardımcı fiil olarak ifade edilebilecek olan bu fiiller “بودن (bûden), شدن (şoden), گردیدن (gerdîden), گشتن (geşten) ve آمدن (âmeden)” fiilleridir. Farsçada yardımcı fiillerin görevi müsned-i ileyh ile müsned arasındaki anlam ilişkisini sağlamak ve bu iki unsuru birbirine bağlamaktır. Örneğin هو بارانی است (hevâ bârânî est/hava yağmurludur) cümlesinde “هو (hevâ/hava)” müsned-i ileyhi ile “بارانی (bârânî/yağmurlu)” müsnedi arasındaki anlam ilişkisini sağlayan ve bu iki unsuru birbirine bağlayan unsur “است (est/dir)” yardımcı fiilidir.

Farsçada fiil-i rabtî olarak kullanılan fiillerden en yaygın olarak kullanılanları “استن/هستن”, “بودن” ve “شدن” fiilleridir.

“استن/هستن” fiili -dir, -dır anlamında kullanılır:

برادرم (berâderem dânişcû est): Kardeşim öğrencidir. Bu cümlede “برادرم (berâderem/kardeşim)” kelimesi müsned-i ileyh, “دانشجو (dânişcû/öğrenci)” kelimesi müsned, “است (est/-dir)” ise fiil-i rabtîdir.

“بودن (bûden)” fiili ise –di, -dı anlamında kullanılır:

من دانشجو بودم (men dânişcû bûdem): Ben öğrenciydim. Bu cümlede “من (men/ben)” zamiri müsned-i ileyh, “دانشجو (dânişcû/öğrenci)” kelimesi müsned, “بودم (bûdem/-idim)” ise fiil-i rabtîdir.

“شدن (şoden)” fiili ise olmak anlamında kullanılır:

پدرم بازنشسته شد (pederem bâznişeste şod): Babam emekli oldu. Bu cümlede “پدرم (pederem/babam)” kelimesi müsned-i ileyh, “بازنشسته (bâz nişeste/emekli)” kelimesi müsned, “شد (şod/oldu)” ise fiil-i rabtîdir.

Farsçada genel anlam ifade eden fiillerin haricindeki fiiller ise “فعل خاص (fiil-i hâs)” kavramıyla ifade edilir. Örneğin “رفتن (reften/gitmek)”, “خواندن (hânden/okumak)”, “نوشتن (nivişten/yazmak)” fiilleri özel anlam ifade eden fiillerdir.

Farsçada yardımcı fiiller, özel anlam ifade edecek şekilde kullanıldıklarında فعل خاص (fiil-i hâs/özel fiil) sayılırlar. Örneğin تقی مریض شد (Takî merîz şod/Takî hastalandı) cümlesinde “شد (şod)” fiili olmak anlamına geldiği için fiil-i rabtîdir; fakat تقی از دست شد (Takî ez dest şod/Takî elden gitti) cümlesinde “شد (şod)” fiili “رفتن (gitmek)” anlamına geldiği için özel fiil (فعل خاص) sayılır. Aynı şekilde yardımcı fiil olan استن/هستن fiili de bazen özel fiil anlamına gelebilir. استن/هستن fiilinin özel fiil mi yoksa yardımcı fiil olarak mı kullanıldığını anlamamanın yolu fiilin “bulunur, vardır” anlamı ifade edip etmediğine bakmaktır. Eğer استن/هستن fiili کسی در خانه است که می تواند به تو پاسخ دهد (kesî der hâne est ki mî tevâned be to pâsoh dehed/evde soruna cevap verebilecek biri var) örneğinde olduğu gibi

“vardır, bulunur” anlamına gelirse özel fiildir; fakat حسین بیمار است (Hoseyn bîmâr est/Hüseyin hastadır) örneğinde olduğu gibi –dir, -dır anlamı ifade ederse, bu durumda yardımcı fiil olarak kullanılmıştır.

Farsçada müsned-i ileyh ve müsned arasındaki anlam ilişkisini sağlamak için yardımcı fiilin (فعل ربطی) varlığına ihtiyaç vardır. Örneğin “hava yağmurludur” cümlesini ifade etmek için sadece “هوا (hevâ/hava)” müsned-i ileyhi ile “بارانی (bârânî/yağmurlu)” müsnedinin zikredilmesi yeterli değildir. هوا ve بارانی arasındaki anlam ilişkisini sağlamak ve bu iki unsuru birbirine bağlamak için هوا بارانی است (hevâ bârânî est) şeklinde “است (est)” yardımcı fiilinin zikredilmesi gerekir.

Farsçada müsned ve fiil-i rabtî ikilisi gozâre (yüklem) unsurunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu iki unsurun Arapçada isim cümlesinin ana unsurlarından olan “haber” ögesinin karşılığı olduğu söylenebilir.³²⁶

Arapçada isim cümlesinde haberin mübtedaya uyumundan bahsedilmişti. Benzer bir durum Farsçada isim cümlesinin unsurları olan müsned-i ileyh ve fiil-i rabtî arasında da geçerlidir. Müsned-i ileyh ve fiil-i rabtî arasında tekil ve çoğulluk bakımından uyum vardır. Örneğin ماشینها گرانبها هستند (mâşînhâ girânbehâ hestend/arabalar pahalıdır) cümlesinde müsned-i ileyh olan ماشینها (mâşînhâ/arabalar) çoğul olduğu için fiil-i rabtî olan هستند (hestend) de çoğul olmuştur. Aynı şekilde ماشین گرانبها هست (mâşîn girânbehâ hest/araba pahalıdır) cümlesinde müsned-i ileyh olan ماشین (mâşîn/araba) tekil olduğu için fiil-i rabtî olan هست (hest) de tekil olmuştur. Müsned-i ileyh ister tekil olsun ister çoğul, müsned her zaman tekil gelir. Dikkat edilirse önceki örneklerde fiil-i rabtî, müsned-i ileyhin çoğul olması ile çoğul olmuş fakat müsned tekil olarak kalmıştır. Diğer bir husus ise Farsçada fiillerde erillik ve dişillik ayrımı olmadığı için fiil-i rabtînin, müsned-i ileyhin eril veya dişil olmasına göre değişiklik göstermemesidir. Örneğin پدرم بازنشسته است (pederem bâznişeste est/babam emeklidir) ve مادرم بازنشسته است (mâderem bâznişeste est/annem emeklidir) cümlelerinin

³²⁶ Bkz. Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, Kabcacı Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 63-65; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 352, 362, 364; Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 34-40.

ilkinde mûsned-i ileyh eril, ikincisinde ise dişil olarak gelmesine rağmen hem fiil-i rabtî hem de mûsnedde bir değişiklik olmamıştır. Bu husus da isim cümleleri bakımından Arapça ve Farsça arasındaki farklardan biridir. Diğer bir fark ise Arapçada mübtedanın gayr-i âkil çoğul olması durumunda haberin müfred müennes olarak gelmesi; fakat Farsçada böyle bir durumun söz konusu olmamasıdır. Yani Farsçada isim cümlesinde mûsned-i ileyh ister âkil çoğul olsun ister gayr-i âkil çoğul, fiil-i rabtî çoğul olarak gelir. Örneğin بچه هایم دانشجو هستند (beççehâyem dânişcû hestend/çocuklarım öğrencidir) ve ماشينهايم گران بها هستند (mâşinhâyem girânbehâ hestend/arabalarım pahalıdır) cümlelerin birincisinde mûsned-i ileyh âkil çoğul, ikincisinde ise gayr-i âkil çoğul gelmesine rağmen her iki cümlede de fiil-i rabtî çoğul olarak gelmiştir.

2.3 Fiil Cümlesi

Arapçada fiil cümlesi, fiil ile başlayan cümledir. Fiil cümlesi fiil ve fail olmak üzere iki ana unsurdan oluşur. Fiil konusu detaylı olarak birinci bölümde ele alındığı için burada tekrar ele alınmayacaktır. Fail ise eylemi gerçekleştirendir. Örneğin نَامَ الْوَلَدُ (çocuk uyudu) cümlesinde نَامَ fiil; الْوَلَدُ ise faildir. Fiil, mûsned unsurunu; fail ise mûsnedün ileyh unsurunu oluşturmaktadır. Hatırlanacağı üzere Arapçada fiillerin meful alıp almama yönünden geçişli ve geçişsiz fiil olmak üzere ikiye ayrıldığı belirtilmişti. Fiil cümlesindeki fiil geçişli (müteaddî) bir fiil ise bu durumda fiil cümlesinde fiil ve faile ek olarak meful de bulunur. Her ne kadar geçişli fiiller mefulün varlığını gerektirse de Arapçada meful, fiil cümlesinin ana unsuru sayılmaz. Bunun nedeni meful olmadan da fiil cümlesinin kurulabiliyor olmasıdır; fakat fiil ve fail olmadan fiil cümlesi kurulamaz. Bundan dolayı Arapçada fiil cümlesinin aslî unsurları fiil ve faildir. Hatırlanacağı üzere Arapçada ister isim cümlesi olsun ister fiil cümlesi, cümlenin mûsned ve mûsnedün ileyh olmak üzere iki ana unsurdan oluştuğu ve bu iki ana unsurun dışında kalan unsurların fadla olarak isimlendirildiği belirtilmişti. Arapçada meful, fadla sayılır. Geçişli fiil barındıran fiil cümlesinde mefulün zikredilmesi gramatikal açıdan olmasa da anlamsal açıdan gereklidir. Örneğin قَرَأَ حَالِدٌ (Halit okudu) cümlesi, bu şekliyle fiil cümlesinin iki ana unsuru olan fiil ve failden oluştuğu için gramatikal açıdan tam bir cümledir; fakat anlam açısından Halit'in ne okuduğu hususunun açıklık kazanmasına ihtiyaç vardır. Çünkü قَرَأَ (okudu) fiili geçişli bir fiildir ve bu fiil

zikredildiğinde, zihinde “ne okudu” sorusu belirir. Zihinde beliren bu sorunun cevabı ise mefulün zikredilmesi ile mümkündür.

Arapçada “fiil cümlesinde öğelerin sıralanışı genellikle *fail+fail+meful* şeklindedir.”³²⁷

Farsçada fiil cümlesi, fiil-i rabtî dışındaki diğer bütün fiillerle kurulan, eylem, hareket ve iş bildiren cümlelerdir.

Geçişli fiillerle kurulan fiil cümleleri fâil (فاعل), meful-i bî vâsite (مفعول بى واسطه) ve fiil (فعل) olmak üzere üç aslî unsurdan oluşur:

دید احمد حسن را دید (Ehmed Hesên râ dîd): Ahmed, Hasan’ı gördü. Bu cümlede احمد fail, حسن meful-i bî vâsite, را mefulü gösteren harf-i nişâne, دید ise fiildir.

Geçişsiz fiillerle kurulan fiil cümleleri ise fail ve fiil olmak üzere iki aslî unsurdan oluşur: حسن مى خوابد (Hesên mî hâbed): Hasan uyuyor.

Görüldüğü üzere fiil cümlesinde aslî unsur bakımından Arapça ile Farsça arasında farklılık bulunmaktadır. Arapçada fiil cümlesinde aslî unsur fiil ve fail iken, Farsçada aslî unsur, fiilin geçişli ve geçişsiz oluşuna göre değişiklik göstermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Arapçada geçişli fiillerle kurulan fiil cümlelerinde mefulün varlığı her ne kadar gramatikal açıdan zorunlu olmasa da anlamın tam ve eksiksiz olması açısından gereklidir. Arap dilbilimcileri fiil cümlelerinde mefulü aslî unsur olarak kabul etmemişlerdir; fakat Farsçada meful, geçişli fiillerle kurulan fiil cümlelerinde aslî unsur kabul edilmiştir.

Farsçada geçişli fiillerle kurulan fiil cümlelerinde öğelerin sıralanışı genellikle *fail+meful-i bî vâsite+fiil* şeklinde olmaktadır. Geçişsiz fiillerle kurulan fiil cümlelerinde öğelerin sıralanışı ise genellikle *fail+fiil* şeklinde olmaktadır. Dikkat edilirse fiil cümlesinde öğelerin sıralanışı bakımından Arapça ile Farsça arasında farklılık bulunmaktadır. Arapçada fiil, cümlenin başında bulunurken; Farsçada sonunda bulunur. Örneğin “Ahmet, Halid’i gördü” cümlesi Arapça ve Farsçada şu şekilde kurulur:

Arapça: رأى أحمد خالدًا : Fiil + fail+meful

Farsça: احمد خالد را دید : Fail+meful+fiil

³²⁷ Asutay, s. 118.

Arapçada fiil cümlesinde fail ister tekil, ister ikil, ister çoğul olsun fiil her zaman tekil olarak gelir:

ذَهَبَ الطَّالِبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ : Öğrenci okula gitti. (Fail tekil).

ذَهَبَ الطَّالِبَانِ إِلَى الْمَدْرَسَةِ : İki öğrenci okula gitti. (Fail ikil).

ذَهَبَ الطُّلَّابُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ : Öğrenciler okula gitti. (Fail çoğul).³²⁸

Farsçada fail âkil ise fiil, tekillik ve çoğulluk bakımından failine uyar. Fail gayr-i âkil ise fiil tekil olarak da gelebilir çoğul olarak da:

دانشجو به مدرسه رفت (Dânişcû be medrese رفت): Öğrenci okula gitti. (Fail tekil ve âkil).

دانشجوها به مدرسه رفتند (Dânişcûhâ be medrese رفتند): Öğrenciler okula gittiler. (Fail çoğul ve âkil).

برگهای درختان ریخت (Berghâ-yi direhtân rîht): Ağaçların yaprakları döküldü. (Fail çoğul ve gayr-i âkil, fiil ise tekil).

برگهای درختان ریختند (Berghâ-yi direhtân rîhtend): Ağaçların yaprakları döküldü. (Fail çoğul ve gayr-i âkil, fiil ise çoğul).³²⁹

2.3.1 Fail

Arapça ve Farsçada eylemi gerçekleştiren, işi yapan kişi, nesne ve olgulara fail denir. Arapça ve Farsçada fail, fiile sorulan “kim” ve “ne” sorularının cevabını teşkil eden unsurdur. Fail bazen ذَهَبَ عَلِيٌّ إِلَى الْمَدْرَسَةِ (Ali okula gitti), عَلِيٌّ بِهْ مَدْرَسَةً رَفَتَ (Elî be medrese رفت/Ali okula gitti) örneklerinde olduğu gibi canlı bir varlık olabilir, bazen اِرْتَفَعَتْ أَسْعَاؤُ الْحُضَارِ (kiymet-i mîve ve sebze fiyatları yükseldi), اِرْتَفَعَتْ أَسْعَاؤُ الْحُضَارِ (kiymet-i mîve ve sebze fiyatları yükseldi) örneklerinde olduğu gibi soyut bir isim olabilir, bazen de هَبَّتِ الرِّيحُ (rüzgâr esti), بَادَ وَزِيدَ (bâd vezîd/rüzgâr esti) örneklerinde olduğu gibi bir doğa olayı olabilir.

³²⁸ Bkz. Asutay, s. 118-119; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 357, 373; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, s. 65.

³²⁹ Bkz. Vefâyî, s. 22-23.

Arapçada fail açık bir isim, açık veya gizli bir zamir, aslî masdar veya müevvel masdar olabilir:

- 1- قَرَأَ مُحَمَّدٌ كِتَابًا : Muhammed bir kitap okudu.
- 2- فَتَحْتُ النَّافِذَةَ : Pencereyi açtım.
- 3- ذَهَبَ حَالِدٌ ثُمَّ عَادَ : Halid gitti sonra döndü.
- 4- وَصَلَ ارْتِفَاعُ الْحَرَارَةِ إِلَى ثَلَاثِينَ دَرَجَةً : Sıcaklık otuz dereceye ulaştı.
- 5- أَنْ تَزُورَنِي يُسْعِدُنِي : Beni ziyaret etmen, beni mutlu eder.

Birinci cümlede fail (مُحَمَّدٌ) açık bir isim olarak gelmiştir. İkinci cümlede fail (ث) açık bir zamir olarak, üçüncü cümlede عَادَ fiilinin faili (هُوَ) gizli bir zamir olarak gelmiştir. Dördüncü cümlede fail (الارتِفاعُ) açık bir masdar olarak, beşinci cümlede ise أَنْ تَزُورَنِي (beni ziyaret etmen) şeklinde müevvel masdar olarak gelmiştir.

Arapçada failin başına مِنْ ve بِ gibi zâid harf-i cerler gelebilir:

كَفَى بِاللَّهِ وَكَيْلًا : Vekil olarak Allah yeter. (Failin başına zâid بِ harf-i ceri gelmiştir).

لَمْ يَبْقَ فِي الْمَدْرَسَةِ مِنْ أَحَدٍ : Okulda kimse kalmadı. (Failin başına zâid مِنْ harf-i ceri gelmiştir).

Arapçada fail merfudur. Faili merfu yapan ise fiildir. Buna fiilin amel etmesi denir. Aslolan failde fiilin amel etmesidir; fakat fiilden başka amel eden kelimeler de vardır. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanları ism-i fail, mübalağalı ism-i fail ve sıfat-ı müşebbehedir:

هَذَا رَجُلٌ مُجْتَهِدٌ إِنَّهُ : Bu, oğlu çalışkan olan bir adamdır. Bu cümlede إِنَّهُ kelimesi مُجْتَهِدٌ ism-i failinin failidir.

هَذَا رَجُلٌ كَرِيمٌ خُلُقُهُ : Bu, ahlakı güzel olan bir adamdır. Bu cümlede خُلُقُهُ kelimesi كَرِيمٌ mübalağalı ism-i failinin failidir.

هَذَا طَالِبٌ حَسَنٌ عَمَلُهُ : Bu, işi düzgün olan bir öğrencidir. Bu cümlede عَمَلُهُ kelimesi حَسَنٌ sıfat-ı müşebbehesinin failidir.

Farsçada da fail isim, zamir ve masdar olabilir:

دانشجو به مدرسه رفت (Dânişcû be medrese reft): Öğrenci okula gitti. Bu cümlede fail olan دانشجو (dânişcû/öğrenci) kelimesi isimdir.

من به تهرآن رفتم (Men be tehrân reftem): Ben Tahran'a gittim. Bu cümlede fail olan من (men/ben) kelimesi zamirdir.

خوردن موز اعصاب را آرام می کند (Horden-i mûz a'sâb râ ârâm mî koned): Muz yemek sinirleri yatıştırır. Bu cümlede fail olan خوردن (horden/yemek) kelimesi masdardır.³³⁰

Nâib-i Fâil (Sözde Özne):

Hatırlanacağı üzere birinci bölümde fiiller konusunda fiillerin, eylemi gerçekleştirenin zikredilip zikredilmemesi yönünden etken ve edilgen olarak ikiye ayrıldığı belirtilmişti. Etken fiillerle kurulmuş olan Arapça fiil cümlelerinin genellikle *fiil+fail+mefulün bih* şeklinde; Farsça fiil cümlelerinin ise *fail+meful-i bî vâsite+fiil* şeklinde kurulduğu ifade edilmişti. Hem Arapça hem Farsça fiil cümlelerinde herhangi bir nedenle failin belirtilmesine gerek duyulmadığı durumlarda fail yerine nâib-i fail kullanılır. Farsçada nâib-i failin zikredildiği durumlarda fiil edilgen çatıya dönüştürülür ve fail yerine nâib-i fail zikredilir:

1- احمد امروز علی را در مدرسه ندید (Ehmed imrûz Elî râ der medrese nedîd): Ahmet bugün

Ali'yi okulda görmedi. → امروز علی در مدرسه دیده نشد (İmrûz Elî der medrese dîde neşod): Bugün Ali okulda görülmedi.

2- حسن کتابها را هفته گذشته فرستاد (Hesen kitâbhâ râ hefte-i gozeşte firistâd): Hasan

kitapları geçen hafta gönderdi. → کتابها هفته گذشته فرستاه شد (Kitâbhâ hefte-i gozeşte firistâde şod): Kitaplar geçen hafta gönderildi.

Dikkat edilirse birinci örneğin birinci cümlesinde Ali'yi okulda kimin görmediği, ikinci örneğin ikinci cümlesinde de kitapları kimin gönderdiği bellidir. Fakat her iki örneğin ikinci cümlelerinde fail yerine nâb-i fail kullanıldığı için eylemin kim tarafından yapıldığı belli değildir. Dikkat edilecek diğer bir husus birinci örneğin birinci cümlesinde علی , ikinci örneğin birinci cümlesinde کتابها kelimeleri meful olduğu için kendilerinden sonra mefulü

³³⁰ Bkz. Asutay, s. 120-121; er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 201-211; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 361.

gösteren ل harf-i nişânesi gelmiştir; fakat cümlelerin edilgen çatılı fiillerle kurulduğu ikinci cümlelerde ise meful olan bu kelimeler nâib-i faile dönüştüğü için ل harf-i nişânesi de ortadan kalkmıştır.

Arapçada “etken anlamlı bir cümleyi edilgen anlamlı bir cümleye çevirmenin tekniği şudur: Her şeyden önce fiil cümlesindeki mazi veya muzari fiil meçhul forma aktarılır. Daha sonra fail konumundaki kelime ister zahir bir isim, ister fiile bitişen merfu muttasıl bir zamir olsun cümleden çıkarılır. Geride kalan mefulün bih, cümle başındaki meçhul fiilin nâib-i faili yapılır. Nâib-i fail olan kelime, failin konumuna vekâlet ettiği için, bu konumun gereği olan merfuluk alametlerini alır. Nâib-i fail ile meçhul fiili arasındaki uyum şartları, sıradan bir fiil cümlesindeki fiil-fail arasındaki uyum şartları ile aynıdır. Yani, nâib-i fail olan kelime müennes ise meçhul fiil müennes, nâib-i fail olan kelime ikil veya çoğul ise meçhul fiil müfret durumundadır.”³³¹

أَكَلَ خَالِدٌ الْعَسَلُ : Halid bal yedi. → أَكِلَ الْعَسَلُ : Bal yendi.

فَتَحَ أَحْمَدُ الْبَابَ : Ahmet kapıyı açtı. → فُتِحَ الْبَابُ : Kapı açıldı.

كَسَرَ الْوَلَدُ الرَّجَاجَ : Çocuk camı kırdı. → كُسِرَ الرَّجَاجُ : Cam kırıldı.

Arapçada bazı dönüşlü fiiller yapı olarak etken olmalarına rağmen edilgen fiil anlamı ifade ederler. Örneğin كَسَرَ الرَّجَاجَ (cam kırıldı) cümlesinde كَسَرَ (kırıldı) fiili etken olmasına rağmen dönüşlülük anlamına delalet ettiği için edilgen fiil anlamına gelir. Aynı şekilde كَسَرَ الرَّجَاجَ (cam) kelimesi de fail olmasına rağmen, dönüşlülük anlamı içeren bir fiilin faili olduğu için nâib-i fail anlamı ifade etmektedir.

Hem Arapça hem Farsçada etken fiillerle kurulmuş olan fiil cümlelerindeki mefuller, edilgen fiille kurulmuş olan fiil cümlelerinde nâib-i faile dönüşür. Farsçada mefulün nâib-i faile dönüştüğünün alameti ل harf-i nişânesinin zikredilmemesi iken Arapçada meydana gelen irab değişikliğidir. Örneğin كَتَبَ الْأُسْتَاذُ مَقَالَتَيْنِ (Hoca iki makale yazdı) cümlesi edilgen

³³¹ Günday, Hüseyin- Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 298.

yapıya dönüştürüldüğünde كُتِبَتِ الْمَقَالَتَانِ (iki makale yazıldı) şeklinde mansub olan mefulün, nâib-i faile dönüştüğünde merfu olduğu görülmektedir.³³²

İsim ve fiil cümlesinin ana unsurlarını zikrettikten sonra gerek isim cümlesi bakımından gerek fiil cümlesi bakımından Arapça ve Farsça arasındaki benzerlikler ve farklılıklara dair şunlar söylenebilir:

- Arapçada isim cümlesi isim ile başlar. Farsçada ise hem isim cümlesi hem de fiil cümlesi isim ile başlar.
- Arapçada isim cümlesi iki isimle kurulabilirken, Farsçada fiil olmaksızın isim cümlesi kurulamaz.
- Farsçada isim cümlesinin kurulabilmesi için yardımcı fiil olarak adlandırılacak fiil-i rabtîye ihtiyaç vardır. Cümlede fiilin varlığı, cümlenin isim cümlesi olarak adlandırılmasına engel değildir, zira Arapçada da isim cümlesinde fiil bulunabilir. Örneğin أَهْمَدُ جَاءَ (Ahmet geldi) cümlesi her ne kadar fiil barındırsa da isim ile başladığı için isim cümlesi sayılır. Ayrıca isim cümlesinin başına gelen ve nakıs fiil olarak adlandırılan kâne ve benzerleri (كَانَ وَأَخْوَاهَا) de fiil olmalarına rağmen isim cümlesinin başına gelir ve cümle isim cümlesi olarak kalır.
- Arapçada isim cümlesinin mübteda ve haber olmak üzere iki ana unsuru varken, Farsçada isim cümlesinin müsned-i ileyh, müsned ve fiil-i rabtî olmak üzere üç ana unsuru vardır.
- Arapçada fiil ister geçişli olsun ister geçişsiz, fiil cümlesinin fiil ve fail olmak üzere iki ana unsuru vardır. Farsçada ise fiil cümlesinin ana unsurları fiilin türüne göre değişmektedir. Geçişsiz fiillerle kurulan fiil cümlelerinin ana unsurları fail ve fiil iken, geçişli fiillerle kurulan fiil cümlelerinin ana unsurları fail, meful-i bî vâsite ve fiil olmak üzere üçtür.
- Arapçada fiil cümlesinde fail ister tekil ister ikil ister çoğul olsun, fiil her zaman tekildir. Farsçada ise fiil cümlesinde fail tekil ise fiil de tekil, fail çoğul ise fiil de çoğul olur.

³³² Bkz. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 361; Günday, Hüseyin- Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 297-311.

2.4 Kâne ve Benzerleri

Arapçada kâne ve benzerleri (كَانَ وَأَحْوَاهَا) olarak isimlendirilen, isim cümlesinin başına gelen, mübtedayı kendisine isim yapıp merfu yapan ve haberi de kendisine haber yapıp mansub yapan nakıs fiiller söz konusudur. Bu fiillerin nakıs fiil olarak isimlendirilmesinin nedeni, diğer fiillerin yaptığı görevi tam olarak yerine getirememesidir. Öyle ki kâne ve benzerlerinin dışında kalan ve tam fiil olarak isimlendirilen fiiller fail ve meful alırken, kâne ve benzerleri isim ve haber alır. Diğer taraftan fiil gibi mazi, muzari ve emir çekimleri yapıldığı için de fiil olarak isimlendirilmişlerdir.

Arapçada isim cümlesini oluşturan unsurlar mübteda ve haberdir. Mübteda ve haberin her ikisi de merfudur; fakat isim cümlesinin başına kâne ve benzerleri geldiğinde mübteda artık kâne ve benzerlerinin ismi olur ve merfu kalmaya devam eder. İsim cümlesinin diğer unsuru olan haber ise artık kâne ve benzerlerinin haberi olarak isimlendirilir ve mansub olur. Örneğin الرَّجُلُ غَنِيٌّ (adam zengindir) isim cümlesinin başına كَانَ getirildiğinde cümle كَانَ الرَّجُلُ غَنِيًّا (adam zengindi) şekline dönüşür ve الرَّجُلُ (adam) kânenin ismi, غَنِيًّا (zengin) ise kânenin haberi olarak isimlendirilir.

Farsçada kâne ve benzerleri olarak isimlendirilen bir fiil türü yoktur; fakat hatırlanacağı üzere Farsçada fiil-i rabtî olarak isimlendirilen ve sadece isim cümlesinde bulunan fiillerin varlığından bahsedilmiştir. Arapçada kâne ve benzerlerinden bazı fiillerin anlam bakımından karşılıklarının fiil-i rabtî türlerinden olduğu söylenebilir.

Kâne ve benzerlerinin en çok kullanılanları şunlardır:

كَانَ ، أَصْبَحَ ، صَارَ ، أَضْحَى ، أَمْسَى ، بَاتَ ، ظَلَّ ، لَيْسَ ، مَا دَامَ ، مَا زَالَ

كَانَ : -idi anlamına gelir. Farsçadaki karşılığı fiil-i rabtî olan بودن (bûden) fiilidir:

كَانَ الْمَنْزِلُ كَبِيرًا : Ev büyüktü. → خانه بزرگ بود (hâne bozorg bûd).

أَصْبَحَ : Oldu anlamına gelir. Farsçadaki karşılığı fiil-i rabtî olan شدن (şoden) fiilidir:

أَصْبَحَ الطَّالِبُ مُهَنْدِسًا : Öğrenci mühendis oldu. → دانشجو مهندس شد (dânişcû mohendis şod).

صَارَ : Oldu anlamına gelir. Farsçadaki karşılığı fiil-i rabtî olan شدن (şoden) fiilidir:

أَصْبَحَ الْفَقِيرُ غَنِيًّا : Fakir zengin oldu. → ندار ثروتمند شد (nedâr servetmend şod).

أَضْحَى : *Oldu* anlamına gelir. Farsçadaki karşılığı fiil-i rabtî olan شدن (şoden) fiilidir:

أَضْحَى الدَّوَاءُ مُفِيدًا : İlaç yararlı oldu. → دارو سودمند شد (dârû sûdmend şod).

أَمْسَى : *Oldu* anlamına gelir. Farsçadaki karşılığı fiil-i rabtî olan شدن (şoden) fiilidir:

أَمْسَى الطِّفْلُ شَابًا : Çocuk, genç oldu. → کودک جوان شد (kûdek cevân şod).

بَاتَ : *Oldu* anlamına gelir. Farsçadaki karşılığı fiil-i rabtî olan شدن (şoden) fiilidir:

بَاتَ الْمَنْزِلُ نَظِيفًا : Ev temiz oldu. → خانه پاک شد (hâne pâk şod).

ظَلَّ : *Bir özellik, durum, hâl üzere kalmaya devam etti* anlamına gelir. Farsçadaki karşılığı genellikle ماند (mând), دوام یافت (devâm yaft), مانده است (mânde est) şeklinde olur:

ظَلَّ الْقَائِدُ وَحِيدًا طَوَالَ أَيَّامٍ : Komutan, gün boyunca yalnız kaldı. → فرمانده تمام روز تنها ماند (fermândeher temâm-i rûz tenhâ mând).

لَيْسَ : *Değildir* anlamına gelir. Muzari ve emir çekimi yoktur. Farsçadaki karşılığı fiil-i rabtî olan استن/هستن (esten/hesten) fiilinin olumsuzu olan نیست (nist) yardımcı fiilidir:

لَيْسَ خَالِدٌ طَبِيبًا : Halid, doktor değildir. → خالد پزشک نیست (Hâlid pizişk nist).

مَا دَامَ : *Olduğu sürece* anlamına gelir. Bu anlamda muzari ve emir çekimi yoktur. Bu fiil genellikle cümlenin ortasında gelir. Farsça karşılığı genellikle تا زمانی که (tâ Zemânî ki), تا هنگامی که (tâ hengâmî ki) şeklinde olur:

أَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا : Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti.³³³ → مرا به نماز و زکات سفارش کرده است تا هنگامی که زنده باشم (merâ be nemâz u zekât sifâreş kerde est tâ hengâmî ki zinde bâšem).

³³³ Meryem, 19/31.

مَا زَالَ : *Hâlâ*, devam etti gibi anlamlara gelir. Muzarisi لَا يَزَالُ şeklindedir. Farsça karşılığı genellikle هَنُوزِ هَم (henûz hem) şeklinde olur:

مَا زَالَ الطِّفْلُ سَمِينًا : Çocuk hâlâ şişmandır. → كُودَكِ هَنُوزِ هَمِ چاق است (kûdek henûz hem çâk est).

Bu fiillerden bazıları tam fiil olarak da kullanılır. Örneğin أَصْبَحَ sabahladı anlamında, kuşluk vaktine girdi anlamında, أَمْسَى fiili de akşamladı anlamında kullanılabilir. Tam fiil olarak kullanıldıklarında fail alırlar.³³⁴

Kâne ve benzerlerinin haberi, isim cümlesinde olduğu gibi tek bir kelime olarak da gelebilir, cümle olarak da gelebilir:

كَانَ الْعَسَلُ تَمَنُّهُ مُرْتَفِعٌ : Balın fiyatı yüksekti. Haber (تَمَنُّهُ مُرْتَفِعٌ) isim cümlesi olarak gelmiştir. → قِيمَتِ عَسَلِ بِالَا بُوْد (kıymet-i esel bâlâ bûd).

أَصْبَحَ الْجُهْلُ يَنْتَشِرُ فِي الْبِلَادِ : Cehalet, ülkede yayılır oldu. Haber (يَنْتَشِرُ فِي الْبِلَادِ) fiil cümlesi olarak gelmiştir. → نَادَانِي دَرِ كِشُورِ گسترده شد (nâdânî der kişver gosterde şod).

لَيْسَ الطَّالِبُ فِي الشَّارِعِ : Öğrenci sokakta değil. Haber (فِي الشَّارِعِ) şibih cümle olarak gelmiştir. → دَانِشْجُو دَرِ كُوْچِه نِيست (dânişcû der kûçe nist).

2.5 İne ve Benzerleri

İne ve benzerleri, Arapçada isim cümlesinin başına gelen edatlardır. إِنَّ وَأَخْوَاتُهَا olarak isimlendirilir. İne ve benzerleri mübtedayı kendilerine isim yapıp nasb eder. Haberi de kendilerine haber yapıp ref' eder. Arapçada aslolan fiilin amel etmesidir. İne ve benzerleri de fiil gibi amel ettiği için fiile benzeyen harfler (حُرُوفٌ مُشَبَّهَةٌ بِالْفِعْلِ) olarak da isimlendirilir. Farsçada bu şekilde isim cümlesinin başına gelen ve cümlede bir takım değişiklikler meydana getiren edat ya da edat grubu yoktur.

³³⁴ Bkz. Asutay, s. 114-115; er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 128-145.

335 إِنَّ، أَنْ، كَأَنَّ، لَكِنَّ، لَيْتَ، لَعَلَّ : Inne ve benzerleri şunlardır:

إِنَّ : İsim cümlesinin anlamını pekiştirir. *Gerçekten, şüphesiz ki* gibi anlamlara gelir.

Farsçaya genellikle هانا (hemânâ), به درستی که (be dorostî ki), در حقیقت (der hekîket) ve راستی که (râstî ki) şeklinde çevrilir:

إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ : Şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.³³⁶ →

در حقیقت خدا آمرزنده مهربان است (der hekîket hodâ âmorzende mihrîbân est).

أَنَّ : İsim cümlesinin başına gelir ve isim cümlesinin anlamını masdara çevirir.

Masdar-ı müevvel harfi olur ve isim cümlesini fail, meful gibi tek unsur haline getirir. Genellikle fiillerle birlikte kullanılır ve cümlelerin ortasında gelir. أُنَّ -*duğı, -diğı, -duğınu, -duğınu, -eceğı, -eceğini* gibi anlamlara gelir:

بَلَّغَنِي أَنَّكَ مُدَرِّسٌ : Öğretmen olduğun (bilgisi, haberi) bana ulaştı/öğretmen olduğunu duydum. → أَخْبَرَكَ أَنَّكَ مُدَرِّسٌ (heber giriftem ki to âmuzgâr hestî). Bu cümlede أَنَّكَ isim cümlesi fail konumundadır.

سَمِعْتُ أَنَّكَ طَبِيبٌ فِي الْمُسْتَشْفَى : Hastanede doktor olduğunu öğrendim. → سَمِعْتُ أَنَّكَ طَبِيبٌ فِي الْمُسْتَشْفَى (şeniden ki to der bîmârîstan pîzişk hestî). Bu cümlede طَبِيبٌ فِي الْمُسْتَشْفَى isim cümlesi meful konumundadır.

كَأَنَّ : Benzetme amacıyla kullanılan bu edat *sanki, gibi* anlamlara gelir. Farsçaya genellikle گویی که (gûyî ki), مثل (misli-i), مثل این که (misli în ki), مانند (mânend-i) şeklinde çevrilir:

كَأَنَّ الْمُدَرِّسَ أَبٌ : Öğretmen, baba gibidir. → آموزگار مانند پدر است (âmûzgâr mânend-i peder est).

³³⁵ el-Harîrî, el-Kasım b. Ali b. Muhammed b. Osman Ebû Muhammed, *Mulhatu'l-Î'râb*, Dâru's-Selâm, 1. Baskı, Kahire 1426/2005, s. 48-49.

³³⁶ Mâide, 5/39.

لَكِنَّ : *Ama, fakat, yalnız, ne var ki, gel gelelim* gibi anlamlara gelir. İstidrâk (düzeltme)

edatıdır. Kendisinden önceki cümlenin durumuna istisna getiren ya da düzelten edattır. Farsçaya genellikle ولی (velî), اما (emmâ) şeklinde çevrilir:

هَذَا الْمَنْزِلُ كَبِيرٌ لَكِنَّ عُرْفَهَا صَغِيرَةٌ : Bu ev büyüktür, ancak odaları küçüktür. → این خانه

بزرگ است ولی اتاقهایش کوچک است (în hâne bozorg est velî otâkhâyeş kûçek est).

لَيْتَ : *Keşke* anlamına gelen bir edattır. Farsçaya genellikle کاش (kâş) veya ای کاش (ey kâş) şeklinde çevrilir.

لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا : Keşke toprak olsaydım.³³⁷ → کاش خاک بودم (kâş hâk bûdem). Bu ayette mütekellim zamir (ي) 'nin ismi, ترابا, کنت isim cümlesi ise haberidir.

لَعَلَّ : *Belki, umulur ki* anlamına gelen bir edattır. Farsçaya genellikle باشد که (bâşed ki), امید است که (omîd est ki) şeklinde çevrilir:

لَعَلَّ أَخَاهُ يَأْتِي : Belki, umulur ki kardeşi döner. → امید است که برادرش برگردد (omîd est ki bergerded).³³⁸

2.6 Meful ve Meful Türleri

Mefuller Arapçada ve Farsçada fiil cümlesinin unsurlarıdır. Arapçada fiil ister geçişli olsun ister geçişsiz, mefuller cümlenin ana unsuru sayılmaz. Farsçada ise meful-i bî vâsite, geçişli fiillerle kurulan fiil cümlelerinin ana unsuru sayılır. Arapçada her ne kadar mefuller, fiil cümlesinin ana unsuru sayılmasa da, daha önce de belirtildiği gibi gramatikal yönden olmasa bile anlamsal yönden cümlenin tam ve eksiksiz olabilmesi için mefullerin zikredilmesine ihtiyaç duyulabilir.

Arapçada meful türleri mefulün bih (مَفْعُولٌ بِهِ), mefulün mutlak (مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ), mefulün leh (مَفْعُولٌ لَهُ), mefulün maah (مَفْعُولٌ مَعَهُ) ve mefulün fih (مَفْعُولٌ فِيهِ) olmak üzere beşe ayrılır.

³³⁷ Nebe', 78/40.

³³⁸ Bkz. Asutay, s. 116-117; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 280-286; er-Râcihî, *et-Tatbiku'n-Nahvî*, s. 161-179.

Farsçada ise mefuller meful- bî vâsite (مفعول بى واسطه) ve meful-i bâ vâsite (مفعول با واسطه) olmak üzere ikiye ayrılır.

2.6.1 Mefulün Bih

Arapçada mefulün bih fiilden etkilenen, fiilin kendisinde amel (etki) ettiği unsurdur. Geçişli fiillerle kurulan fiil cümlelerinde anlama açıklık getirir ve netlik kazandırır. Örneğin اِشْتَرَى أَحْمَدُ (Ahmet satın aldı) fiil cümlesi, gramer bakımından fiil cümlesinin aslî unsurları olan fiil ve failden oluştuğu için yeterli bir cümledir; fakat anlam açısından Ahmet'in satın almış olduğu şey zikredilmediği için yeterli değildir. Ahmet'in satın almış olduğu şey ev, araba, kitap, elbise v.b olabilir. Satın alınan şeyin tam olarak ne olduğunun belirtilmesi için mefulün bihin zikredilmesi gerekir. اِشْتَرَى أَحْمَدُ كِتَابًا (Ahmet, bir kitap satın aldı) cümlesinde mefulün bih (كِتَابًا) zikredildiği için, cümle anlamsal açıdan tamamlanmış sayılır.

Mefulün bih açık bir isim, açık bir zamir, masdar ve müevvel masdar olabilir:

رَأَيْتُ طَالِبًا فِي الْمَدْرَسَةِ : Okulda bir öğrenci gördüm. (Meful, açık bir isim olarak gelmiştir).

رَأَيْتُهُ فِي الْمَدْرَسَةِ : Onu okulda gördüm. (Meful, zamir olarak gelmiştir).

أَحَبُّ الصِّدْقِ : Doğruluğu severim. (Meful, açık bir masdar olarak gelmiştir).

أُرِيدُ أَنْ أَزُورَ إِسْطَنْبُولَ : İstanbul'u ziyaret etmeyi isterim. (Meful, müevvel bir masdar olarak gelmiştir).³³⁹

Fiil cümlesinde mefulün bih, genellikle fiil ve failden sonra gelir, fakat mefulün bihi vurgulamak için bazen fiilden bazen de failden önce gelebilir. Anlamda bir karışıklık olacaksa, mefulün bihin failden önce gelmesi gerekir. Mefulün bihin failden önce gelmesi gerekli olan durumlar şunlardır:

- 1- Failde mefulün bihe dönen zamir bulunduğu: رَأَى حَالِدًا أَخُوهُ (Halit'i kardeşi gördü).
- 2- Failin açık bir isim, mefulün bihin ise fiile bitişen açık bir zamir olması durumunda: أَكْرَمَنِي حَالِدٌ (Halit, bana ikramda bulundu).

³³⁹ Bkz. Asutay, s. 122-123; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 299-305; er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvî*, s. 218-238.

- 3- Failin *إِلَّا* veya *إِنَّمَا* ile hasredilmiş olması: *مَا أَكْرَمَ خَالِدًا إِلَّا أَحْمَدُ* (Zeyd'e sadece Ahmet ikramda bulundu), *إِنَّمَا أَكْرَمَ خَالِدًا أَحْمَدُ* (Zeyd'e ancak Ahmet ikramda bulundu).

Mefulün bihin failden önce gelmesi gerekli olan durumların yanında hem fiilden hem de failden önce gelmesi gerekli olan durumlar da vardır. Mefulün bihin fiilden ve failden önce gelmesi gerekli olan durumlar şunlardır:

- 1- Mefulün bihin *أَمَّا*'dan sonra gelmesi:

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ : Öyleyse yetimi ezme.³⁴⁰

- 2- Mefulün bihin soru veya şart ismi olması:

مَنْ تُكْرِمُ أَكْرِمُ (kime ikramda bulunursan ona ikramda bulunurum), *أَيُّ طَالِبٍ رَأَيْتَ؟* (Hangi öğrenciyi gördün?).

- 3- Mefulün bihin, haberiye olan *كَمْ* ve *كَايِنٌ*'den sonra gelmesi:

كَمْ كِتَابٍ قَرَأْتُ/كَايِنٌ مِنْ كِتَابٍ قَرَأْتُ (Nice kitap okudum).

- 4- Mefulün bihin hasr edatı olmaksızın hasredilmiş olması:³⁴¹

إِنَّاكَ نَعْبُدُ (ancak sana ibadet ederiz).³⁴²

Arapçada isim cümlesinin isimle başlayan cümle, fiil cümlesinin ise fiil ile başlayan cümle olduğu belirtilmişti. Mefulün bihin fiil ve failden önce geldiği cümlelerde her ne kadar cümleye isimle başlanmış olsa da, fiil cümlesinde aslolan mefulün bihin fiilden sonra gelmesi hususundan dolayı, bu tür cümleler fiil cümlesi sayılır.³⁴³

Arapçada bazı fiiller en az iki, bazı fiiller de en az üç mefulün bih alır. Bu fiillerin sayısı oldukça fazla olduğundan her ikisine de birer örnek vermekle yetinilecektir:

أَعْطَى الْوَلَدَ الْقَلَمَ : Baba çocuğa kalemi verdi. الولد (çocuk) birinci mefulün bih, القلم

(kalem) ise ikinci mefulün bihtir.

³⁴⁰ Duhâ, 93/9.

³⁴¹ Bkz. el-Galâyiñî, *Câmi 'u 'd-Durûsi 'l- 'Arabiyye*, III, 9-13.

³⁴² Fâtihâ, 1/5.

³⁴³ Bkz. er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-Nahvî*, s. 93.

أَعْلَمَ الْمُدْرِسُ الطَّلِبَ الْمَوْضُوعَ مُهِمًّا : Öğretmen, öğrenciye konunun önemli olduğunu öğretti.

الموضوع (konu) ikinci mefulün bih, مهمًّا (önemli) öğrenci) birinci mefulün bih, ise üçüncü mefulün bihtir.

Bazı fiiller, isim cümlesinin başına gelip mübteda ve haberi mefulün bihe dönüştürür.

Bu fiillere أفعالُ المُلُوبِ (bilgi, zan ve değiştirme fiilleri) denir:

طَنَنْتُ الْبَيْتَ قَرِيبًا : Evin yakın olduğunu (İsim cümlesi) → أَلْبَيْتُ قَرِيبٌ : Ev yakındır. (Fiil cümlesi).

البيت (ev) birinci mefulün bih, قريباً (yakın) ikinci mefulün bihtir.³⁴⁴

Arapçada bazı fiiller, harf-i cer olmaksızın doğrudan mefulün bih alır. Harf-i cer olmaksızın doğrudan gelen mefulün bih, mefulün bih sarih (مَفْعُولٌ بِهِ صَرِيحٌ) olarak isimlendirilir:

قَرَأَ الطَّلِبُ الْكِتَابَ : Öğrenci kitabı okudu.

Harf-i cer vasıtasıyla gelen mefulün bih ise mefulün bih gayr-i sarih (مَفْعُولٌ بِهِ غَيْرُ صَرِيحٍ) olarak isimlendirilir:

خَرَجَ الطَّلِبُ مِنَ الصَّفِّ : Öğrenci sınıftan çıktı. مِنَ الصَّفِّ (sınıftan), mefulün bih gayr-i sarihtir.³⁴⁵

2.6.2 Meful-i Bî Vâsite

Farsçada geçişli fiillerle kurulan fiil cümlelerinde bir nesnenin (mefulün) zikredilmesi gerek gramatikal yönden gerek anlamsal yönden gereklidir. Aksi durumda cümlelerin anlamı yarım kalmış olur. Örneğin من خريدم (men herîdem/ben satın aldım) cümlesinde meful zikredilmediği için anlam yarım kalmıştır.

Farsçada meful-i bî vâsite, geçişli fiilin izafet harfi olmaksızın kendisine etki ettiği unsurdur. Bu yönüyle Arapçadaki mefulün bih sarihe benzer. Arapçada mefulün bih sarihin, fiilin harf-i cer olmaksızın doğrudan kendisine etki ettiği unsur olduğu belirtilmişti.

³⁴⁴ Bkz. Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 301-302; er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-Nahvî*, s. 222-238.

³⁴⁵ Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 300.

Farsçada meful-i bî vâsite, belirli ve belirsiz olmak üzere ikiye ayrılır. را (râ) nişâne harfi ile birlikte gelen mefuller belirli, را nişâne harfi olmaksızın gelen mefuller ise belirsizdir. Örneğin من خانه خریدم (men hâne herîdem/ben bir ev satın aldım) cümlesinde meful من خانه را (خانه), را harfi olmaksızın geldiği için belirsizdir ve *herhangi bir ev* anlamına gelir. من خانه را خریدم (men hâne râ herîdem/ben evi satın aldım) cümlesinde ise meful (خانه), را harfi ile birlikte geldiği için belirlidir ve *evi* anlamına gelir. را nişâne harfinin görevi mefulün belirli olduğunu göstermek olduğu için mefulün özel isim veya zamir olduğu durumlarda, را harfinin zikredilmesi gerekir. Örneğin من حسن دیدم (men Hesen dîdem) cümlesinde meful (حسن) özel isim olduğu için را harfinin zikredilmemiş olması cümlenin yanlış veya eksik olduğu anlamına gelir. Bu cümlenin من حسن را دیدم (men Hesen râ dîdem/ben Hasan'ı gördüm) şeklinde kurulması gerekir. Arapçada ise mefulün bihin belirli veya belirsiz olması, kelimenin marife ve nekira olmasıyla ilgilidir. Örneğin رَأَيْتُ طَالِبًا (bir öğrenci gördüm) cümlesinde mefulün bih (طالِبًا) nekira bir kelime olduğu için mefulün bih belirsizdir. رَأَيْتُ الطَّالِبَ (öğrenciyi gördüm) cümlesinde ise mefulün bih (الطالب) marife bir kelime olduğu için mefulün bih belirlidir.

Farsçada yâ-i nekire (belirsiz yâ'sı) almış belirsiz bir kelime, mevsul olan که ile birlikte belirlilik anlamı kazanabilir. Meful, mevsul olan که ile birlikte belirlilik anlamı kazanmış nekire bir kelime olduğunda را nişâne harfi kullanılır:

پسری را دیدم که تو هم او را می شناسی (peserî râ dîdem ki to hem û râ mî şinâsî/senin de tanıdığın çocuğu gördüm). Bu cümlede meful, پسری (çocuk) belirsiz ismi olmasına rağmen که تو هم او را می شناسی (ki to hem û râ mî şinâsî/ki sen de onu tanıyorsun) cümlesi ile belirlilik anlamı kazandığından را harfi ile birlikte kullanılmıştır.

Arapçada mefulün bih ظَنَنْتُكَ تَدْرُسُ فِي الْبَيْتِ (evde ders çalıştığımı zannettim) örneğinde olduğu gibi cümle olarak gelebilir. Aynı durum Farsça için de geçerlidir. Farsçada meful-i bâ vâsîte cümle şeklinde gelebilir:

من دیدم که او از خانه بیرون آمد (men dîdem ki û ez hâne bîrûn âmed): Onun evden çıktığını gördüm. Bu cümlede دیدم (dîdem/gördüm) fiili, geçişli bir fiil olduğu için bir mefule ihtiyaç duyar. Meful ise من دیدم که او از خانه بیرون آمد (ki û ez hâne bîrûn âmed/ki o evden dışarı çıktı) şeklinde cümle olarak gelmiştir.³⁴⁶

Arapçada fiillerin birden fazla meful almasına benzer bir durum Farsça için de söz konusudur. Arapçada bir fiil iki ve üç meful alabilirken, Farsçada bir fiil en fazla iki meful alabilir. Farsçada çok sayıda iki meful alan fiil vardır. Bunlardan birkaç tanesini örneklerle şu şekilde gösterebiliriz:

مردی که خود را عاقل می پنداشت از اینجا گذشت (pindâšten/sanmak, zannetmek): (merdî ki hod râ âkil mî pindâšt az incâ gozešt): Kendini akıllı sanan adam buradan geçti.

دیدم می تو را خوشبخت (to râ hoşbeht mî dîdem): (dîden/görmek): Seni mutlu görüyordum.³⁴⁷

2.6.3 Meful-i Bâ Vâsîte

Farsçada meful-i bâ vâsîte (مفعول با واسطه), izafet harflerinden sonra gelen ve fiilin anlamını tamamlamak amacıyla kullanılan unsurdur. Meful-i bâ vâsîte fiil cümlesinin ana unsuru değildir, ama anlamsal yönden cümlenin eksik kalmaması için zikredilmesi gereklidir. Örneğin دیدم می تو را خوشبخت (Ehmed Pervîz râ dîd/Ahmet, Perviz'i gördü) fiil cümlesi, *fail+meful-i bâ vâsîte+fiil* şeklinde kurulduğu için, yani fiil cümlesinin ana unsurlarını barındırdığı için gramatikal yönden eksiksiz bir cümledir; fakat Ahmet'in Perviz'i nerede gördüğü ifade edilmek istendiğinde meful-i bâ vâsîte unsuru zikredilmediği için anlamsal yönden cümle eksik kalmıştır. دیدم می تو را خوشبخت (Ehmed Pervîz râ der Dânişgâh

³⁴⁶ Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 43-46; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 362-363.

³⁴⁷ Şahinoğlu, s. 265-268; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 364.

dîd/Ahmet, Perviz’i üniversitede gördü) cümlesinde ise “Ahmet, Perviz’i nerede gördü?” sorusuna cevap verildiği için, anlamsal yönden eksiksiz bir cümledir.³⁴⁸

Meful-i bâ vâsîte izafet harfleri ile birlikte kullanıldığı için, Arapçadaki mefulün bih gayr-i sarihe benzer. Zira Arapçada fiilin harf-i cer aracılığıyla aldığı mefule, mefulün bih gayr-i sarih denir. Arapçadaki harf-i cerler ile Farsçadaki izafet harflerinin birbirine benzediği daha önce belirtilmişti.

دَهَبَ حَسَنٌ إِلَى الْجَامِعَةِ: حسن به دانشگاه رفت (Hesen be dânişgâh reft/Hasan üniversiteye gitti):

عَادَ أَحْمَدُ مِنْ: احمد از تهران برگشت (Ehmed ez Tehrân bergešt/Ahmet, Tahran’dan döndü):

طَهْرَانَ

2.6.4 Mefulün Mutlak

Arapça fiil cümlesinde, eylemi anlam bakımından pekiştirmek, eylemin nasıl veya kaç kez yapıldığını belirtmek için, fiil kökünden elde edilen masdardır. Mefulün mutlak mansuptur.

Mefulün mutlakın Farsça karşılığı genellikle zarf (فيد /kayd) olmaktadır. Hatırlanacağı üzere zarf konusuna daha önce değinilmişti. Burada, Farsçadaki zarfın Arapçadaki karşılığının zarfın haricinde başka unsurlar da olabileceği hususu bir daha ortaya çıkmaktadır.

پاسبان محققاً دزد را کشت → بکشی، kesinlikle hırsızı öldürdü : قَتَلَ الْحَارِسُ اللَّصَّ قَتْلًا (pâsbân mohakkaken dozd râ koşt). Bu örnekte mefulün mutlak fiilin anlamını pekiştirmek için gelmiştir.

شکيبا باش، شکيبای خوب و جميل → Artık güzelce sabret.³⁴⁹ : فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا (şekîbâ bâş, şekîbâ-yi hûb u cemîl). Bu örnekte mefulün mutlak, fiilin türünü belirtmek için gelmiştir.

ساعت دو بار زنگ زد → Saat iki kere çaldı. : دَقَّتِ السَّاعَةُ دَقَّتَيْنِ (sâet do bâr zeng zed). Bu örnekte mefulün mutlak, fiilin sayısını belirtmek için gelmiştir.³⁵⁰

³⁴⁸ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 47-49; Şahinoğlu, s. 486-489; Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, s. 364.

³⁴⁹ Me’âric, 70/5.

³⁵⁰ Bkz. Asutay, s. 124-125; Rençber, Ahmed, *Erebî-yi Sâde-i Piş Dânişgâhî*, İntişârât-i Esâtîr, 2. Baskı, Tahran 1384 h.ş., s. 48.

2.6.5 Mefulün Leh

Arapçada mefulün leh, mefulün lieclih (مَفْعُولٌ لِأَجْلِهِ) olarak da ifade edilen, fiilin meydana geliş sebebini bildiren ve lafız olarak fiilden farklı olan mansub bir masdardır. Farsçaya genellikle برای (berâyi), به خاطر (be hâtiri), به جهت (be ciheti) v.s şeklinde çevrilir:

فُئْتُ إِجْأَلًا لِلْمُدَّرِسِ : Öğretmene saygımdan dolayı, saygım gereği ayağa kalktım. →
برای احترام معلم برخاستم (berâyi ihtirâm-i moallim berhâstem).

Mefulün leh olan kelimenin mansub olabilmesi için şu üç şartı taşıması gerekir:

- 1- Kelimenin masdar olması ve söz konusu masdarın sevgi, nefret, korku, utanma gibi içsel duyguları ifade eden fiillerin masdarı olması.
- 2- Masdarın faili ile fiilin failinin aynı olması.
- 3- Masdarın zamanı ile fiilin zamanının aynı olması.

Zikredilen bu üç şart bir arada bulunmazsa, bu durumda mefulün leh مِنْ , فِي , ب

ve ل gibi sebep bildiren harf-i cerlerle birlikte gelir ve mecrur olur:

هر یک از ایشان → ³⁵¹ : فُكُلًا أَخَذْنَا بِذُنْبِهِ : Günahlarından dolayı hepsini cezalandırdık.

را به گناهش گرفتار عذاب کردم (her yek ez işân râ be gonâheş giriftâr-i ezâb kerdîm).

برای کتاب → دَهَبْتُ إِلَى الْمَكْتَبَةِ لِقِرَاءَةِ الْكُتُبِ : Kitap okumak için kütüphaneye gittim.

خواندن به کتابخانه رفتم (berâyi kitâb hânden be kitâbhâne refتم).³⁵²

2.6.6 Mefulün Maah

Arapçada bir fiil veya fiil gücünde olan bir kelimedden sonra beraberlik (مَعَ) anlamı ifade eden vâv harfinden sonra gelen mansub kelimedir. Vâv harfinden sonra gelen kelimenin mefulün maah olabilmesi için bu kelimenin matuf olmaması gerekir. Aynı zamanda vâv harfi, bir cümle veya şibih cümleden sonra gelmelidir:³⁵³

³⁵¹ Ankebût, 29/40.

³⁵² Bkz. Asutay, s. 128-129; el-Hâşimî, *el-Kavâ 'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 196-197; Rençber, s. 49.

³⁵³ Bkz. Asutay, s. 130-131; Sâlih Bek, Mecîd ve Korbânî, Zehrâ, *Meful-i Mutlak, Leh ve Maah Der Zebân-i Erebi ve Berâberhâ-yi ân Der Zebân-i Fârsî*, Faslnâme-i Costârâhâ-yi Zebânî, 4. Yıl, 16. Sayı, Tahran 1392 h.ş., s. 146; Mâhyâr, Abbâs, *Sarf-u Nehv-i Erebi 1 ve 2*, Semt, 7. Baskı, Tahran 1394 h.ş., s. 357-358.

سِرٌّ وَالطَّرِيقُ مُسْرِعًا : Yol boyunca hızlı yürü. → حرکت کن با راه، شتابان (hereket kon bâ râh, şitâbân).

كَيْفَ خَالُكَ وَالذَّرْسَ : Dersle aran nasıl? → حال تو با درس چگونه است (hâl-i to bâ ders çigûne est?).

Arapçada zikredilen meful türlerinin haricinde mefulün fih olarak bilinen bir meful türü daha vardır. Mefulün fih ise zaman ve mekân zarflarıdır. Daha önce zaman ve mekân zarfları konusu ele alındığından, mefulün fih konusuna tekrar girilmeyecektir.

2.7 Anlamları Bakımından Cümle Çeşitleri

Arapça ve Farsçada cümle, dilbilimciler tarafından anlamları bakımından farklı şekillerde türlerine ayrılmıştır. Arapçada genel kanaate göre cümle, anlamları bakımından haberî cümle (الْجُمْلَةُ الْخَبَرِيَّةُ) ve inşâî cümle (الْجُمْلَةُ الْإِنشَائِيَّةُ) olmak üzere ikiye ayrılır. Belagat kitaplarının meânî bölümünde bu hususa geniş bir şekilde yer verilir. Haberî cümle, kendisi hakkında *doğrudur* veya *yanlıştır* şeklinde yargıda bulunulabilen cümledir. Haberî cümledeki yargının, gerçekle örtüşüp örtüşmemesi önemli değildir. Önemli olan kendisi hakkında *doğrudur* veya *yanlıştır* şeklinde yargıda bulunabilme olanağının olmasıdır. Örneğin الْعِلْمُ مُفِيدٌ (ilim yararlıdır) cümlesi, bir haberî cümledir. Bu cümle için *doğrudur* veya *yanlıştır* denilebilir. Örneğin الْإِنْسَانُ لَا يَحْتَاجُ إِلَى الْمَاءِ (insan suya ihtiyaç duymaz) cümlesi her ne kadar gerçekle örtüşmese de kendisi hakkında *yanlıştır* yargısında bulunulabildiği için haberî cümledir.

Farsçada da Arapçada olduğu gibi hakkında *doğrudur* veya *yanlıştır* şeklinde yargıda bulunma olanağı olan cümleler, haberî cümle veya haber cümlesi olarak (جمله خبری /comle-i heberî) isimlendirilir. (Ehmed be medrese reft ve bergeşt/Ahmet, okula gitti ve döndü), سيگار کشیدن برای سلامتی آسیب آور است (sîgâr keşîden berâyi selâmetî âsîb âver est/sigara içmek, sağlığa zararlıdır) cümleleri, haber cümlesine örnek olarak zikredilebilir.³⁵⁴

³⁵⁴ Bkz. Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, s. 51; Sevinç, s. 250.

Arapçada inşâ cümleleri ise kendisi hakkında *doğrudur* veya *yanlıştır* şeklinde yargıda bulunma olanağı olmayan cümlelerdir. İnşâ cümleleri de kendi içinde istek bildiren inşâ cümleleri ve istek bildirmeyen inşâ cümleleri olmak üzere ikiye ayrılır. İstek bildiren inşâ cümleleri emir, nehiy, soru, temenni ve nidâ cümlesi gibi cümleleri kapsar. İstek bildirmeyen inşâ cümleleri ise beğenme ve şart cümlesi gibi cümleleri kapsar. Farsçada, inşâ cümlesi olarak adlandırılmış bir cümle türüne rastlayamadık. Buna karşılık Farsçada anlamları bakımından cümle çeşitlerinde haber cümlesi, soru cümlesi, emir cümlesi ve ünlem cümlesi türlerinin zikredildiği tespit edilmiştir.

2.7.1 Soru Cümlesi

Arapçada soru cümlesi, inşâ cümlesinin istek bildiren türleri kapsamında değerlendirilir. Farsçada ise belirtildiği gibi, inşâ cümlesi adında bir cümle türü olmadığı için, soru cümlesi anlamları bakımından cümle türleri içinde ayrı bir konu başlığı olarak ele alınır.

Arapça ve Farsçada soru cümleleri, soru edatları aracılığı ile kurulur. Arapçada soru edatlarından أ ve هل harftir. مَنْ , مَا , أَيَّ , كَمْ , كَيْفَ , مَتَى , أَيْنَ ve أَيَّنْ ise isimdir.³⁵⁵ Farsçada ise soru edatlarının başlıcaları şunlardır: ايا (ayâ), كه (ki), چه (çi), کدام (kodâm), چقدر (çikedr), چند (çend), چطور (çitor), كى (key), كجا (koca), چرا (çira), چگونه (çigûne).

Cevabı *evet* ya da *hayır* şeklinde olan sorular, Arapçada أ ve هل harfleri ile; Farsçada ise ايا (ayâ) soru edatı ile kurulur. Arapçada أ ve هل soru harflerinin hangisinin hangi durumda kullanılacağı ile birçok ayrıntı bulunmaktadır. Konumuzun kapsamının dışına çıkmamak için bu ayrıntılara girmeyeceğiz:

أ جاءَ عليٌّ؟ : Ali geldi mi? → ايا على آمد؟ (ayâ Eli âmed?).

هل تذهبُ إلى بغداد؟ : Bağdat'a gidecek misin? → ايا به بغداد می روی؟ (ayâ be Beğdâd mi revî?).

Kim anlamında Arapçada مَنْ , Farsçada ise كه (ki) soru edatı kullanılır:

³⁵⁵ el-Osman, Hasan Ahmed, *el-Ummuhât fî Ebvâbi'n-Nahviyye*, el-Mektebetu'l-Mekkiyye, 1. Baskı, Mekke 1425/2004, s. 9.

؟ (ki in kitâb râ nivîşt?). → Kim bu kitabı yazdı? : مَنْ كَتَبَ هَذَا الْكِتَابَ؟

Ne anlamında Arapçada مَا , Farsçada ise چه (çi) kullanılır:

؟ : Ne dedin? → چه گفتی (çi goftî?).

Niçin anlamında Arapçada sebep bildiren لِمَا harfi ve مَا soru edatının bileşimi olan لِمَاذَا

, Farsçada ise soru edatı olan چرا (çirâ) kullanılır:

؟ : Niçin eve gitmedin? → چرا به خانه نرفتی (çirâ be hâne nereftî?).

Hangi anlamında Arapçada أَيّ , Farsçada ise کدام (kudâm) soru edatı kullanılır.

؟ : Hangi kitabı okudun? → کدام کتاب را خواندی؟ (kodâm Kitâb râ hândî?).

Kaç ve ne kadar anlamında Arapçada كَمْ , Farsçada ise چند (çend) ve چقدر (çikedr) kullanılır. چقدر , *ne* anlamına gelen چه (çi) ile *kadar* anlamına gelen قدر (kedr) kelimesinin bileşiminden oluşmuştur:

؟ : Bugün kaç kitap okudun? → امروز چند کتاب خواندی (imrûz çend Kitâb hândî?).

؟ : Ne kadar kağıda ihtiyaç var? → چقدر کاغذ لازم داری؟ (çikedr kâğız lâzım dârî?).

Nasıl anlamında Arapçada كَيْفَ , Farsçada ise چگونه (çigûne), چطور (çicûr) ve چطور (çitor) soru edatları kullanılır:

؟ : Buraya nasıl geldin? → چطور آمدی به اینجا؟ (çitor âmedî be încâ?).

Ne zaman anlamında Arapçada مَتَى ve أَيَّانَ , Farsçada ise کی (key) ve چه وقت (çi vekt) soru edatları kullanılır:

؟ : Ne zaman eve dönüyorsun? → کی به خانه بر می گردی؟ (key be hâne ber mî gerdi?).

Nere anlamında Arapçada أَيْنَ , Farsçada ise کجا (kocâ) soru edatları kullanılır:

؟ : Halid nereye gitti? → خالد کجا رفت؟ (Hâlid kocâ reft?).

Arapça ve Farsçada soru edatları genellikle cümlenin başında gelir. Ayrıca her iki dilde de soru edatlarından önce harf-i cer ve izafet harfleri gelebilir:

مِمَّا : Neyden korkuyorsun? → از چه می ترسی؟ (ez çim î tersî?). مِمَّا harf-i ceri ile ما soru edatının bileşiminden oluşmuştur. مِمَّا harf-i cerindeki ن harfî م harfine dönüşmüş ve ما soru edatındaki م harfi şeddelenmiştir.³⁵⁶

2.7.2 Emir ve Nehiy Cümlesi

Emir ve nehiy cümleleri her iki dilde talep ve istek bildiren cümlelerdir. Kendileri hakkında doğrudur veya yanlıştır şeklinde hüküm verilemez. Dolayısıyla haber cümlelerinden farklıdır. Fiiller konusunda Arapça ve Farsçada emir ve nehiy fiillerin yapılaş şekilleri ele alınmıştı. Bundan dolayı bu konuda birkaç örnek vermekle yetinilecektir:

Emir Cümlesi:

اَكْتُبْ هَذِهِ الْجُمْلَةَ : Bu cümleyi yaz. → این جمله را بنویس (în comle râ binivîs).

اِحْمَدُ رَا بَغُو ، بِه مَدْرَسَه بَرُود → اَحْمَدُ لِيَذْهَبَ اِلَى الْمَدْرَسَةِ : Ahmet'e söyle, okula gitsin.

(Ehmed râ begû be medrese bereved).

Nehiy Cümlesi:

سِيْغَارٌ : لا تُدَخِّنْ لِأَنَّ التَّدَخِيْنَ مُضِرٌّ لِلصِّحَّةِ : Sigara içme, çünkü sigara sağlığa zararlıdır. → سِيْغَارٌ

نَكْشِ چُون سِيْغَارِ كَشِيْدَن بَرَايِ سَلَامَتِي آسِيْبِ آوَرِ اسْتِ (sîgâr nekeş, çon sîgâr keşiden berâyî selâmetî âsîb âver est).

حَالِدٌ رَا بَغُو بِه بَاَزَارِ نَرُود → قُلْ لِحَالِدٍ لَا يَذْهَبُ اِلَى السُّوْقِ : Halid'e söyle çarşıya gitmesin.

râ begû be bâzâr nereved).

2.7.3 Temenni Cümlesi

Arzu, istek, dilek ve temenni bildiren cümlelerdir. Temenni, geçmiş ve gelecek zamanla ilgili olabilir.

³⁵⁶ Bkz. Şahinoğlu, s. 505-510; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, s. 52-55; er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 71-79; Sevinç, s. 257-265.

Arapçada isim cümlesinin başına gelen, innenin benzerlerinden olan **لَعَلَّ** ve **لَيْتَ** temenni ve istek bildiren harflerdir. Farsçada ise **لَيْتَ** anlamında **کاش** (kâş), **ای کاش** (ey kâş) ve **کاشکی** (kâşki) temenni zarfları kullanılır. **امید است که** (omîd est ki) ise **لَعَلَّ** anlamında kullanılır:

لَيْتَنِي أَصْبَحْتُ طَبِيبًا : Keşke doktor olsaydım. → **کاش پزشکی بودم** (kâş pizişk bûdem).

لَعَلَّ الطَّالِبَ يَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ : Umulur ki öğrenci okula gider. → **امید است که دانشجو به**
مدرسه برود (omîd est ki dânişcû be medrese bereved).

Arapçada bu iki harfin haricinde bazı fiiller temenni anlamı bildirir. Bunlardan en çok kullanılanları şunlardır: **أَتَمَّنِي** (dilerim), **أَوْدُ** (dilerim, isterim), **أُرِيدُ** (isterim), **أُرْجُو** (rica ederim), **أُحِبُّ** (isterim, severim). Buna karşılık Farsçada ise **امید است که** (omîd est ki/umulur ki), **امیدوارم که** (omîdvârem ki/dilerim, isterim), **آرزو می کنم** (ârzû mî konem/isterim, dilerim), **می خواهم** (mî hâhem/dilerim, isterim), **دوست دارم** (dûst dârem/isterim, ... yapmak hoşuma gider), **لطفا** (lotfen) gibi ifadeler kullanılır:

أَتَمَّنِي لَكُمْ التَّوْفِيقَ : Size başarılar dilerim. → **برای شما آرزوی موفقیت می کنم** (berâyi şomâ ârzû-yi movaffakiyet mî konem).

أَوْدُ أَنْ أَرَآكَ : Seni görmek isterim. → **می خواهم تو را ببینم** (mî hâhem to râ bebînem).

أُرِيدُ أَنْ أَنَامَ قَلِيلًا : Biraz uyumak istiyorum. → **می خواهم کمی بخوابم** (mî hâhem kemî behâbem).

أُرْجُو أَنْ تَضَعُوا الْكَأْسَ هُنَا : Lütfen bardağı buraya koyunuz. → **لطفا لیوان را اینجا قرار دهید** (lotfen lîvân râ încâ kerâr dehîd).

أُحِبُّ أَنْ أَذْرُسَ وَلَكِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ : Ders çalışmayı seviyorum ancak yapamıyorum. → **دوست دارم درس بخوانم ولی نمی توانم** (dûst dârem velî nemî tevânem).

2.7.4 Ünlem Cümlesi

Arapça ve Farsçada şaşırma, sevinme, gariipseme, acıma gibi ansızın kişide beliren duyguları ifade eden cümleler, ünlem cümleleridir.

Arapçada ünlem cümlesi جُمْلَةُ التَّعَجُّبِ olarak isimlendirilir. Ünlem cümlesinin ikisi kurallı olmak üzere birçok yapılaş şekli vardır. Kurallı olan şekilleri ise مَا أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ kalıplarıdır. Dikkat edilirse kurallı olan yapıların ikisinde de أَفْعَلُ ve أَفْعَلُ olmak üzere fiil vardır; fakat bu iki kurallı yapıların haricindeki taaccüb cümlelerinde fiilin olmadığı ifadeler de vardır:

مَا أَجْمَلُ الْجَوِّ : Ne güzel hava!

مَا أَعْدَلُ إِلَّا يَنْجَحُ الْمُهْمَلُ : İhmâlkârın başarılı olmaması ne kadar da âdilâne !

أَكْرَمُ بِصَاحِبِ الْبَيْتِ : Ev sahibi ne kadar da cömert!

Kıyâsî olmayan taaccüb cümlelerine şu şekilde birkaç örnek zikredilebilir:

سُبْحَانَ اللَّهِ ! : Sübhânallah! (Şaşkınlık durumunu ifade etmek için kullanılır. Esasen Türkçe ve Farsçada da şaşkınlık durumunda kullanılır).

مَا شَاءَ اللَّهُ ! : Mâşallah! (Beğenme durumunu ifade etmek için kullanılır. Türkçe ve Farsçada da bu anlamda kullanılır.)

يَا لَهَا مِنْ مُفَاجَأَةٍ ! : Ne hoş bir sürpriz!

كَيْفَ حَدَثَ هَذَا ! : Nasıl olur bu! (كيف soru anlamında değil, taaccüb anlamında kullanılmıştır).

يَا جَمَالَ الْوَرْدِ ! : Ne güzel bir gül! (يا edatı, nidâ anlamında değil, taaccüb anlamında kullanılmıştır).

Farsçada ünlem cümlesi جملة تعجبی (comle-i teaccobî) ya da جملة عاطفی (comle-i âtifî) olarak isimlendirilir. Farsçada, Arapçada olduğu gibi taaccüb cümlesi için kurallı ifade veya kalıp yoktur. Ayrıca taaccüb cümlelerinde bazen fiilin zikredilmediği de görülür. Farsçada da çok fazla taaccüb ifadesi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

چه زن مهربانی ! (çi zen-i mihribânî !) : Ne kadar şefkatli bir kadın!

! عجب خانه ای بزرگی ! (eceb hâne-i bozorgî !) : Ne büyük bir ev!

! چه بد ! (çi bed !) : Ne kadar kötü!

! چه خوب ! (çi hûb !) : Ne güzel!

! چقدر مرد احمق ! (çikedr merd-i ehmek !) : Ne kadar da ahmak bir adam!

! چه اتفاق ناراحت کننده ای ! (nîmâ hefte-i pîş pederbozorgeş râ ez dest dâd, çi ittifâk-i nârâhet konendeî !) : Nîmâ, geçen hafta dedesini kaybetti, ne üzücü bir olay!³⁵⁷

2.7.5 Şart Cümlesi

Arapça ve Farsçada bir durumun varlığı veya bir eylemin gerçekleşmesinin başka bir durumun varlığına veya başka bir eylemin gerçekleşmesine bağlı olduğunu ifade eden cümleler şart cümleleridir. Şüphesiz ki Arapçada şart cümlesi ile ilgili birçok ayrıntılı durum bulunmaktadır. Bizi ilgilendiren husus ise her iki dilde de şart cümlesinin iki ana unsurdan teşekkül etmesidir. Arapçada şart cümlesi, biri şart diğeri de cevap cümlesi olmak üzere iki bölümden oluşur. Şart cümlesinin şart kısmında şart fiili (فِعْلُ الشَّرْطِ), cevap kısmında ise cevap fiili (فِعْلُ الْجَوَابِ) bulunur. Farsçada ise şart cümlesi, biri pâyê (پایه) diğeri ise peyrov (پیرو) olmak üzere iki bölümden oluşur. Arapça ve Farsçada şart cümlesi, şart edatları vasıtasıyla kurulur. Arapçada birçok şart edatı bulunurken, Farsçada اگر (eger/eğer) olmak üzere sadece bir tane şart edatı bulunmaktadır. Bu husus da şart cümlesi bahsinde Arapça ile Farsça arasındaki en belirgin farklılıklardan biridir. Arapçada şu şart edatları iki muzari fiili, yani şart ve cevap fiilini cezmeder: إِنْ ، أَدْمَا ، مَنْ ، مَا ، مَهْمَا ، مَتَى ، أَيَّانَ ، أَيْنَ ، أَنَّى ، أَيَّ ، حَيْثُمَا ، كَيْفَمَا :

إِنْ : *Eğer* anlamına gelir. Farsça karşılığı اگر (eger)'dir:

اگر خوب درس → اگر خوب درس : اِنْ تَدْرُسْ جَيِّدًا تَنْجَحْ : Eğer iyi bir şekilde ders çalışırsan başarılı olursun.

(eger hûb ders behânî, moveffek mî şevî). موفق می شوی

³⁵⁷ Bkz. Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, s. 57; Sârâ Behzâd vd., *Peyke Parsi (Pîşrefte)*, s. 19.

إِدْمَا ile aynı anlamda kullanılmaktadır. اِنْ harf iken, اِدْمَا isimdir. Farsça karşılığı da yine اِگر 'dir.

مَنْ : *Her kim, kim* anlamına gelir. Farsça karşılığı genellikle هر که (her ki), هر کسی (her kesî) gibi ifadeler olur:

مَنْ يَعْمَلْ خَيْرًا يُجْزَ بِهِ : Her kim iyilik yaparsa karşılığını alır. → هر که کار نیکی بکند به آن (her ki kâr-i nîkî bekoned, be ân pâdâş dâde mî şeved).

مَا : *Ne, her ne* anlamına gelir. Farsça karşılığı genellikle هر چه (her çi), آنچه (ânçe) gibi ifadeler olur:

مَا يَكُنْ قَبِيحًا فَاجْتَنِبْهُ : Her ne çirkin olursa ondan kaçın (çirkin olan şeyden kaçın). → آنچه (ânçe zişt bâşed ez ân ictinâb kon).

مَهْمَا : *Her ne* anlamına gelir. Farsça karşılığı genellikle هر چه (her çi) olur:
مَهْمَا تَقْرَأْ نَسْتَفِدُ مِنْهُ : Ne okursan ondan yararlanırsın. → هر چه بخوانی از او استفاده می کنی (her çi behânî ez û istifâde mî konî).

مَتَى : *Ne zaman, her ne zaman* anlamına gelir. Farsça karşılığı genellikle هر وقت که (her vakti ki) olur:

مَتَى تَرْزِي تَلْقِي : Ne zaman ziyaretime gelsen benimle görüşürsün. → هر وقت که به دیدارم (her vakti ki be dîdârem biyâyî merâ molâket mî konî).

أَيَّانَ ile aynı anlamdadır. Farsça karşılığı da aynıdır.

أَيْنَ : *Nerede, her nerede* anlamına gelir. Farsça karşılığı genellikle هر جا که (her câ ki) olur:

أَيْنَ تَذْهَبُ تَجِدُ رِزْقَكَ : Nereye gidersen rızkını bulursun. → هر جا که بروی روزی خویش می یابی (her câ ki berevî rûzî-yi hîş mî yâbî).

أَيْنَ ile aynı anlama gelmektedir. Farsça karşılığı da aynıdır.

أَيُّ : Mebni olmayan tek şart edatıdır. Mekân ve zaman zarfına delalet edebildiği gibi zarf anlamına delalet etmeden de kullanılabilir. Mekân zarfına delalet ettiğinde Farsça karşılığı هر جا (her câ) ve هر مکان (her mekân) gibi ifadeler olur: بِأَيِّ مَكَانٍ تَجْلِسُ أَجْلِسُ (nereye oturursan ben de oraya otururum). → در هر جایی که بنشینم می نشینم (der her câ-yi ki benişînî mî nişînem). Zaman zarfına delalet ettiğinde Farsça karşılığı genellikle هر وقت (her gâh), هر وقت (her vekt), هر زمان (her zemân) ve هر ساعت (her sâet) gibi ifadeler olur: أَيِّ سَاعَةٍ تَطْلُبُنِي تَجِدُنِي (Beni hangi saatte istersen bulursun). → هر ساعت که مرا طلب کنی می یابی (her sâet ki merâ teleb konî, mî yâbî).

حَيْثُمَا : *Nereye, nerede* gibi anlamlara gelir. Farsça karşılığı genellikle هر جا که (her câ ki) şeklinde olur:

هر جا که بگویی می نشینم → نereye dersen (oraya) otururum. حَيْثُمَا تَقُلْ أَجْلِسُ (her câ ki begûyi mî nişînem).

كَيْفَمَا : *Nasıl, her nasıl* gibi anlamlara gelir. Farsça karşılığı genellikle هر طور که (her tûr-i ki) ifadesi olur:

هر طور که بنشینم می نشینم → کَيْفَمَا تَجْلِسُ أَجْلِسُ : Nasıl oturursan (ben de öyle) otururum. (her tûr-i ki benişînî mî nişînem).

Muzari fiili cezmetmeyen şart edatları ise **إِذَا** ve **لَوْ** 'dır. Bu iki şart edatı da *eğer* anlamına gelir. Farsça karşılıkları ise اگر (eger) şart edatıdır:

لَوْ تَحْتَرِمُ الْآخِرِينَ يَحْتَرِمُونَكَ : Eğer başkalarına saygı gösterirsen onlar da sana saygı gösterir. → اگر به دیگران احترام بگذاری آنها هم به تو احترام می گذارند (eger be dîgerân ihtirâm begozârî anhâ hem be to ihtirâm mî gozârend).

اگر → إِذَا أَخَذْتُ رَاتِي أَشْتَرِي هَذَا الْكِتَابَ : Eğer maaşımı alırsam bu kitabı satın alacağım. (eger hukûkem râ begîrem ân kitâb râ mî herem).

Şart edatlarında aslolan muzari fiil ile birlikte kullanılmalıdır; fakat bazen şart edatları mazi fiil ile de birlikte kullanılabilir. Şart edatları mazi fiil ile birlikte kullanıldığında

da genellikle muzari anlamına gelir; fakat bazen mazi fiil geçmiş zaman anlamında da kullanılır. Örneğin لَوْ şart edatı hem şart cümlesinin hem de cevap cümlesinin geçmiş zaman anlamında kullanıldığı cümlelerin başına gelebilir: لَوْ دَرَسْتَ جَيِّدًا لَكُنَّجَحْتَ : Eğer iyi bir şekilde ders çalışmış olsaydın başarılı olurdu. (eger hûb ders mî handî moveffek mî şodî).

: لَمَاتَ لَوْلَا الطَّيِّبُ هُنَاكَ : لَوْ şart edatı haberi mahzup bir isim cümlesinin başına gelebilir: Eğer doktor orada olmamış olsaydı ölürdü. → او مرده بود (eger pizişk âncâ nebûd, û morde bûd).

Farsçada şart edatı olarak sadece اگر (eger)'in kullanıldığı belirtilmişti. Farsçada şart cümlesi şimdiki, geniş, gelecek ve geçmiş zaman anlamında kullanılabilir. Arapçada olduğu gibi Farsça şart cümlesinde de bir eylemin gerçekleşmesi başka bir eylemin gerçekleşmesine bağlıdır. Farsçada şart edatının farklı zamanlar ile birlikte kullanımına şu şekilde örnekler verilebilir:

(Eger be bâzâr berevem ân libâs râ mî herem): Eğer çarşıya gidersem o elbiseyi alırım. اگر به بازار بروم آن لباس را می خرم

(Eger kitâb râ biyâverîd hûşhâl hâhem şod): Eğer kitabı getirirsen mutlu olacağım. اگر کتاب را بیاورید، خوشحال خواهم شد

(Eger be hâne refî, be goldânâ âb bede): Eğer eve gidersen, saksılara su ver. Bu cümlede her ne kadar şart edatı ile birlikte geçmiş zaman fiili (رفتî/refî) kullanılmış olsa da cümledeki emir fiili (بده/bede) geçmiş zaman fiilinin geniş veya gelecek zaman anlamında kullanıldığını gösterir. اگر به خانه رفتی ، به گلدانها آب بده

(Eger heme be sînemâ mî revend, men hem mî revem): Eğer herkes sinemaya giderse ben de giderim. اگر همه به سینما می روند، من هم می روم

(Eger tond mî refîm be otobüs mî resîdîm): Eğer hızlı gitmiş olsaydık, otobüse yetişirdik. اگر تند می رفتیم به اتوبوس می رسیدیم

اگر دیروز تند رفته بودیم به اتوبوس می رسیدیم (Eger dîrûz tond refte bûdîm, be otobüs mî resîdîm): Eğer dün hızlı gitmiş olsaydık otobüse yetişirdik.

اگر دیروز تند می رفتیم به اتوبوس رسیده بودیم (Eger dîrûz tond mîrefîm, be otobüs resîde bûdîm): Eğer dün hızlı gitseydik otobüse yetişmiş olurduk.

اگر دیروز تند رفته بودیم به اتوبوس رسیده بودیم (Eger dîrûz tond refte bûdîm be otobüs resîde bûdîm): Eğer dün hızlı gitmiş olsaydık otobüse yetişmiş olurduk.³⁵⁸

Görüldüğü üzere Arapçada birçok şart edatı varken, Farsçada sadece bir tane şart edatı bulunmaktadır. Hem Arapça hem Farsçada şart cümlesi iki bölümden oluşmaktadır ve bölümlerden birinin gerçekleşmesi diğer bölümün gerçekleşmesine bağlıdır. Her iki dilde de şart edatıyla birlikte geçmiş zaman fiili, geniş zaman veya gelecek zaman anlamında kullanılabilir.

2.8 Kuruluşları Bakımından Cümle Çeşitleri

Arapça ve Farsçada aslanan isim ve fiil cümlelerinin unsurlarının kurallı bir şekilde dizilmesidir. Fakat bazen özellikle anlamın bir unsurda vurgulanması veya anlam karışıklığının önüne geçme gibi gerekçelerle bu unsurlar yer değiştirebilir. Cümle unsurlarının kurallı bir şekilde dizildiği cümleler kuruluşları bakımından kurallı cümleler; kurallı bir şekilde dizilmediği cümleler ise devrik cümlelerdir. Arapçada isim cümlesinde aslanan mübtedanın haberdan önce gelmesidir; fakat isim cümlesi bahsinde de değinildiği gibi bazı durumlarda haber mübtedadan önce gelebilir, hatta bazı durumlarda anlam karışıklığının önüne geçmek için haberin mübtedadan önce gelmesi zorunludur. Farsçada ise isim cümlesinde aslanan cümlenin mosned-i ileyh + mosned + fiil-i rabtî (مسند اليه + مسند +) şeklinde kurulmasıdır. Farsçada fiil cümlelerinde fiilin geçişli olduğu cümlelerde aslanan cümlenin fail + meful-i bî vâsite + fiil (فاعل + مفعول بى واسطه + فعل) şeklinde; fiilin geçişsiz olduğu cümlelerde ise fail + fiil (فاعل + فعل) şeklinde kurulmasıdır. Arapçada ise fiil cümlelerinde aslanan cümlenin fiil + fail + mefulün bih (فعل + فاعل + مفعول به) şeklinde

³⁵⁸ Bkz. Sârâ Behzâd vd., *Peyke Parsi (Motevessit)*, s. 42, 82; Mâhyâr, *Sarf-u Nehv-i Erebi 1 ve 2*, s. 148-150; er-Râcihî, *et-Tatbiku'n-Nahvî*, s. 368-372; Sevinç, s. 230-241; Günday, Hüseyin- Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 449-461.

kurulmasıdır. Bazen gerek isim cümlesinin gerekse fiil cümlesinin bahsedilen dizilişten farklı olarak kurulduğu da görülmektedir. Arapça ve Farsçada devrik cümle kuruluşunun birçok gerekçesi bulunmaktadır. Şüphesiz bu gerekçeleri zikretmekle konumuzun çerçevesinin dışına çıkılacağı için her iki dile ait devrik cümleye birkaç örnek vermekle yetinmeyi düşünüyoruz:

حسن را من دیدم (Hesen râ men dîdem): Hasan'ı ben gördüm. → Meful-i bî vâsite + fail
+ fiil.

أَكْرَمَنِي خَالِدٌ : Halit bana ikramda bulundu. → Fiil + mefulün bih + fail.

عَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ : Gözlerinin üzerinde bir perde vardır.³⁵⁹ → Haber + mübteda.

این است راه حقیقت (În est râh-i hekîket): Budur hakikat yolu. → mosned + fiil-i rabtî + mosned-i ileyh.³⁶⁰

2.9 Yapıları Bakımından Cümle Çeşitleri

Arapça ve Farsçada yapıları bakımından cümle çeşitleri basit cümle ve bileşik cümle olmak üzere ikiye ayrılır. Basit cümle, cümlenin ana unsurları ile kurulmuş olan cümlelerdir. Arapçada cümlenin ana unsurları müsned ve müsnedün ileyh olmak üzere ikidir. Müsned ve müsnedün ileyh arasındaki ilişkiyi sağlayan ise isnad ilişkisidir. Arapçada tek bir isnadın olduğu cümleler basit cümle, birden fazla isnadın olduğu cümleler ise bileşik cümlelerdir. Örneğin نَامَ الْوَلَدُ (çocuk uyudu) cümlesinde tek bir isnad vardır ve basit cümledir.

Arapçada bileşik cümlelerde yan cümle, cümlenin unsurlarından birinin görevini yerine getirmek üzere bulunabilir. Yan cümle, cümle içerisinde şu görevlerde bulunmaktadır:

Fail/Nâib-i Fail:

ظَهَرَ أَنَّ يَذْهَبَ عَلَيَّ إِلَى إِسْطَنْبُولَ : Ali'nin İstanbul'a gideceği belli oldu. Bu cümlede يَذْهَبُ

fiil cümlesi أن masdar harfinden dolayı ظهر fiilinin faili olarak gelmiştir.

³⁵⁹ Bakara, 2/7.

³⁶⁰ Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, s. 66-69; Sevinç, s. 310-324.

Mübteda:

فَعَلْتَ : سَوَاءٌ عَلَيَّ أَيُّ شَيْءٍ فَعَلْتَ : Hangi şeyi yapsan benim için birdir. Bu cümlede (fiil+fail)

fiil cümlesi سواء (birdir) haberinin mübtedasıdır.

Haber:

لَوْهَا أبيض : Arabanın rengi beyazdır. Bu cümlede لوها أبيض isim cümlesi, haber

olarak gelmiştir.

Mefulün Bih:

رَأَيْتُ أَنَّكَ تَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ : Senin okula gittiğini gördüm. Bu cümlede إلى المدرسة

cümlesi mefulün bih konumundadır.

Hâl:

وَأَنْتُمْ سَكَارَى : لا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سَكَارَى³⁶¹ Bu cümlede سَكَارَى

cümlesi hâl konumundadır.

Müstesnâ:

إِلَّا أَمْرَاتِكُ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ : İçinizden hiç kimse karın hariç geri dönüp

امراتك إنه مصيبها³⁶² Bu cümlede امراتك إنه مصيبها

cümlesi müstesnâ konumunda bulunmaktadır.

Muzafun İleyh:

وَأِذَا قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا

bol bol yiyin” demiştik.³⁶³ Bu cümlede حَيْثُ mekân zarfı muzaf, شِئْتُمْ (fiil+fail) fiil cümlesi

ise muzafun ileyhtir.

Sıfat:

يَنْفَعُ جَمِيعَ الطُّلَابِ : Bu, bütün öğrencilere faydalı olan bir kitaptır. ينفع جميع الطلاب

cümlesi كتاب nekira kelimesinin sıfatıdır.

³⁶¹ Nisâ, 4/43.

³⁶² Hûd, 11/81.

³⁶³ Bakara, 2/58.

Bedel Açıklayıcısı:

عِنْدَنَا لَا تَبَقْ : Ona: “Git, yanımızda kalma” dedim. (fiil+fail) fiil

cümlesi, اذهب (fiil+fail) fiil cümlesini bedel olarak açıklayan cümledir.

Sıla Cümlesi:

يشرح : الْمُدْرَسُ الَّذِي يَبْشُرُ الدَّرْسَ جَدِيداً مَحْبُوبٌ : İyi bir şekilde ders anlatan öğretmen sevilir. (fiil+fail) fiil cümlesi sıra cümlesidir.

(fiil+fail) fiil cümlesi sıra cümlesidir.

Bahsi geçen bütün bu örneklerde cümle içinde cümlenin, birden fazla isnad ilişkisinin olduğu görülür. Bu tür cümleler iç içe geçmiş cümleler olduğundan basit cümle değil, bileşik cümle kabul edilir.

Arapçada iç içe geçmiş cümlelerin haricinde şart cümleleri ve atıf harfleri ile birbirine bağlanan cümleler de bileşik cümlelerdir. Gerek şart cümlesi gerekse atıf harfleri konusu daha önce işlendiği için tekrara girmenin gerekli olmadığı kanaatindeyiz.³⁶⁴

Farsçada ise bileşik cümle birden fazla fiil barındıran cümledir. Bileşik cümlenin ise üç farklı türü bulunmaktadır.

Farsçada bileşik cümlenin ilk türü, fail, meful, mosned, mosned-i ileyh gibi cümle unsurlarının cümle halinde gelmesidir. Örneğin (men dîdem ki û ez hâne bîrûn âmed/ben, onun evden çıktığını gördüm) cümlesinde (men/ben) fail, دیدم (dîdem/gördüm) fiil, که او از خانه بیرون آمد (ki û ez hâne bîrûn âmed/ki o evden dışarı çıktı) cümlesi ise mefuldür. Görüldüğü üzere bu cümlede دیدم (dîdem/gördüm) ve بیرون آمد (bîrûn âmed/dışarı çıktı) olmak üzere iki fiil bulunmaktadır.

Farsçada mevsul olan که (ki) harfi ile başlayan cümle, kendinden önceki cümleyi nitelediği veya açıkladığı için sıfat cümlesi kabul edilir. Ayrıca bileşik cümlelerde temel cümle (جملة پایه) ve yan cümle (جملة پیرو/comle-i peyrov) olmak üzere iki unsur bulunur. Temel cümle ise harf-i rabt (حرف ربط) veya ki-yi mevsul (که موصول) ile başlamayan cümledir. Yan cümlenin mevsul olan که ile başladığı cümle ise Farsçada ikinci tür bileşik cümledir. Örneğin (ân peserî ki dîdî berâder-i men bûd/gördüğün o çocuk, benim

³⁶⁴ Bkz. Sevinç, s. 209-249.

kardeşimdi) cümlesinin basit hali آن پسر برادر من بود (ân peser berâder-i men bûd/o çocuk, benim kardeşimdi) şeklinde isim cümlesidir; fakat پسر (peser/çocuk) kelimesi که دیدی (ki dîdî/ki gördün) cümlesi ile nitelenmiştir, dolayısıyla cümle, basit cümle olmaktan çıkıp bileşik cümle olmuştur.

Farsçada üçüncü tür bileşik cümle ise bağlaçlar yolu ile birbirine bağlanan cümlelerdir. Bir bağlacın tekrarı ile meydana gelen ve حروف ربط مرکب مزدوج (hurûf-ı rabt-ı morekkeb-i mozdevec) olarak isimlendirilen bağlaçlarla birbirine bağlanan cümleler de bileşik cümlelerdir:

حسن آمد و حسین رفت (Hesen âmed ve Hoseyn reft): Hasan geldi ve Hüseyin gitti.

من بروم یا او برود؟ (men berevem yâ û bereved?): Ben mi gideyim yoksa o mu gitsin?

هم حسن را دیدم و هم حسین را (hem Hesen râ dîdem ve hem Hoseyn râ): Hem Hasan'ı gördüm, hem de Hüseyin'i.

نه پرویز را می شناسم نه فرهاد را (ne Pervîz râ mî şînâsem ne Ferhâd râ): Ne Perviz'i tanırım ne de Ferhad'ı.³⁶⁵

³⁶⁵ Bkz. Şeriat, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, s. 90-96.

SONUÇ

Arapça ve Farsça farklı dil ailelerine mensup olan ve farklı özelliklere sahip iki ayrı dildir. Arapça Hami-Sami dil ailesine mensupken, Farsça Hint-Avrupa dil ailesine aittir. Bu çalışmanın özellikle her iki dili öğrenmek isteyenlere, iki dili karşılıklı olarak inceleme imkânı sunabileceği kanaatindeyiz.

Arapça ve Farsça şüphesiz ki bazı yönlerden benzeşmekte, bazı yönlerden ise farklılık arz etmektedir. Örneğin her iki dilde isimlerde belirlilik olgusu bulunmakta ve her iki dilde de zamirler ve birden fazla zikredilen isimler, belirli isim kabul edilmektedir. Arapçada belirsiz isimler, belirlilik alametleri bulunmayan isimlerdir. Yani Arapçada ismin belirsiz olması, alamet bulunmama esasına dayanır. Farsçada ise belirsiz isimler, Arapçadan farklı olarak belirsizlik alameti bulunma esasına dayanır. Öyle ki Farsçada belirsiz isimler, yâ-i nekire (ى) barındıran ve kendisinden önce يك (yek/bir) kelimesi bulunan isimlerdir.

Her iki dilde de mevsul olgusu bulunmaktadır; fakat Arapçada ism-i mevsullerde dişlilik ve ikillik olgusu bulunurken, Farsçada mevsul olan kelime hem eril hem de dişiller için kullanılır ve Farsçada mevsul kelime için ikillikten bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca Arapçada marife isimden sonra gelen ism-i mevsul sıfat, ism-i mevsulden sonra gelen cümle ise sıra cümlesi kabul edilirken, Farsçada mevsul kelimedden sonra gelen cümle, mevsul kelimedden önce gelen kelimenin sıfatı kabul edilir.

Arapçada isimlerde müzekkerlik-müenneslik olgusu varken, Farsçada isimler için böyle bir ayırımdan söz etmek mümkün değildir. Farsçada bazı dişil canlılar için ماده (mâde), eril canlılar için نر (ner) veya نره (nerre) kavramı kullanılır; fakat isimlerin bizatihi kendileri eril ve dişil ayrımına tabi değildir.

Arapça iştikak (türeme) esasına dayalı, Farsça ise terkîb (birleştirme/ekleme) esasına dayalı bir dildir. Bu farklılık en belirgin olarak kelime türetme konusunda kendini göstermektedir. Öyle ki Arapçada türemiş isimler, kök harflerinin bazı kalıplara göre biçimlendirilmesi ile elde edilirken, Farsçada türemiş isimler, kelime türetme vazifesi gören ön ek ve son eklerin kelimeye eklenmesi ile elde edilir. Ayrıca Arapçada türemiş kelime sadece isim türü ile sınırlıyken, Farsçada türemiş kelimeler ismin yanında sıfat, zarf gibi kelime türleri de olabilir. Öte taraftan Farsçada türemiş kelimeler, bileşik kelime grubuna dâhildir.

Arapçada isimler, tekil, ikil ve çoğul olmak üzere üçe ayrılırken, Farsçada tekil ve çoğul olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca Arapçada çoğul isimler, kurallı eril çoğul, kurallı dişil çoğul ve kuralsız çoğul olmak üzere üçe ayrılırken, Farsçada çoğul isimler için böyle bir ayırmadan bahsetmek mümkün değildir; fakat Arapçadaki bazı kuralsız çoğul isimlerin Farsçaya geçtiği ve Farsçada kullanıldığı görülür. Arapçadan Farsçaya geçen kuralsız çoğul isimlerin bazısının Farsça çoğul yapma kurallarına göre tekrar çoğul yapıldıkları da görülür.

Arapçada fiillerin, zaman bakımından mazi, muzari ve emir olmak üzere üçe ayrıldığı görülürken, Farsçada fiillere ait çok daha fazla zamanın olduğu görülmektedir. Ayrıca Arapçada fiiller için de müenneslik olgusunun söz konusu olduğu görülürken, böyle durumun Farsçada söz konusu olmadığı görülür.

Arapçada sıfatlar, mevsufun durumuna göre tekil, ikil ve çoğul gelebilir, Farsçada ise sıfat, mevsuf ister tekil olsun ister çoğul, her zaman tekil gelir.

Arapçada harf-i cerler, kendi başlarına bir anlamı olmayan ancak isim ve fiil ile birlikte kullanıldığında bir anlama delalet eden bir kelime türüdür. Benzer bir durumun Farsça için de söz konusu olduğu görülür. Farsçada da izafet harfleri, kendi başlarına bir anlamı olmayan ancak diğer kelime türleri ile birlikte kullanıldığında bir anlama delalet edebilen kelime türüdür.

Arapçada isim cümlesi isimle başlayan, fiil cümlesi ise fiil ile başlayan cümledir. Farsçada ise ister isim cümlesi olsun ister fiil cümlesi olsun, cümleler isimle başlar. Ayrıca Farsçada isim cümlesinde de fiil-i rabtî (فعل ربطی) denilen yardımcı fiil bulunur. Arapçada ister isim cümlesi olsun ister fiil cümlesi olsun, cümlede ismin varlığı zorunludur. Farsçada ise ister isim cümlesi olsun ister fiil cümlesi olsun, cümlede fiilin varlığı zorunludur.

Her iki dilde cümlelerin aslî ve fer'î unsurlarının olduğu görülmektedir. Arapçada cümleyi oluşturan aslî unsurlar, müsned ve müsnedün ileyh, Farsçada ise nihâd ve gozâre olarak adlandırılmaktadır. Arapçada isim cümlesi mübteda ve haber olmak üzere iki aslî unsurdan oluşurken, Farsçada isim cümlesi müsned-i ileyh, müsned ve fiil-i rabtî olmak üzere üç aslî unsurdan oluşur. Arapçada fiil cümlesi, fiil ister geçişli olsun ister geçişsiz, fiil ve fail olmak üzere iki aslî unsurdan oluşur. Farsçada ise fiil cümlesinin aslî unsurları fiilin geçişli ve geçişsiz olmasına göre değişiklik gösterir. Öyle ki Farsçada geçişli fiil ile kurulan fiil cümlesinin aslî unsurları fail, mef'ûl-i bî vâsite ve fiil olmak üzere üçtür. Geçişsiz fiil ile kurulan fiil cümlesi ise fail ve fiil olmak üzere iki aslî unsurdan oluşur.

Arapçada herhangi bir kişiyi, nesneyi, varlığı veya olayı işaret etmek için işaret isimleri kullanılır. İşaret isimleri ise cümledeki konumuna bağlı olarak cümlenin farklı unsurları olabilmektedir. Örneğin هَذَا بَيْتٌ (bu bir evdir) cümlesinde işaret ismi ile kendisine işarette bulunan بَيْتٌ (ev) ismi haber olmuştur. هَذَا الْبَيْتُ كَبِيرٌ (bu ev büyüktür) cümlesinde ise kendisine işarette bulunan الْبَيْتُ (ev) ismi bedel veya sıfat olmuştur. Aynı şekilde işaret isimleri de cümledeki konumuna bağlı olarak cümlenin farklı unsuru olabilmektedir. Örneğin هَذَا طَالِبٌ (bu bir öğrencidir) cümlesinde işaret ismi mübteda, رَأَيْتُ هَذَا الطَّالِبَ (bu öğrenciyi gördüm) cümlesinde mefulün bih, قَلَّمَ الطَّالِبُ هَذَا (öğrencinin bu kalemi) cümlesinde ise sıfat olarak gelmiştir. Arapçada işaret ismi cümlede hangi konumda bulunursa bulunsun, işaret ismi olarak adlandırılır. Farsçada ise herhangi bir kişiyi, nesneyi, varlığı veya olayı işaret etmek için kullanılan kelimeler cümledeki konumuna bağlı olarak farklı isimlerle adlandırılabilir. Örneğin این مرد است (în merd est/bu bir adamdır) cümlesinde این (în/bu) kelimesi işaret zamiri, این مرد پیر است (în merd pîr est/bu adam yaşlıdır) cümlesinde ise این, işaret sıfatı olarak adlandırılır.

Arapçada sıfat, mevsufun durumuna göre tekil ve çoğul olabilmektedir. Farsçada ise mevsuf ister tekil olsun ister çoğul, sıfat her zaman tekil olarak gelir. Ayrıca Arapçada sıfatın mevsuftan sonra gelmesi zorunlu iken, Farsçada sıfatın genellikle mevsuftan sonra geldiği; fakat sıfatın mevsuftan önce de gelebildiği görülmektedir.

Arapçada isimler için söz konusu olan ikil isim olgusunun Farsçada olmadığı görülür. Bu durum iki sayısının ifade edilmesinde iki dil arasındaki farklılığa da yansımaktadır. Öyle ki Arapçada bir ismin ikil olduğunu ifade etmek için iki sayısını zikretmeye gerek duyulmazken, Farsçada ismin ikil olduğunu ifade etmek için iki sayısını zikretmeye ihtiyaç duyulur. Örneğin “iki kitap satın aldım” cümlesinin Arapça ifade edilmesinde (اشْتَرَيْتُ كِتَابَيْنِ) isim دو/دو کتاب خریدم (do/do Kitâb herîdem) iki sayısının (دو/do) zikredildiği görülür.

Arapçada harf-i cerler, kendi başlarına bir anlama delalet etmeyen, isim ve fiillerle birlikte kullanılan kelime türlerindedir. Harf-i cerler isim ve fiillerin bulunma ve yönelme

gibi durumlarını ifade etmede kullanılır. Örneğin ذَهَبَ ve اِنْتَهَ gibi yönelme bildiren fiillerin اِلَى harf-i ceri ile kullanıldığı görülmektedir. Farsçada da Arapçadaki harf-i cerlere benzeyen harflerin olduğu görülmektedir. Farsçada bu harfler, izafet harfleri olarak adlandırılmaktadır. Farsçada da isim ve fiillerin bulunma ve yönelme gibi durumlarının izafet harfleri ile ifade edildiği görülmektedir. Örneğin رفتن (reften/gitmek) fiilinin به (be) izafet harfi ile kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Arapçadan Farsçaya geçen bazı isim ve fiillerin Arapçada kullandıkları harf-i cerlere yakın izafet harfleri ile kullandıkları görülmektedir. Örneğin Arapçadan Farsçaya geçen ve Arapçada اِلَى harf-i ceri ile kullanılan يَدُلُّ - دَلَّ fiilinin Farsçada ... دلالت بر... (delâlet ber...) şeklinde اِلَى harf-i cerine yakın بر (ber) izafet harfi ile kullanıldığı görülmektedir.

Arapçada birçok şart edatı bulunurken, Farsçada اِگر (eger) olmak üzere tek bir şart edatının var olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada iki dilin özellikle dil bilgisi düzeyinde benzeşen ve farklılaşan yönlerini tespit etmeye çalıştık. Arapçada bulunup Farsçada bulunmayan isim ve fiiller için söz konusu olan ikil ve dişil olgusu, ayrıca kelime türetmedeki farklılıklar, Arapçada fiillerin cümlenin başında veya sonunda gelmesi yönünden genel bir durumun söz konusu olmaması buna karşılık Farsçada fiillerin genellikle cümlenin sonunda gelmesi gibi araştırmamızda tespit etmeye çalıştığımız farklılıkların göz önünde bulundurulmasının, her iki dili öğrenenlere katkı sağlayacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdu'l-Mun'im, Muhammed Nûreddîn, *el-Luğatu'l-Fârisiyye*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1977.
- Akdağ, Hasan, *Arap Dili Dilbilgisi*, Tekin Kitabevi, Konya 1989.
- ..... *Arap Dilinde Fiiller*, Tekin Kitabevi, 2. Baskı, Konya 1994.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- Ayad Muhammed Hüseyin, *el-'Avâmilu'l-Muessira fi Tatavvuri'l-Luğati'l-Fârisiyye*, Merkezu Bâbil li'd-Dirâsâti'l-İnsâniyye Dergisi, C. 7, Sayı 1, Babil 2013.
- Asutay, Mücahit, *Arap Dilinin 100'ü*, Otto Yayınları, Ankara 2017.
- Aydın, Tahirhan, *Arapça ve Türkçe Cümle Yapısı, Yabancılar Arapça Öğretimi – Karşıtsal Çözümleme-*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- ..... *Arapça ve Türkçe'de Sesler – Karşıtsal Çözümleme-*, Ekev Akademi Dergisi, 14. Yıl, 44. Sayı, Yaz 2010.
- Âzerşeb, Muhammed Ali, *el-Fârisiyye li'l-'Arab*, el-Musteşâriyyetu's-Sekâfiyye li'l-Cumhûriyyeti'l-İslâmiyyeti'l-Îrânîyye fi Dimeşk, Şam 2001.
- Bâbgoherî, Vecîhe Zemânî ve Basîrî, Muhammed Sâdık, *Terkîb ve İştikâk Der Destûr-i Zebân-i Fârsî ve Erebî*, Funûn-i Edebî Dergisi, 10. Yıl, 23. Sayı, İsfahan 1397 h.ş.
- Bolelli, Nusrettin, *Farsça Dilbilgisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012.
- Bulut, Ali, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013.
- Cevâd, Rezâ Dâî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, Kitâbfurûşî-yi Meş'el-i İsfehân, 3. Baskı, bsmyy., 1350/1971.
- Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2014.
- ..... *Sarf-Nahiv Edatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2008.
- Değirmençay, Veyis, *Farsça Edatlar ve Bağlaçlar Sözlüğü*, Kurtuba Kitap, 3. Baskı, İstanbul 2017.
- Ebu'l-Fidâ, 'Îmâduddîn İsmail b. el-Efdâl Ali el-Eyyûbî, *el-Kunnâş fi fenneyi'n-Nahv ve's-Sarf*, thk. Riyad b. Hasan el-Havâm, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2000.
- ed-Da'kûr, Nedîm Hüseyin, *el-Kavâ'idu't-Tatbikiyye fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Muessesetu Bahsûn, 2. Baskı, Beyrut 1998.

- ed-Dakr, Abdulğani, *Mu'cemu'l- Kavâ'idi'l- 'Arabiyye*, Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dimeşk 1406/1986.
- el-'Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-Ezecî el-Beğdâdî, *Mesâil Hilâfiyye fi'n-Nahv*, thk. Muhammed Hayr el-Halvânî, Dâru'ş-Şarki'l-'Arabî, 1. Baskı, Beyrut 1412/1992.
- ..... *et-Tebyîn 'an Mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, thk. Abdurrahman el- 'Useymîn, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut 1406/1986.
- el-Afğânî, Said b. Muhammed b. Ahmed, *el-Mûcezi fi Kavâ'idi'l-Luğati'l- 'Arabiyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1424/2003.
- el-Cârim, Ali- Emin, Mustafa, *en-Nahvu'l-Vâdih li Medârisi'l-Merhaleti'l-Ûlâ*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1963.
- el-Curcânî, Abdulkâhir, *el-Miftâh fi's-Sarf*, thk. Ali Tefvîk el-Hamed, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1407/1987.
- ..... *el-Muktesid fi Şerhi'l-Îdâh*, thk. Kâzım Bahru'l-Mercân, Dâru'r-Reşid, Bağdat 1982.
- el-Curcânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî, *Kitâbu'l-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1403/1983.
- el-Endelusî, Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân, *İrtişâfu'd-Darb min Lisâni'l- 'Arab*, thk. Receb Osman Muhammed Mektebetu'l-Hancî, 1. Baskı, Kahire 1418/1998.
- el-Esterâbâdî, Radiyyuddîn Muhammed b. el-Hasan, *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Muhammed Nûr el-Hasan ve diğeri, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1395/1975.
- el-Eşmûnî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Muhammed b. İsa, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alê Elfiyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1419/1998.
- el-Fâkihî, Abdullah b. Ahmed, *Şerhu Kitâbi'l-Hudûd fi'n-Nahv*, thk. Ramazan Ahmed ed-Demîrî, Mektebetu Vehbe, Kahire 1414/1993.
- el-Fârisî, Ebû Alî, *et-Ta'lîka 'ale Kitâb Sîbeveyh*, thk. 'Avd b. Hamd el-Kavzî, bsmyy., 1410/1990.
- el-Ğalâyînî, Mustafa b. Muhammed Selîm b. Muhyiddîn b. Mustafa, *Câmi'u'd-Durûsi'l- 'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 28. Baskı, Beyrut 1414/1993.
- el-Hamlâvî, Ahmed b. Muhammed, *Şeze'l- 'Arf fi fenni's-Sarf*, thk. Nasrullah Abdurrahman Nasrullah, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad ts.
- el-Hammâdî, Yusuf - eş-Şinnâvî, Muhammed - 'Atâ, Muhammed Şefik, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye fi'n-Nahv ve's-Sarf*, el-Hey'etu'l-'Amme li Şuûni'l-Metâbi' el-Emîriyye, Kahire 1415/1994.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa es-Seyyid, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l- 'Arabiyye*, Dâru'l-Ma'rife, 3. Baskı, Beyrut 1432/2011.

- ..... *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Yusuf es-Sumaylî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1434/2013.
- el-Hâzimî, Ahmed b. Ömer b. Musâid, *Fethu Rabbi'l-Beriyye fi Şerhi Nazmi'l-Âcurûmiyye*, Mektebetu'l-Esedî, 1. Baskı, Mekke 1431/2010.
- El-Kaysî, Ebu Ali el-Hasan b. Abdullah, *Îdâhu Şevâhidi'l-Îdâh*, thk. Muhammed b. Hammûd ed-De'cânî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut 1408/1987.
- el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Huseynî el-Kırımî, *el-Kulliyât Mu'cem fi'l-Mustalahât ve'l-Furûki'l-Luğaviyye*, Muessesetu'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut 1419/1998.
- el-Kehîl, Ahmed Hasan, *et-Tibyân fi Tasrîfi'l-Esmâ*, bsmyy., ts.
- el-Lubedî, Muhammed Semîr Necîb, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'n-Nahviyye ve's-Sarfîyye*, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1405/1985.
- el-Mahzûmî, Mehdî, *fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâ'id ve Tatbîk*, Matbaatu el-Bâbî, 1. Baskı, Kahire 1966.
- el-Mekûdî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ali b. Salih, *Şerhu'l-Mekûdî 'ale Elfiye*, thk. Abdulhamid Hindâvî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1425/2005.
- el-Melh, Hasan Hamîs, *Nazariyyatu'l-Asl ve'l-Fer' fi'n-Nahvi'l-'Arabî*, Dâru's-Şurûk, Amman 2001.
- el-Muberrred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. 'Umeyr el-Ezdî es-Sumâlî, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Udayme, Âlemu'l-Kutub, Beyrut ts.
- el-Osman, Hasan Ahmed, *el-Ummuhât fi Ebvâbi'n-Nahviyye*, el-Mektebetu'l-Mekkiyye, 1. Baskı, Mekke 1425/2004.
- el-Ubbezî, Şihâbuddin el-Endelusî Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, *el-Hudûd fi 'İlmi'n-Nahv*, thk. Necât Hasan Abdullah, el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, Medine 1421/2001.
- Enîs, İbrahim, *Min Esrâri'l-Luğa*, Mektebetu'l-Ancelo el-Mısriyye, 6. Baskı, Kahire 1978.
- en-Neccâr, Muhammed Abdulaziz, *Diyâu'l-Mesâlik ile Evdahi'l-Mesâlik*, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1422/2001.
- Erjeng, Ğolâmrezâ, *Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz*, Katre, 1. Baskı, Tahran 1374 h.ş.
- er-Râcihî, 'Abduh, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 2. Baskı, Beyrut 1431/2010.
- ..... *et-Tatbîku's-Sarfî*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut ts.
- es-Sâkî, Fâdıl Mustafa, *Aksâmu'l-Kelâmi'l-'Arabî min Haysu's-Şekl ve'l-Vazîfe*, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1398/1977.
- es-Sâmerrâî, Muhammed Fâdıl, *es-Sarfu'l-'Arabî*, Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, Beyrut 1434/2013.

- ..... *el-Cumletu'l- 'Arabiyye Te'lifuhâ ve Aksâmuhâ*, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Amman 1427/2007.
- es-Serrâc, Muhammed Ali, *el-Lubâb fî Kavâ'idî'l-Luğa ve Âlâtî'l-Edeb*, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dımeşk 1403/1983.
- es-Sibâî, Muhammed es-Sibâî, *el-Luğatu'l-Fârisiyye Nahv ve Sarf ve Ta'bîr*, Dâru's-Sekâfe li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kahire 1990.
- es-Sicistânî, Ebu Hâtim Sehl b. Muhammed, *el-Muzekker ve'l-Muennes*, thk. Hâtim Sâlih ed-Damîn, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dımeşk 1418/1998.
- es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Hem 'u'l-Hevâmi ' fî Şerhi Cem 'i'l-Cevâmi'*, thk. Ahmed Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1418/1998.
- eş-Şartûnî, Reşîd, *Mebâdiu'l- 'Arabiyye fî's-Sarf ve'n-Nahv*, İntişârât-ı Dâru'l-İlm, 4. Baskı, Tahran 1338 h.ş.
- ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İshak, *el-İdâh fî 'İleli'n-Nahv*, thk. Mâzin el-Mubârek, 3. Baskı, Beyrut 1399/1979.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Mufasssal fî San'ati'l-İ'râb*, thk. Ali Ebû Mulhim, Mektebetu'l-Hilâl, 1. Baskı, Beyrut 1993.
- Günday, Hüseyin - Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, Alfa Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2012.
- ..... *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, Alfa Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2012.
- Hacibekiroğlu, Abdullah, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.
- Halevânî, Muhammed Hayr, *el-Muğni'l-Cedîd fî 'İlmi's-Sarf*, Dâru's-Şarki'l-'Arabî, Beyrut ts.
- Hânlerî, Pervîz Nâtel, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, Bonyâd-i Ferheng-i İran, 4. Baskı, Tahran ts.
- ..... *Kavâ'idu'l-Luğati'l-Fârisiyye*, çev. Emîn Abdulmecîd Bedevî, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire 2005.
- Hansârî, Muhammed, *Sarf-u Nehv ve Usûl-i Tecziye ve Terkîb*, İntişârât-i Mecîd, 14. Baskı, 1378 h.ş.
- Hasan, 'Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, Dâru'l-Meârif, 15. Baskı, Kahire ts.
- Hassân, Temmâm, *el-Luğatu'l- 'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, Dâru's-Sekâfe, Mağrib 1994.
- Hayyâmpûr, Abdurrasûl, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, İntişârât-ı Kitâbfurûşî-yi Tehran, 5. Baskı, Tebriz 1344 h.ş.

- Hilmî, Ahmed Kemâluddîn, *Mukârane beyne 'n-Nahvi'l- 'Arabî ve 'n-Nahvi'l-Fârisî*, Câmîiatu'l-Kuveyt, Kuveyt 1992.
- ..... *el-Mercî' fî Kavâ'idi'l-Luğati'l-Fârisiyye*, Zâtu's-Selâsil, 2. Baskı, Kuveyt 1406/1986.
- Hoeynî, İsmet, *İştikâk Der Zebân-i Fârsî*, Mecelle-i Danişkede-i Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî, 14. Yıl, 52. ve 53. Sayı, Tahran 1385 h.ş.
- İşık, Cemal, *Kelime ve Cümle Yapıları Bakımından Arapça ve Türkçe'nin Karşılaştırılması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014.
- İbn 'Akîl, Abdullah b. Abdurrahman el-'Akîlî el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru't-Turâs, 20. Baskı, Kahire 1400/1980.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Luma' fî'l- 'Arabiyye*, thk. Semih Ebu Muğlâ, Dâru Mecdelâvî, Amman 1988.
- ..... *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, bsmyy., ts.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *es-Sâhibî fî Fikhi'l-Luğati'l- 'Arabiyye ve Mesâilihâ ve Suneni'l- 'Arab fî Kelâmihâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1418/1997.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yusuf, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, Beyrut 1431/2010.
- ..... *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârib*, thk. Mâzin el-Mubârek ve Muhammed Ali Hamdullah, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dımeşk 1384/1963.
- ..... *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l- 'Arab*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l- 'Arabî, 1. Baskı, Beyrut 1422/2001.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelusî el-Ceyyânî, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, thk. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevî el-Mahtûn, Hecer, 1. Baskı, Kahire 1410/1990.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l- 'Arab*, thk. Muhammed Sâdik el-'Ubeydî ve Emin 'Abdulvahhâb, Dâru İhyâi't-Turâsi'l- 'Arabî, 3. Baskı, Beyrut 1419/1999.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail ed-Darîr el-Mursî, *el-Muhassas*, thk. Halil İbrahim Cefâl, Dâru İhyâi't-Turâsi'l- 'Arabî, 1. Baskı, Beyrut 1417/1996.
- İbn Yaîş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufasssal*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1422/2001.

- İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydillah, *Esrâru'l- 'Arabiyye*, Dâru'l-Erkam b. Ebî Erkam, 1. Baskı, Beyrut 1420/1999.
- ..... *el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1. Baskı, Beyrut 1424/2003.
- İbnu'l-Hâcib, Cemâluddin Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yunus, *el-Kâfiye fî 'İlmi'n-Nahv*, thk. Salih Abdulazîm eş-Şâir, Mektebetu'l-Âdâb, 1. Baskı, Kahire 2010.
- İbnu'l-Haşşâb, Abdullah b. Ahmed, *el-Murtecel fî Şerhi'l-Cumel*, thk. Ali Haydar, Dâru'l-Hikme, Dîmeşk 1392/1972.
- İbnu'l-Verrâk, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdillâh b. el-Abbas, *'İlelu'n-Nahv*, thk. Mahmud Câsim Muhammed ed-Dervîş, Mektebetu'r-Ruşd, 1. Baskı, Riyad 1420/1999.
- İbnu'r-Rasul, Seyyid Muhammed Rezâ- Huygânî, Muhammed Rehîmî, *Envâ-i Ye Der Zebân-i Fârsî-yi İmrûz*, Funûn-i Edebî Dergisi, 6. Yıl, Sayı 2, İsfahan 1393 h.ş.
- İbnu's-Sâiğ, Muhammed b. Hasan b. Sib'a Ebu Abdillâh Şemsuddîn, *el-Lemha fî Şerhi'l-Milha*, thk. İbrahim b. Sâ'idî, 'İmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî, 1. Baskı, Medine 1424/2004.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fî'n-Nahv*, thk. Abdulhüseyin el-Fetelî, Muessesetu'r-Risâle, 3. Baskı, Beyrut 1417/1996.
- 'İd, Muhammed, *en-Nahvu'l-Musaffâ*, Mektebetu'ş-Şebâb, Kahire 1975.
- İşler, Emrullah, *Arapça ve Türkçede Ortaçlar –Karşıtsal Çözümleme-*, 2. Yıl, 7. Sayı, Güz 2002.
- ..... *Arapça ve Türkçede Zamanlar –Karşıtsal Çözümleme-*, Nüsha, 3. Yıl, 8. Sayı, Kış 2003.
- ..... *Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi*, Nüsha, 2. Yıl, 6. Sayı, Yaz 2002.
- Kaçar, Halil İbrahim - Bulut, Ali – Özdemir, Yılmaz, *el-Kavâ'idu'l-Muşecci'a*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2017.
- Kâmyâr, Takî Vâhidyân, *Destûr-i Zebân-i Fârsî (1)*, Semt, 17. Baskı, Tahran 1395 h.ş.
- Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2013.
- Kasım, Muhammed Ahmed ve Dîb, Muhyîddîn, *'Ulûmu'l-Belâğa el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*, el-Mueessesetu'l-Hadîse li'l-Kitâb, 1. Baskı, Trablus 2003.
- Kervankaya, Figen, *Arapça ve İngilizce Bağlaçların Karşıtsal Çözümle Yöntemiyle İncelenmesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2015.
- Keşmîrî, Abdurrasûl, *Sarf-i Karbordî*, Muessese-i Mutâla'ât-i Râhbordî-yi 'Ulûm ve Me'ârif-i İslâm, 2. Baskı, Meşhed 1396 h.ş.

- Koç, Ayşe, *Arapça ve Türkçede Zamirler –Karşıtsal Çözümleme-*, Gazi üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2017.
- Mâhyâr, Abbâs, *Sarf-u Nehv-i 'Erebî*, Semt, 16. Baskı, Tahran 1395 h.ş.
..... *Sarf-u Nehv-i Erebî 1 ve 2*, Semt, 7. Baskı, Tahran 1394 h.ş.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1969.
- Meşkûr, Muhammed Cevâd, *Destûrnâme der Sarf-u Nahv-i Zabân-i Pârsî*, Muessese-i Matbûâtî-yi Şark, 7. Baskı, Tahran 1350 h.ş.
- Mevlevî, Abbas Ali, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, İntişârât-ı Tâbân, 1. Baskı, Tahran 1359 h.ş.
- Mohteşemî, Behmen, *Destûr-i Kâmil-i Zebân-i Fârsî*, İşrâkî, Tahran 1370 h.ş.
- Mu'în, Muhammed, *Mufred-u Cem' ve Merife-u Nekire*, İntişârât-ı Dânişgâh-i Tehran, Tahran 1337 h.ş.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim, *Tasrîfu'l-Ef'âl ve'l-Esmâ fî Dav'i Esâlîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1. Baskı, Beyrut 1407/1987.
- Nalçakan, Zübeyt, *Arapça ve Türkçe'de İsim ve Fiil Cümlesinin Karşılaştırılması*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2008.
- Nâzîru'l-Ceyş, Muhammed b. Yusuf b. Ahmed Muhibuddîn el-Halebî, *Temhîdu'l- Kavâ'id bi Şerhi Teshîli'l-Fevâid*, thk. Ali Muhammed Fâhir ve diğerleri, Dâru's-Selâm, 1. Baskı, Kahire 1428.
- Nezerî, Morteza, *Şerh-i Nemûdârî-yi Samediyeh*, İntişârât-ı İslâmî, 5. Baskı, Tahran 1391 h.ş.
- Öztürk, Mürsel, *Farsça Dilbilgisi*, Murat Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2017.
- Penç Ostâd (Şu beş kişilik heyet tarafından yazılmıştır: Abdulazîm Karîb, Muhammed Takî Behâr, Bedüzzamân Furûzânfer, Celâl Humâyî, Reşîd-i Yâsemî), *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, Sâzmân-i İntişârât-ı Eşrefî, 4. Baskı, Tahran 1366 h.ş.
- Rençber, Ahmed, *Erebî-yi Sâde-i Pîş Dânişgâhî*, İntişârât-ı Esâtîr, 2. Baskı, Tahran 1384 h.ş.
- Rıza, Ali, *el-Merci' fi'l-Luğati'l-'Arabiyye Nahvihâ ve Sarfihâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts.
- Sâlih Bek, Mecîd ve Korbânî, Zehrâ, *Meful-i Mutlak, Leh ve Maah Der Zebân-i Erebî ve Berâberhâ-yi ân Der Zebân-i Fârsî*, Faslnâme-i Costârhâ-yi Zebânî, 4. Yıl, 16. Sayı, Tahran 1392 h.ş.

Sârâ Behzâd, Ahmed Cabbârî, Ahmed Keffâş Hûş, Hüseyin Reza Murâdî, *Peyke Parsi (Mokeddemâtî – Motevessit – Pîşrefte)*, İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı, Ankara 2015.

Sevinç, Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar, 2. Baskı, İstanbul 2011.

Sîbeveyh, Ebu Bişr ‘Amr b. Osman, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetu’l-Hancî, 3. Baskı, Kahire 1408/1988.

Şahinoğlu, Nazif, *Farsça Grameri Sarf ve Nahiv*, Kitabevi, İstanbul 1997.

Şeriat, Muhammed Cevâd, *Destûr-i Sâde-i Zebân-i Fârsî*, İntişârât-i Esâtîr, 4. Baskı, Tahran 1393/2014 h.ş.

..... *Tercume ve Râhnumâ-yi Mebâdiu’l-‘Arabiyye*, İntişârât-i Esâtîr, 6. Baskı, Tahran 1394 h.ş.

Şirâzî, Ebû Muhammed Sa’dî, *Bostan*, Sepehr, Tahran 1985.

‘Umer, Ahmed Muhtar Abdulhamid, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyye el-Mu‘âsıra*, ‘Âlemu’l-Kutub, 1. Baskı, Kahire 1429/2008.

Vefâyî, Ali Abbâs, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, Semt, 3. Baskı, Tahran 1391 h.ş.

Yaşar, Ahmet, *Arapça’nın Temel Kuralları*, 1996, Bsmyy.

Yıldırım, Nimet, *Farsça Dilbilgisi*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2015.

..... *Farsça Sözdizimi*, Kabalcı Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2017.

Yılmaz, Nurullah, *Arapça’da İsimler ve İsim Türetme*, Fenomen Yayıncılık, 1. Baskı, Erzurum 2013.

Yücel, Fatma ve Erişek, Özcan, *Karşılaştırmalı Dilbilim ve Yabancı Dil Dersi*, Ankara Üniversitesi Tömer Dil Dergisi, 118. Sayı Ocak-Şubat, Ankara 2003, s. 30.

ÖZGEÇMİŞ	
Adı Soyadı	: Osman AKTAŞ
Doğum tarihi	: 05/04/1983
Doğum yeri	: Ceyhan
Medeni hali	: Evli
Uyruğu	: T.C.
Adres	: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Dini İlimler Fakültesi, Ankara
Tel	: 03125964828
Faks	:
E-mail	: osman.aktas@asbu.edu.tr
EĞİTİM	
Lise	: Ceyhan İmam-Hatip Lisesi / 1999
Lisans	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / 2006
Yüksek lisans	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / 2016
Doktora	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri /
İŞ TECRÜBESİ: 2006-2013 M.E.B Öğretmen, 2013-2018 A.Y.B.U Araştırma Görevlisi, 2018- A.S.B.Ü Öğretim Görevlisi	
YABANCI DİLLER: Arapça çok iyi (YDS: 98.75), Farsça iyi (YDS 78.5)	
YAYINLAR:	